

VÖNÖCK

egy
nemesi község
története

Írta és szerkesztette:

NAGY JÁNOS
2012

© Nagy János, 2012; Minden jog fenntartva!

KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS

Itt köszönöm meg

Horváthné Nagy Margit, *Kiss Gáspár*, és *Riczinger János*
munkáját,
valamint vönöcki rokonaimnak a támogatását,
akiknek segítsége nélkül e szerény írásmű nem készülhetett volna el!

Köszönöm *Kőszegfalviné Pajor Klára*, a „Képes Levelezőlap-gyűjtők" Országos Egyesülete elnökének segítségét, aki önzetlenül rendelkezésre bocsátotta a Vönöckkel kapcsolatos képeslapokat!

Szintén köszönettel tartozok *Nagy Kasza Istvánnak*, a digitalizációs és a grafikai feladatok önzetlen elvégzéséért.

A felhasznált színes történelmi tárgyú grafikák *Velimir Vukšić*, kortárs horvát grafikusművész alkotásai.

- TARTALOMJEGYZÉK:

- 1 BEVEZETŐ 003
- 2 TERMÉSZETI és FÖLDRAJZI KÖRNYEZET 005
- 2.1 Kemenesalja elhelyezkedése és határai 005
- 2.2 Vönöck földrajzi helyzete 011
- 2.3 A Cser 014
- 2.4 Marcal és a Marcal-mellék 017
- 3 ŐSI KULTÚRÁK NYOMAI 022
- 3.1 Római jelenlét emlékei 022
- 4 VÖNÖCK NEVÉNEK EREDETE 027
- 5 BIRTOKLÁSTÖRTÉNET 030
- 5.1 Vönöck a középkori oklevelekben 030
- 5.2 Oklevéltár – Regesták 031
- 5.3 Birtokbaiktatás – Statutoriae 040
- 5.4 Vönöck földesurai 042
- 6 VÖNÖCK SAJÁTOS TÁRSADALMA 046
- 6.1 Kuriális község – Nemesi Communitas 046
- 7 NEMESI KÖZBIRTOKOSSÁG–COMPOSSESSORATUS 048
- 7.1 Vönöck és a Vármegye 051
- 7.2 Vönöck címere 052
- 8 KEMENESALJA ŐSLAKOSSÁGA 054
- 8.1 AZ AHAL TEKE LOVAK 058
- 9 A NEMESI REND 059
- 9.1 *Zsigmond*-kori címerek 060
- 10 VÖNÖCK LAKOSSÁGÁRÓL 067

- 11 VÖNÖCKI NEMESEK 068
- 11.1 A nemesség számbavétele - Anno 1544 068
- 11.2 Nemesi összeírások - Anno 1554 070
- 12 RÉGI NEMESI CSALÁDOK CÍMEREI 073
- 13 TAXATIO NOBILIUM – NEMESI ADÓZÁS 081
- 14 NEMESI ÖSSZEÍRÁSOK – NEMESSÉGVIZSGÁLATOK 087
- 14.1 -Anno 1696 087
- 14.2 -Anno 1717 087
- 15 NOVO DONACIO – Anno 1722 088
- 16 NEMESSÉG IGAZOLÁSI ELJÁRÁSOK 092
- 16.1 -Investigatio - Anno 1725/1727 092
- 16.2 -Investigatio - Anno 1733 096
- 16.3 -Kétségtelen nemesek - Anno 1754 100
- 17 VÁRMEGYEI TISZTÚJÍTÁS 103
- 17.1 Voksolásra jogosult nemesek - Anno 1835 103
- 17.2 Voksolásra jogosult nemesek - Anno 1845 105
- 18 POLGÁRI PEREK 108
- 19 NÉPESSÉG és BIRTOK ÖSSZEÍRÁSOK 109
- 19.1 Jozefiánus-összeírás – Anno 1782 109
- 19.2 Népesség összeírás – Anno 1828 110
- 19.3 Nemesi Vagyon Összeírása – Anno 1835 110
- 19.4 Nemesi Javak Összeírása – Anno 1844 113
- 19.5 Nemes iparosok 115
- 20 A ZSELLÉRSÉG 115
- 21 ARÁNYOSÍTÁSI és TAGOSÍTÁSI PÖR 116
- 21.1 Polgári pör – Tagosítási Birtokkönyv 116

- 22 VÖNÖCK A TÖRTÉNELEM FORGATAGÁBAN 130
- 22.1 A TATÁRJÁRÁS 130
- 22.2 TÖRÖK VILÁG MAGYARORSZÁGON (1526÷1683) 130
- 22.3 Hódolni a töröknek 132
- 22.4 Török idők keservei 135
- 22.5 Elpusztult települések 140
- 22.6 *SZALADOS* – egy török-kori monda 141
- 23 RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC (1703÷1711) 144
- 23.1 A vönöcki nemesek hadra kelése 145
- 23.2 Rác-dúlás – Anno 1707 148
- 24 MIDŐN RAJTUNK VOLT AZ ISTEN OSTORA 150
- 25 VALLÁSI ÉLET 152
- 25.1 Szt. Márton erődtemploma 152
- 25.2 Kazó-vizitáció 154
- 25.3 Főpapi vizitációk 157
- 25.4 Vallási küzdelmek kora 159
- 25.5 Tumultus Kemenesalján - Anno 1680 159
- 25.6 Ellenreformáció – Templomfoglalások 160
- 25.7 Ágostai Hitű Evangélikus templom és plébánia 163
- 25.8 Közmegegyezés – CONTRACTUS Anno1794 167
- 25.9 Harangjaink 167
- 25.10 Római katolikus templom és plébánia 168
- 25.11 Kirajzás az Alföldre 171
- 26 AZ UTOLSÓ NEMESI FELKELÉS –Anno1809 172
- 27 FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC (1848÷1849) 175
- 28 OSZTRÁK MEGSZÁLLÁS 179

- 28.1 Teljes diktatúra időszaka 179
- 28.2 Modern közigazgatás - Kataszteri rendszer 180
- 29 Kivándorlás Amerikába 181
- 30 Vasúti közlekedés 191
- 31 NAGYHATALMI ÁLMOK 193
- 32 A ”Takarék Magtár” 195
- 33 A „NAGY HÁBORÚ” (1914÷1918) 197
- 33.1 A 83. császári gyalogezred harcai 197
- 33.2 Miért kellett elvesztenünk a háborút? 205
- 33.3 Élet a hátországban 207
- 33.4 Hősi halottaink 209
- 33.5 Sorsok a túlélők közül 211
- 34 ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM-1919 212
- 35 HORTHY-KORSZAK – FÖLDREFORM 213
- 35.2 A mezőgazdaság fejlődése 213
- 35.3 A „HANGYA” Szövetkezeti Együttműködés 220
- 36 Országos népszámlálás adatai: 1938 220
- 37 A NAGY GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG 221
- 38 A II. VILÁGHÁBORÚ 229
- 38.1 LEVENTE Egyesület 229
- 38.2 Területi visszacsatolások 231
- 38.3 Harcaink a II. világháborúban 232
- 38.4 Civil élet a háború alatt 234
- 38.5 A vönöcki regruták – 1943 234
- 38.6 Szovjet bevonulás 235
- 38.7 A vönöcki sztaroszta 237

- 38.8 A holokauszt áldozatai 237
- 38.9 A II. világháború vönöcki áldozatai 238
- 39 NÉPÉLET- emlékeink, amit a régiekről tudunk 239
- 39.1 Öltözködés 239
- 39.2 Tárgykultúra 241
- 39.3 Ifjúsági élet 245
- 39.5 Lakodalom 245
- 39.6 Étkezési szokások 246
- 39.6 Jeles napok népszokásai 252
- 40 Pásztorélet 256
- 40.1 Király Zsiga munkái 259
- 40.2 Betyárvilág Kemenesalján 260
- 41 AZ ISKOLAI OKTATÁS 263
- 42 KULTÚRÁLIS és TÁRSADALMI ÉLET 268
- 42.1 A „Nőegylet” 269
- 42.2 „Önkéntes Tűzoltó Testület” 269
- 42.3 Vallási ifjúsági szervezetek 271
- 42.4 „Dalárda” 272
- 42.5 „Frontharcos Szövetség” 273
- 42.6 „Ifjúsági tánccsoport” 275
- 42.7 Színjátszás 276
- 43 A MISKOLCZY-KASTÉLY TÖRTÉNETE 279
- 44 KEMENESALJA NYELVE 290
- 45 AMIKET ROSSZUL TUDNAK RÓLUNK 300
- 46 FÖLDRAJZI NEVEK VÖNÖCK HATÁRÁBÓL 304
- 47 VÖNÖCK POSTAI KÉPESLAPOKON 309

- 48 HELYHATÓSÁGI ADATOK 311
- 49 ZÁRSZÓ 313
- 50 FELHASZNÁLT ÍRÁSOS ANYAGOK 315
- 51 RÖVIDÍTÉSEK 320
- 52 MELLÉKLET 321

„Amiket hallottunk és tudunk,
mert őseink elbeszélték nekünk,
nem titkoljuk el fiaink elől,
elbeszéljük a jövő nemzedékének”

(Zsoltárok könyve, 78/3)

1 BEVEZETŐ

Minden településnek – legyen bár az a legkisebb falu - létezik egy saját, egyedi története, ami csak rá jellemző. Így van ez a Vas megyében fekvő Vönöck községgel is, aminek múltja egy különös, csak a Magyar királyságban létező közigazgatási egységről, a kúrialista nemesi falvak életéről szól.

Könyvünk nem tudományos céllal készült, hanem elsősorban a vönöckieknek szól falujuk rejtett értékeiről, hajdani lakóinak életéről, és nem egy esetben saját őseik múltjáról.
Természetesen Vönöck község történetét kizárólag hiteles források gyűjtése alapján kívántam bemutatni. Ehhez különböző levéltárak iratanyagainak közvetlen feldolgozása mellett, a legkorszerűbb keresési módot is alkalmazhattam: a MOL és a VaML iratanyagának nagy részét az *Arcanum Adatbázis Kft.* digitalizálta, és az interneten szabadon kutatható adatbázisként közzétette. Ennek a korszerű módszernek köszönhető, hogy pl. az ősi *Vönöczky* -családdal kapcsolatos oklevelek száma az eddig ismert okmánytárak anyagához képest megsokszorozódott!

Az USA *Bevándorlási Hivatala* szintén működtet egy nyílt adatbázist, amelyben kb. 25 millió bevándorló adatai szerepelnek. Ebben nagyon sok olyan vönöcki is fellelhető, akiknek mára másként nem találnánk nyomát.

E munka elkészítésében elsősorban a tényszerűség, a bizonyíthatóság, és hitelesség vezérelt. Alapvetően az írott forrásokra hagyatkoztam, amik esetleg nem egyeznek a helyi szájhagyománnyal, ezért mindig feltüntettem – sorszámmal megjelölve - a forrásirodalmat.

Nincs két egyforma településtörténet, és minden településnek más és más az elérhető forrásanyaga. A fellelt források alapvetően behatárolták e munka tartalmát. Nem foglalkoztam az olyan történelmi korszakokkal, amikről kézzel fogható okmány nélkül csak általánosságokat mondhattam volna és nem is történelemkönyv írása volt a cél.

Vönöck történetének megismerését nagyban megnehezíti az írásos adatok hiánya. A vönöckiek túlzott gyanakvással fogadtak mindent, ami „*Bécsből jött*”, ezért a felméréseket is „*nemesi jogaikban való zaklatásnak*” minősítve megtagadták, és elutasították. Így történt, hogy *II. József* (1780÷90) uralkodó által elrendelt népszámlálást csak katonai erőszakkal lehetett végrehajtani! Jellemző, hogy a „*kalapos király*” halála után az iratanyagot a vármegye vezető tisztségviselői – elhatárolódásuk érzékeltetésére - azonnal, a nép szeme láttára látványosan máglyán elégették!

Sajnos a vönöckiek a későbbiekben (1804, 1819, 1830) sem engedték meg falujukban a népesség-összeírások megtartását!

A *Mária Terézia* (1740÷80) királynő-féle urbarizációs eljárás ugyan Vas vármegyéből indult ki, de a *„9 pontok”* megkérdezése Vönöckön nem zajlott le, mivel rég nem voltak akkor már faluban jobbágytelkek, így nem kaphatunk képet a falu lakosságáról!

Nemesi község révén, mentessek voltak az *egyházi tized* alól, ezért természetesen tizedjegyzékek sem készültek a falu népéről. Mivel Vönöcknek nem volt saját temploma, ezért a római katolikus plébániákon kötelezően vezetett *Historia Domus*, az egyházközség naplója sem létezett.

A vönöcki nemesi közbirtokosságnak pedig volt – középkori okleveleket is őrző – levéltára, amit bizonyít *Nagy Imre*[1] 1881-ben írt visszaemlékezése, az *Árpád*-kori Okmánytár I. k., 168. oldalán a 10. számú oklevélről:

„Hártyaszalagon függő pecsét nyomával és fönt metszett betűkkel, eredetije Vönöczk Vas vármegyei község levéltárában.” (60)

Sajnos szólnunk kell az 1882-ben, majd 1886-ban megismétlődött szomorú, értelmetlen esetekről, amikor az evangélikus gyülekezet levelesládáját ellopták, és tartalmát – köztük becses régi iratokat – kint a határban széjjelszórták. Nem tudni, milyen értékek semmisültek meg!

Visszatekintve Vönöck múltjába, a legnagyobb érdeme ennek a tucatszor fölégetett, kifosztott falunak, hogy olyan lakói voltak, akik mindig lábra tudtak állni, tele hittel és reménnyel lakhelyüket újból felépítve, az életet elölről tudták kezdeni! Szerették a szülőföldjüket!

Ezzel az írással szeretnék érdeklődést kelteni a helytörténeti kutatómunka iránt. Felhívni a figyelmet arra a szomorú helyzetre, hogy Vönöckről alig egy-két könyvben – és ott is csak pár mondatban - emlékeznek meg – és általában hibás adatokat vesznek át a szerzők egymástól.

Bízom benne, hogy a faluban több családi krónika, és helytörténeti munka rejtőzhet, akár kéziratban, akár a fejekben.
Ezért ez a mostani írás nem tekinthető lezárt műnek, a „második kötet” ott lapul az asztalfiókokban, csak össze kellene gyűjteni az anyagát! Másrészt biztos vagyok abban is, hogy Vönöck határából sok régiség került már elő, amit a jó érzésű emberek nem hagytak elkallódni, hazavitték és megőrizték. Valószínűleg más falvak esetében is ez a helyzet, ezért nem szerencsés dolog, hogy a térségben nincs állami múzeum, vagy legalább a községben egy emlékszoba!

Az 1945 utáni időkkel tudatosan nem foglalkoztam, mert véleményem szerint még nincs meg a kellő történelmi távlat, ami biztosítaná a politikamentes látásmódot!

a *Szerző*

S.F.V.

[1] *alsó-szopori Nagy Imre* (1822÷1894) történész

2 TERMÉSZETI, és FÖLDRAJZI KÖRNYEZET

2.1 KEMENESALJA ELHELYEZKEDÉSE, és HATÁRAI:

Vönöck községet Nyugat-Dunántúlon, Vas megye Kemenesalja elnevezésű kistáján találhatjuk.

A „Kemenesalja" név különlegessége, hogy eredendően Vas vármegye egyik közigazgatási egységét nevezték el *„Kemenesallya districhtus"* -nak, azaz *kerületnek*. Ez a közigazgatási egység a kora-középkortól egészen 1849 –ig folyamatosan létezett. A kerület (*districhtus*) hol két, hol három szolgabírói járásra oszlott: az alsó- és a felső-Kemenesre, valamint a kiscellire. A járások élén a szolgabírák, a kerület élén a főszolgabíró állt. (Az egytelkes nemesek 1554-ből fennmaradt összeírásából pontosan kiderül, hogy a vármegye mely települései tartoztak ebbe a „*districhtusba*".)

A „Kemenesalja kerület" kijelölésekor nagyon jól igazodtak a földrajzi tájhoz, hiszen **Ny**-ról és **É**-ról a Rába folyó határolja, **K**-en Veszprém vármegyétől pedig a Marcal folyó választotta el. A Marcal folyó Marcaltőnél (**8**) egészen a Rába közelébe kerül, és tőle csak 1÷3 km távolságban - vele párhuzamosan - folyik **É-ÉK**-felé, majd Gyirmót közelében egyesül vele.

Egyedül a **DK**-i határ bizonytalan – valójában a történelmi Zala vármegye határa ez - ami eléggé megfoghatatlan. **DNy**-felé a kerület mélyen túlnyúlt a Hegyhát falvai közé, magába foglalva Vas vármegye történelmi székhelyét Vasvárt is (19).
A kerület határa itt Oszkó (**20**), Olaszfa (**21**), Nagytilaj (**22**) falvak határai mentén húzódott.

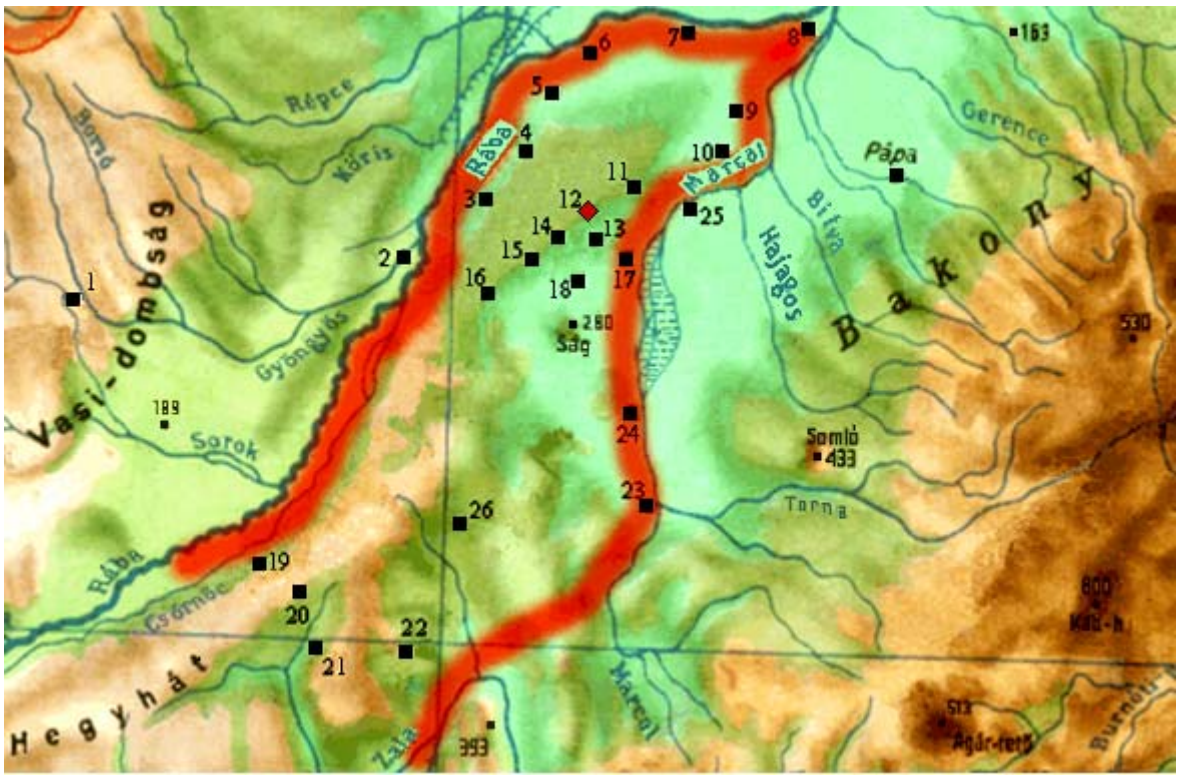

1. ábra "*Kemenesalla districhtus*"

006

A legrégibb térképeken, mint *Gönczy Pál* által 1897-ben kiadott *„Vas Vármegye Térképe”*, vagy a Nagy-Magyarország vármegyéit bemutató, *Borovszky Sámuel* szerkesztette híres könyvsorozat *"Vas vármegye"* (1898) kötetében ezt a körülhatárolt tájat láthatjuk földrajzi egységként is *„Kemenesalja”* néven megnevezve! (42)
A térképen jelzett települések:

1 Szombathely, 2 Sárvár, 3 Ostffyasszonyfa, 4 Csönge, 5 Kenyeri, 6 Pápoc, 7 Szentpéter, 8 Marcaltő, 9 Magyargencs, 10 Hölgyész, 11 Magasi, 12 **Vönöck**, 13 Szentmárton, 14 Sömjén, 15 Mihályfa, 16 Simonyi, 17 Vat, 18 Dömölk, 19 Vasvár, 20 Oszkó, 21 Olaszfa, 22 Nagytilaj, 23 Karakó, 24 Baba, 25 Gergeli

Egészen más a helyzet, ha Kemenesalját, mint földrajzi egységet keressük, mivel földrajzi behatárolása az idők folyamán többször változott. Kemenesalja kerület területén ugyanis több földrajzi kistáj is létezik – ezért ahány térkép, szinte annyiféle értelmezéssel, változattal találkozhatunk!

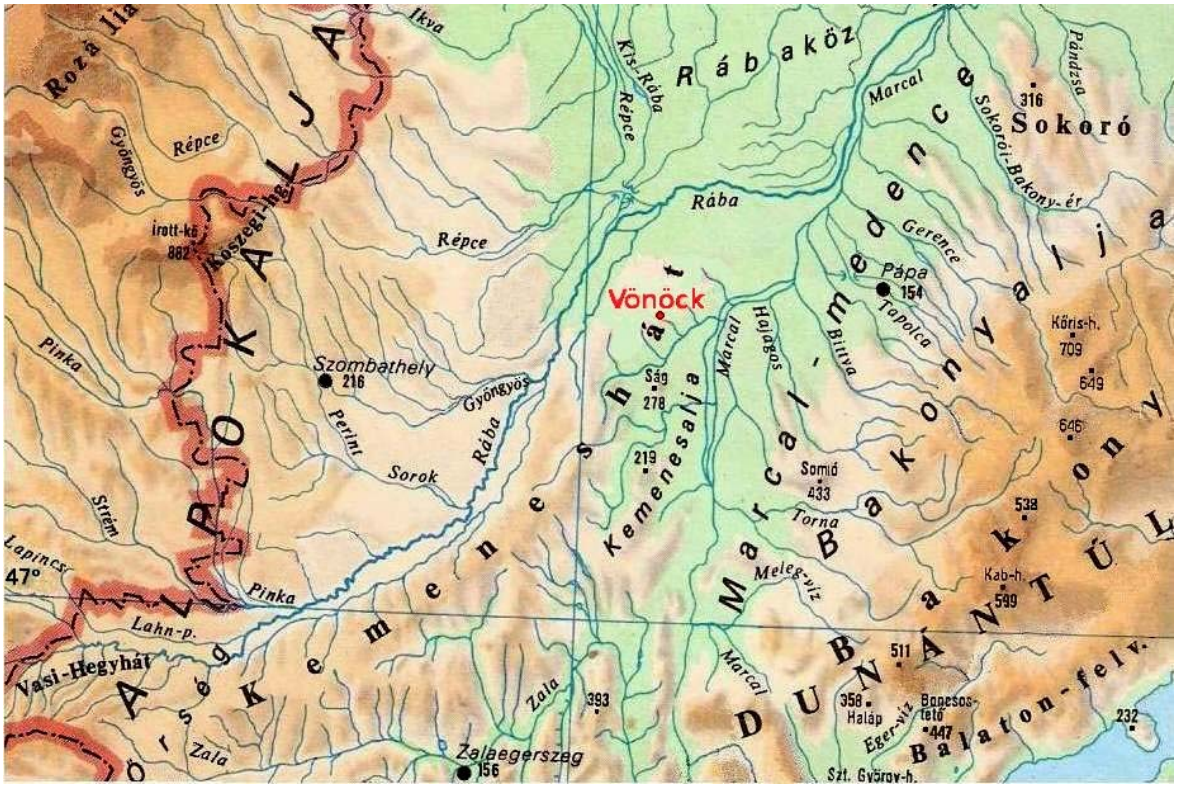

2. ábra Újabban kiadott térkép, teljesen rossz tájfelosztással!

Már *Kogutowicz Károly* (1886÷1948) neves földrajztudós is felfigyelt erre a jelenségre, és könyvében [2] szóvá tette rosszallását:

“az az önkényes és teljesen indokolatlan megállapítás lopakodott be a köztudatba, hogy a Kemenesalja valami kidomborodó felszínalak, tehát nem helyes a Kemenesalja elnevezés, így lett belőle "Kemeneshát". Ilyent a helyszínen nem ismernek. A Kemenesalja ellenben a nép ajkán élő tájnév. És tegyük hozzá, mint ilyen jól körülhatárolható is!”

[2] Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben. II.; Szeged, 1936. 211÷220 p.

Ennek megfelelően *Kogutowicz* az Őrségtől a Rába mentén **ÉNy**-i irányban fennsíkszerűen húzódó kiemelkedést – a 20÷50 m vastagságú, negyed időszaki kavicstakarót - két nagy részre osztotta: *Vasi-Hegyhátra* és *Kemenesaljára*, amit annyival egészített ki, hogy a Kemenesalja fölött húzódó erdős dombvonulatot – a helyi *Cser*t – *Vasi-Cserhát*nak keresztelte el. (Ez a név azonban nem honosodott meg.)
Tényleges gondot jelent, hogy egyre több olyan térkép kerül forgalomba, amik szerint Vönöck már nem is Kemenesalján található!

A „*Kemenes*" szó jelentését keresve, a nyelvészek teljesen egyetértenek az ó-szláv eredettel: "*kamenü*" = „kő, köves" értelemmel, utalva a kellemetlen kavicsos – "vönöckiesen" mondva *kövecses* - talajra. Jellemző, hogy az első kataszteri felmérés térképén következetesen *„Kamenes"*- elnevezéssel találkozhatunk (1856÷60).
Vas vármegyében előforduló felszíni gyepvasérc feldolgozását a szlávokhoz kötik a történészek, innen kapta a volna a nevét maga a vármegye is.
A nyelvészet nem egzakt tudomány, ezért tanúi lehetünk bizonyos elméletek tündöklésének, majd bukásának. Ilyen volt az 1945 utáni korszak is, mikor a megye szinte minden települését szláv eredetre vezették vissza, köztük szinte az összes kemenesaljai falu nevét is. Kemenesalján viszont szláv népességnek régészetileg megfogható emlékanyaga nem került elő, míg minden más átvonuló ókori népnek a nyomait a táj régészeti feltérképezése során sikerült fellelni! (7, 109, 114)

Az 1. sz. térképet szemlélve kiderül, miért találhatók meg Kemenesalján az emberi jelenlét nyomai egészen a kőkorszaktól kezdve, minden történeti korból: a Rába és a Marcal folyók közbezárták ezt a területet, így biztonságot nyújtottak a letelepedéshez, ellenség nem lephette meg váratlanul az itt élőket. A kedvező környezeti tényezők miatt a Marcal-medence a környék egyik legnépesebb területe lett, és szinte mindegyik magasabb dombon épült egy-egy falu. Még a középkorban is az itteni lakosok megélhettek a halászatból és vadászatból: a Rába felé nyúló hatalmas erdőség tele volt mindenféle vaddal, illetve a keleti oldalon a Marcal folyó, és a mocsarai dúskáltak halban és csíkban. [3] (A csíkászok szekérszám hordták a halat, csíkot, rákot Bécsbe. A helybéli lakosságnak pedig kedvelt étele volt a *káposzta, csíkkal.)* A vízi életnek mára az emléke is feledésbe ment!
Az erdőn makkoltak a kondák, a lápréteken pedig szilajon éltek a szarvasmarhák. A földművelésnek is kedvezett a Marcal-völgy kövér hordaléktalaja.
A török korból fennmaradt szájhagyomány szerint a kóborló, zsákmányra éhes török és tatár martalócok elől mindig sikerült Vönöck lakosságának a falu szélén kezdődő erdőbe bemenekülni és elrejtőzni. A többi kemenesaljai falvak lakói is vagy az erdőbe, vagy a Marcal nádasaiba menekültek, ahol biztonságba helyezhették az értékeiket is. A török-korban több felégetett falu - megtartva nevét – máshol épült újra. Az eltűnt, vagy csak pusztaként tengődő falvak, és a puszta-templomok neve még ma is él a nép ajkán, főleg a dűlő-nevekben emlékeznek rájuk. Későbbi századokban még a templomok köveit is széthordták az építkezésekhez, így mára nyomuk sem maradt. A római katolikus főpapok egyházlátogatási körútjaik során, még az 1700-as évek második felében is több romtemplomról, és egyéb -sokszor római - épületmaradványról számolnak be!

[3] Csík (Misgurnus fossilis) – vizi állat

Vönöck több utcás, szalagtelkes község, és közös udvaros házak jellemezték az építészetét.
A falu településszerkezetét, építészeti karakterét a táj-földrajzi adottságok mellett döntően meghatározta társadalmának kisnemesi jellege. Elől a gazda „*öreg*”-háza áll, mögé pedig vagy a nős fia, vagy a zsellérje építkezett.

3. ábra Kemenesalja népi építészete: lakóház Vönöckről [4]

Akadt olyan vönöcki porta, ahol négy ház épült egymás mögé.
A török-kori túlélési módszernek állít emléket a Vasi Múzeumfaluba (Szombathely) 1983-ban Vönöckről áthelyezett lakóház. [5] Kemenesalja legrégibb népi építészetét képviseli a hibásan “szegényparaszti portának” nevezett épület, holott a vönöcki kisnemesség ilyen házakban élt, így néztek ki a “kúriák”. A *"Vas vármegye"* című kötetben (42) megróják Kemenesalja népét, hogy házaikat a *”leghitványabb”* módon építik – nem gondoltak arra, hogy a török-, majd a kuruc-háborúk során az itteni lakosság tucatszorra, újra meg újra, mindig felépítette felégetett lakóházát. Emiatt vált általánossá a tömés-, vagy vert fal, a fecskerakás és a borona-, vagy cserény-fal. Bírálat helyett inkább tisztellettel kell adózni emléküknek, hogy nem hagyták el falujukat, ezért maradhatott fenn az, napjainkig!
Leleményes tetőszerkezete teszi egyedivé ezt a házat, a homlokzat elé beásott görbe növésű fa a homlokfal magasságáig egyenes, onnan nyúlik a tető alá a padlástérbe, és tartja a felső szelement, így tölti be a hosszúágas szerepét. A rozs-szalmából készített zsúpfedél elől kontyolt, hátul oromzatos, amit függőlegesen kötözött zsúp-kévék zárnak. Az első épület szabadkéményes, “*füstös*”-konyhájában megmaradt a lapos, téglány alakú kemence. A füst innen a füstlyukon keresztül gomolygott ki a tornácra, majd a padlástérbe szállva hagyta el a házat. Így nem lehet csodálkozni, hogy mennyire tűzveszélyesek voltak a zsúptetős házak!
A padozat döngölt agyagból készült, amit takarításként rendszeresen tehénganajos vízzel kentek be – emiatt sem a hangyák, sem másféle rovarok nem éltek meg bent.
Ez a ház 1805-ben épült, a mostani *Petőfi Sándor* utca első épülete volt.

[4] A *Szerző* fotója
[5] *Giczi Ferenc* kétlakásos háza ; Szombathelyi Múzeumfalu „Skanzen”

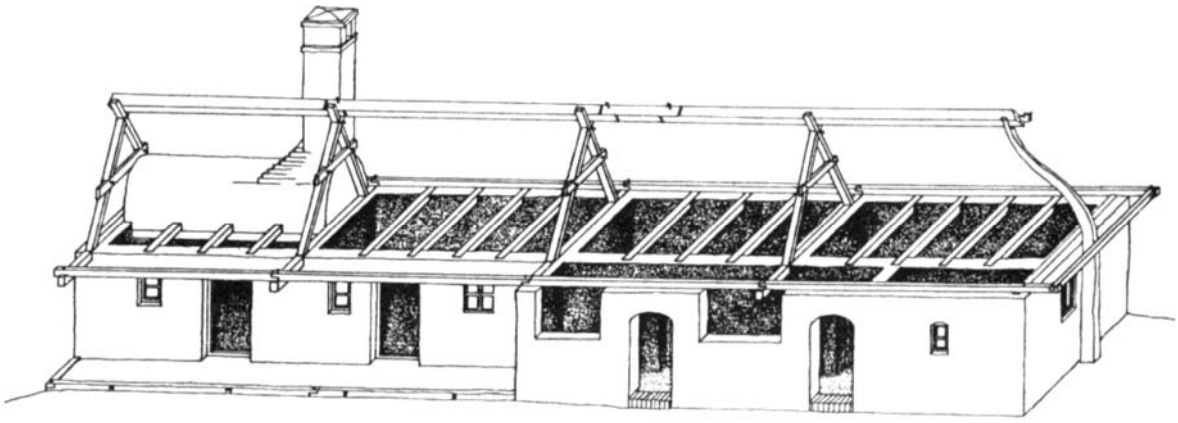

4. ábra A “vönöcki ház” szerkezete [6]

Jellemző a magyar lakosságra, hogy lakóházaikat kívül-belül tiszta fehérre meszelték – ami fertőtlenített is - nem festettek színes lábazatot, vagy ablakkereteket.

5. ábra A "vönöcki ház" – még az eredeti helyén [7]

A nemesi családban örökléskor a gyermekeket a lakótelek osztásával igyekeztek kielégíteni, ezért minden nemzedék az ősük bel telkén építethette fel az új házát, míg az „öregházat” a legfiatalabb fiú kapta. Olyan telek is volt, ahol négy ház sorakozott egymás mögött! A tehetősebb gazdák a zsellérházat is ily módon, a lakóházuk mögött építették fel.

A „*Vönöcki házban*” az egyik lakószobát „*evangélikus tisztaszobának*” rendezték be, ahol csak a hétköznapi, puritán használati tárgyakat találhatjuk. A reformált hitű családok lakásában nincsenek a katolikusokra oly jellemző szakrális tárgyak: mint a fali szenteltvíz tartó, vagy rózsafüzér és a falakat sem díszítették színes olajnyomatos szentképekkel. Itt viszont a

[6] *Boda László – Gácsi József*: Vas megye építészete; Szombathely, 1998
[7] *Németh Zoltán* tanító fotója

falról nem hiányozhat a *Luther* [8] képmás, az asztalról pedig *Károly*-féle Biblia. [9]

Habsburg királyaink uralkodása alatt a kiszolgált katonákat „*obsitos levélleľ*” bocsátották haza, és ez bekeretezve elmaradhatatlan dísze lett a tisztaszobának. *Palánki János*nak bőven kijutott a katonaéletből: 12 éven, és 3 hónapon át „*ette a császár kenyerét*”!

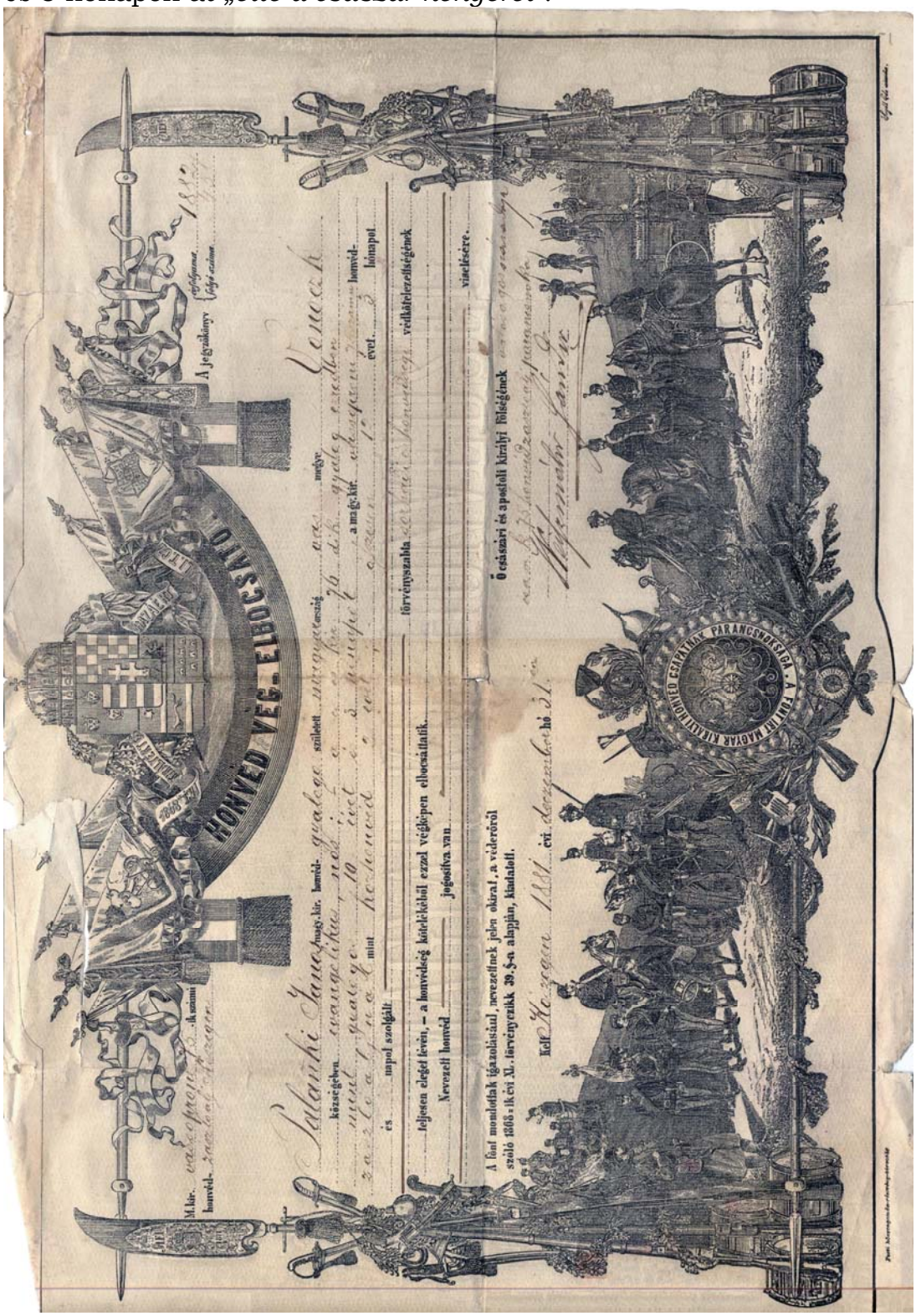

6. ábra Egy obsitos-levél – Anno **1881**

[8] *Luther Márton* (1483÷1546) német szerzetes, az ágostai evangélikus vallás alapítója
[9] *Károly Gáspár* (1530÷1591) által magyar nyelvre lefordítva (1590)

2.2 VÖNÖCK FÖLDRAJZI HELYZETE:

„A falu egy hegyhát lejtőjén terül el, amelyről az egész vidéket át lehet tekinteni.
A magaslatot tölgyfaerdő borítja. A faluban egy szilárd épület található, egy jól megépített nemesi udvarház.”

- így mutatja be Vönöcköt a legkorábbról fennmaradt leírás, a *II.József* rendeletére 1783-ban végrehajtott „*I. katonai felmérés*”.[10] A felmérés során készített térkép igyekezett plasztikusan megjeleníteni az adott tájat, a domborzati viszonyok mellett a jellegzetes növénytakarót is bemutatva:

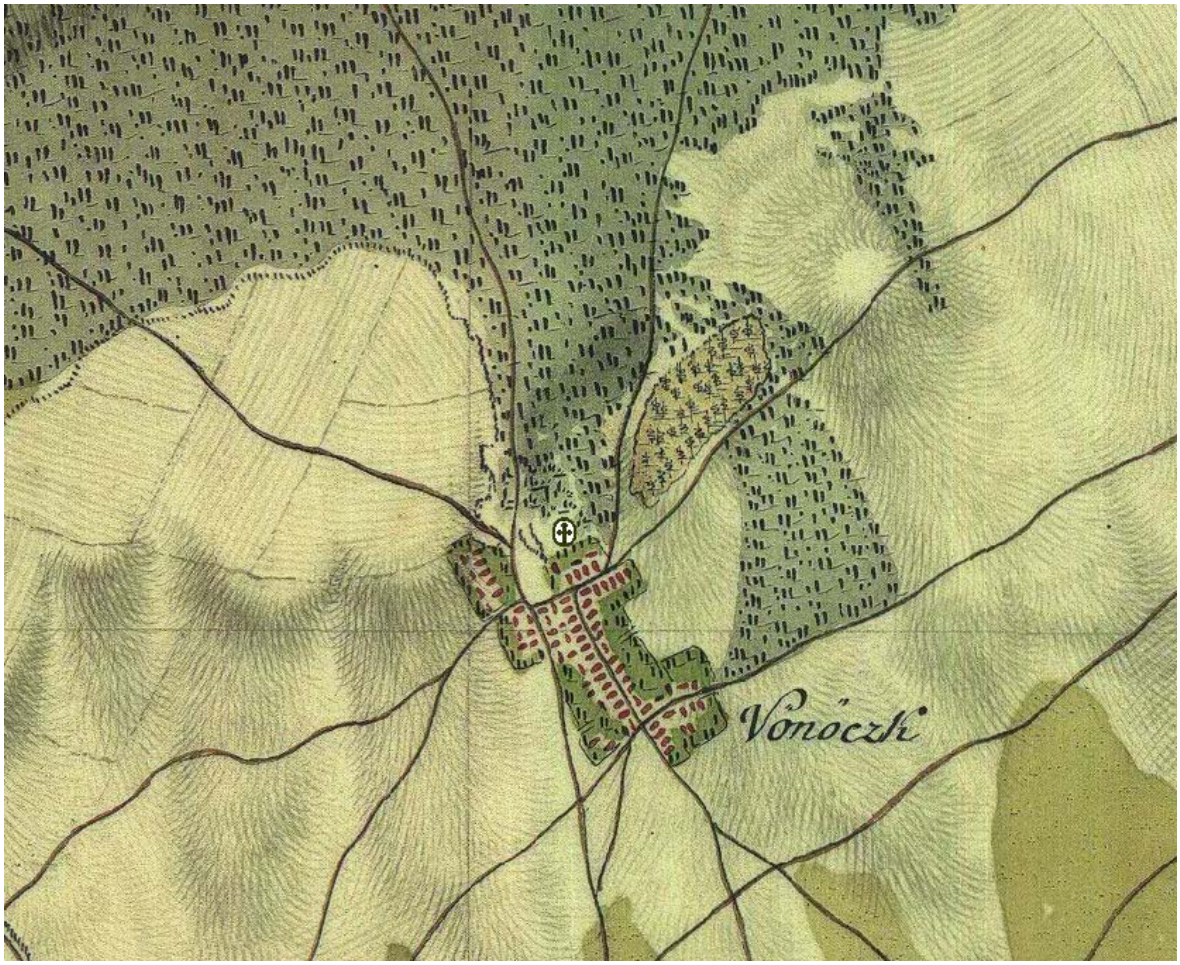

7. ábra Vönöck első domborzati térképe - részlet (**1782÷85**)

Vönöck tudatosan stratégiailag eszmei helyre, két táj: a Cser fennsíkja és a Marcal-mellék találkozására építették. Alapítói szeme előtt első sorban a biztonság kérdése lebegett: hátukat védte a Cser hatalmas erdősége, míg a Marcal mocsarai felől sem ellenség, sem az árvíz nem érte el a falut. A falu **DK**-i határában folyik a Cinca-patak, **D**-i szélén pedig a Rőke-patak egyik forrása ered. A falutól **É**-ra emelkedik szőlőskertjeivel a Vashegy.

Vönöck pontos földrajzi helyzete: **É**. sz. 47° 18′ 46.22″; **K**. h.17° 9′ 29.92″, ami másként GPS: 47.3131, 17.15833; EOV: 507186, 2205

[10] Kriegsarchivum Wien, *Josephus* Landesaufnahme 1783/1787, C01.VI. Sect. 1:28’000012

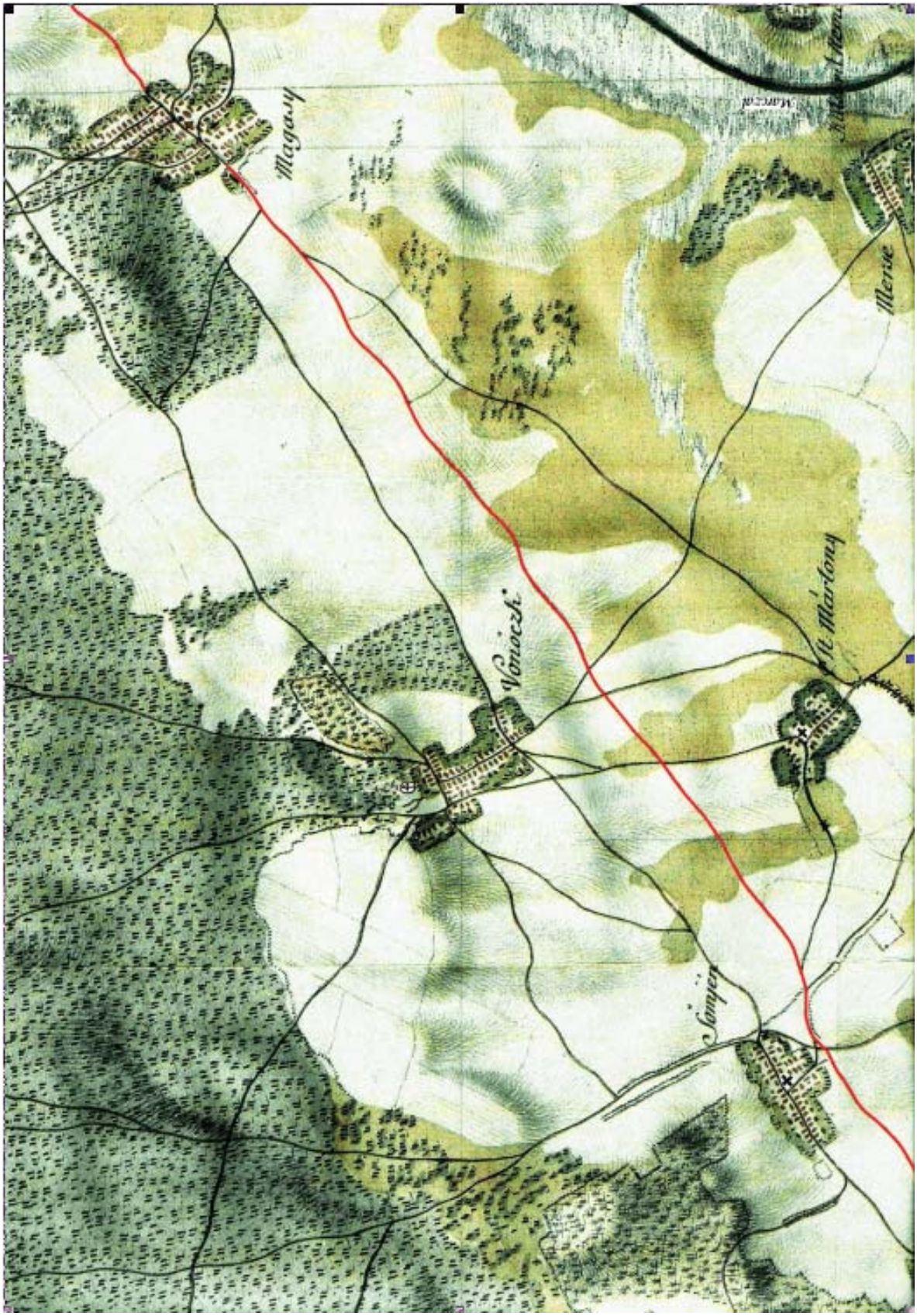

8. ábra I.) katonai felmérés -részlet (**1782÷1785)**

Láthatjuk a kemenesaljai falvakat a Marcal és a Cinca mocsárvilága, és a Cser erdeje közé szorítva.
A térkép a hajdani római hadi utat piros színnel, a Marcal kiterjedt mocsarait pedig sárgászölddel jelzi.

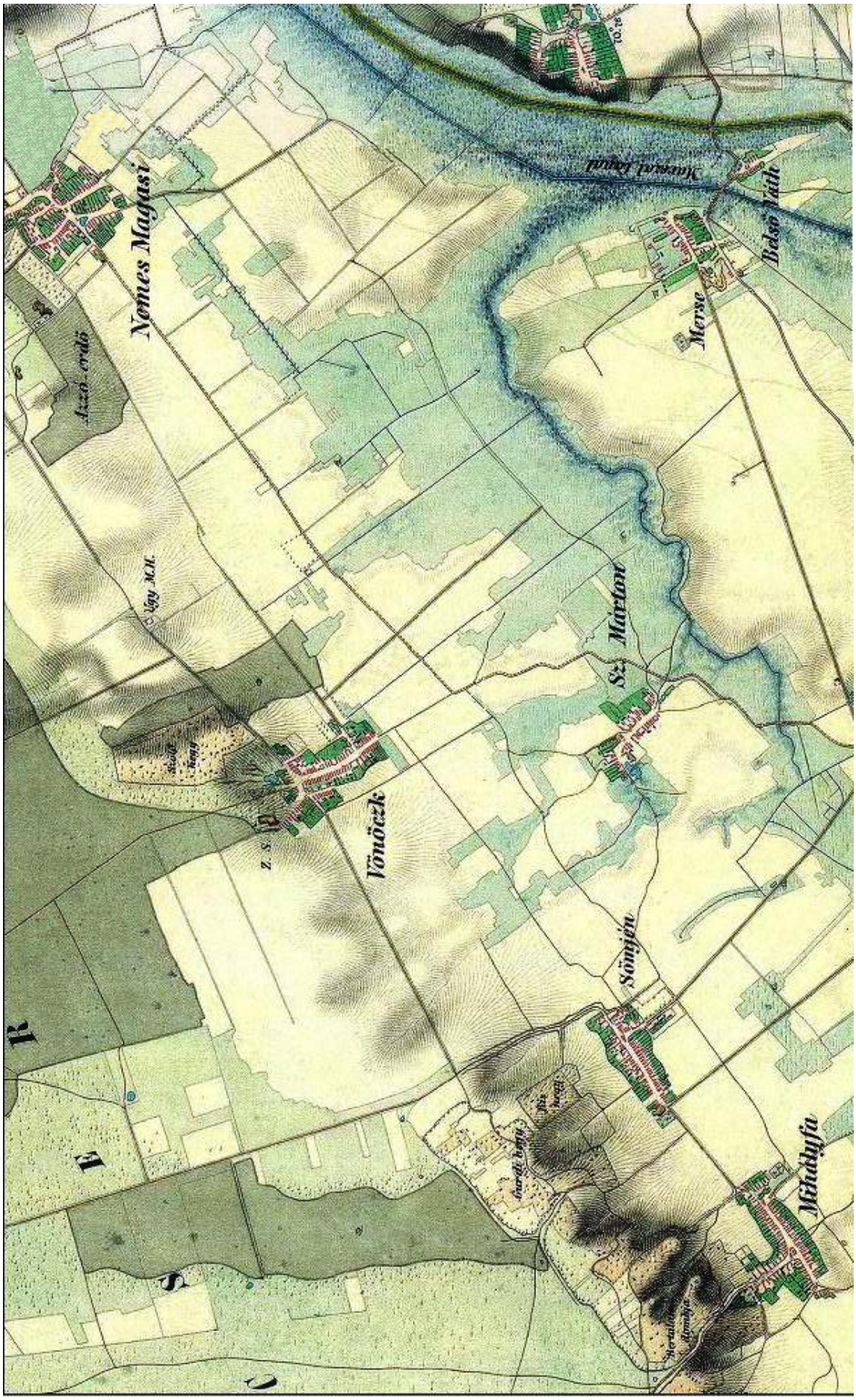

9. ábra II.) katonai felmérés –részlet (**1836÷1840)**

A térkép legfőbb értéke, hogy háromdimenziós formában igyekszik bemutatni a tájat, de magassági fő-alappont kijelölése nem történt meg.
A 7. ábra térképrészletén láthatók a Cser fennsíkjának peremén füzérben ülő falvaknak egy része, és **É**-ról lefelé haladva egymást követi Magasi, Vönöck és Sömjén, valamint Mihályfa, Új-Mihályfa, Simonyi, Nagy- és Kis-Sitke is. Ugyanakkor láthatjuk, vannak olyan falvak, amik a Marcal és a Cinca mocsaras területének belsejébe épültek, pl. Szt.Mártont hosszában mocsár választotta szét, amit a 1970-es években töltöttek fel.
A bemutatott térképrészleten felsejlik az ősi táj, aminek felidézése Vönöck történetének megismeréséhez elengedhetetlenül fontos, mivel ez határozta meg századokon keresztül lakóinak az életét. Láthatjuk, hogy a Cinca és a Marcal mocsarai behatárolták a művelhető földterületeket, és az árutermelés korszakában már szűk volt a vönöcki határ. Újabb termőföldekhez csak a Cser nagymértékű irtásával jutottak.

A mai szemlélő ennek a vadregényes tájnak még a nyomát sem találja, egy mesterségesen átformált, rendezett kultúrtájat láthat.

2.3 A CSER

A fennsík 6÷8 km széles sávja a Sárvár-Sitke vonaltól számítva mint-egy 30 km hosszan, egyenletesen lejtve, Marcaltőnél a Rába síkjába simul. Enyhén **ÉK**-felé dőlő, csaknem teljesen sík plató. Erősebben cementált kavicsos felszíne átvészelte az eróziót, így, amíg a környező területek a folyóvízi lepusztítás miatt alacsonyabbak lettek, a Cser megmaradt többé-kevésbé eredeti magasságában.
A Cser százados tölgyekkel, és áthatolhatatlan bozótossal teljesen benőtt hatalmas ősrengeteg volt, ami egészen a Rába jobb partjáig tartott. Neve a hajdani, uralkodó kocsánytalan tölgy [11] erdőségre utal, amiben 20÷25 m magas hatalmas fák nőttek. A dús aljnövényzetet főleg galagonya [12] bokrok tövises sűrűje tette szinte átjárhatatlanná.
A Vönöck és Ostffyasszonyfa közötti erdőséget a kora középkortól az oklevelekben *"Kemenes-erdő"* néven említik.
A Csert mindenféle vad lakta, a farkasok falkákban jártak. Még az 1880÷90-es években is életveszélyben tartották az utazókat, és a közeli falvak lakosságát. Éjjel a falvakba is bemerészkedtek, betörtek az istállókba, ólakba. (43, 86)

A Cser a történelem során közvetlen védelmet nyújtott a lakosságnak, ide futhattak a veszély elől, ebben rejtőzködhettek, és huzamosan is élhettek benne. Századokon át menedéket nyújtott mindenféle üldözötteknek, átjártak ide a Bakonyból a betyárok, a nép nyelvén szólva a "*járkáló, menő*" [13] emberek. Híres helyi betyár volt *Gecze Sándor*, de ezen a tájon működött az utolsó országos hírű betyár, *Savanyú Józsi* (1841÷1907) is. Ennek az erdőségnek ma már nyoma sincs.

A napóleoni háborúk idején kezdődött meg a Cser erdőinek kivágása, ugyanis a hadseregnek rengeteg búzára, rozsra és zabra volt szüksége.

---

[11] Quercus cerris
[12] Crategus
[13] Bujdosók

A birtokosok a termőterület növelése érdekében mértéktelen erdőirtásba kezdtek. Azonban a csapadék egy-két év alatt lemosta a termőréteget, és előjött a terméketlen, sivár kavics. A háború végeztével a gabonapiac befulladt, a pénzt devalválták, értéke 20%-ra esett.

Tessedik Sámuel (1742÷1820) hozott a németektől akácokat [14] a kemenesaljai lelkésztársainak, így tetten érhetők Csönge, Asszonyfalva, és Magasi parókiájának udvarán viruló "ősfák", amik szülői a cseri akácosoknak! Az akác szélfútta magról is kisarjad, és ha egyszer megtelepedett, akkor kiirthatatlan. Az akácmézet viszont a mézek királyának tartják, ahol van akác, ott kialakult a méhészet! Elterjedését a közép- és kisnemesek szorgalmazták, szinte nem akadt olyan középnemesi kúria, ahol ne létesítettek volna *méhes*t. Kiváló méhész volt Sömjénben *Berzsenyi Dániel*, [15] neves költőnk. Vönöckön is nagyon sok család megtanulta ezt a hasznos mesterséget, és generációkon keresztül foglalkoztak a méhészettel.
Mivel előzőleg a vadmézen kívül nem volt tudatos méhészkedés - és még ismeretlen volt a nád-, és a répacukor - ezért a nagymennyiségű méz megjelenése megváltoztatta a táplálkozási kultúrát is.
Másrészt megtapasztalták a méhészet másik hasznát: látványosan megnőtt a termés a méhek által beporzott gyümölcsösökben.
Büszkék lehetünk rá, hogy Magyarországon több az akácos, mint egész Európában együttvéve!

Végül az 1800-as évek közepétől fellendülő juhtartásnak esett áldozatául az ősrengeteg. Nyugat-Európában, különösen Angliában olyan nagymértékben fejlődött a textilipar, hogy nem tudták ellátni saját alapanyagból, és főleg gyapjúra volt igényük. Elsőnek az uradalmak érzékelték a világpiaci igényt, és a tejhasznú juhászatról átálltak a gyapjútermelésre.
Az 1840-es évek közepéig a gyapjú a mezőgazdaság legfőbb jövedelmi forrása, valóságos aranybánya a földbirtokosok számára. Magyarország legfőbb kiviteli terméke a gyapjú lett!
A textilipar igényei miatt teljes fajtaváltásra volt szükség: a spanyol eredetű "*merino precose*" juhok adták a legfinomabb, és a legtöbb gyapjút. Tartásukat az állam is támogatta: vámmentesen lehetett behozni őket. Mivel ezek az állatok sokkal kényesebbek voltak, mint a ősmagyar *racka juhok*, idegenből juhászokat is hozattak mellékük. (Ekkor került a nyelvünkbe a „*juh*" helyett a „*birka*" szó.) Az uradalmi juhászokkal sajnálatosan felhígult Kemenesalja társadalma: a pásztorok alkották a bűnözés melegágyát.
Falvainkban is hamarosan eltanulták a merinó-tartás fortélyait, és több olyan gazda akadt, aki mert váltani, és teljesen átállt a juhtenyésztésre, mivel más mezőgazdasági termékkel elérhető haszon meg sem közelítette a gyapjútermelés nyereségét. Ezért a Cseren a kemenesi falvak lakosai is egyre növelték a legelőket, rohamosan nőttek az irtásföldek. A vármegye 1830-ban felmérette a Csert, hogy határa arányosan felosztható legyen a környék falvai között. *Hegedűs Sándor* vezette földmérők a „*Kemenesi Csernek Rajzolatja*" címmel a nagyméretű térképen jelenítették meg a tájat, benne a tereptárgyakat. „*Régi Római Útnak nyomdoka*" néven egyedül ezen a térképen láthatjuk azt a használaton kívüli római katonai utat, ami a Csert átlósan, nyílegyenesen szelte át.

---

[14] Robinia pseudoacacia, Észak-Amerikában őshonos
[15] *Berzsenyi Dániel* (1776÷1836)

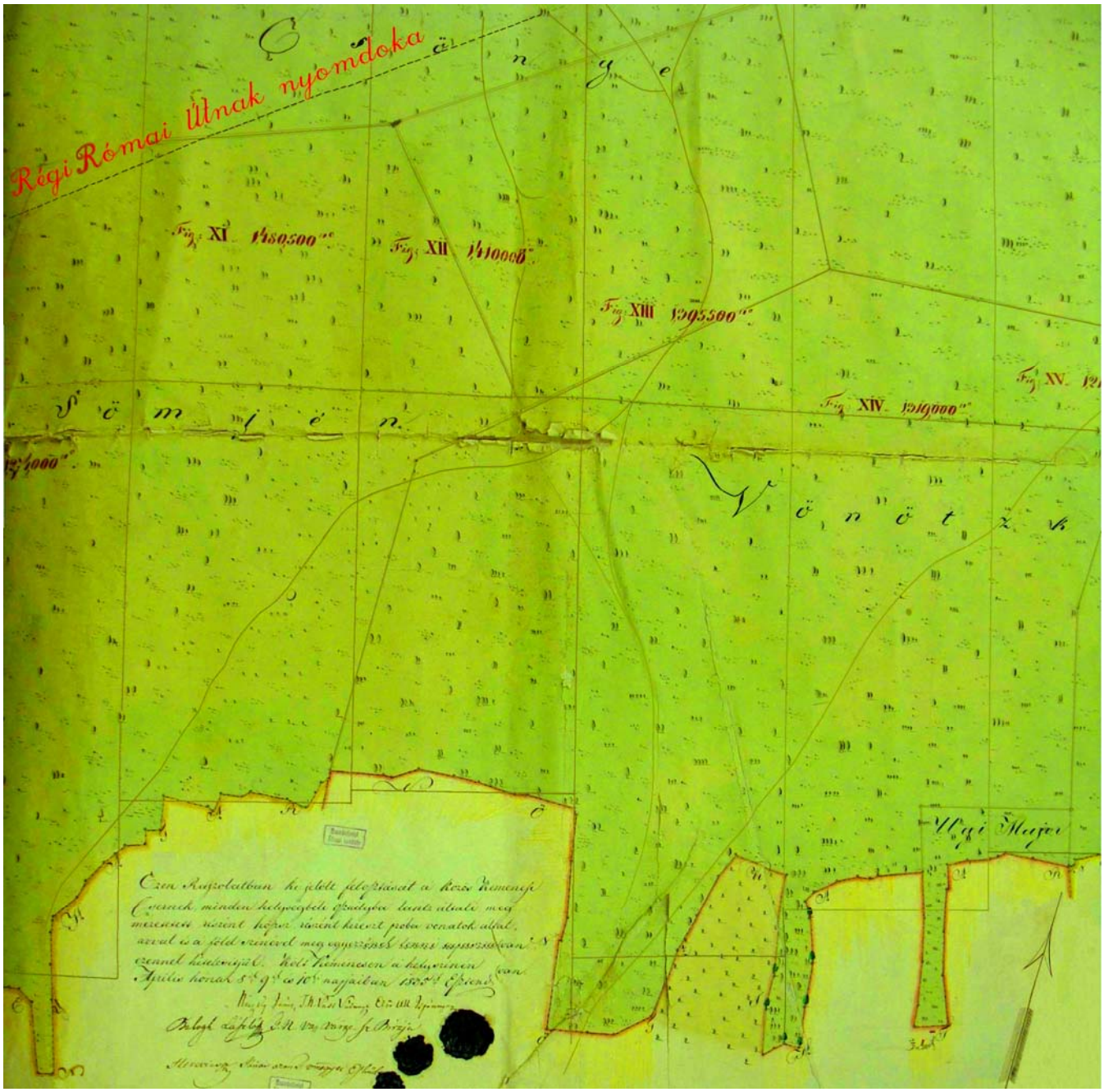

10. ábra "*Kemenesi Csernek Rajzolatja* - **1830**" Vönöck, Csönge és Sömjén falvak erdeje [16] (részlet)

(Sajnos a térképet nagy méretei miatt egyben nem lehet bemutatni, pedig rengeteg rejtett értéket tartalmaz: feltüntet tavakat, épületromokat, gémeskutakat, és gyalogutakat, valamint ősi régészeti emlékeket: feltáratlan halomsírokat is.)

Egy 1869-beli leírás szerint Vönöck határának közel a felét még a Cser összefüggő erdeje borította, de nem kellett hozzá 30 év, hogy végül ezt is teljesen kiirtsák!

Az 1869. évi felmérés szerint a juhok száma a 3'600-at meghaladta, és a sertéstartás is beindult: 1869÷1935 között megtízszereződött, a 2'000 feletti létszámot is elérte. (52) A legelők szomszédságában sorra épültek a juhásztanyák.

[16] a *Szerző* fotója

A vízben szegény fennsíkon ma 4 nagyobb tóról tudok. Valószínűleg van olyan, amelyik mesterséges, az állatok itatására áshatták ki. A Szarka-tó a Cserszél erdői között 2 kis medencéből áll, és a cseri legelőkön további háromról van tudomásom: a Kerék-tó, a Nagy-tó és a juh-tartás emlékét őrző Úsztató. Találhatunk nagyon mély (40÷50 m) elhagyott kutakat is!

Mivel *"fönn a Cseren minden elsült",* ezért a szántóföldek, szőlők, és tanyák fokozatosan eltűntek, újra erdősültek, és főleg az akác szaporodott el.

Hajdan a tölgyes erdőn makkoltatták a hízó sertéseket, és a disznó mindenevő állatként felfalja a csigákat, madártojásokat és a fiókákat is, kitúr magának gyökereket és gombákat, sőt a nagy fehérjetartalmú rovarokat is megeszi. Egészen a takarmánykukorica megjelenéséig így hizlalták a sertéseket. A mostani években térnek vissza egyes tenyésztők a makkoltatásra, mert az így etetett állatok húsa más szerkezetű, mint a kukoricán, ill. a tápszereken felnőtt, gyorshízlalással nevelteké. Csak a makkoltatott, félvadon tartott állatokból lehet készíteni a különleges minőségű, világszerte "*serrano*"-tí-pusúnak ismert sonkát!
Veszélyes feladat volt a nagytestű állatok igazgatása, mert a disznó kannibál állat lévén, ha netán egyikük elbotlott, a többiek már rá is rontottak. Az emberre is veszélyesek, ezért járt minden kanász – vármegyei tiltások ellenére - éles baltával, a valaskával. A sertésállomány 1869÷1935 között több, mint megtízszereződött: 2'000 feletti létszámot érve el!

Az 1970-es években tudatos erdőtelepítést is folytattak, de az őshonos tölgyerdők helyett sajnos inkább fenyőt ültettek.

2.4 MARCAL és a MARCAL-MELLÉK:

Ha a Marcal folyót keressük, akkor el sem akarjuk hinni, hogy ez a gátak között komótosan haladó vízfolyás azonos lenne azzal a hírhedt folyóval, amiről így ír egy hiteles forrás, az utolsó nemesi felkelés idején, 1809-ben kelt hadinapló: (48)

„A Marcal vize folyása, amelyet a Bakony tövéből lefutó egynéhány nagy patakok formálnak, Gógánfától egész Marcaltőig és még azon alul odáig, ahol Ikrénynek által irányban a Rábába szakad; egy feneketlen mocsár, és oly tulajdonságú, hogy még gyalog ember is a legszárazabb időben is nyakig belesüllyed. Ez a víz a körülfekvő megyék oltalma, az általjárás rajta csak Marcaltőnél, Vatnál és Karakónál lehetséges." [17]

A Marcal-medence sötét, és veszedelmes mocsarairól, ingoványairól, végtelen nádasairól volt hírhedt. Teljes biztonsággal még az itt élők sem merészkedhettek bele, sok ember és sok jószág lelte itt a pusztulását. Egyetlen vigyázatlan lépés, és a posvány halálos öleléséből nem volt menekvés!

Amint a 8. ábrán a hajdani tájat ábrázoló térkép mutatja, a művelhető vönöcki határt is a Marcal, és a Cinca egybefüggő mocsaras náderdeje határolta be.
A Marcal-medence sajátos alakját a távoli földtörténeti korokban lezajlott nagymértékű földmozgások alakították ki. Hajdan az Ős-Marcalt a Zala-folyó is táplálta, így a sokkal nagyobb vízhozam szélesen vájta ki magának a

[17] Létezett egy titkos átjáró is: *„Altal-Saag"*-ként említik

medret. A Zala folyásirányát azonban megtörte egy újabb földmozgás, ezért a korábban kimunkált folyómederben már csak a jóval kisebb vízhozamú Marcal kereste az útját. Ezért nem alkotott magának határozott medret, hanem a síkságon szabadon elterülve, szinte állóvízként viselkedve, elposványosodott: hatalmas és járhatatlan mocsárvilágot hozott létre. Ez a meder gyakran szétágazott, és benne a hordalék kis szigeteket képezett, de olvadás és árvizek esetén a folyammá változó Marcal kivájt magának öblöket és mélyedéseket is, amik időszakosan kis tavakká változhattak.

Bánhalmától Gergelyiig jól követhető az egykori meder kanyargása, de Nagypirittől egész Adorjánházáig terjedő szakaszán szinte eltűnik a szemünk elől. A folyó ezen a részen már annyira szétterült, hogy a meder szélessége meghaladta a 100 métert, sőt Csögle és Nagypirit között a völgytalp elérte az 1'500 m szélességet is!
Nagyon csekély a folyómeder lejtése a Kisalföld felé, ezért a Marcal igazi alföldi folyóként viselkedve, kényelmesen halad előre. Így megért-hetjük, miért nincsenek a Rába árterületein mocsarak, és miért voltak a Marcal-mellékén. A Marcal-vidék lecsapolására már a rómaiak is ástak csatornát, de az *Árpád*-kortól megváltozott a helyzete, mert jól beleillett a nyugati országhatár védelmi rendszerébe, a gyepű-rendszerbe ez az átjárhatatlan, 70÷80 km hosszan húzódó, 2÷3 km széles feneketlen mocsár. A török-időkben is fontos szerep jutott a Marcal-vidék mocsarainak, csak ekkor az ellentétes oldalról, a keletről jövő hadakat kellett feltartóztatnia.
A történelem során Vas vármegye vízrendszerét rendszeresen, tudatosan alkalmazták védelmi szerepre: főleg a Rába, a Marcal, a Répce és a Gyöngyös, de még a Cinca folyását is gátakkal szabályozták – s ha kellett, nagy területeket árasztottak el velük, vagy más mederbe terelték folyásukat.

/Egy ilyen eset leírása a sok közül: 1546. július 6-án a királyi helytartó utasította *Nádasdy Ferenc*et, és Sopron vármegye nemeseit, hogy a Rába felduzzasztásával a vizet a Marcalba terelve, a török előnyomulást ily módon állítsák meg. (34) /

A 150 éves török megszállás idején a portyázó török, és tatár csapatok elől rendszeresen a Marcal ingoványába menekültek az emberek, egyébként is az itteni szigetecskéken rejtették el az értékeiket: ünnepi ruházatukat, a leányok kelengyéjét, drágább edényeiket, de itt vermelték el a gabonájukat is. Itt nevelték a szarvasmarhákat, hogy ne kerüljenek azok se a fosztogató katonaság kezébe. Volt, hogy egész falvak lakossága kerekedett fel, és hónapokon át nádkunyhókban itt éltek, sőt ezeken a szigeteken szántottak, és vetettek is! Még a kuruc-korban is előfordult, hogy a császári csapatok téli beszállásolása elől teljes falvak, pl. Ság, Kismákfa, stb. lakosai inkább megszöktek, és a nádasba költözve évekig benne éltek, „*lappangtak*". (83)

A Marcal-medencében elég későn, csak 1863-ban kezdődtek meg a lecsapolási és folyószabályozási munkák. A Marcal-főcsatorna, (Nagyárok, vagy Négyöles) a Belső-Vat **Ny**-i szélén megásott csatorna lett a folyó fő-medre, ma ezt értjük a Marcal folyón. Az eredeti, régi meder Belső-Vatot keletről határolja.
A „Vasvármegyei mellékcsatornát",[18] népiesen a „Malomárkot" az 1890-es évek elején, közvetlenül Merse falurész keleti szélén ásták 45km hosszban.

[18] *Pál Dénes* mérnök tervei szerint

Az új medrekbe terelt folyó nem kanyarog többet feleslegesen, és a lápok sem veszélyeztetik többet az emberéleteket.
A Rábaszabályozó Társulat 1910-ben a Marcal torkolatát 5 km-rel fenntebbre helyezte, és megerősítette a töltéseket. Az 1930-as években jelentősen kibővítették a medrét, és az 1960-as években is a főcsatornát kétszer szélesítették, de ez sem volt elég a bakonyi *bauxit*bányákból érkező, sűrű iszappal szennyezett víztömeg elvezetéséhez. A meder rendszeresen feltöltődött homokkal, és a Marcal elöntötte az árterületet, nagy károkat okozva a mezőgazdálkodásban. Ez az állapot 1968. óta javult, mert a bányavíz iszapját a helyszínen ülepítik, tisztítják, így csak tiszta vizet engednek a folyóba. A Marcal vizének új csatornákba terelése azonban nem oldott meg minden gondot! Az egykori kanyargós meder kiegyenesítésével a folyó esése növekedett ugyan, de még mindig túl alacsony értékű maradt, a Marcal egész hosszára számítva az esés 0,24%. Emiatt a völgytalp szinte mindig vízjárta terület, és a talajvíz nem tűnt el a mélyebb részekről.

A Marcal-mellék hajdani mocsárvidékén a Cinca, a Kodó, és a Csíkászó patakok is részben újonnan ásott mederben csörgedeznek. A Cinca-patak Sitke és Gérce határában ered, és 24 km-es út megtétele után, Mersevát és Külsővat között éri el a Marcal főcsatornáját.
A Cinca esése oly kicsi, hogy lassú folyása miatt tulajdonképpen sekély medrű, mocsaras árok és árterület volt. A Cinca Lecsapoló Társulat 1872-ben alakult, de a tényleges működését csak 1907-től számítják. A munkálatok, a mederásások szakaszosan, évtizedeken keresztül folytak. A meder mára elvesztette természetes jellegét, csatorna-szerű a megjelenése.
Egykor bővebb vízhozama napjainkra erősen megcsappant, és vannak olyan nyarak, hogy egy-egy rövid időszakra szinte kiszárad a meder. Néhány kisebb, jobbára időszakos vízfolyás: a Mihályfa határából érkező Kenderáztató patak, és egy Celldömölk felől folydogáló kisebb vízér, valamint a Békás-tó egykori forrásának vizét is a Cinca gyűjti össze.

A Marcal és mellékpatakjainak vízgyűjtő területe a Bakony **ÉNy** -i lejtője, amely csapadékos terület. Árvizet a nyári nagy záporok ugyan nem tudnak kelteni, legfeljebb egy-egy mellékpatakot érintenek. Viszont a tavaszi egy időben történő hóolvadás komoly árvízveszélyt jelent a medencében, hiszen ekkor a teljes vízgyűjtő területen egyszerre jelenik meg a víztöbblet. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a Bakonyból érkező patakok esése nagyobb, így ezek árhulláma szinte ráfut a Marcal árhullámára, jelentősen megnövelve annak nagyságát. Gyakran kell számítani árvizekre, meglepően nagy területek kerülhetnek víz alá. Egy-egy ilyen áradás esetén Külső-Vatnál több km hosszan, és akár 1,5 km szélesen is elönti a folyó a két oldalán fekvő réteket.
A Marcal-völgy felszínalakulásában ezek az árvizek nagy szerepet játszottak a múltban, de még napjainkban is megfigyelhető, hogy a gátakkal megzabolázott folyó egyes helyeken mélyen alámossa a partokat. Amíg az emelkedő árhullám mélyíti a medret, illetve az ártérre kiérve oldalazó erózióval szélesíti a völgyalapot, addig apadáskor a vízből a finomszemcsés hordalék leülepedik, amit megköt a növénytakaró.
Tavaszi áradáskor a Duna és a Rába vize is benyomul a Marcalba, és a Cincába, ami kiáradáshoz vezet.

Rendszeresen megjelenik a zöld-ár: viszi a víz a szénaboglyákat! Ekkor szokta futóhomokkal beteríteni a víz a réteket, egyes helyeken akár 30÷40 cm magasan.
A part menti földek nagy részén ma már mezőgazdasági művelés folyik, csak a falvak közelében maradtak még meg néhol a legelők és a kaszálók. Ahol a víz időszakosan elönti a földeket, még találhatunk védett lápréteket és sűrű nádasokat.
A Kemenesvidék két különböző tájegységének talajviszonyai mindig behatárolták a gazdálkodás lehetőségeit és módját, a termeszthető növények körét, és ezzel a földműves lakosság életét. A földművelés, természetes módon a falvaktól keletre elterülő enyhén hullámos síkságon folyt. Itt a Cinca -patak rendezése után jelentősen meg növekedett a művelhető határ.
A Marcal által áthalmozott Rába-kavicstakarót jó termőképességű öntéstalaj, valamint lápos réti talaj fedi.

Az eltévedt lovas

Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Hol foltokban imitt-amott
Ős sűrűből bozót rekedt meg,
Most hirtelen téli mesék
Rémei kielevenednek.

Itt van a sűrű, a bozót,
Itt van a régi, tompa nóta,
Mely a süket ködben lapult
Vitéz, bús nagyapáink óta.

Kísértetes nálunk az Ősz
S fogyatkozott számú az ember:
S a domb-keritéses síkon
Köd-gubában jár a November.

Erdővel, náddal pőre sík
Benőtteti hirtelen, újra
Novemberes, ködös magát
Múlt századok ködébe bújva.

Csupa vérzés, csupa titok,
Csupa nyomások, csupa ősök,
Csupa erdők és nádasok,
Csupa hajdani eszelősök.

Hajdani, eltévedt utas
Vág neki új hínárú útnak,
De nincsen fény, nincs lámpa-láng
És hírük sincsen a faluknak.

Alusznak némán a faluk,
Múltat álmodván dideregve
S a köd-bozótból kirohan
Ordas, bölény s nagymérgű medve.

Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Ady Endre

A Kemenes délkeleti lejtőjének szelíd dombjait megülő falvakban a kedvező fekvés, és az éghajlati adottságok miatt, - feltehetően már az ókorban, a keltáktól eredően - foglalkozik a lakosság a szőlőtermesztéssel.

A vönöcki Vas-hegyet is teljesen szőlők borították, és a szőlészet-borászat napjainkban is dívik. Bár itt nem teremnek olyan „*nagyborok*”, mint a vulkáni talajú Ság-hegyen, vagy a különösen híres Somlón, de kellemes ízvilágú asztaliborokat érlel a vönöcki szőlőhegy is.

A borívás hagyományának praktikus oka is volt, mert még a *kuruc*-korban is többnyire fertőzöttek voltak a kútvizek.

Az emberek a mezőre „*bucskóban*” vitték ki magukkal a szükséges italmennyiséget. (Létezett nagyobb átmérőjű, lapos változata is.)

11. ábra Boros "bucskó"

12. ábra A pásztorok kulacsa, a kobaktök

022

3 ŐSI KULTÚRÁK NYOMAI (43, 52)

Vönöck község határában a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) nyilvántartásában két ismert, feltáratlan régészeti lelőhely szerepelt. Újabban a település-rendezési tervhez az örökségvédelmi hatástanulmányt az *Archeosztráda Kft.* végezte el 2005. év áprilisában.
Munkájuk eredményeként viszont tizenkettőre emelkedett a hitelesíthető régészeti lelőhelyek száma! A lelőhelyek korát, és eredetét a felszínen látható kiterjedésük, és egyéb jellegzetességük alapján, valamint a földfelszínen talált leletek vizsgálatával határozták meg. A lelőhelyeket EOV térképen rögzítették, valamint azonosították a kataszteri térképek helyrajzi számával. (Savaria Múzeum, Régészeti Osztálya; RA 1831-05) Régészeti feltárás azonban nem indult, mert az eredmények szerint nem valószínűsíthetők jelentős leletek.

Ősidőktől ember lakta táj ez, a hozzáértő szemmel szántás-, vagy nagyobb esőzés után a földeken szinte bárhol lehet találni kőkorszaki szerszámok darabjait, és mindenféle cserép maradványokat – amik származhatnak akár a keltáktól, de lehet, hogy csak a török-kori bujdosó élet emlékei – hiszen ez itt a hajdani ingovány helye.

- Csiszolt kőkorszak idejéből származó, mívesen kidolgozott tárgyak kerültek elő a *Bávánd*-dülőből,[19] valamint Vönöcktől **DK**-re, a Cinca patak mellett *Nagy Elek* talált szerpentinből készült kőbaltákat.[20]
- A falu határában domborodó négy halomsír valószínűleg a régióban korábban már nagy számban feltárt vaskori, hamvasztott urnás temetkezést rejt. (90) A Cser területén hét ilyen feltáratlan halomsír emelkedik.

3.1 RÓMAI JELENLÉT EMLÉKEI:

A római-korban Kemenesalján valósággal hemzsegtek a kisebb, nagyobb települések, „*villák*”. [21]
Elképzelhető, hogy Vönöck is egy hajdani, ősi településre épült rá – ezt sugallja, hogy a mostani házépítésekkor pince ásáskor cserépdarabok kerülnek elő a mélyből.
A vönöcki anyag kitűnő minőségű, ezt felfedezték az ókori népek, de az agyagművesség a honfoglaláskor megszakadt, más kultúrájú népcsoportokat telepítettek le itt. Az újabb korokban sem éledt fel a faluban a *gelencsér* mesterség.

Vönöck közelében két római építésű út fut, viszont az írások, és a népi hagyományok általában csak az egyikről tudnak.
Fontos tisztázni, hogy Vönöck felett a Cseren vezet az egyik út, míg a másik Mihályfa és Sömjén felől érkezik a **D**-i határba, és nyílegyenesen tart tovább Magasi felé. A közönség „*Római útnak*”, „*hadak útján*ak” nevezi.
Kiemelkedő kavicsos domborulatként még mindig meglátszik a szántáson.

---

[19] Jánosházi Múzeum; Neolitikum, azaz újkőkorszak (i.e. 9’000÷3000)
[20] Savaria Múzeum, Kemenesaljai leltár
[21] Talán leginkább a magyar majorságnak felelnek meg.

Ennek az útnak a *Milán*-tagba [22] eső szakasza mellett, 1959-ben egy nyárfa kivágásakor került a napvilágra az égetett téglákból boltozatosan felépített római-kori „*kripta*"-sír. Az „*kripta*"–sír a régészek szerint egy legionárius maradványait rejtette magában. Ez a véletlenszerű lelet azt jelzi, hogy a környezetében római településnek, *„villának"* kellett létezni!

13. ábra Római tégla a vőnöcki Művelődési Otthon falában [23]

Szombathelyről (Savaria) Sárvár felé tartó út *Bassiana* településnél, a Rába-folyó előtt ágazott el kétfelé: Arrabonába (Győr), és Aqincumba tartó ágakra. A Rába jobb partjára átvezetett út az a bizonyos másik római út, ami a Cseren vezetett át. A VaML Térképtárának a "*Kemenesi Csernek Rajzolatja*" elnevezésű térképe szerint Arrabona irányában nyílegyenesen szelte át a Csert. A térképen *"Régi Római Útnak nyomdoka"* –ként jelölik.
A Savaria Múzeum munkatársa, *Türr István* 1953-ban kutatta ennek az útnak a nyomdokát: [24]
*„Királykúti-majornál Horváth József földjén megy keresztül az út. A szántás már eléggé elegyengette, és csak abból lehet meglátni, hogy egy 10 m széles kavicsos sáv vezet végig a mezőn. A réteken azonban most is jól kivehető a domborulata. Az öregek „**Só út**", vagy „**Sóhordó-út**"-nak nevezik. Kemenesszentpéteren az út a Rába partja közelében vezet **Ny**-**K** irányban a „**Csonkás**" erdőtől kezdve. Az út több km-en keresztül Sopron- és Vas megyék határát képezi, és mint ilyent, már a XIII. századi határjárások is megemlítenek, „**via Magna**" névvel.*
*A mai lakosok dűlőútnak használják, és „**ötevény**"-nek [25] nevezik. Egyházaskeszőn a római út keresztül ment a falun. Itt is „**Sóhordó-út**"-nak nevezik. Várkeszőn a falutól **Ny**-ra átmegy a Rábán, keresztül a „**Bika-réten**", az Irtási Majoron, és bevezet a réteken keresztül Sobor faluba.*
*A római út másik végét Nagysitkén keresve, a dűlőutat „**Városi út**"-nak is nevezik. Az út folytatódik tovább **K**-felé, és a Bottyán, vagy Sándorháza majornál is megtalálható. Nagysimonyitól **Ny**-ra, az Ostffyasszonyfa vasútállomásától 800÷1'000 m-re, a Ködös-testvérek birtokán keresztezi a síneket, és megy **ÉK** felé – azaz a Királykúti major felé! Mesteriben a római út a falu **K**-i határában vezet el **É**-**D** irányban Kemeneskápolnára. Ezt az utat a középkor folyamán sóhordó-útként használták, kiindulópontja Győrben volt."* (A só szállítása vízi úton, a Tiszán, és a Dunán zajlott.)

---

[22] *Milán Gyula* mérnök birtoka
[23] Egy másik római téglát a Jánosházi Múteumba küldtek, *Riczinger János* fotója
[24] RA 58 jelentés, 1953. 09. 12.
[25] régi magyar szó: út, töltés

024

A *Rákóczi*-szabadságharc idején ezen az úton vezette seregét *Bercsényi Miklós* generális.

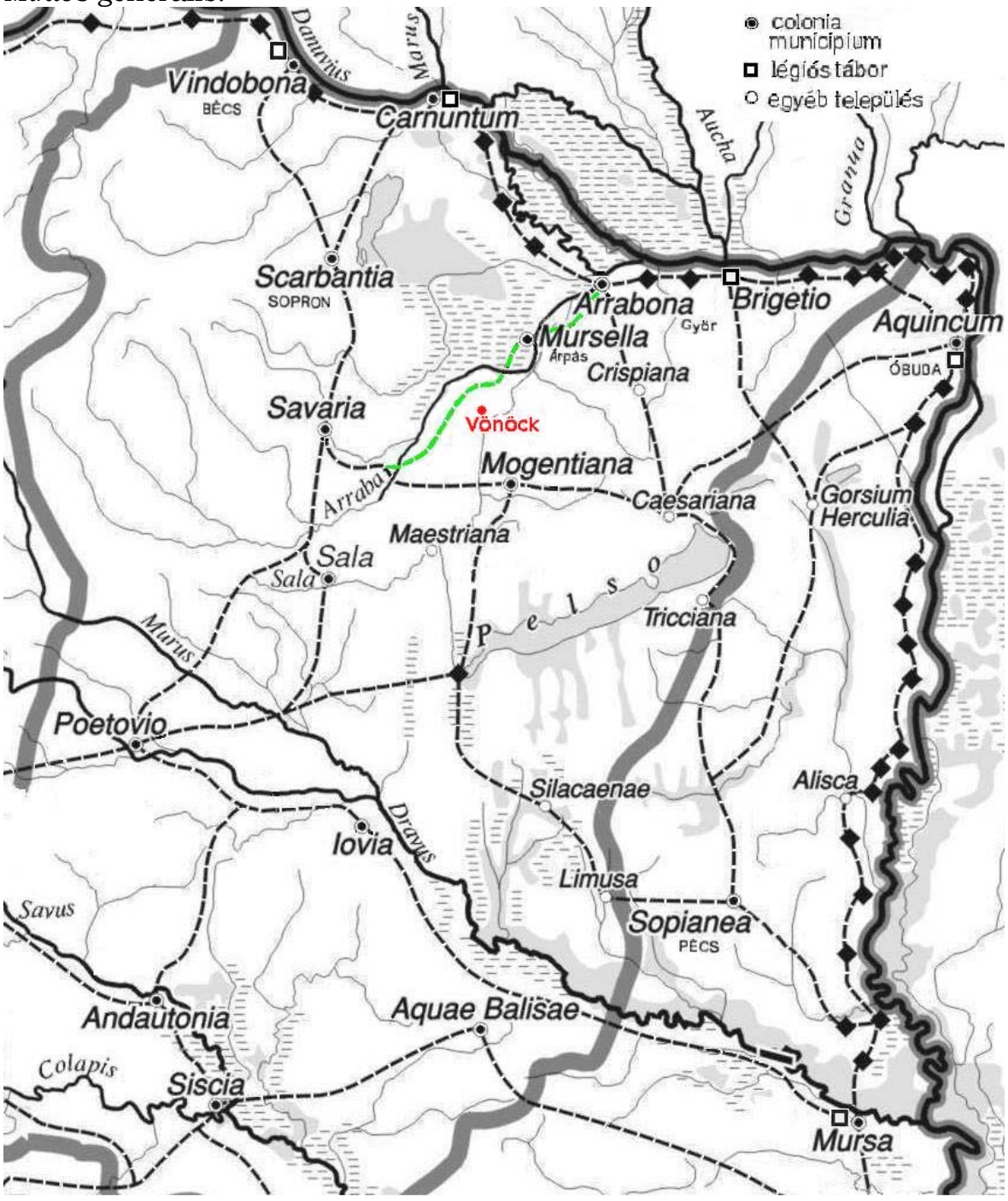

14. ábra Pannónia római úthálózata –(részlet)

A Savaria – Basiana – Arrabona útból ágazik el a Mihályfa – Sömjén és Vönöck alatt futó ismert római kori út, amely bekapcsolta a *provincia* vérkeringésébe a Tokorcson lévő települést, és a Merseváton fellelt *villát* is. Ehhez csatlakozó - a Ság hegy **Ny**-i oldalán haladó – másik útra települt a Mesteri - Intaházai, és a kemeneskápolnai villa.

A rómaiak fejlett úthálózatukat, és a tökéletes útépítés tudományát hagyták ránk legfőbb örökségül. Útjaik könnyen azonosíthatók, mert vonalvezetésük csak egyenes szakaszokból állt, és nem törődtek a terepviszonyokkal sem: „toronyiránt egyenest, árkon-bokron keresztül” vezették útjaikat,

sőt, igyekeztek az azonos szintmagasság tartására is! Az utak ágyát a fagyhatár alá, de legalább 1 m mélyre ásták, és ha a talajviszonyok úgy kívánták, a feltöltés meghaladhatta a 3 métert is! Az úttest több rétegből állt: az egyes rétegeket más-más méretű kövekből, kőzuzalékból, durva és finom kavicsból döngölték össze, miközben a rétegeket mészből, és homokból kevert habarccsal kötötték meg, végül ezzel borították be az útfelszínt is. A mély alapozás mentette meg az utakat attól, hogy a mezőgazdasági művelés során teljesen szétszántsák őket.
Nyugat-Dunántúlon az utakat általában töltésre építették, így az enyhén bogárhátú úttestről az esővíz kétoldalt lefolyt. Szélességük 4÷7 méter között mozgott, de legalább akkora volt, hogy két kocsi elférhessen egymás mellett.
A rómaiak Pannóniából történt kivonulása után a *Savaria – Bassiana* út használata lassanként megszűnt, mivel nem illeszkedett a középkori településhálózathoz: elkerült minden későbbi települést. [26] A Cseren átvágó katonai út idővel feleslegessé vált, és a Cser újratelepítéskor nagy részét elszántották. A nép körében a *régi római* útszakaszok különböző neveken, mint *„Katonák útja”*, *„Hadi út”*, *„Hadak útja”* stb. voltak ismeretesek.

15. ábra Eredeti elemekből helyreállított római kriptasír [27]

A vönöcki római legionárius sírja is így nézhetett ki, és ne feledjük, hogy eredetileg ezek a sírok felszíni építmények voltak!

A félreértések elkerülésére, meg kell jegyeznünk, hogy a Vasvárnál található *„Római-sánc”*, és az azon átvezető, a vasi Hegyhát gerincén futó, ún. *„Római katonák útja”* közül egyik sem római műtárgy!

---

[26] *Ilon Gábor*, *Sümegi Pál*, *Bodor Elvíra*: A Ság hegy környékének története …; Zalai Múzeum, 2006. 296p.
[27] *Mester Edit* régész munkája, Budaörsi Régészeti Múzeum

Vitathatatlan bizonyítékként szelvényvágás végzésével ezt a feltevést igazolták a régészek. Ez az út csatlakozott a *„Borostyánkő”*-úthoz, és Itáliába vezetett.
A krónikák szerint a IX. században az őseink *I.Berengár* itáliai király (845÷924), római császár ellenében, majd pedig annak zsoldjában - többször vonultak rajta, jól ismerték. Ennek az útnak tehát semmi köze a kemenesaljai római eredetű útszakaszokhoz!
Jelenleg a régészek magát a „*Római–sáncot*” is az *avarok* építményének, „*hegin*”-nek tartják.

16. ábra Római legionárius [28]

[28] *Velimir Vukšić* grafikája

4 VÖNÖCK NEVÉNEK EREDETE
(40, 41, 71)

Vönöck falu nevével egy adásvételi szerződésben találkozhatunk először.
A győri káptalan [29] - mint hiteles hely – **1265**-ben oklevelet állított ki egy előttük történt birtokvásárlásról, amikor *Koloch*-i *Péter* fia, *Péter* a Sopron vármegyében fekvő „*Koloch*" nevű birtokát eladta.
A vásárló az *Osl* nembeli *Herbord* ispán volt. Az adásvételi eljárás során *Herbord* ispánt a megbízottja, ***Vonoz***-i Márk képviselte:

A. Ch. 1265. Idem Capitolium Petrum de Koloch, particulam terrae suae haereditariae Comiti Herbordo decem et octo marcis, singulas decem pensis computando, vendidisse testatur.
Capitulum Ecclesiae Jauriensis, omnibus presentes literas inspecturis, salutem in Domino sempiternam. Ad universorum noticiam tenore presencium volumus pervenire, quad Petro filio Petri de Coloch in Comitatu Soproniensi ex una parte, et ***Mark*** *de* ***Vonoz*** *serviente nobilis viri Comitis Herbordi filii Osl pro eodem Comite Herbordo domini suo ea altera coram nobis personaliter constitutis, idem Petrus Quandam particulam de terra sua hereditaria Coloch vocata ab eadem a parte orientali versus Sceplok distinctam, terram scilicer quatvor aratrorum in commetanieitate terre Pauli filii Martini a meridie, terre Sceplok prefate ab oriente, terre Marcela septemtrione, et terre sue Coloch supradicte ab occidente, sicut asserit, existentem et in districtibus earundem commetaneitatum divisam undique certis metis, cujus quidem terre medietatem, terram scilicer duorum aratrorum asserit virgultosam, reliquam medietatem terre arabilem esse dicens, vendidit Comiti Herbordo memorato perpetuo pacifice possidendam pro decem et octo marcis, quas ab eo se confessus est plenarie recepisse, partim in estimatione, partim autem in negocio pro qualibe marca decem pensis denariorum Viennennsium computatis. Assummendo, ut, si quispiam dictum Comitem Herbordum occasione ipsius terre quatvor aratrorum inquietare voluerit, ipse eundem propriis laboribius et expensis debeat expedire. In cujus rei memoriam ad peticionem parcium presentes dedimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Anno Dominice Incarnacionis milessimo ducentesimo sexagesimo quinto. Chepano Preposito, Jurkone Cantore, Hectore Custode existentibus.*

Az oklevél tartalma kétségtelenné teszi, hogy a benne említett „*Vonoz*" falu a mai Vönöck községgel azonos. [30]

---

[29] A káptalanok/kanonokok társasága/róm. kat. egyház világi feladatokat végző hivatalos testületei voltak: a közjegyzői, és a levéltári feledatokat látták el.
[30] A nyíl jelzi a ***Vo-noz*** szót

17. ábra Az első ismert, Vönöcköt említő oklevél, Anno **1265**

…azaz:
„Capitulum Ecclesie Jauriensis omnibus presentes literans inspecturis, salutem in Domino sempiternam. Ad universorum notitiam tenore praesentium volumus pervenire, Quod Petro, filio Petri de Coloch, in Comitatu Suproniensi ex una parte, et ***Mark de Vonoz****, serviente nobilis viri Comitis Herbordi filii Osl, pro eodem Comite Herbord, Domino suo ex altera, coram nobis personaliter constitutis; ...”*

A jó állapotban fennmaradt oklevelet a MOL -ban **DL 600** jelzettel őrzik. [31]

A ***„Vonoz”*** olvasata talán ***„Vönöz, Vönöc”*** lehetett - mert ne feledjük, hogy a magyar nyelv hangjait latin betűs írással lejegyezni lehetetlen, többek között egyáltalán nincsenek benne a mi ö/ő, ú, ű betűink.

A *Vonoz - Vönöc* szónak az eredete, és jelentése ismeretlen, de biztosan nem magyar eredetű!

Kemenesalja honfoglalás kori vegyes lakosságára gondolva, elképzelhető a besenyő származása, mivel *Dr. Csánki Dezső* [32] földrajztudós azt feltételezte, hogy a:
-DL 24687 - 1377. február 09.; -DL 13789 - 1444. július 13.; -DL 14568 - 1452. július 13./30. oklevelekben *Vonoz, Vanoz, Wonoz* néven említett települések valószínűleg egyazon, Sopron vármegyében, valahol a Fertő-környékén fekvő falura vonatkoztak. (38) A Fertő-vidék pedig mindig is besenyő szállásterület volt. Sajnos a besenyők nem rendelkeztek írásbeliséggel, így a puszta találgatásoknak nincs értelme.

Török eredetű népességet feltételezve sem kapunk eredményt, mer az ó-török szavak nem kezdődhettek *"V"* betűvel. [33]

Az viszont érdekes, hogy ezután kizárólag csak a Vas vármegyei Vönöck faluval kapcsolatosan maradtak fenn oklevelek - a „*másik Vonoz*” még a török-dúlások előtt nyomtalanul eltűnt!

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy milyen jelentős tény, hogy a Magyar Királyság területén sehol máshol nem fordult elő a Vönöck helységnév!

Mivel az országban – egyelőre ismeretlen okok miatt - valósággal hemzsegtek az azonos elnevezésű helységek, nem lehetett elkerülni egy országos helységnév-rendezést, amit végül 1898. évben rendeltek el.
Jellemző, hogy Vas vármegyében is létezett Kalocsa, a Tisza partján Kanizsa - de még az olyan jellegzetes helynevek is, mint Sopron, Győr, Szeged, Miskolc, Szolnok, stb. az ország különböző pontjain sorra ismétlődtek. Három Gencs volt Vas vármegyében, de a Nyírségben és Erdélyben is található ilyen településnév.

[31] MOL: *Nyulásziné Straub Éva* levele
[32] *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában; Bp. 1894.
[33] *Dr. Csáki Éva* kandidátus szakvélenye, *Pázmány Péter* Tudomány Egyetem; 2006

5 BIRTOKLÁSTÖRTÉNET

5.1 VÖNÖCK A KÖZÉPKORI OKLEVELEKBEN:

Feltételezhető volt, hogy Vönöck első földesura szinte az egész Kemenesalját birtokló asszonyfalvai *Osl*-eredetű *Osttfy*-család volt, de az igazi bizonyíték egy 1318. október 28-án kelt oklevélben található:

az eredetiben fennmaradt oklevél említi **Wenyczk**, Dorogd és Molnár falvakat, mint olyan birtokokat, amiket *Osl Jakab* adott a család nő tagjainak a férjhezmenetelükkor, a szokásos „*leánynegyed*" -hozomány címén. [34]

Vönöck neve inkább – a faluban valószínűleg csak részeket bíró - *Vönöczky*-család cselekedetei révén maradt ismert. A *Vönöczky*ek évszázadokon át folyamatosan megtalálhatók a középkori oklevelekben. Feltételezhetően az *Ostffy*-családba benősültek, és felvették a birtokuk nevét. A *Vönöczky* nevet, szinte ahány oklevél, annyiféle képpen írták, attól függően, hogy milyen „*füle volt hozzá*" a latin nyelven nevelkedett, az „***ö***"-betű hiányával küszködő írástudónak!
A hagyományos település-eredet szerint a falu elnevezése a szőlőművelésre utaló „*vinicka*", szőlőskert jelentésű szláv szóból származik. Ezt támasztaná alá a falu címerében megjelenő szőlőfürt. Pannóniában viszont sok helyen fennmaradt a római időkből származó, jóval nagyobb mértékű szőlőkultúra, még sincs kapcsolat a település nevének a bor, vagy a szőlő szavakkal. Sok településünknek kedvelt címerképe volt a szőlőfürt - de mégsem köthető a település nevéhez. (44, 45, 46, 47)
A hagyományos elméletnek a leggyengébb pontja az, hogy nem csak Vönöckön, de az egész Kemenesalján nem találni a szláv népesség régészeti nyomait! Sem lakóházak, sem temetők – egyáltalán valamilyen tárgyi emlék - nem került tőlük elő! Az viszont kétségtelen, hogy akadnak szláv eredetű településnevek. (109, 114)
A szőlészettel, borászattal kapcsolatos szavaink pedig *kelta* eredetűek!

A szláv népesség létszámát túlbecsülik, messze nem lakták be a Kárpát-medencét- vagy akár Pannóniát sem - ezért ajánlott máshol keresni a régi szavaink eredetét. (Sok olyan szó van a magyar nyelvben, aminek megtalálni a párját a világ másik szegletében, jelentésüknek még sincs semmi köze egymáshoz, alakjuk talán egyszerűen azért lehet azonos, mert mindnyájan a *homo sapiens* fajhoz tartozunk?)
A nyelvészet sajnos nem egzakt tudomány, és sajnos politika-függő is. A „szocializmust építő időkben" a mértékadó nyelvészeink szinte minden település- ill. személynévről bebizonyították a szláv eredetet. Jellemző az elvakultságukra, hogy az olyan nyilvánvaló esetektől sem riadtak vissza, mint pl. *Osl* besenyő vezér neve! (Igaz, már *Arany János* is azért kesergett, hogy az osztrák nyomás alatt működő Akadémia is szinte minden szavunkat szláv, vagy német származéknak tartotta.)

A fennmaradt latin nyelvű oklevelekből kiderül, hogy a *Vönöczky*ek kezdetben az *Asszonyfalva*i *Ostffy*ak szolgálatában álló, több jobbágyfalut

[34] A *Szerző* fordításában, latinból: MOL DL43421; ZsO VI.2460; Fejér CD X/6. 156÷157p. XXXVIII.; minden jog fenntartva!

is birtokló, sőt zálogba vevő, közép-nemesek voltak, akik a még a királyi-udvarban (pl. *I.Károly*) is megfordultak. Másrészt látható, hogy a *Vönöczky*-család tagjai századokon át köztiszteletben álló, és vármegye szerte közismert nemesek voltak, akiket királyaink birtokperekben, és örökösödési ügyekben rendszeresen kineveztek „királyi embernek" (*homo regius*). Ez a jogkör azt jelentette, hogy a birtokbaiktatási eljárásokkor (*statutorea*) ők képviselték a *törvényességet* – és a szóbeliség korában - ez nagyon komoly megbízatás volt!

5.2 OKLEVÉLTÁR /REGESZTÁK/:

-1. **1265. év**
Az 1.sz. mellékletként bemutatott oklevélben szereplő ***Vonoz***-i *Márk* birtokáról, ***„Vonoz"*** = ***„Vönöcz"*** faluról kapta nevét. MOL, DL 600

-2. HO- …
Kádár [35] nevű Vas megyei falu birtoklásáról szól több oklevél, amit *Chák* bán fiai adtak zálogba ***Wenijzk***-i *Jakab*nak. A tulajdonosok többszöri felszólításuk, és ígéreteik és ellenére sem tudták visszafizetni a váltságdíjat.

- **1303. június 29.** IV.103. n76
A győri káptalan előtt *Buzád* nembeli *Chák* bán fiai (*Fuldrik* és testvérei) *Kádár* birtokukat ***Wenijzk***-i *Jakab* fiainak: *Sándor*nak, *Alprá*nak és *István*nak elzálogosítják.

- **1304. július 30.** IV.108. n80
A győri káptalan bizonyítja, hogy *Fuldrik* és testvérei, ***Wenyzk***-i *Jakab* fiainak elzálogosított *Kádár* birtok kiváltása végett a kitűzött első évi határnapon nem jelentek meg.

- **1304. augusztus 20.** IV.108. n81
A győri káptalan előtt *Chák* bán ellene mond annak, hogy a *Kádár* birtokot az ő beleegyezésével zálogosították el. (*Nagy-Martonyi Pál* országbíró 1333-ban kelt átiratából.)

- **1305. február 13.** IV.109. n82
A győri káptalan előtt *Chák* bán fiai, a már előbb elzálogosított *Kádár* birtokra ***Wenizk***-i *Jakab* fiaitól felül-fizetést vesznek fel.

- **1305. június 31.** IV.110. n83
A győri káptalan bizonyítja, hogy *Fuldrik – Chák* bán fia – és testvérei a ***Wenijzk***-i *Jakab* fiainak elzálogosított *Kádár* birtokra felülfizetett összeget a kitűzött határidőre nem fizették le.

- **1305. július 13.** IV.111. n84
A győri káptalan bizonyítja, hogy *Fuldrik* mester és testvérei ***Wenijzk***-i *Jakab* fiainak elzálogosított *Kádár* birtok kiváltása végett az újabb határnapon nem jelentek meg.

- **1306. július 31.** IV.111. n85
A győri káptalan előtt *Chák*, az általa, úgy testvérei által elzálogosított *Kádár* birtokra nézve kijelenti, hogy azt ki akarja váltani, de a kitűzött határ-

[35] Asszonyfa mellett fekvő *Kádár* falu áldozatul esett a rörök dúlásoknak, mára csak a *„Kádárt*a"dűlő-név őrzi az emlékét

időre mégsem jelent meg.

- **1307. május 01.** IV.112. n86
A győri káptalan előtt *Chák* és *Buzád* már előbb elzálogosított a *Kádár* birtokot esetében fenntartják maguknak a jogot, hogy a zálogösszeget megkétszerezve a nevezett birtokot visszaválthassák.

- **1308. május 03.** IV. 114. n87
- A győri káptalan bizonyítja, hogy *Chák* és *Buzád*, ***Wenijzk***-i *Jakab* ispán fiának, *Sándor* ispánnak elzálogosított *Kádár* birtok zálogösszegét a kitűzött határidőre most sem fizették le. „Comiti *Alexandro*, filio Comitis *Jacobi de* ***Weneczk”*** - CDHEC- XVIII./35.

- **1308. év**
A vasvári káptalan előtt *Osl* nembeli *Jakab* fia, *István* a Kemenes erdőben levő birtokrészét *Olpura (Alpra)* fia *Sándor*nak és ***Vyniczk***-i *Jakab* fiainak, *Pál*nak és *István*nak ajándékozza. MOL, DL 40316; AO. I.168.o.

-**1309. október 10.** IV. 119. n92.
A vasvári káptalan bizonyítja, hogy *Chák*, ***Vönöczk***-i *Sándornak* elzálogosított birtok visszaváltása végett a kitűzött határnapon nem jelent meg.

1308. év
Buzád nembeli *Csák* mester [36] fiaitól ***Wenczk***-i *Jakab* fia, *Sándor* ispán által zálogba vett *Kádár* falu kiváltása ismét elmaradt. CDHEC-VIII./5./ Codex Diplomaticus/XVIII./ *Dőry*-levéltár

-5. **1311. december 21.÷1322.**
I.Károly (Róbert) királyt *Miklós* tárnokmester arra kéri, hogy a Győr megyei Baráti nevű faluját – ami *Márton* fia *István* birtokának szomszédságában fekszik - ***Venetsk***-i *Jakab* fia *Sándor* mesternek, a Pannonhalmi Apátság várnagyának, és a testvéreinek, *Alprá*nak és *István*nak méltóztasson átadni. CDHEC/VIII/2./Codex Diplomaticus/CLVIII.

-6. **1316. február 22.**
Miklós mester, a néhai *Miklós* nádor fia, apja szolgálatában szerzett érdemei jutalmazásául ***Veniczk***-i *Jakab* ispánnak és fiának, *István* mesternek, valamint utódainak adományozta örökjogon *Guar* villa melletti *Ablánc* birtokát. HO. III. 80. o.167.

7. **1318.** [37]
Mi, a Győri Egyház Káptalanja emlékezetül adjuk, hogy *Chepan*-nak mondott *Miklós* fiai, *István* és *Miklós*, *Mecher*i *János* fia *György*, aki édestestvérének, *Miklós*nak a terhét is magára vállalva a fent mondott *Szera-fin*?(sic), pedig magáért személyesen, valamint *Baach*i *Kálmán* fiai, *János* és *Balázs*, valamint az édestestvérük, *Ilona* úrnőnek a terheit is a mi ugyanazon ügyvédvalló oklevelünk erejével magukra vállalva, továbbá *Paztor*i *Bondor*nak mondott *Miklós*nak a hitvese, *Margit* nevezetű nemes úrnő hasonlóképpen magáért személyesen, és *Radoch*i *Randor*nak mondott *András* hitvese, *Anna*, valamint *Zelche*i *Miklós* hitvese *Klára* úrnőkért a Vasvári Konvent, *Molnár*i *Illés* fiaiért, *András*ért és *Ferenc*ért pedig a Csornai Konvent ügyvédvalló okleveleivel előttünk megjelenve vallották élő szóval, miszerint ők a fent írtak nevében is *Azzonfaluai Osl* fia *Gergely* mestert, és annak bár-

[36] A „mester” a rangos, előkelő urak címe volt – teljesen eltérően a mai jelentésétől
[37] A *Szerző* fordítása latinból: minden jog fenntartva!

mely útódát, és rokonát a néhai *Azonfaluai Osl* fia *Jakab* hitvesének, a a néhai nemes *Erzsébet* úrnő valamennyi hitbéri, és jegyajándéki jogának ügyében, valamint **Wenyczk**, Dorogd, és Molnár birtokokhoz az ország szokása szerint a három lányának házasságba adott lánynegyed jogai ügyében a fent mondott néhai *Osl* fia *Jakab*nak, a nevezett *Osl* fia *Gergely* kezein levő, neki járó birtokok, és birtokrészek felől – mondásuk szerint, miután előbb már megkapták *Gergely* mestertől a húszmárkányi (jelen királyi pénzben lévő) új dénárt – nyugtatták és minden módon mentesítették, sőt előttünk is nyugtatták és mentesítették ezen oklevelünk tanúságának erejével.
Kelt *Mindenszentek* ünnepe előtti pénteken, - az Úr 1318. esztendejében"
MOL DL43421; *Feyér György*: Magyarország Egyházi és Világi Okmánytára XXXVIII. (1418. okt. 28.)

-8. **1322. augusztus 02.**
I.Károly (*Róbert*) királyunk az 1322. évben megerősíti a Győr vármegyei *Baráthy* villa tulajdonában ***Venetsk***-i *Jakab* fia *Sándor* ispánt és testvéreit: *Alprá*t és *István*t, amit még az 1311. augusztus 5-én *Miklós* mester kértére adományozott *Sándor* ispánnak, a Pannonhalmi Apátság várnagyának. CDHEC/VIII/7./ Codex Diplomaticus/CXIII.
(A vasvári káptalannál levő oklevelet *Veneczki Literátus Miklós* kértére *II. Lajos* király megerősíti.)

-9. **1324. október 03.**
I.Károly király *Farkasfölde*, és *Kövesd* nevű Győr vármegyei birtokokat *Dezső* királynői országbírótól elvéve, ***Venyszk***-i *Simon* fia *István* özvegyének, *Erzsébet*nek és fiainak, *János*nak és *Sándor*nak visszaadni rendelte. AO. II.162.o. ; CDHEC/VIII/2./Codex Diplomaticus/CCXLIX.

10. **1325. június 19.**
A vasvári káptalan birtokbaiktatási oklevelében megemlítik az eljárásban részt vett *vönöcki* lakosokat: *"…nobilibus et populis de* ***Wenysk****…"*
MOL, DL 48803; HO. III. 80. o.

-11. **1331. augusztus 26.**
A vasvári káptalan *Erzsébet* királynénak jelenti, hogy *Csorna*-i *János* fia, *Simon* által ***Wynichk***-i *Tamás* fia *Miklós* özvegyén, és fiain elkövetett hatalmaskodás tárgyában a vizsgálatot teljesítette. Ebben részt vettek **Wenyzk**-i *Benkes* fiának, *Péter*nek a gyerekei: *Pál, Péter* és *János*.
(A *Csornai*-család az *Osl*-nemzetség egyik fő ágát alkották.) MOL, DL 2677; AO. II.548.o.

-12. **1333. október 04.**
Nagy-Martonyi Pál országbíró, ***Wenyzk***-i *András* és *János* kértére - ezek atyja és unokabátyjai által, *Chák* bán fiaitól zálogba vett - *Kádár* nevű Vas vármegyei birtokra vonatkozó zálogleveleket átírja. HO. IV.150. o.
MOL, *Ostffy*-család

-13. **1334. május 07.**
I.Károly király megparancsolja a zalai konventnek, hogy **Tylay**-i *Hermann*, vagy *Ozko*-i *Kozma* fia *János*, vagy *Zenthiuanfalua*-i *Márton* fia *István*, ***Wenich***-i *András* királyi ember jelenlétében járja meg a vasvári káptalan *Lapsa* és *Szentmihályfa* nevű birtokainak határát, és erről tegyen jelentést.- VKL Lad. I. Fasc.2. Nr.6.(Df. 279083.) Vsz 1967.443.

-14. **1348. október 25.**
Venecsk-i *Jakab* fiainak: *István* fiának *János*, *Olpura (Alpra)* fiának *Zayhan*, meg *Sándor* fiának *András* és *János* fiai bemutatásában, és kértére - *Miklós* nádor privilégiális formában átírja és megerősíti a dömölki konvent 1348. június 24-i kiadványát, ami a nevezett személyek birtokainak egymás közötti osztályát tartalmazza. MOL, DL 65509

-15. **1349. október 24.**
Ugh falu határában történt birtokbaiktatási eljárásban részt vett ***Venizk***-i *Mihály* és *Benedek*. MOL, DL 38642; HO. IV. 325. o.

-16. **1367. július 23.**
Bubek István országbíró jóváhagyja a kapornaki konvent iktatását *Rohonci Kokas* dictus *Miklós* fia *Henrik* olaszkai birtokrészeibe, amiket *Henrik* bán *Miklós* és *Serke* testvéreivel együtt *Buzád* fia *Chaak* fiainak:
Chaak mesternek és *Dénes*nek, meg testvéreiknek: *Miklós*nak és *Buzád*nak átengedtek *Léka* váráért cserébe, a veszprémi káptalan 1275-ben kelt oklevelével. Később azonban *Chaak* fiainak utódai: *Csák* fia *Péter*, és *Egyed* fia *János kámi* nemesek ***Veniszk***-i *Elek* fia *András*nak, és *János* fia *Tamás*nak tovább adtak, de (*Kokas János*) tőlük törvényesen visszaszerzett, és amelybe *Kám*-i *Egyed* fia *Lászlót*, és annak testvéreit, akiket jogosan illet, a kapornaki apát a konvent tanúságával beiktatta.
VKL Lad. I. Fasc.3. Nr. 25. I/2. (Df. 279125.)

-17. **1368. április 03.**
I. (Nagy) Lajos király vizsgálatot rendelt el *Nagymarton*i *Lőrinc* fia *Miklós*, és *Ostffy János* közötti - emberöléssel végződő - hatalmaskodási ügyben.
A tanúk közt szerepelt ***Vönöck***-i *János* fia *Tamás* és *Challo*, valamint ***Vönöcki*** *Péter* fia *István*. MOL, DL 68248

-18. **1374. november 13.**
Imre nádor ***Venizk***-i *István* fia *János* bemutatásában és részére privilégiális formában átírja *Miklós* nádor 1348. október 25-i privilégiumát.
MOL, DL 65509

-19. **1412. március 8.**
Magasy-i *András* mester, *János* esztergomi érsek nádora igazolja, hogy ***Venyzk***-i *Kelemen,* és *Mihály* fia: *István* birtokba iktatta *Vayca*-i *Adas*-nak mondott *Lőrinc* fiát.

-20. **1413. október 09.**
Zentmárton-i *Miklós* fia panaszára Vas vármegye alispánjai és szolgabírái kiküldik vizsgálat elvégzésére ***Venychk***-i *Mihály* fia *János* megyei embert, igaz-e, hogy *Sythke*-i *László* fia, *Mihály* fegyvereseivel kirabolta a panaszos házát, és több megnevezett familiárisát megölte. ZsO IV. Nr. 1173

-21. **1418. október 28.**
Asszonyfalva-i *Jakab* feleségének hitbére és jegyajándéka, meg három lányának leánynegyede fejében a győri káptalan előtt *Mecsér*-i *György* és társai elismerik, hogy *Asszonyfalva*-i *Gergely*től 23 új dénármárkát átvettek. A birtokok közt említik „***Venizk***”-et is. MOL, DL 43421

Álljon itt egy tragikomikus eset, ami valószínűleg Hímeskő falu határvitájából eredt:

-22/1. **1426. augusztus 19.**
Vas megye felkéri a vasvári káptalant, hogy tartson vizsgálatot *Himeskew*-i *Acel János* fiai: *Antal* és *Miklós*, valamint *Ablancz*-i *Miklós* és *Krewz* panasza ügyében, miszerint ***Venyzk***-i *Mihály*, és fiai: *János* és *Benedek*, valamint ***Venyzk***-i *János „sartor”* [38] fia, *Pál* és felesége, *Erzsébet*, és ***Venyzk***-i **László** fia, **György** és ***Venyzk***-i *Mihály* felesége, *Katalin* egyetértésével a panaszosok Hymeskew-i birtokrészén egy 100 forintot érő ló farkát levágták. MOL, DL 86303 (Átírva a vasvári káptalan 1426. augusztus 26-án kelt oklevelében.)

A vád „komolyságára” jellemző, hogy *Gara*-i *Miklós* nádor négy év múlva kerített időt a panasz kivizsgálására:

-22/2. **1430. szeptember 9.**
Garai Miklós nádor a vasvári káptalannak, Buda 40. d. termini prenotati. *Sark*-i *János* deák *Hymeskew*-i *János* fiai: *Antal* és *Miklós* nevében Jakab apostol nyolcadán hiába várta ***Wenychk***-i *Mihály* fia *János* és fivére: *Benedek*, *János* fia *Pál*, *László* fia *György*, valamint *Mihály* felesége, *Katalin*, és *János* felesége, *Erzsébet* alpereseket – akik állítólag **1426**-ban levágták a felperesek lovának farkát Hymeskew birtokon.
A nádor ezért felkéri a vasvári káptalant, hogy idézze meg *Mihály* fia *Jánost* és társait Vízkereszt nyolcadára. MOL, DL 86311

-23. **1429. március 05.**
A vasvári káptalan bizonyítja, hogy előtte *Ablancz*-i *Miklós* a maga és testvére *Mihály* nevében ***Venizk***-i *János* özvegyének, *Klára* asszonynak, őt a nevezett ***Veniczk***-i *János*nak *Oblad*, ***Venizk*** és *Zabatsok* possessiókban levő részei után megillető hitbér és nászajándék fejében *Ablancz* possessiót 32 márka dénárért *Damanya*-i *Pál* fiának *Albert*nek elzálogosította.
MOL, DL 68349

24/1. **1429. december 01.**
Zsigmond király bizonyítja, hogy a Vas megye közgyűlésén a királyi ember és a hites személy által eskü alatt kihallgatott megyei hatósági emberek tanúsították, hogy igaz *Ablanch*-i *Mihály*nak a közgyűlés előtt emelt vádja, hogy az ő, és testvérei ***Veneczk*** birtokához tartozó *Mayor* nevű erdőt *Azzonfalwa*-i *Ferenc* már több évvel ezelőtt jogtalanul elfoglalta, és azóta is használja. Vasvári káptalan, 1503. október 15. - átírás. MOL, DL 46648

-24/2. **1429. december 01.**
Zsigmond király ítéletlevele, amelyben *Azzonfalwa*-i *Ferenc* [39] ellenében az *Ablancz*-i *Mihály* ***Weneczky*** nevű villájához vagy possessiójához tartozó, s a nevezett *Ferenc* által elfoglalt *Mayor* nevű erdőt, meg a lakatlan *Zyplygeth*, más néven *Nahthygal* possessiót *Ablanch*-i *Mihálynak*, *Ablanch*-i *András* fiának: *Mihálynak* és *Ablanch*-i *János* fiának: *János*nak ítéli oda örökjogon, miután annak birtokába a nevezetteket ellentmondás nélkül bevezették. MOL, DL 65526

---

[38] Sértésnek szánták a “sartorius”= szabó megnevezést.
[39] *asszonyfalvai Osl Ferenc* hatalmaskodásaiból számtalan panasz keletkezett

-25. **1437. február 25.**
A fehérvári káptalan tanúsítja, hogy *Zsigmond* király *Azonfalua*-i *Lewkes* fia *János*nak leánya, *Ilko* részére - aki *Fadon*-i *György* felesége - az *Osl* fia, *Ferenc* fia, *László* és *Azonfalua*-i *Domonkos* bán fia, *Demeter* fia, *László* fia, *György* elleni ügyben kibocsátott ítélet-, és birtokba-visszahelyező levele értelmében *Zewrin*-i *Antal*, királyi ember és *Posega*-i *Fülöp* mester, fehérvári kanonok, káptalani ember, 1436. december 20-án a Vas megyei *Myhalfalua* birtokon *Ilkó*t apja kúriája és 45 jobbágytelek, valamint 7 puszta telek birtokába, továbbá *Chenge* birtokba bevezette *Sythke*-i *Jakab*, ***Venezk***-i *Mihály* fia *János*, és *Salamon*-i *János*, szomszéd birtokosok jelenlétében; 1436. december 27-én pedig a Sopron megyei *Maglycza* birtokba *Bedege*-i *Domonkos* és *László*, szomszéd birtokosok jelenlétében.
MOL, DL 86346

-26. **1438.**
"demelki" előnéven szerepel *Veneczki* nevű nemes. (*Vidos Kálmán* oklevéltára)

-27. **1439. október 24.**
Albert király 1439. szeptember 02-án kelt oklevelével *Rum*i *Benedek* királyi emberrel kiküldte a vasvári káptalantól *Büki István* kanonokot Wg birtok határába, és ott a szomszédok jelenlétében bevezették *Don*-i másképp *Mihálfalva*i *György*öt királyi adomány címén az abban lévő királyi jogba minden ellentmondás nélkül. A megjelent szomszédok: ***Veinnk***-i *Mihály* és *Benedek*, valamint *Kelemen*, *Zenthmarton*-i *Simon* és *András*, *Hymeske*-i *Aczel* „dicti" *Miklós* és *Antal*. MOL, DL 38642

-28. **1449. december 06.**
Hunyadi János kormányzó az *Ostffi*- és a *Darabos*-család közötti per megújítását rendelte el a Kádár, a Kanotka és a Rákosd nevű birtokok tulajdonjoga megállapítására. Királyi embernek ***Wenitzk***-i *Balázst* jelölték. MOL E158-26.

-29. **1451. augusztus 31.**
Asszonyfalv-i *Osl* fia *Ferenc* özvegyének, *Katalin*nak familiárisaként szerepel ***Weniczk***-i *Balázs* egy hatalmaskodás kivizsgálása kapcsán. MOL, DL 44607; ML.

-30. **1453. február 25.**
A vasvári káptalan tanúsítja, hogy *Symonj*i *Gál* királyi ember febr. 10-én bevezette a Vas megyei Wgh birtokba *Mahalfolwa*i *Don*-i *Györgyöt*. Szomszéd birtokosok: ***Wenyzk***-i *Mihály*, *Benedek*, *Kelemen*; *Zentmarthon*i *Simon*, *András*; *Hymeskw*i *Aczel Antal* és *Miklós*. MOL, DL 86381

-31/1. **1463. július 07.**
Mátyás király felkéri a vasvári káptalant, hogy *Azzonfalwa*i *Osl László* fiait: *Ferenc*et, *László*t és *Miklós* esztergomi prépostot vezesse be a Vas megyei Myhalfalwa, Chenge birtokba és Wg puszta felébe.
Királyi emberek: ***Weneczk***-i *János*, *Magasy*i *Péter*, *Demelk*i *Tamás*, *Mester*i *János*, *Magasy*i *Imre* és ***Weneczk***-i *Péter*. MOL, DL 86394

-31/2. **1463. augusztus 31.**
A vasvári káptalan tanúsítja, hogy ***Weneczk***-i *János* királyi ember és *Ollar*-i *Ádám* vasvári őrkanonok bevezették *Azzofalwa*i *Osl László* fiait: *Ferenc*et, *László*t és *Miklós* esztergomi prépostot a Vas megyei Myhalfalwa

és Chenge birtokba, valamint Wg puszta felének birtokába.
MOL, DL 86394

-32. **1465. december 17.**
A *Sythke*-i családdal kapcsolatos hatalmaskodási ügy kivizsgálásában közreműködött ***Wenetzky*** *György*. MOL, DL68397

-33. **1466. december 11.**
A *Kanizsai*ak panaszára, hatalmaskodási ügy kivizsgálásában nádori emberként szerepelt ***Wynyczk***-i *Péter*. MOL, DL 45234

-34. **1467. április 08.**
Lak, és Csánig birtokok ügyében királyi emberként működött ***Wenetzk***-i *György* és *Péter*. MOL, DL 61739
1469-ben, *Hunyadi Mátyás* király uralkodása kezdetén, erőszakos cselekmények színterévé vált Vas- és Zala vármegye. A *Kanizsa*i, és a velük szemben álló *Sythke*i család tagjai familiárisaik élén nemesi kuriákat, jobbágyok házait rohanták meg, jobágyok földjeit erőszakkal elfoglalták, nemesektől jogbiztosító iratokat, értékes ruhákat, és ékszereket raboltak. *Kanizsa*i *László* egyik hívének, *Feyerd*i *János*nak megölésében érintetté vált a V*önöczky*-család is – *Magassi* községben levő házának felégetésével pedig az *Ughy*-család egyes tagjait vádolták.
MOL, DL 68418, DL 102587, DL 68426, DL 61815)

-35. **1475. június 11.**
Mátyás király közli *Csupor Demeter* győri püspökkel ***Wonoz***-i *Porkoláb István* özvegye panaszát, amely szerint a címzett ettől a királytól új adományban nyert Vas megyei ***WONOZ*** possessióját *absque omni via iuris* elfoglalta, egyben erősen megparancsolja, hogy a jogtalanul elfoglalt birtokot adja vissza és abban magát ne ártsa. MOL, DL 17703

-36. **1480. február 01.**
Mátyás király a vasvári káptalannak *Azzonfolua*i *Osthfy Lászó* és *Baba*i *Ferenc Jakab* fiai: *Benedek* és *Miklós* panaszára, miszerint *Zalonok*i *Pankyrher András* fia *Vilmos* - *Hernadmestrey*-i *Kis* (parvus) *Mihály*, és más név szerint említettek ösztönzésére - *Thythes*i *Zaz Miklós*t, *Koltha*i *Zombath István*t, *Kapolna*i *János*t és fiát *Pál*t *László* Vas megyei *Myhalfolua* birtokon lévő házához küldte, akik feltörve a ház kapuit és az ott talált ládákat, bizonyos okleveleket, javakat és drágaságokat, *Myhalfolua* és más birtokra vonatkozó okleveleket elvittek. *Myklossa Bálint* és *Baba*i *Dénes* - *Anasztázia* asszony, valamint *Koch*i *Gergely* és *Antal* ösztönzésére – *Benedek*et meg akarták ölni *babai* házában. *Mestery*-i *Gaspar Tamás* fia *Gergely*, *Saakfolu*i *Zabo Tamás* fia *Benedek, Demel*ki *Mátyás* és *László* a panaszos *Miklós baba*i házára törve, feltörték a ház ajtajait, és a házban lévő ládákat. A házra vonatkozó okleveleket, bizonyos javakat és *Boba*i *Benedek* számos oklevelét - amelyeket biztosabb megőrzés végett *Miklós*nál tett le – elvitték. Felkéri a vasvári káptalant, hogy tartson vizsgálatot ezen ügyekben, és idézze meg *Zalonok*-i *Vilmos*t és társait személyes jelenléte elé, az idézéstől számított 32. napra. - Királyi emberek: *Zygeth*i *Berla*, *Zygeth*i *Mátyás*, *Simony*i *Sodoor Berla*, ***Wynczky***-i *György*, *Thornoshaza*i *Tamás Benedek*. (Átírás: 1480.) MOL, DL 86414

038

-37. **1489. augusztus 06.**

A vasvári káptalan jelenti *Mátyás* királynak, hogy *Nagkwchk*i *Ambrus* esküdt *Florentoshaza*i *Péter* mester kanonok káptalani ember bizonysága

mellett vizsgálatot tartott, amelynek során a megkérdezett tanuk: *Sythke*i *Gothard János* fia *István*, *Kysfalud*i *Vince* fia *Mihály*, *Benedek* fia *Benedek* és Péter, Intha-i nemesek, *Intha*i *László* fia *Pál*, *Thornoshaza*i *Benedek*, a felsorolt *Thokorch*-i nem nemesek, *György* és *István* **Wenychk**-i nemesek, a felsorolt *Mestery*-i nemesek és nem nemesek, *Demelk*i *Orbán*, *Thewrek*

Antal és *Lõrinc*, *Chybafolua*i az oklevélben felsorolt nemesek azt vallották, hogy a jobbágyok az *Azzonfolua* birtokon lévő cserjést mindig a panaszostól, illetve elődeitől kapták használatba.

-38/1. **1501. május14.**
Ulászló király ***Weneczk***-i *Miklós* deáknak és társainak adományozza a Vas vármegyei ***Weneczk*** birtokon fekvő birtokrészeket új adomány címén.
MOL, DL 46551

-39/1. **1501. május 14.**
II.Ulászló király meghagyja a vasvári káptalannak, küldje ki hites emberét, hogy annak jelenlétében a királyi ember *Literatus Miklóst*, *Sebehaza*i *Gergely* fiait: *Benedek*et és *János*t, ***Weneczk***-i *Kelemen* unokáit: *Benedek*et és *Balázs*t, meg név szerint felsorolt társait a birtokolt részek, valamint az azokban levő királyi jog birtokába királyi új adomány címén bevezesse.
MOL, DL65583

-39/2. **1502. január 02.**
A vasvári káptalan bizonyítja, hogy *II. Ulászló* király 1501. május 14-i parancsára a Vas megyei ***Weneczk*** possessióban a már őseik által is bírt részek, és a bennük levő királyi jog birtokába *Literatus Miklós*t, *Sebehaza*i *Gergely* fiait: *Benedek*et és *János*t, meg ***Weneczk***-i *Kelemen* unokáit: *Benedek*et és *Balázs*t, s név szerint felsorolt társaikat királyi új adomány címén ellentmondás nélkül bevezették. A vasvári káptalan és ***Veneczk***-i *Fülöp* királyi ember bevezette ***Wenetzk*** birtokába a nevezetteket.
MOL, DL 65583

-40. **1502. február 18.**
Vas megye bizonyságlevele *Ladon*i *János* panaszára a megyében megtartott tanúvallatásról. A kihallgatott tanúk szerint igaz az, hogy a panaszost, amikor az ***Veneczk***-i *Ferenc*et megkérdezte, miért zavarják azokat a népeket, melyek a panaszos erdőit használják, becsmérlő szavakkal illette, amiért őt a megyei törvényszék elé perbe idézték. MOL, DL 61940

-41. **1503. július 17.**
A vasvári káptalan bizonyságlevele arról a békés egyezségről, melyet ***Weneczk***-i *Literatus Miklós*, felesége: *Ágota*, gyermekeik és név szerint felsorolt társaik egyrészről, meg ***Weneczk***-i *Péter* fiai: *Mihály* és *Ferenc*, *Wgy Ozsvát*, *Zygethy Lőrinc* és szintén név szerint feljegyzett társaik, másrészről a Vas megyei ***Weneczk*** possessióban levő részeik birtoklására vonatkozólag a név szerint felsorolt fogott bírák közbejöttével kötöttek, és amelyben a közöttük birtoklás miatt eddig folyt perekre vonatkozólag egymást kölcsönösen nyugtatták. MOL, DL 65586

-42. **1503. október 15.**
A vasvári káptalan ***Weneczk****-i Literatus Miklós* bemutatásában és kérésére szóról-szóra átírja *Zsigmond* király **1429. december 1**-i kiadványát.
MOL, DL 46648

-43. **1506. április 17.**
A csornai konvent előtt *Azzonfalwa*i *Osthfy Ferenc* egyfelől, ***Weniczk***-i *István*, *Feyrd*-i *János* fia, ***Weniczk***-i *Péter* fia *Mihály* másfelől tanúsítják, hogy a *Feyrd János* megölése [40] miatt, és az összeg miatt, amelyben ***Weniczk***-i *István*t és *Mihály*t *Azzonfolwa*i *Osthfy Ferenc*cel szemben elmarasztalták, fogott bírák közvetítésével megegyeztek, s nyugtatják egymást, egymás elleni peres ügyeiket illetően érvénytelenítve az ezekre vonatkozó okleveleket. MOL, DL 86431

-44. **1506. december 15.**
II.Ulászló király *Tamás* esztergomi bíboros érsek panaszára, amely szerint *Vingárti Geréb Péter* nádor 1502 nov. 30-án hozott ítélete szerint beiktatták *Naghchem* Vas megyei birtokba és egy ideig birtokában is volt, de azután *Junkher Péter*, *Zalonok*-i várnagy, ura *Szifrid*, ennek felesége, *Borbála*, s *Borbála* anyja, *Margit*, *Zalonok*-i *Pamkyrher Vilmos* özvegye megbízásából több familiárissal fegyveresen elfoglalta a birtokot, s így az *Szifrid*, *Borbála* és *Margit* birtokában van, meghagyja a vasvári káptalannak, hogy a felsorolt királyi emberek egyikével vizsgálja ki a panaszt, majd idézze meg *Szifridet* és társait az érsek ellen az idézéstől számított 32. napra, a személyes jelenléte elé. - Királyi emberek: *Boczor*i *László*, *Boba*i *Benedek*, *Zenthmarthon*i *István*, *Zenthmarthon*i *Gergely*, ***Wynyczk***-i *Ferenc*, *Intha*i *Barnabás*, *Hollos*i *Jakab* és *Benedek*, *Path*i *György* királyi emberek.
MOL, DL 101390

-45. **1510. január 7.**
Wenetzk-i *Miklós* deák és felesége Vadasülése helység birtoklásáról egyezséget kötött *Adorján János* fiával, *Benedek*kel, valamint *Weres Lőrinc*cel.
Sümeg.

-46. **1514. május 29.**
A vasvári káptalan ***Weneczk***-i *Miklós* deák (literatus) kérésére átírja *I.Károly* király 1322. november 17-i, *Barathy* falu adományozásával kapcsolatos, 1311. augusztus 5-i oklevelét átíró oklevelét.
MOL, DL 1781; AO. I-232

-47. **1521. november 1.**
Zápolyai György, az atyja, *Zápolyai István* nádor által adott szabadságban megerősítette ***Wenetzk***-i *Miklós* deákot, és örök időkre megengedte neki és utódainak, hogy *Kemenes* és *Magasi* erdőségeiben szabadon vágjanak épület- és tűzifát. Egyben meghagyta *Pápa* várnagyának, hogy a nevezettet ebben kiváltságban védje meg. (Milyen megalázó anyagi helyzetbe került ez a hajdan falvakat, és a *Kemenes* erdőt is birtokló család!) MOL, DL65607

-48. **1544. év**
Vas vármegyében a ***Veneczky***-családból egyedül *Miklós*t, mint egytelkes nemest írták össze „Venecken”. MOL, Conscriptiones portarum, 1544

---

[40] Az illető gyilkosság 37 évvel korábban, 1469-ben történt!

-49. **1554. év**
Vas megye 1554. évi nemesi összeírásában a *vönöcki* egytelkes nemesek közt vették számba ***Veneczky Miklós*** literátust. Vas vármegyében ekkor már csak ő viselte ezt a nevet! (22)

5.3 BIRTOKBAIKTATÁS /STATUTORIAE/:

A *Vönöczky*-családdal kapcsolatban találkozhattunk a középkori Magyarország egyik ősi intézményével, a birtokbaiktatási eljárással, latinul mondva a „*statutoriae"*- val. Nagyon fontos eljárás volt, mert a magyar törvények szerint szabad nemesnek az számított, aki földbirtokkal rendelkezett! Fölbirtokot vásárolni a nemesek kizárólagos joga volt!

Királyi birtokadományozás esetén térképek és központi nyilvántartás híján nem lehetett tudni, hogy mekkora, és „*üres*"-e a kiszemelt birtok? Ezért a király az adott vármegye tekintélyes, jó hírű nemesei közül kinevezett egy „*királyi embert*" (*homo regius*), aki az illetékes egyházi hiteleshely valamelyik tagjával a helyszínen előzetes vizsgálatot végzett: a szomszédos, és a környékbeli birtokosokat összehívva kiderítették, hogy tényleg szabad-e a birtok, majd határjárás során megnevezték, egyeztették a határjeleket. Így elejét lehetett venni a későbbi pereskedéseknek.
Közben jelentkezhetett az eredeti tulajdonos, de bárki más szomszéd is tiltakozhatott, ilyenkor a birtokadományozás érvénytelenné vált.
A beiktatási eljárás (*statutis*) elvégzésének az adományozást követően egy éven belül meg kellett történnie, különben érvényét vesztette.

A VaML –ba [41] került a „Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára". A levéltárban <u>Vönöckről csupán egyetlen egy oklevél</u>, egy *statutoriae*-t található! [42]
Elég rossz az állapota, a papír hajtásnyomai arról árulkodnak, hogy a lehető legkisebb méretűre alakítva, valahol rejtegették. Sajnos az irat hiányos, és több helyen olvashatatlan.

Benkő László vönöcki nemes kérésére, 1764-ben, a Vasvári káptalanban hiteles másolatot próbáltak íratni róla, de ott sem tudták teljesen rekonstruálni a teljes szövegét – így egyenlőre, magyar fordítás nem készült róla.

Az 1593-ból származó oklevél tárgya *II.Rudolf* (1552÷1612) által adományozott földbirtok, a valamilyen módon érintett személyek pedig *Fülöp Máté*, *Fülöp Miklós*, valamint *Benkõ Imre, Ughy Sebestyén* és *Jankó Antal.*
Kiolvasható belőle több más vönöcki földbirtokos nemes neve is, így *Benkő Lőrinc, Bathay Gergely, Szigethi Lőrinc, Vörös Mihály, Losonczi István,* valamint nemes nők is: *Benkő Katalin* és *Jánossi Anna* is említve van.

A másolat is őrzi a maga titkát, nem tudni, hogy milyen célból készíttette *Benkő László* ? (MELLÉKLET)

---

[41] A Vasvári káptalannak az iratanyagát 1958-ban át kellett adnia aVaML-nak-visszadásuk nehezen halad.
[42] A birtokbaiktatási jogi eljárás - latinul.

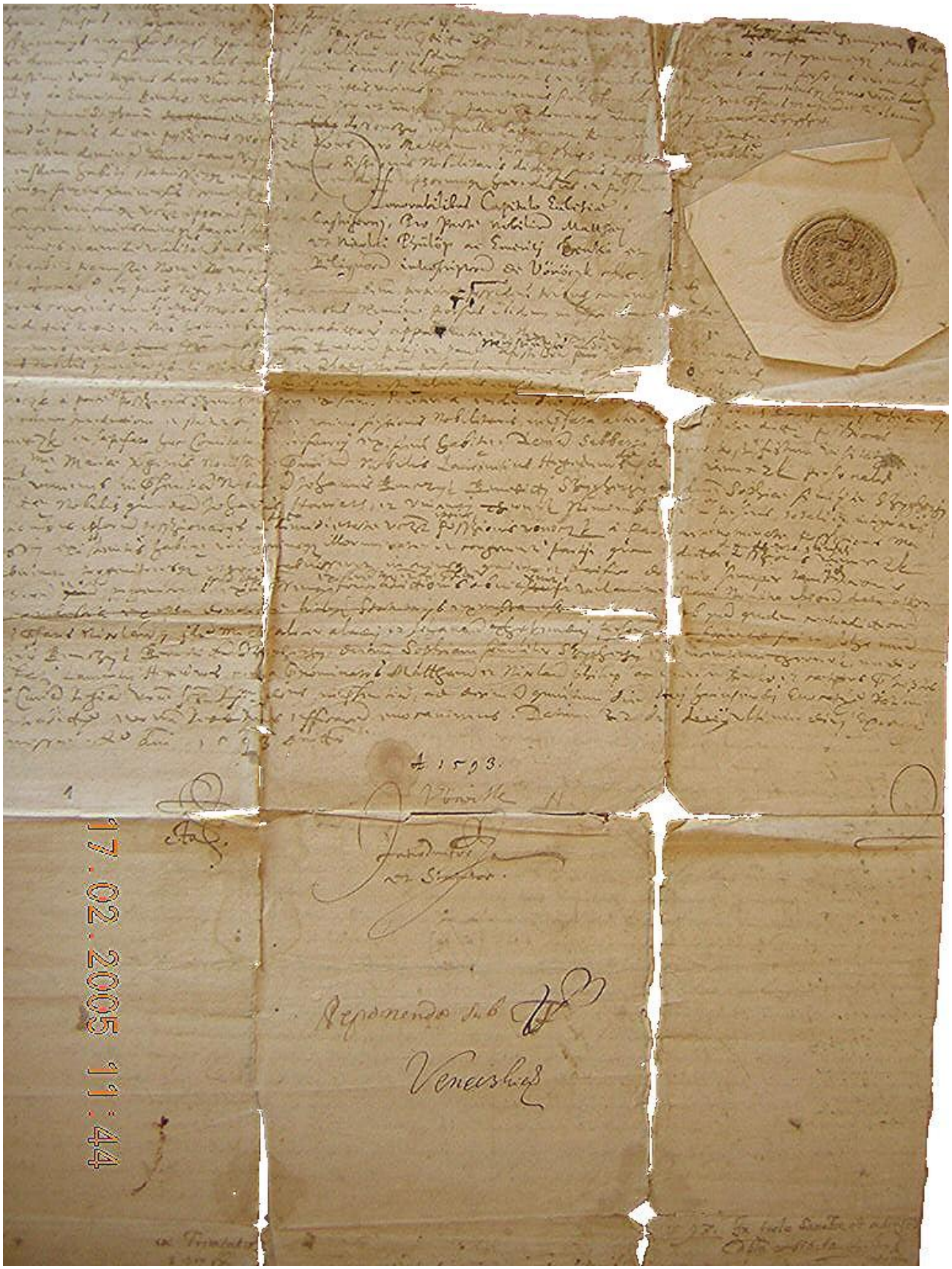

18. ábra *Benkő*-statutoriae - Anno **1593** /hátoldal/ VaML XII. 1/d [43]

[43] a *Szerző* fotója

/*I.Miksa, Habsburg* (1564÷1576), spanyol helytartóból lett magyar király - nem ismerve a törvényeinket – kezdetben birtokok osztogatásával kívánt híveket szerezni. A meglévő birtokosok erélyes tiltakozására adományait szégyenszemre kénytelen volt visszavonni. Ez az ügy Kemenesalján is több birtokos családot érintett./

5.4 VÖNÖCK FÖLDESURAI:

A nyugati végek, Sopron- és Vas vármegye legjelentősebb ősi nemzetsége attól az *Oslu* besenyő vezértől ered, akinek a cserhalmi ütközetben (1068) legyőzött seregét *Salamon* (1063÷74) király ide telepítette. [44](33)

Az *Osl* [45] nemzetségből olyan országos méltóságokat hordozó hatalmas csa-ládok sarjadtak, mint a *Kanizsay*, *Ostffy*, *Viczay*, *Lósy*, *Csornay*, *Tardy*, *Agyagossy*, *Ebergőczy*, *Pathy*, *Herbortyai* és *Pinnyei* családok. Ezek a családok régen kihaltak, utoljára az *Ostffy*-család maradt, akinek utolsó férfi tagja *Dr. Ostffy Lajos* Vas vármegye főispánja 1944-ben, tragikus körülmények közt, utód nélkül halálozott el, női ágon pedig *Ostffy Éva* 2006-ban hunyt el. (A család címerét ilyenkor lefelé fordítják.)

Tudnunk kell, hogy a legősibb magyar családnevek úgy alakultak ki, hogy az illető személyek valamelyik birtokuk nevének felvételével különböztették meg magukat a rokonaiktól, de esetenként ezt is változtatgatták! Ebből következik, hogy akár édestestvérek is más-más családnévvel jelennek meg az oklevelekben, pl. *Osl Lőrinc* azért vette fel, és használta a *Kanizsay* - nevet, mert a királytól birtokként megkapta (Nagy) Kanizsa várát.

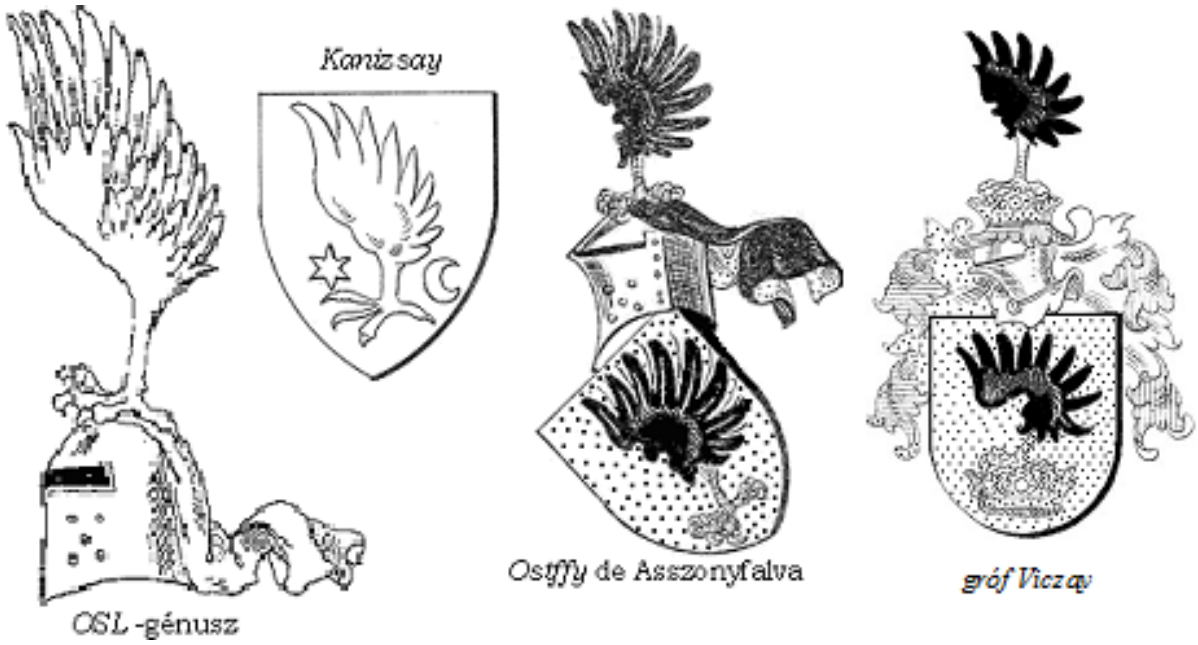

19. ábra Címerek az *OSL*- nemzettségből

[44] *Kálti Márk*: Képes Krónika, 1358; Budai Krónika/Cronica Budense, 1281
[45] Legrégibb írás róluk egy 1150-ben készített írókártya-szelet, ami *Osl* comest említi. Nevük *Ost,Oslu*, *Osul*, *Wsl*, *Oslfi*, *Ostfi*, *Host*, *Hosty*,*Olsfi*, stb. formában is előfordul

Az *Asszonyfalva*i *Osttfy* családban a nagy birtokszerző valójában *Osl*-nembeli *Herbord*, aki gyermekkori játszótársa, majd bizalmas udvari embere *IV.Béla* királyunknak. 1242-ben a tatárok elől menekülő királyának feleségét, és gyermekeit az élete kockáztatásával menekítette a dalmáciai Klisza várába, és ott vigyázta a biztonságukat. *IV.Béla*, és hálás fia, *V.István* király 1274-ben megerősítette *Herbord* fiát, *III.Osl*ot szinte az egész Kemenesalja birtoklásában. Nagyjából 35'000 holdat tehetett ki a családi birtok. Az *Asszonyfalva*i *Osttfy*-családról, mint vönöcki földbirtokosokról a legkorábbi fellelt írás, a Győri káptalan 1318. évben kelt oklevele szól. Ebből jól látható az a folyamat, ahogy még az óriás-birtokok is elaprózódhattak, ugyanis a magyar öröklésrendben a férjhez menő leány a birtokból részesült, ez volt a „*leánynegyed*" (*quarta puellaris*)!

Későbbiekben Vönöck földesuraként első sorban az *Ughy* - és a *Vönöczky* – családok nevével találkozhatunk. [46] Valójában mindkét család az *Osl*okból származott. Ezek a családok csak részeket bírhattak, mert 1480-ban a *Sebeházi* családnak is van *Veniczk*en birtoka.[47]
Az *Ughy* -nevet az *Osl*-nemzetség egyik fő ágát alkotó *Csornay*-család Ugh községben lakó tagjai vették fel (*Csornay Lőrinc* nevét *Laurenz de Ugh*-ként is használta; 1353: HO IV.179)[48], a család más tagjai pedig birtokuk alapján a *Magasy*-nevet vették fel. A XIV. században Ugh, és a szomszédos Vönöck, Magasi és Kecskéd falvak határában is birtokosok voltak. Ugh, és Kecskéd áldozatul estek az első törökdúlásoknak, és többé nem épültek fel. Az 1544. évi dikális összeírás az *Ughy* -család tagjait a környék falvaiban szétszórva, köztük Vönöckön is találja. Ekkorra már csak elszegényedett, egytelkes nemeseknek számítottak.

Vönöck földbirtokon, a történelem folyamán váltakozva, egyszerre több család is osztozott: „*részeket bírtak*", de a falu "*igazi*" földesura feltételezhetően a *Vönöczky*-család lehetett. Az általuk felvett *"Vönöczky"* családnév ugyanis jellegzetes, helységnévből származtatott név: a családi birtokok központjának Vönöck falut tekintették, holott máshol egész falvakat bírtak!

<u>Ezért érdemes bepillantani a *VÖNÖCZKY*-család történetébe:</u>

A *Vönöczky*ekről fellelhető oklevelek arra utalnak, hogy az *Asszonyfalva*i *Ostffy*ak familiárisaiként működtek, hivatalos ügyeikben őket helyettesítve intézkedtek – valószínűleg benősüléssel kerülhettek velük rokonságba.
Az 1200-as évek végén, Magyarországon az oligarchia megerősödése következtében egyes nagyúri nemzetségek - az erőszakos módszerektől sem visszariadva - egész országrészek fölé terjesztették ki a hatalmukat. Nyugat-Dunántúl kiskirályai a *Kőszegi*ek voltak, akiknek táborába az *Osl*-család is beállt.
Természetesen a *Vönöczky*ek hűséges *familiárisok*ként az *Osl*okat szolgálták, amiért nem is maradt el a jutalom! 1304-re a pannonhalmi szerzetesközösség megtört az állandó nyomás alatt, és meghódolt a *Kőszegi*ek előtt. A *Kőszegi*ek, saját érdekeik képviseletére kizsarolták a konventtől, hogy *I.Károly (Róbert)* (1308÷42) királyunkkal a Pannonhalmi *Szt.Márton* apátság várnagyának *Venetsk*i *Jakab* fia *Sándor* ispánt neveztessék ki.

---

[46] *Dr. Karácsonyi János* munkája alapján használom ilyen alakban a családnevüket.(17)
[47] *Ostffy*-család ltt. II.19.
[48] Az „Ugh" nevet is több település viselte az országban!

Károly Róbert király a Győr megyei Baráthy nevű „*villát*” is neki adományozta.
Kőszegi Miklós pedig 1316-ban birtokot adományozott *Vönöczky István*nak! [49]
Ugyanezen *Vönöczky István* beházasodva a „*Pok*” ősi foglaló nemzetség *rábaszentmiklósi* ágába, *Sándor* fia *János*nak *Erzsébet* nevű leányával hozományként elnyerte Rába-Szentmihály, Farkasfölde és Kövesd falvak felét. Később apósa neki ajándékozta a teljes falvakat. (79: 904.o.) Feltehetően ekkor érthetettel a *Vönöczky*-család felemelkedésének a csúcspontjára!
A *Vönöcky*ekkel foglalkozó oklevelekből látható, hogy hajdan kiterjedt birtokokkal rendelkező, vármegyei szinten is jelentős család voltak – egyikük 1483-ban a *"demelki"* előnevet is használta, mivel Dömölkön is volt birtokuk.[50] Századokon keresztül találkozhattunk velük királyi emberként (*homo regius*), amihez közismert, nagy tekintélyű, még a királyi udvarban is ismert nemesnek kellett lenniük.
A virágzó múlt után a hanyatlás következett, elfogytak és elszegényedtek:
Az utolsó *Vönöczky* -akit ismerünk - *Miklós deák* [51] működéséből láthatjuk, hogy a régi adományos okleveleket kutatva kétségbeesetten próbált valamit visszaszerezni ősei birtokaiból, javaiból. Vönöckön is már csak részeket bírt.
A *Vönöczky*-családról az utolsó hír 1554. évből származik, amikor Vas vármegye nemesi összeírásában a vönöcki egytelkes nemesek között jegyezték fel *Veneczky Miklós literátust.* A vármegyében ekkora már csak ő viselte ezt a nevet! (22) Nem tudni, mi történhetett a család többi tagjával, hisz az oklevelekből azt látni, hogy voltak gyermekeik, és másik ágak, léteztek *Weneczk*i *Kelemen*nek unokái is, sőt Vönöckön kívül máshol is lakoztak.
Teljesen eltűntek, az ország területén máshol sem maradt fenn semmilyen águk, maradék nélkül kihaltak!
A család címere - ha egyáltalán volt ilyen - ismeretlen, és a temetkezési helyükről sem tudunk semmit.

Felhívom a figyelmet arra, hogy manapság a "Vönöcki", netán a régiesebb, nemesi hangzású "Vönöczky" nevet használó emberek önkényesen vették fel ezt az ősi nevet, semmi közük a történelmi Vönöczky-családhoz, vagy Vönöck községhez! [52]
(Viszont az *Ughy*-család napjainkban is él és virul, pl. egy jelentős ág növekedett a Veszprém megyei Borszörcsökön, és az ő iratanyagukat a Veszprém Megyei Levéltárban őrzik. Más vasi falvakban is tudunk a megjelenésükről: Devecser, Gógánfa, Óhíd, Söpte, Nemeskeresztúr, stb..
Vönöckkel ellentétben, Ugh nevű településből tucatnyi létezett szerte az országban. Ezért több család is jogosan hordja az *Ughy*–nevet, csak nincsenek rokonságban a vasiakkal!)

[49] *Fejér*: CDHEC/VIII./2./Codex Diplomaticus/CLVIII./ Buda, 1322. A *Szerző* fordítása
[50] „*Veneczki*”: *Vidos Kálmán* oklevéltára, Kemenesmihályfa
[51] A *Vönöczky*-családfán *Herényi István* dolgozott, munkájának kézirata a *Berzsenyi Dániel* Megyei könyvtárban található (Szombathely)
[52] pl. ***Vönöcky*** *Schenk Jakab* ornitológus 1938-ban „magyarosította” a nevét, mert felesége a vönöcki *Zábrák* nemesi családból eredt!

20. ábra Így nézhettek ki *Vönöczky*ek a család fénykorában ~ 1510 [53]

[53] *Velimir Vukšić* grafikája

6 VÖNÖCK SAJÁTOS TÁRSADALMA

6.1 KURIÁLIS KÖZSÉG – NEMESI COMMUNITAS (60,61)

Egy 1722-ben készült összeírás szerint Magyarországon kb. 1'200 un. „*kurialista*", másként „*nemesi falu*" találtatott, köztük Vönöck község is.
Úgy vélem, érdemes megismerkedni a nemesség által létrehozott, mára már feledésbe ment sajátos intézménnyel, amiknek keretei közt éltek századokon át őseink. Annál is inkább fontos ez, mert ennek a szabad életnek a hatása a mai napig érezhető nyomot hagyott ebben a népességben: más a gondolkozásuk, mentalitásuk, mint a többi falvak lakóinak!

Érdemes megnéznünk a „*kúria*" szó jelentését, hogyan változott át az idők folyamán. Sajnos nem kerülhetünk meg egy akadályt: a latinnyelvűséget. Európai különlegesség, hogy a királyi Magyarországon egészen 1844 -ig ez a holt nyelv volt a hivatali nyelv (pl. a különböző hivatalok nem fogadták el a magyarul írt kérvényeket, beadványokat, és egyéb iratokat) A hivatali szervezet az újabb fogalmakra kialakított egy sajátos „*latinos konyhanyelvet*", amit az itt következő fogalmakra is használtak:
A *kúria /curia* kezdetben a lakóház udvarát jelentette, akár jobbágynak, vagy nemesnek az udvara légyen. A XV. századtól a jobbágytelket a *kapu*, vagy *porta*, illetve *sessio* elnevezéssel illetik, és a nemesi udvar és ház elnevezése lesz a *kúria*. A XVI. században a *kúria* már a nemes kültelkét, szántóföldjeit, stb.- valójában minden ingatlanát - jelenti, így a *fundus curialis*on a század második felében értjük a *fundus nobilitaris*t, valamint a kisebb terjedelmű *fundus allodialis*t is. A XVII. század elejétől pedig az egytelkes nemesek tulajdonában levő *fundus colonicalis*t és *inquillinarius*t is, amelyet azonban a tulajdonosa a *portális* adózás kereteiből kivont: *nobilitál*t.

Nemesi falunak alapvetően az olyan település számított, ami nem állott földesúri joghatóság alatt! Lakossága nemesekből és agilisekből állt, akik birtokolták a falujuk egész határát, vagy annak túlnyomó részét. A település a tulajdonosainak saját nemesi jogán elvileg mentes volt az állami adóterhek alól. Vönöck már nagyon korán, a *Hunyadi*ak idején a kurialista (*curialista*) faluvá vált, ahogy azt az 1549-ből fennmaradt dikális adóösszeírás [54] tanúsítja: lakói kizárólag egytelkes nemesek voltak, nem találtak benne adóztatható jobbágytelket! (38, 91)
Az *Osl*ok nagybirtokán a folyamatos benősülések, és örökösödések révén, pár évszázad alatt alakultak ki azok a falvak, ahol több nemesi család kezébe került a falu teljes határa. Ezek a kis birtokok is tovább tagolódtak, végül már csak töredék jobbágytelkeket bírtak a földesuraik. Kialakult az a szélsőséges helyzet, hogy akadtak olyan falvak, ahol már egyáltalán nem voltak jobbágyföldek (*sessio*), a falu teljes határát a nemesi telkek (*porták*) külső részei (szántók, rétek), valamint a közös használatú földek (pl. legelő, erdő, víz) tették ki.
Ily módon létre jött egy jogi, és közigazgatási értelemben új közigazgatási forma, a ***kurialista falu***.

Az 1549. évi adóösszeíráskor a vármegyében csupán kivételként fordult elő, hogy egy egytelkes nemes egész kúrián éljen, míg a másik véglet:

---

[54] dika (latin) = rovás: pénzben számított adó, amit pálcára felróva tartottak nyílván.

10-nél is több famíliának kellett osztoznia az ősi kúrián. (19)
Vönöckön ekkor **17** nemesi család birtokában összesen **4** egész, **4** x ½, és **1** x ⅓ *kúria* volt. (MOL E158 Dic. 301/302)
A nemesi községben lakozó nemesek, mint személyükben szabad birtokosok, együttesen gyakorolták a földesúri jogokat. Az ilyen települések egészen a XIX. század elejéig csak a szóbeli hagyományokra, és szokásjogra támaszkodó saját íratlan törvényeik szerint éltek!

A nemesi községek legtisztább megjelenési formáját az egytelkes nemesek községei alkották! Lakói személyükben szabadokként éltek, politikai jogaikat személyesen a megyegyűlésen, illetve választott képviselőik útján az országgyűlés alsóházában gyakorolták.

A nemesi község autonómiája a parasztnemesek tömegeit a nemesi demokrácia áldásaiban részesítette. A nemesi telek, a *„salva guardia”* pedig – elméletben- teljes védelmet nyújtott tulajdonosának: a gazda engedélye nélkül oda még a szolgabíró sem tehette be a lábát!

A falu lakói azonban közös ügyeik intézésére, előbb-utóbb kénytelenek voltak egy őket képviselő vezetőtestületet megválasztására. Ezzel kialakult a <u>községi önkormányzat, a *communitas*</u>. A kúrialista község vezetését az önállóan választott bíró, és az esküdtek látták el. Későbbiekben az elöljáróság jogi képzettségű tagot, jegyzőt is alkalmazott. A községi elöljáróság alkalmazottakat is tartott, pl. hegybíró, éjjeliőr, csősz, pásztor, korombíró, kisbíró, bábaasszony, stb.
A faluból községgé válásnak döntő jelentőségű mozzanata volt, ha saját „*statútum*”-ot, azaz írásos szabályrendeletet alkottak, vagy valamilyen írásos egyezségre jutottak, ami kifejezte, hogy a település lakói közakarattal szabályozzák az életüket. Azonban nem mindenhol történt ez meg, és Vas vármegye is csak 1818-ban adott ki kötelező központi szabályrendeletet a nemesi falvai részére.

<u>A nemesi falu önkormányzata három fő területen ténykedett:</u>

- igazgatta a községet, beleértve statútumai megalkotását is, amik nem állhattak szemben az ország törvényeivel
- kezelte a község közös ingatlanvagyonát
- bíráskodott a kihágásokban, kisebb polgári- és büntetőügyekben, valamint saját hatáskörben büntetéseket is végrehajtottak (közfelháborodást kiváltó esetekben, pl. a gyújtogatás, még halálos ítéletek hozatalára, és végrehajtására is akadtak példák)

Mint az egyházuk kegyurai, fenn kellett tartaniuk azt: fizették papjukat és tanítójukat, gondoskodniuk kellett az egyházi földek megműveléséről. Közmunka is terhelte őket: utak, hidak karbantartása, javítása, legelők, erdők gondozása, és a közfuvarozásban is részt kellett venniük. (Igaz, személyüket fizetett szolga állításával megválthatták.)

Erkölcsi kérdésekben is működtek helyi írott, vagy íratlan törvények, pl. a leányanyák esetében a vönöcki fiatalok szolidaritásként csoportosan vállalták a keresztszülőséget, pl. „*leánybizottság*”-ként íratták be neveiket a matriculába. Előfordult olyan *temetés* is, amit a szertartás elvégzését megtagadó lelkész helyett *idős asszonyok* végeztek el!

A nemesi falvak végzetét a magyar öröklési törvények okozták. Az egytelkes nemesség jellemző betegsége volt, hogy az öröklődéskor a nemesi

birtokot a fiúgyermekek közt egyformán szétosztották, illetve a negyedét a „leánynegyed” biztosítására fenn kellett tartaniuk.
A kúrialista nemesi családban nemzedékről-nemzedékre a lakótelek osztásával igyekeztek minden örököst kielégíteni, így a nemesi hadak ősük beltelkén építették fel az új házaikat. Ebből alakult ki a szalagtelkes, közös udvaros településforma – mint amilyen Vönöck településszerkezete.

Országosan kimutatható, hogy szegényebbek lettek a jobbágyfalvaknál! Jellemző, hogy a népszaporulatuk is kisebb volt. Sok nemesi falu sorsa végül a kihalás lett.

A későbbi századokban is a mezőgazdaság: a földművelés és az állattenyésztés képezte a megélhetés alapját.

Iparos munkát csupán a helybéliek csekély igényeit kielégítő mesteremberek folytattak. Az 1800-as évek elejétől ugyan Vönöckön és Mihályiban működött *takács céh* - ami több helybéli férfit foglalkoztatott – de ez sem tudott munkát adni minden rászorulónak.

Kemenesalján a XVIII. század végére Baba, Kocs, Gencs, Hölgyész, Sömjén, Mihályfa, Simonyi, Sejter, Szt.Márton, Vönöck, és a „Nemes”-előtaggal kezdődő falvak: Dömölk, Keresztúr, Magasi, Mesteri – valamint, még néhány más falu - szinte teljesen jobbágytalan, csak nemesek lakta községekké váltak. (33, 34)

7 NEMESI KÖZBIRTOKOSSÁG - COMPOSSESSORATUS

A kuriális községek életének másik jellegzetessége volt a nemesi „közbirtokosság” (*composseratus*) kialakulása. Nemesi közbirtokosság akkor jött létre, ha a falu birtokosai bizonyos nemesi ingatlanokra, és haszonélvezetekre (*regale* jog) nézve önkéntes, osztatlan közösséget alkottak. Az egyes birtokosok részeit egy bizonyos aránykulcs alapján lehetett meghatározni. A közös vagyon tulajdonjoga a közbirtokosokat együttesen illette meg, ugyanúgy együttesen viselték a felmerülő terheket is.

Gyakorlatban a határ egy részét osztatlanul, egy tagban hagyták, és közös birtokként együtt használták, hasznosították. Valamint közösen bírtak jövedékeket, mint a kocsmáltatás, pálinkafőzés, mészárszéktartás, de Vönöckön, helyi sajátosságként közös bevétel származott a Cseren gyűjtött *gubacs*,[55] valamint a nyári favágásból származó *cserfakéreg* eladásból. A régmúltban a kivágandó fákat is általában lábon adták el. Majd bevételként megjelenik a vadászati jog bérbeadása is.

A *közbirtoklást* a nemesi birtokoknak az örökösödésekből fakadó felaprózódása okozta, és mivel eredetileg vérségi alapon nyugodott az oszthatatlan vagyon, ezért gyakran famíliának is hívták. Amíg a jobbágytelkeket csak bizonyos hányadukig engedte osztani a földesúr - nehogy gazdaságtalan háztartások keletkezzenek - a nemesi öröklési jog ilyen korlátokat sajnos nem ismert!

---

[55] Magas csersav (tannin) tartalma miatt a tímárok alkalmazták a bőrcserzéshez.

A közbirtokosság magába foglalta mindazokat a javakat, amelyeket nem volt érdemes felosztani, mert gazdaságtalan egységek jöttek volna létre (szántóföld, kaszáló, rét), valamint a hagyományosan közösen használt földeket, erdőket, legelőket - továbbá a törvény által hosszú ideig felosztani nem engedett kisebb királyi haszonélvezeteket, mint a kocsmáltatást, vagy a mészárszék tartását. Az erdőbirtokosságok sok helyen napjainkig fennmaradtak.
A közös határhasználat számtalan gond vetett fel, okvetlenül igényelte az-önkormányzati irányítást. Nyomásos műveléskényszerben csak egymásra tekintettel, a munkavégzés egyeztetett ütemezésével lehetett gazdálkodni. Például a fordulókba osztott, azonos terménnyel bevetett nagy táblákon belül elhelyezkedő, sok-sok apró parcellát dűlő-utak hiányában csakis mások útba eső vetésének letaposása árán tudták volna megközelíteni. Ezért kellett az aratás és a hordás idejét előre meghatározni, előbb a munkát tiltani, majd a területet felszabadítani.

Különösen kényes ügy – a mai napig is - a szőlőhegyek művelési rendje: biztos, hogy Vönöckön is létezett hegybírói írásos rendelet, valamint hegyírói testület. A ma is virágzó szőlőművelés nem volt soha olyan mértékű, hogy a bort piacra termeljék, hanem a családok a saját fogyasztásukat biztosították.
A kocsmáltatást, vele együtt a pálinkafőzést az önkormányzat adta ki bérbe – de nagyon érdekes, hogy amíg a magyar falvak zömében zsidó családok voltak a kocsmárosok, boltosok és kereskedők, addig Vönöckön helybéli, magyar lakosok látták el ezeket a munkaterületeket! [56]

A vönöcki önkormányzat tevékenységéről fennmaradt jellegzetes példa, hogy 1702-ben a *Csornai Premontrei Szt. Norbert*-rendi prépostság földjeit és rétjeit közösen bérelték 18 ft-ért, valamint még „*konyhai élésre*” - igazi hűbéri alkuként - egy őzet és két nyulat is adtak. Megjegyzendő, hogy csak a nemeseknek volt vadászati joga! (E156: Urbaria et Conscriptiones UC 4. 32 (a) - *"Extractus urbarii Prae-posituarae Csornensis"*)
Valószínűleg a vönöcki nemes *compossessorok* folyamatosan művelhették az apátság földjeit, mert 1763-ból is található egy megállapodás Vadkert, másképp „*Puszta Irtás*” nevű, 65 hold nagyságú szántó bérléséről. (Csornai Prépostság Levéltára, fasc. 50) Viszont kialakult a lakosság és a prépostság között egy ellentét is:

„eltiltották Vönöck lakosait, Szigliget vagy másként „Nachtigal” [57] *praediumnak - amelyet most Nagymeggyesnek is neveznek - az élésétől és használatától.* - (Vas vármegye közgyűlése: 1634. március14.)

Az 1800-as évektől rendszeres bevétele volt a községnek a Cser erdőbeli vadászati jog kiadásából.

Érdekesség, hogy a Cseren itt-ott akadtak vad gyümölcsfák, amiknek kivágása tiltott volt! Viszont a gyümölcsük leszedését senki sem korlátozta, azé lett a termés, aki fellelte a fát. A kristálycukrot nélkülöző világban nagy hagyománya volt a gyümölcsök aszalással történő tartósításának.

---

[56] lásd a Címtárakat
[57] A német szó jelentése: fülemüle, csalogány – nincs kapcsolatban a magyar elnevezéssel. A *Szigliget* jelentése pedig *Szépliget*.

Az erdő és a mező rendjét *csőszök* felügyelték, vigyáztak, nehogy egyesek - főleg idegenek - megdézsmálják mások szőlejét, vagy a marhapásztor gyerekek a tilosban legeltessenek. A juhászokra is nagyon oda kellett figyelni, hiszen 1869-ben 3'600-on felüli juhot vettek számba, de még 1935-ben is jelentős állományt tartottak.

Alkalmaztak „*korombírókat*" is, akik a falut járva ellenőrizték, hogy a portákon tárolnak-e elég oltásra szánt vizet, és vödröt, van-e kéznél tetőbontó csáklya, és más oltóeszközök. A közbirtokosság alkalmazott éjjeliőröket, azaz „*bakterokat*" is, akik vigyázták, hogy „*el ne szabaduljon a vörös kakas*", a szalma- és nádtetős házak fenyegető réme: [58]

Tűzbiztonsági okból a község 1936-ban a falu szélére építtette a kovácsműhelyt, valamint a szénégetőt. A szénégetőben keményfából készítették a kovácstüzet tápláló faszenet.

Az óra kilencet ütött már,
Eljárt az idő és nem vár.
Vigyázz ember a tüzedre,
Ne essék kár senkinek se.
Az óra kilencre jár,
Dicsértessék Jézus Krisztus.

Hallja minden háznak ura,
Tizenegy lett már az óra.
Vigyázz ember ezen szóra,
El mégy most az nyugalomra.
Nincs felírva homlokodra,
Örömre kelsz-e, vagy búra.
Imádkozzál, tizenegy az óra.

Éfél után ütött egyet,
Már egy nappal éltünk többet
Várja Isten térésünket,
Hosszabbítja életünket,
Megbocsájtja bűneinket.
Az óra ütött egyet.

Éfél után három,
Hogy többet üssön, azt várom.
Ha alusztok, én nem bánom,
Ha felkeltek, sem sajnálom.
Lám én csak a falut járom,
Majd én is a szemem zárom.
Éfél után óra három.

A közösséget szolgálta az 1938-ban megépített *jégverem* is.

21. ábra Jégverem - (Dózsa György u.)[59]

[58] *Mesterházy Sándor* tiszteletes úr gyűjtése
[59] *Németh Zoltán* tanár fotója

Az esetleges kényszervágásokkor így lehetett a húst ideiglenesen tartósítani, de orvosláshoz is gyakran kellett a jég – a *penicillin* [60] ismerete előtt, számos gyulladásos betegséget meg lehetett gyógyítani *eljegeléssel*. (pl. vakbél- és mandulagyulladás, magas láz, kellések, nyílt sebek, stb.)

7.1 VÖNÖCK és a VÁRMEGYE: (40)

Vönöck község önkormányzata századokon át, 1848-ig önállóan működött, ügyeibe közigazgatási hatóságként alig néhány területen szólhatott bele a nemes vármegye. Ilyenkor a felmerült gond a nemesi közgyűlés elé került, ahol szavazással született meg a döntés.
A közgyűléseken készített jegyzőkönyvek Vas Vármegye Nemesi Közgyűlésének 1595-től induló iratai (VaML IV.1/v.) között találhatóak.
Így érthető, hogy Vönöckkel kapcsolatosan csak alig pár határozat foglalkozik:

- Sr.: 964
1607. február 26.
I.244.
Szent-Márton határában lévő *Renget*-erdő "élésétől" eltiltják a környező falvak lakóival együtt a ***vönöckieket*** is. [61]

- Sr.:1245.
1611. január 25.
I.339.
Túlzott mértékű, önkényes adóztatás miatt tettek panaszt *Kisfaludy Balázs* alispán ellen az "egész kemenesaljai nemesek", köztük a vönöcki *Benkő Imre* is.

- Sr.: 1599.
1634. március 14.(f.II.p.D. Judica), Szombathely
1599. (II. 13.):

A csornai Szt. Mihály arkangyal egyház prépostjának kérésére eltiltották Kemenesalja kerületében fekvő Sömjén, Szentmárton és ***Vönöck*** *possessiók* [62] lakosait „*Szigliget*, vagy másként *Nachtigal praediumnak* [63] – amelyet most *Nagymeggyes*nek is neveznek – az *élésétől*”.

Vönöck szomszédságában elterülő „*Vadkert*” a premontreiek tulajdonában volt, az itteni vadaskert mogyoróerdeit tiltották tőlük. A hajdani Ugh falu határát a pálos-rendi, másként fehérbarátok bírták, természetes, hogy a vönöckieket innen is tiltották. (53, 54, 55)
Az erdőkből való kitiltások emlékeként ma is él a "*Tilos erdő*" elneve-zés, a dűlő-nevek között pedig fennmaradt a "*Tiloska*".

---

[60] A II. világháború után került csak a hazai gyógyászatba.
[61] „*Rengech*”-erdő, DL86167: 1364. január 03.
[62] falvak (latin)
[63] birtok (latin)

A tiltások sérelmesen maradtak fenn az emlékezetben, pedig teljesen jogosak voltak! Korábban Vönöck önkormányzata úgy bérelte ezeket a birtokrészeket, talán ezért gondolták a következő nemzedékek tévesen magukénak!

7.2 VÖNÖCK CÍMERE:

A magyar települések közt a nemesi falvak már nagyon korán megalkották "régi jelvényeiket", a községcímereket, mert a közbirtokosságok működésének szükséges kelléke volt a hivatalos községi pecséthasználat.

A települési címerhasználat időbeli kezdete ismeretlen, és tisztázatlan az ilyen címereknek a jogi helyzete is. Egyes települések királyi adományként jutottak címerhez, míg mások maguk alkották meg azt. A rendi társadalomban érdekes módon a címerhasználat nem volt összekötve a nemesi címmel, "nemtelen" személyek, vagy jobbágyfalvak is használhatták. (46)
Nagyon furcsa, hogy ennek ellenére a VaML-ban nem sikerült Vönöckről középkori címerhasználatot bizonyító okiratot találni, sőt egészen a XIX. századig nem került elő községi pecséttel ellátott okmány. A kis-celli főszolgabírói hivatalban, egy térkép 1857-ben történő hitelesítésekor a záradékon található Vönöck község jól felismerhető hivatalos pecsétlenyomata:

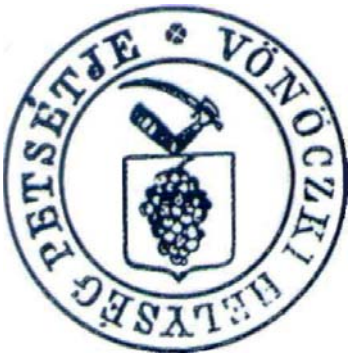

22. ábra Pecsétlenyomat, benne a községi címer

Időközben a lakosságnál előkerült egy régi községi pecsétnyomó, ami szintén tartalmazta a falu címerét, de fordított állású az előző nyomathoz képest:

22. ábra VÖNÖCK község pecsétnyomója

A címerpajzs fölött látható balra fordult [64] kivont szablyát tartó, könyöklő páncélos kar azt jelezte, hogy nemesi községről van szó. (Voltak olyan nemesi falvak, akik az egyszerűség kedvéért csak ezt a jelképet használták pecsétjükben.)
Településeink név- és címerhasználatát évszázadokon át semmi sem szabályozta, végül az 1898-ban megjelent 4. tc. szerint minden település egy, - a belügyminiszter által jóváhagyott - szabatos magyar nevet kapott.

Az ekkor létrehozott Országos Törzskönyv Bizottság felülvizsgálta a különböző korokban keletkezett címereket, kiszűrve az azonosakat, és megszüntették a heraldikai hibákat.

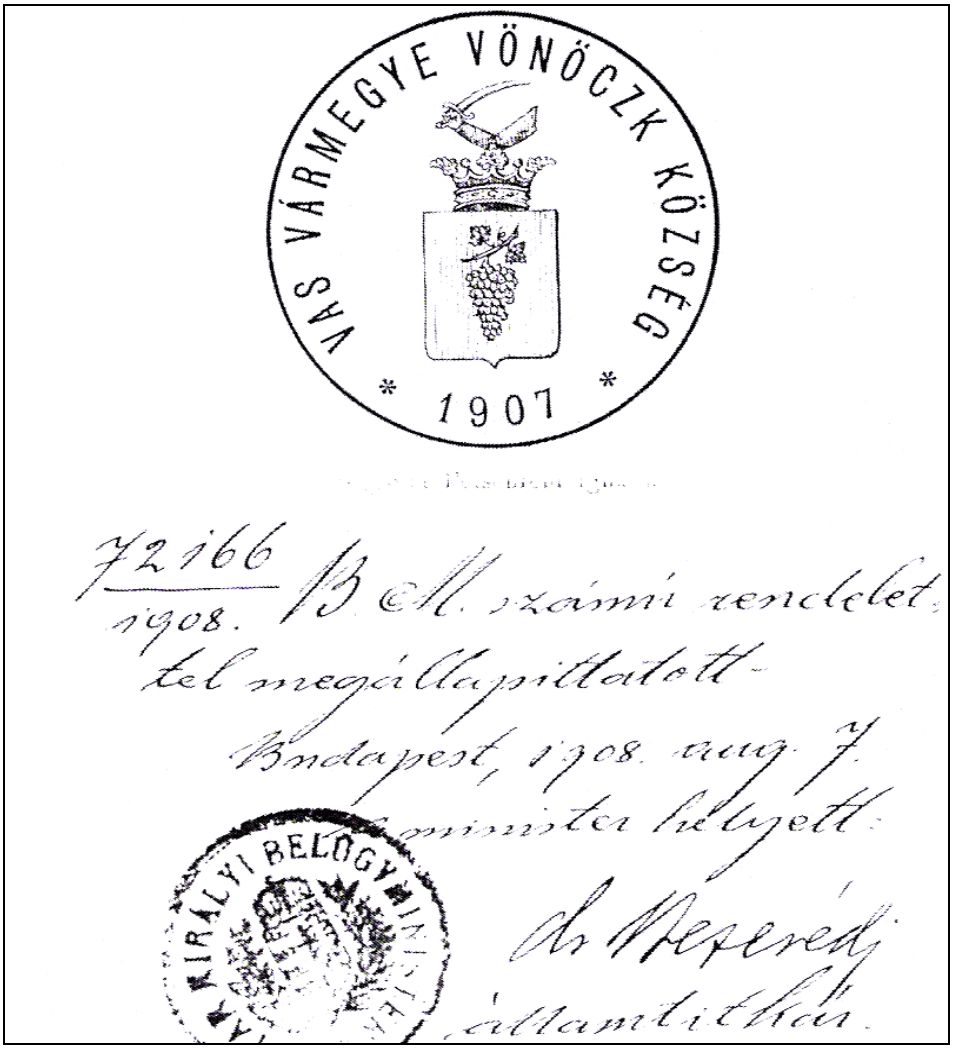

23. ábra Az államilag engedélyezett községpecsét a címerrel

Az 1898-ban hitelesített címerek alapján készültek 1907-ben a Magyar Királyi Belügyminisztérium által igazolt pecsétek. Vönöck körpecsétjét a V5 BM által igazolt pecsétek között az Rsz. 15. cs. alatt találhatjuk meg.

Ebbe a pecsétbe foglalt községcímer gazdagabb a korábbinál, és jobban kidolgozott. A sisakdísz irányultsága megfordult, valamint a páncélos kar helyett piros ruhájú emberi kart rajzoltak.

---

[64] A címert úgy kell értelmezni, mintha a pajzs mögött állnánk – ezért megfordul a jobb és a bal oldal.

A községcímer két formában használható: a címertan megengedett színezés szerinti természetes megjelenéssel, illetve fekete-fehér ábrázolással, egy nemzetközi grafikus kódnak megfelelő vonalkázással.

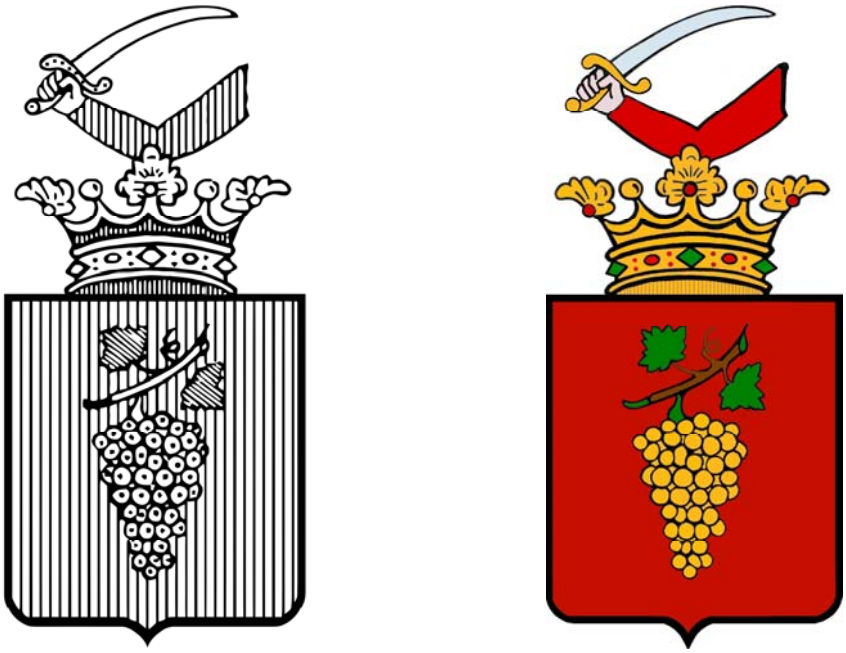

24. ábra Vönöck hivatalos címere

(A címereknél alkalmazott sárga szín valójában ragyogó arany-máznak felel meg, amit aranyfűst-lemezből készítettek, míg a szürke – netán fehér – kardpengének, sisaknak, stb. színe csillogó ezüst–máz, amit ezüstporral kevert festékkel készítettek.)

8 KEMENESALJA ŐSLAKOSSÁGA

A *"Vas vármegye"* könyv(42) a vármegye népességét bemutató fejezetében kiemelten szól Kemenesalja lakosságáról: szín-magyarnak tartja az ittenieket, de fizikális megjelenésükben határozottan eltérőknek látja minden más népességtől!
Meglepőnek, elgondolkoztatónak, és ezért nagyon fontosnak tartom a kemenesaljai népesség ilyetén történő bemutatását:

- közepes termetűek, ösztövérek - általában brachicephalok.[65] *Hajuk merev, szálas és rendszerint gesztenyebarna színű. A nők arca tojásdad, míg a férfiaké inkább kerekebb. Arcszínük rendszerint barna, szemük széles mandula metszésű. A nők ösztövér termetük, és rendszerint kemény, merev arcvonásaik miatt általában nem szépek. A férfiak és nők arca egyaránt hamar öregszik, s az aránylag fiatal egyének koravén külsejűek!*

Tudomásunk van egy elgondolkodtató ősi szokásokról is, ami csak ezen a vidéken élt! *Edvi Illés Pál* (1793÷1871) nemesdömölki ág. ev. lelkész a kö-

[65] „kerekfejűek”

vetkezők szerint zsörtölődött miatta a Vasárnapi Ujságban: [66]

„Egy igen szemetszuró…rossz szokás, melly népemben megrögzött divat, és sem nemzeti sem költészi szellemben nincsen: a fejnek éktelen beburkolása növendék és hajadon leányok között, télen-nyáron, háznál és házon kívül. A nőnép már korán szoktatik erre a természetelleni viseletmódra. Kemenesalatt templomban, vásárnap, mennyegzőben, ember nem tudja, mellyik a hajadon és szabad állapotu, s ki a férjezett. A pártának pedig – e nemzeti nőfejdisznek, leányaink tán hirét sem hallották. A pórleány, magát összecsipni akarván, mindenek elött fejét keszkenőzi be jó vastagon, több teritőkkel, – az alsó ruhák aztán akár millyenek lehetnek, és ha a láb meztelen is - a putzos hölgy készen áll előtted.
Ez másutt nem divatozik sehol a hazában; födött fejjel járnak, mint Törökhonban a bulgár leányok.''

A kendőhasználat különös módját érdemes lenne kutatni, mert lehetséges, hogy elvezetne ennek a népességnek a származására. Ősi keleti, az iszlám vallási hagyomány írja elő nőknél a haj takarását, de csak a serdülőkortól indulóan.
A magyar „*hajadon*" leánynak akkor „*kötik be a fejét*", ha férjhez megy, addig ékessége a pártába fogott hajkoronája. (Nagyanyám szerint, amikor iskolás lett, akkor kötötték fel reá a kendőket. Az első nap nem ismerte meg a szintén kendőkbe bugyolált fejű barátnőjét!)

- a másik ostorozott szokás nyomát a MELLÉKLET-ben közölt Keresztelési Kivonat is igazolja: az itteni lakosság a keresztelést nem egy bensőséges szertartásként élte át, ahol a gyermek szoros összeköttetésbe kerül a keresztszülőkkel, akik elvállalják, hogy egész élete során figyelik, és segítik sorsának alakulásában. Különösen fontos szerep hárult a keresztszülőkre a gyakori megárvulás esetén: ilyenkor magukhoz kellett fogadni a gyermeket!
A kemenesaljai keresztelők mögött inkább valamiféle „*pogány tor*" emléke sejlett, amikor akár tíz, vagy még több keresztszülőpár mulatságot tartott. Érdekes, hogy amíg az ág. evangélikus keresztszülők mindnyájan bekerültek a matriculába, addig a római katolikus plébános csak egy keresztszülő párt fogadott el, de a valóságban ugyan úgy egy tucat embert hívtak meg e tisztre. Ráadásul a kemenesaljaiak ez alkalmakkor anyagi helyzetükhöz mérten túlzottan nagy ünnepséget szoktak tartani, és szerinte:

„ A sok komaság nem gazdaság; - a ki mást komának hív, tartsa kötve a maga tyúkját."

Az itt élő népességnek a magyarságon belüli egyik lényeges megkülönböztető jele a napjainkban is élő „*vasi*" tájszólása, ami a legerősebbek egyike, és nem függ össze a népesség iskolázottságával! [67] Ezen felül a kemenesaljaiak beszéde több ponton határozottan eltér még a „*vasi*" tájszólástól is: nem csak hangtanilag, de nagyon sok az olyan a "*tájszavak*" száma, amiket csak a helybéli lakosság használ, és ért meg!

---

[66] 1855. évi V. szám
[67] *Dr. Beke Ödön*: Kemenesalja nyelve; Budapest, 1906 (14)

A mai tudományos felfogás szerint a tájszólások kutatása azért fontos, mert utalnak az adott népesség eredetére. Bizánci forrásból tudjuk, hogy a honfoglaló törzseink között is voltak nyelvi eltérések, hisz eleve kétnyelvűek, *onogur* és *szabir* eredetűek voltak. A csatlakozott más pusztai népek is kialakítottak egy közös nyelvet, amin egymást – talán kézjelek segítségével is - megértették. [68] (A bizánci krónikák tanúsítják, hogy az *avar* követekkel is szót értettek a *hun* nyelvre szakosodott görög tolmácsok!)
Az idők folyamán eltűnt a *besenyő*, *kun*, *jász*, *palóc*, stb. népek nyelve, de vajon mit, és mennyit változtattak a magyar nyelven? Ismereteink szerint csak a *kun* nyelvnek maradtak fenn írásos emlékei – a többiekről szinte semmit sem tudunk.

- A helyi földrajzi nevek, főleg a dűlő-nevek sokszor nagyon ősi eredetűek, és a letelepedett nép hovatartozásáról árulkodnak. Vajon gondolt-e valaki Vönöckön az *Aksza*, *Godena*, avagy a *Bávánd* helynevek jelentésére?
A Dunántúl megszállását itt, a nyugati végeken bizonyítottan megérték az avarok maradékai, akik beolvadtak a magyarságba, nem hódoltatott népnek számítottak. A „*késői-avarok*"-nak mondottak temetői leletanyagát nem lehet megkülönböztetni a magyarokétól, a tárgyak anyaga, formái és a díszítések szinte azonosak. Jelentős gesztus, hogy a magyarság az avarok temetőit folytatólagosan használta tovább!

Szólni kell arról, hogy már a XIX. század végétől tart a vita a „kettős honfoglalás" elméletéről: arról, hogy *Árpád*-népe már korábban letelepedett magyarokat talált a Kárpát-medencében. Ebben Kemenesalja is érintett, az itteni besenyő népességéről is van ilyen feltételezés.

A török lovas népek szokásaként a magyarság a határszélekre az esetleges külső támadások közvetlen felfogására, az alárendelt, csatlakozott, vagy legyőzött népeket, törzseket és törzstöredékeket telepítette.
Ők alkották a hadjáratok felderítő csapatait, elő- és utóhadát, a „*martalékot*". Ez a nyugati gyepűn is így történt:
- a cserhalmi ütközetben (1068) *Salamon* király legyőzte *Gyula* kun-besenyő fejedelemnek az országunkba betört seregét, és foglyul ejtette *Oslu* vezért [69] maradék hadával.
Oslu népét a Fertő tó, a Rába, a Répce és a Marcal folyó mellé telepítették le. A hagyomány szerint *Oslu* vezértől származik a Sopron és Vas vármegyékben hatalmas birtokokkal rendelkező *Osl*-család. (Mivel a letelepített sereg férfiakból állt, így közvetlenül keveredniük kellett az előzőleg ide telepített lakossággal.)

- 1240-ben *Kötöny* kun fejedelem befogadásakor a *kun nyőgérek* mellett újabb besenyő népesség került a nyugati végekre.

- A határvédelem második vonalát a legszámosabb idegen népesség, a *kabarok* alkották.

Kabar nevű nép valójában nem létezett, hanem a *Kér* törzs szervezte így egybe azokat az elbukott lázadókat, akik a Kazár kánságból menekültek a magyarság védőszárnyai alá. Főbb csoportjaik az iráni területről, *Horezm*ból származó mohamedán vallású *khorezmiek*, magyarul *„kálizok"*, vala-

[68] Olyan lehetett, mint korunban az angol nyelvből kialakuló „pidgin"-változat.
[69] „Princepsmiliciepaganorumnomine *Oslu*, quifuit serviens *Gyule*,ducis Kunorum" Cronice Budense, 128.

mint a szintén iráni nyelvű, részben mohamedán, részben görögkeresztény *alánok*, azaz magyarul *„varsányok”*. (A Kér törzs nevét több falu őrzi.)

Külön irányítás, a *„horka”* fennhatósága alá kerültek, *Árpád* fia *Levente*től indulva a következő leszármazással: *Bogát, Kál* és *Bulcsú* [70] – akiknek nevét kivétel nélkül ma is hordozzák Vas megye települései!
A Sopron vármegyei Harka község pedig a „*horka*” méltóságnak állít emléket. Itt volt a szállásbirtoka a Lech-mezején *Bulcsú*val együtt kivégzett besenyő *Súr* vezérnek is.
A honfoglalás korának legfőbb hadvezére, *Kurszán* kende, aki népével Vas- és Sopron vármegyék folyói, patakjai mellett sátorozott. Ez a népesség megragadott minden alkalmat, hogy nyugati hadjáratokra induljanak: zsoldosnak álltak, vagy pedig rendszeresen zsákmányszerző rablóhadjáratokat hajtottak végre, amikről szemérmesen „kalandozások” névvel írnak a történelemkönyveinkben.
- A legyőzött *úzok* maradékait 1080-ban szintén a nyugati gyepű védelmére küldték, és telepítették. - A kép további színesítéséhez hozzájárul a magyar előkelők azon szokása, hogy a törzsfők, de még a nemzetségfők is mindig idegen etnikumból álló kísérettel, testőrséggel vették magukat körül: pl. így kerültek hozzánk *csecsenek, oroszok, vikingek, besenyők,* stb.. kis csoportokban.
Eleink századokon át a földbirtokhoz kötődve éltek, ennek megfelelően a régi korokban szinte alig volt a népmozgás. A fennmaradt nemesi összeírások tanúsága szerint Kemenesalja falvaiban ma is nagyon sok olyan családot találni, akiknek az ősei már a mohácsi vész előtt is itt éltek. Ezek a családok a maguk társadalmi szintjén lévő, ugyancsak magyar kisnemesi családokból házasodtak.(33) A 150 éves török megszállásból kimaradt területeken – így Kemenesalján is – lehet megtalálni az országban azt a népességet, akikben leginkább megmaradtak a honfoglaló őseink vonásai!

Dr. Fehér Miklós antropológus az 1940-es években végzett az itteni falvakban antropometriai felmérést, azaz a lakosság jelentős részéről koponya- és egyéb testméreteket vett fel. (80) Hatalmas adathalmaza azonban feldolgozatlanul maradt, és a náci fajelmélet rossz emléke miatt a kiértékelés folytatását csak napjainkban kezdték meg, *Kiszely István* professzor vezetésével. *Henkey Gyula* 1980-as években folytatott embertani vizsgálatokat megyénkben, így Nemesmagasiban és Ostffyasszonyfán is. (94) Külön vizsgálta a nemesi családok leszármazottjait, mivel bennük jobban érvényesül a folyamatosság. Megállapítása szerint Vas vármegye őslakosai között a magyar átlagnál *jelentősen nagyobb* arányban fordul elő a *középázsiai* (török) és a *kaukázusi* (pamíri) elem.
Figyelemre méltó, hogy Vas vármegye középkori pogány eredetű személyneveiben a *török*, és az *iráni* származásúaknak - aránya ötszörös a finn-ugorhoz képest! (94)

Összefoglalva a felsorolt tényeket, beláthatjuk, hogy a nyugati gyepű területén – Kemenesalját is ide értve – a lakosság zöme biztosan nem a hétmagyarból került ki, és a vármegye lakossága egymástól nagyon különböző eredetű, és kultúrájú népek kavalkádjából tevődik össze.
Bízzunk benne, hogy megjelenik majd olyan vizsgálati módszer, amivel

---

[70] Amíg *Bulcsú*t a rex = király címmel illetik a nyugati krónikák, addig Árpádot csak fejedelemnek nevezik!

megkérdőjelezhetetlenül kimutatható lesz az egyes emberek származása, és a népek eredete – azaz nem csak elméleteket kell egymással ütköztetni!

8.1 AZ AHAL-TEKE LOVAK:

Kérdezhetnék: *Hogyan kerül a csizma az asztalra*? A választ Kemenesalja történetében találhatjuk: az itteni nemességből, aki csak tehette – századokon át - mindig lóháton vonultak harcba, holott ez sokkal költségesebb módja volt a katonáskodásnak. Ezért foglalkozzunk egy kicsit az ember hű társával, aminek sokszor köszönthette az életét a gazdája.

Ázsia végtelen sztyeppéin az a nomád nép tudott a többiek fölé kerekedni, amelynek a legjobb lovai voltak. Ókori források írják, hogy uralkodók vágytak az egyes fajták megszerzésére, és fejedelmi ajándékként is csak néhány példányhoz juthattak hozzá. (*Marco Polo* [71] beszámol a mongol *Kubilaj* nagykán féltett, fehér méneséről, ahol tudatos tenyésztés folyt.)

Már régóta gyanút keltett, hogy a lovas-temetkezésekkor fellelt lábszárcsontok mérete [72], nem származhattak a mongolok mára elkorcsosodott törpe lovától, vagy a *Przsevalszkij*-lovakhoz hasonló fajtától.

A Szegedi Tudományegyetem genetikusai [73] – régészek segítségével – egybevetették a leletek, és az ismert lófajták mitokondriális DNS-ét, és *„az eredmények alátámasztják azt a feltevést, miszerint a honfoglaló magyarok lovaival a ma élő fajták közül legközelebb a belső-ázsiai Ahal-Tekini lófajta áll."*(108)
Ennek a felfedezésnek az a tanulsága, hogy a tudományos világ valójában megfeledkezett erről a legrégibb, legalább 3'000 év óta tenyésztet lófajtáról! A régészeknek nem volt róla tudomásuk. Az ok a földrajzi elzártságban keresendő, mivel csak Türkmenisztánban, az Ahal oázisban a Teke törzs tenyészti. Az elzártság a hidegháború során csak tovább nőtt, de valójában Türkmenisztán ma is féltékenyen őrzi híres lovait.

Kifejezetten harci lónak tenyésztették: napi 300 km-es táv egyhuzamban való megtétele nem okoz neki gondot, és ezek a pompás állatok tartják a távlovaglási világrekordot: 1935-ben 48 nap alatt több mint 4'800 km-t tettek meg velük Ashabadból Moszkváig, ebből három napot víz nélkül mentek a 360 km-es sivatagi terepen! Nagyon kevés vízzel és táplálékkal beéri.
Termete karcsúbb, és valamivel kisebb a nyugati lovakénál, de arányos! Szálkás izomzata miatt a lovak agarának nevezik. Kiváló magasugró, 2m feletti eredményeik vannak, és keresztül ugrik 8 m-nél nagyobb távolságot!
A népmeséinkben előforduló „*vért izzadó*", és az „*aranyszőrű táltos paripa*" benne a valóságban visszaköszön ránk, mivel csak az Ahal-Tekini lovak közt akadnak olyan egyedek, amiknek az áttetsző finom bőre alól átütnek az ereik, és aranyszínben csillogó szőrzetük miatt illenek rájuk a fenti jelzők.

---

[71] *Marco Polo* (1254÷1324) velencei kereskedő és világutazó
[72] Vagy az egész lovat, vagy a bőrét a lábszárcsonjaival temették a gazdájukkal el.
[73] MTS Szegedi Biológiai Központ Genetikai Intézet, 2008

9 A NEMESI REND

A nemesi rend a *szabadokból* alakult ki, akik zömében a foglaló nemzetségek leszármazottjai voltak. Maga a "nemes" szó etimológiailag a *nemzetség* jelentésű "*nem*" szó származéka, alapjelentése tehát: *nemzetségből eredő.*
A nemesi rendbe - a született, természetes nemesek közé - emelkedni valamilyen hősi, vitézi cselekedettel, vagy különleges szolgálattal lehetett. Királyaink nemesi címmel jutalmazták az önzetlen gazdasági, pénzügyi szolgálatokat is.
Még *I.Ferenc József* (1867÷1916) uralkodása alatt is vonzó volt a nemesi cím, de ekkor már megvásárolható árucikké vált. Furcsa módon a közelmúltban, a *Horthy*-rendszerben újra feléledt a nemesi címek használata, amit viszont a rákövetkező szocialista társadalmi rendszerben az 1947. IV. sz. törvénnyel betiltottak, és ez a mai napig is érvényben van!

A mohácsi vész előtt uralkodó királyaink a kiemelkedő tetteket véghezvivő alattvalókat általában földbirtok adományozásával jutalmazták, amivel az illető személyt egyúttal a nemesi rendbe emelték. A magyar közjog szerint ugyanis a nemesség alapja maga a *birtok megléte* volt!

A nemesi rendet *I. (Nagy) Lajos* (1342÷1382) király óta védte az „*ősiségi törvény*", amely szerint a "donatio regia", a nemességgel kapott királyi birtokadomány elidegeníthetetlen! Ezzel kívánta a király biztosítani, hogy a katonai kötelezettségüknek eleget tevő nemesek ne szegényedjenek el.
A kapott birtoknak a családtól való elidegeníthetetlenségét jellemzi, hogy a földet ideiglenesen birtokolhatja ugyan más is, de ezzel a család tulajdonjoga nem szűnt meg, később bármikor visszakövetelheti. Ha a jog szerinti zálogösszeget lefizeti, a zálogos köteles a birtokot visszaadni.
A nemesi birtokot csak a férfiágon, egészen annak kihalásáig lehetett örökölni, utána visszaszállt a királyra.

Egy vönöcki nemesnek a föld-visszaváltási esete a példa reá, hogy milyen komolyan vették századokon át az ősiségi törvényt:
Burgyán Mihály inszurgens zászlótartó 1750-ben felszólította *Gecsényi Ádám*, Felső-Pásztoriban honos nemest, hogy azt a fél nemesi telket, amit még az édesanyja, *Bencsik Anna* 1665-ben 75 magyar forintért elzálogosított, „*bocsássa a kezéhez*" - azaz 85 évi használat után - váltja vissza tőle a zálogot! [74]

Címerek adása a magyar királyságban sokáig nem volt szokásban, mivel a tisztségeket nem viselő nemeseknek címerre, pecsétre igazából nem is volt szükségük. Ezért elképzelhető, hogy a *Vönöczky*-családnak sem volt címere, ezért nincs semmilyen nyoma. A nemesek a későbbi évszázadokban előszeretettel hivatkoztak *Werbőczy István „Hármaskönyvére" (Tripartitum)*, ami szerint:

„a címer, amelyet a fejedelem valakinek ad, a nemességnek nem szükséges kelléke, csak ékessége". [75]

---

[74] Soproni Szemle, 1973. XXVII. Évf., 2.sz., 49. p.
[75] *Werbőczy István* (1415÷1541) jogtudós, királyi ítélőmester

9.1 *ZSIGMOND*-KORI CÍMEREK:

Luxenburgi Zsigmond (1387÷1437) királyunk uralkodása idején – aki egyúttal német-római császár is volt – szembesült a magyar nemesség az európai valósággal, hogy *igen is a nemesség elengedhetetlen kelléke a címer!*
A *Mileki*-család a régi Vas vármegyei birtokos *Kolthai*-családból eredt. *Mileki András* 1440-ben szabad ispánságot (pallosjogot) nyert *Erzsébet* (1409÷1442) királynétól. Mileket és Torródfalvát bírták.

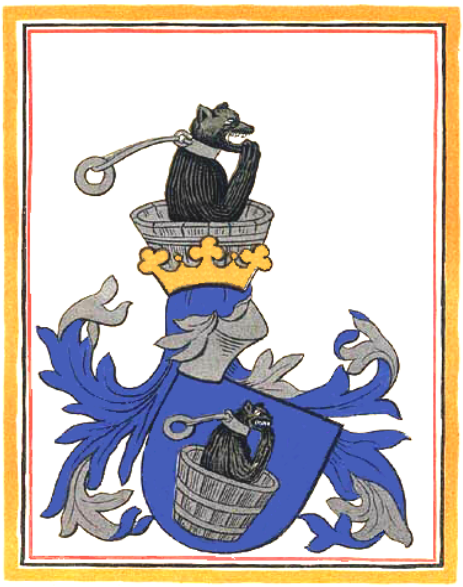

25. ábra *Mileki*-család

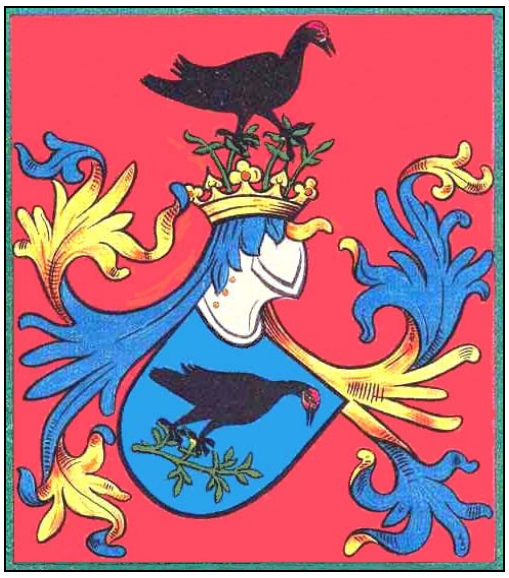

26. ábra *Mesterházy*-család

A XVI. század végétől a *Mileki* családnak, és a nevet adó helységnek nyoma vész.
A *Mesterházy*-család is *Zsigmond* királytól nyerte szép címerét, amit fajdkakas díszít. *Erzsébet* királynétól ők is pallosjogot nyertek, azaz saját úriszékük halálos ítéleteket is hozhatott! A *Mesterházy*-család[76] napjainkban is szépen virul: tagjai közt több emberöltőn keresztül találkozhatunk tudós lelkészekkel. Vönöckre is ilyen okból került a család egyik ága.

Továbbiakban *Werbőczy* a magyar nemességnek négy fő kiváltságos jogáról tanít:

- nemes embert előzetes perbehívás, és marasztaló ítélet nélkül nem szabad elfogni

- csak a koronás király parancsolhat neki

- vagyonával szabadon rendelkezhet, és minden adófizetéstől mentes

- büntetlenül szembeszegülhet az alkotmányellenesen eljáró királyával!

Ezekkel a jogokkal szemben, teherként a haza mindenkori védelme, a hadi kötelezettség állott fenn. Amikor a király ősi szokás szerint a véres kardot körbehordoztatva hadba hívta az ország nemességét, akkor menni kellett, nem lehetett ellene kifogás! Sokan így veszítették el nemességüket. Sajnos a legtöbb vönöcki család címere a török-korból származik – amikor már

[76] Ősi birtokukon, Mesterházán viszont kihalóban van a család!

Nyugat-Európában régen véget ért a lovagkor, leáldozóban volt a divatjuk. Ráadásul a heraldika nemzetközileg elfogadott szabályait semmibe vevő címerképek születtek: az eredetileg a családok megkülönböztetésére szolgáló stilizált formák, mértani alakzatok és jelképek helyett nálunk a kiemelkedő cselekedetet örökítették meg, sokszor teljesen naturalisztikus módon.

A nemesek (nobilis) alkották az uralkodó osztály zömét, a vármegyéken belül ők jelentették a megye közönségét, vagyis bírói-, közigazgatási önkormányzatát.
A XV. századtól kezdve részt vehettek az országgyűléseken is, 1608-tól fogva az "alsótábla" néven saját szervezetet nyertek.
A magyar nemesség létszámáról pontos adatokat nem lehetett nyerni, mivel joguk volt az adatközlést megtagadni, és éltek is ezzel a joggal.
Az 1754÷55. évi országos nemesség-igazolási eljárás végrehajtása is siralmasan végződött, csak iránymutató értékek keletkeztek:

- a nemesi családok száma igen magas kb. 30'000 körüli lehetett

- aránytalanul nagy - többszörös - a létszámkülönbség a királyi kézen maradt, és a hódoltsági vármegyék nemessége közt

- ekkorra csak a nemesség egynegyed része volt "*igazi*", azaz *birtokos* nemes, a többséget az egytelkes, azaz kúrialista, és a birtok nélkül, csupán címeres levéllel nemesített armalisták tömege alkotta.

A nemesi rend a XVI. században a lakosságnak 2÷3 %-a lehetet, majd a XVIII. század végére - a török háborúk miatt - számarányuk 5 %-ra nőtt.

Megbocsásson a nyájas olvasó, de a Vönöckről szóló írásokat, és az internetes cikkeket átnézve, nemességi ügyekben olyan nagymértékű zavart, és tudatlanságot tapasztaltam, hogy kénytelen vagyok bizonyos történeti fogalmak tisztázására:

- **portalista,** *(nobilis bene possessionati)* „jó" birtokos nemes
Kezdetben minden szabad ember földbirtokkal rendelkezett: a birtok megléte jelentette, hogy gazdája a nemesi rétegbe tartozik. „Donációs" nemesnek nevezték az olyant, aki királyi kegyből, birtokadomány – *donáció* - révén került az országos nemesek közé. Földbirtoka megműveléséhez jobbágyokat is kapott. Századok során királyaink szabadon adományoztak, elkobozhattak, valamint megoszthattak birtokokat, így nem volt mérce, hogy mekkora földterület ad ki egy nemesi portát. A nemesi porta nagysága még vármegyénként is különbözött, sőt az idők folyamán is változott.

Végül az 1647. évi 36. törvénycikkely rögzítette a nemesi porta fogalmát:

„egy portára kell számítani négyet olyan jobbágyok közül, akik egymagukra saját ekéjükkel négy, vagy hat darab igás marhával szánthatnak; azok közül a jobbágyok közül pedig, akiknek fél ekéjük van, vagyis akik csak két, és nem több igás marhával vihetik ki ekéiket, nyolcat; zsellérek és olyan jobbágyok közül pedig, kiknek igásmarháik nincsenek, tizenhatot."
Tehát a portalista nemesnek nem csak földterülettel kellett bírnia, hanem annak megműveléséhez szükséges „erőforrással", azaz megfelelő számú jobbággyal is!

- **egytelkes** (*nobiles unius sessionis)* másként kúrialista nemesek azoktól a középkori várjobbágyoktól eredtek, akik katonai szolgálataik jutalmául a várföldekből kihasított egy teleknyi szabad földbirtokot kaptak. Az egytelkesek birtoka a nemesi telek: belső házhely *(fundus)*, rajta a ház *(curia)*, víz halászati joga, haszonélvezete). Táborukat folyton gyarapították az elszegényedett donációs nemesek.

- **agilis**: félnemes személy, aki nemes anyától és nemtelen apától "*ízesült*". A rendi társadalomban nemességet csak apai ágon lehetett örökölni, mert *"A pendely nem nemesít!"*. Bele kellett születni a nemesi rendbe.
Agilisnak nevezték még a szabad állapotot élvező hajdúkat, és más katonákat is, de sokszor a teljesen elszegényedett, birtoktalan nemeseknek is ez a megszólítása. (55)

Taxációs (taxa) fizetésre kötelezett néprétegek:

Az 1647. évi 20. törvénycikk alapján ide tartoztak a portával nem bíró népelemek közül az armalista-, a menekült, és praëdiális nemesek.

- **taxa**: a vármegyei nemesség autonóm szerveinek fenntartását, működtetését biztosító, azaz a vármegyei háztartási pénztár jövedelmét képező helyi adó volt *(taxa - taksa)*. Mai kifejezéssel szólva a vármegye rezsi-költségeinek fedezését szolgálta.

- **armalista** nemesség *Habsburg*-találmány, a király birtokadomány nélkül, csak címeres levél *(littera armales)* adományozásával nemesített. A nemesítés csak a közvetlen leszármazottakra terjedt ki, külön kellett kérvényezni az oldalági kiterjesztést. Donációra, azaz birtokadományozásra csak rendkívül ritkán került sor, akkor is csak úgy, ha akadt éppen olyan szabad birtok, amit hűtlenség miatt elkoboztak az eredeti tulajdonosától.
A legtöbb armalista nemes Vas, és Zala vármegyékben, és azokon belül Kemenesalja falvaiban élt.

- **praëdialis**: egyházi nemes, főpap által adományozott cím - korlátozott jogú nemes

A kurialista nemesség

A közhiedelemmel ellentétben, az egytelkes nemesek nem csak a „vérükkel adóztak", hanem egyre súlyosbodó állami adókkal is terhelték őket.

Zsigmond király (1387÷1437) vezette be a rendkívüli hadisegélyt (*subsidium)*, ami aztán gyakorlattá vált, sőt egy évben akár többször is kivethették. Valószínűleg a r.k. egyház a tizedet mindenáron a kúrialistáktól is be akarta szedni – erről árulkodik, hogy *Albert*, *I.Mátyás*, majd *Ulászló* királyaink ismételten törvényben erősítik meg az egytelkes nemesek mentességét – de még utoljára *I.Lipót* (1655÷1705) királynak is intenie kell a győri püspököt, hogy hagyjon fel az egyházmegyéjében [77] a nemesek jogtalan zaklatásával.
Az 1498. évi 10. tc. a kurialisták által kiállítandó - és eltartandó - jól felfegyverzett lovaskatonát ír elő.
A kuriális nemeseket az állam, valamint a vármegye 1595-től esetenként, 1723-tól pedig rendszeresen megadóztatta.

[77] Kemenesalja is oda tartozott.

10 dénár füstpénzt fizetnek az 1538-ban hozott a 25. tc. szerint, az 1546-os 06. tc. pedig **50** dénár adót ír elő minden egész telek után. Sőt a 33. tc. kimondja, hogy személyesen menjenek háborúba, akár gyalogosan is.
Az 1543. évi 14. tc. egy nemesi udvarra **1** forint adót ró ki, és 5 személy után egy lovas katonát kell kiállítani és eltartani.

Fontos döntés az 1566. évi 18. tc., ami elrendeli, hogy az egytelkeseknek ne kelljen fejenként hadba vonulniuk, mivel akinek még zsellérje sem volt, annak közben tönkrement a gazdasága!

Rendszeresen felmerültek az országgyűléseken különböző, különleges okokból megszavazott rendkívüli adók, pl. az 1553. évben a fogságba esett egri vitézek kiszabadítása, majd koronázási költségek viselése, jegyajándék kiállítása a királyi gyermekek nászakor, vagy 1595-ben a jobbágytalan nemesek megadóztatása, stb..
Az 1595. évi 5. tc. az egytelkes nemeseknek és a zselléreknek a megadóztatását a vármegyékre bízta. A vármegye működését biztosító közkiadások fedezését az állam teljesen rájuk hárítja, amit *„taxa”* néven rónak ki.
Az 1599. évi 7. tc. a nemesi kúriákban lakó zselléreket felmentette a taxa - fizetés alól, de az egytelkes nemesek - vagyoni helyzetük arányában - továbbra is adókötelesek maradtak.

A nemesek viselték ősi terhüket, a *vérrel történő adózást*: királyi szóra, a *véres kard* körülhordozásakor minden nemesnek azonnal hadba kellett vonulnia, saját felszereléssel (ruházattal, fegyverzettel és a teljes önellátáshoz szükséges élelemmel) - közben hosszú időre védtelenül magára hagyva a családjukat, és paraszti gazdaságukat! A hadba hívás ősi szokása még a 17. században, a török-időkben is élt!

Az egytelkesek, hogy mentsék földjeiket a súlyos telekadó alól, elbocsátották jobbágyaikat. A jobbágytelkek külsőségeit nemesi földekké (*allódiumokká)* nyilvánították. Művelésüket maguk vették kezelésbe, a jobb módúak pedig zselléreket – mezőgazdasági bérmunkásokat – alkalmaztak.

Az armalista nemesség

Az 1544. évi nemesi összeírás szerint (29. ábra) Vönöckön még nem találni az *armalistának* [78] nevezett nemest, mert csak a későbbiekben, a török elleni harcok során alakult ki a nemesi rend ezen sajátos, nagy létszámú rétege. A későbbiekben viszont szinte minden Vönöckön élő nemesi család az armalista nemességből került ki.
Rég elfogytak már azok a földek, amikből adományozni lehetett volna, viszont a török-időkben nagy szükség volt a katonaság lelkesítésére, buzdítására, hogy legyen egy cél, aminek az elérésére akár az életüket is hajlandók legyenek feláldozni!
A kiemelkedő vitézi tetteket, katonai és egyéb szolgálatokat csupán egy oklevél, az armális kiadásával jutalmazták. Ebben tették közzé, hogy az illető személyt a nemesi rendbe emelték.
Azért a korabeli szólás keserűen jegyzi meg:

”Titulussal élni, jószággal nem bírni, csekély alamizsna.”

[78] A szó a nemesítésről szóló oklevél latin nevéből ered.

Teljes jogú taggá vált, és élvezheti az ezzel járó összes előnyöket, de ezek mellett viselnie kell a nemesség terhét is: a haza mindenkori megvédését.
A címeres levéllel történő nemesítés így is vonzó volt, mivel sokak számára ez végre szabad emberként élhessenek. Bírhattak minden olyan joggal, mint a portalista és a kúrialista nemesek, viszont maguknak kellett gondoskodniuk megélhetésűkről. A jobbágyokkal szemben, nekik joguk volt földbirtokot vásárolni, vagy zálogba venni - de az a birtok soha sem vált nemesi telekké, nem vonatkozott rá az ősiségi törvény!
Más szempontból nézve, amíg a birtokos nemeseket az örökletes nemesi birtok *kötötte röghöz,* addig az armalisták szabadon mozoghattak, bárhol kereshették boldogulásukat az egész országban. Az armalisták többsége hajdan katona volt, a végvárak királyi haderejéből, és a főúri magánhadseregek zsoldosai közül kerültek ki.

Vas vármegyei fő- és birtokos nemesek közül többen is saját bandériumokat tartottak fenn:

Batthyány Ferenc	*Poppel László*	*Török István, enyingi*
Nádasdy Ferenc és Tamás	*Széchy Tamás*	*Zrínyi György*

A török uralom150 éve alatt bőven volt alkalom vitézi próbatételekre. A nagy csatákon kívül a végvári katonaság, valamint a török helyőrségek hadinépe között szinte mindennaposak voltak csetepaték.
Állandóan folyt a küzdelem a vitézi elsőbbségért – mert a törökök kemény ellenfelek voltak. Ők még ismerték a keleti lovasnépek nálunk már feledés be ment fogásait: a ravasz hadicseleket, a színlelt megfutamodásokat, kelepcék és ellencsapdák állítását. Hamar megtanulták nyelvünket, s ha úgy hozta a sors, megtévesztésül beöltöztek magyar ruhába, és így sok csalárdságot vihettek végbe.
A nemzeti büszkeség arra ösztökélte a mieinket, hogy olyat cselekedjenek, ami még a török csodálatát is felkelti. Dokumentumok igazolják, hogy a törökök is vágytak a megmérettetésre, és az oszmán birodalom távoli helyőrségeiből igyekeztek áthelyeztetni magukat a magyar hadszíntérre.
Mindkét oldalon akadtak olyan hősök, akik nem találtak legyőzőre egész szolgálatuk alatt. Tetteiket – mindkét oldalon - megörökítették a vándordalnokok, [79] akik járták a végházakat, hozták-vitték a híreket, így már név szerint ismerték egymást a szembenálló felek.

<u>Egy, a sok híres – armálissal jutalmazott - párbaj közül:</u>

„Érsek-Újvár ostromakor Ibrahim, palankai spahi vezér bajvívásra hívta Bory Mihály huszárkapitányt.
A török vitéznek betanított lova volt, ami a fogaival az ellenfelet harapta, patáival annak lovát kapálta. Ennek ellenére Bory Mihály levágta a törököt. Illendőség szerint a híres lovat Pálffy Miklós fővezérnek ajándékozta, aki kapitányának, Draskovics Jánosnak adta. Később, hogy ismét bajvívásra hívták a törökök a magyarokat, Pálffy parancsára Draskovics szállt szembe a török bajnokkal. De alig csaptak össze, midőn a megdühödött mén felágaskodva, fogainak iszonyú harapásaival lerántá nyergéből a törököt, s – daczára annak, hogy Draskovics ököllel ütötte, zabláját rángatta, addig nem nyugodott, míg az ellenfélt agyon nem gázolta." [80]

---

[79] A magyarok közül a leghíresebb *Tinódi Lantos Sebestyén* (15??÷1556) volt.
[80] *Takáts Sándor*: Bajvívó magyarok

A győztes bajnoknak volt rá esélye, hogy az ellenfele pénzzé tett holmijainak árából sikerüljön az armális mellé valamelyik faluban telket és szántót vennie. Ilyen módon, valamint benősüléssel népesítették be Vönöcköt is az armalista nemesek.

A *Királyi Könyvek* [81] tanúsága szerint a *Habsburg* királyaink uralkodása alatt -1918-ig - Vönöckön már nem nyert senki sem birtokadományt, a szűk határ miatt egyszerűen nem volt mit kiosztani!

A falvakban letelepedett armalistáknak az életét sokszor csak a jogainak gyakorlása különböztette meg a jobbágyok paraszti életmódjától. A legszegényebb, a „*bocskoros nemes*”-nek csúfolt armalistáknak még telkük sem volt, hanem valamelyik földesúr jobbágyportáján „*ültek*”, megfizetve a földbirtokosnak az urbarizációs terheket.
Az armalista nemesek, mivel jobbágyaik nem voltak, adóztak a vármegyének, és a háborúban is személyesen kellett megjelenniük.

Az armálissal történő nemesítéssel a jobbágyok előtt is megnyílott a nemességhez vezető út! A rendi társadalomban ez szinte hihetetlen lehetőség volt! Az egyházi- világi ideológia szerint ugyanis isteni elrendeltetés, hogy ki minek születik: a szolga szolgának, az úr pedig úrnak – nyugodjunk bele a sorsunkba.
A jól gazdálkodó, jómódú – sok kisnemesnél is tehetősebb – jobbágycsaládok számára lehetőség nyílt, hogy földesuruktól pénzzel örökre megváltsák magukat - *manumissiot* kérjenek – és a királyi kincstárba „ajándékként” befizetett aranyak meghozták a társadalmi felemelkedést!

Az ősi nemesség fanyalgása ellenére is el kell ismerni, hogy az armalisták mindenképpen az átlagból kiemelkedő emberek, azaz nem akárkik voltak. Végre, nem csak a születés révén, hanem az önfeláldozó vitéz haditettekkel, illetve a kiemelkedő szorgalommal történő gazdálkodással, jogosan kiérdemelték a magasabb társadalmi osztályba jutást!

Későbbiekben az adózási kötelezettsége miatt (taxa) nevezték el ezt a köznemesi réteget „*taxációs*”, vagy „*taksás*” nemeseknek.

A *„präedialis”* – egyházi nemesek határesetet képviseltek, mivel őket valamelyik főpap által adományozott, korlátozott jogok illették meg - ők nem számítottak az országos nemesek közé.

Az armális jellegzetessége volt az uralkodó által adományozott egyedi *címer*. Ekkor terjedt el a tömeges címerhasználat, ami korábban a régi országos nemesek közt nem volt szokásban. Ezért nagyot tévedhetünk, ha egy család régiségét a címeres levelük keltezésétől számítjuk – mert lehet, hogy már száz évekkel korábban is birtokos nemesek voltak.
Az új rendbe beletörődve kértek aztán a régi nemesi családok is címert maguknak, vagy megújíttatták, divatosabbá tették a régit.

Gyakorlatban a címer a magyar nemesség egyik legfőbb ismertetőjelévé vált!

[81] Bécsben, a Kancellárián ezekben a könyvekben rögzítették a fontos határozatokat.

27. ábra Magyar huszártiszt, pazar viseletében győzelmi trófeákkal [82]

A legtöbb armalista címeréből kiolvasható a nemesítésének oka. Elmondható, hogy a vönöcki armalisták címereinek zöme is az úgynevezett *beszélő* címerek (*tessera loquens*) közé tartozik.

A leggyakoribb állatfigura, az oroszlán, és a farkas, valamint egy mondabeli állat, a *griff*, a katonai erényeket szimbolizálták, míg a fiait saját vérével tápláló pelikán (gödény) az önzetlenséget jelentette. Eredeti jelentésétől eltérően, ez inkább az udvarnak nyújtott közvetlen, és közvetett segítség jutalmazársára utal. Amit pénzkölcsönök adásától kezdve, a hadsereg élelmezésébe való besegítésért lehetett kapni.

A jobbágyi állapotból való kiemelkedésre emlékeztetnek a búzakalászos, szőlőfürtös, vagy valamilyen mezőgazdasági szerszámot ábrázoló címerek.

[82] *Velimir Vukšić* grafikája

Az olyan naturalisztikus ábrázolások, mint a kardra tűzött török fejek, sőt a *Kiss*-család címerében található lemeztelenített holttest, durván felrúgják a címertan, a heraldika alapvető szabályait. (Valójában a párviadalok győztesei tényleg magukhoz vették az elesett ruháit, fegyvereit és lovát, mint ahogy *Deli Vid* is magára öltötte a legyőzött szerecsen *Demirhám* pompás vörös-arany köntösét – *Zrínyi Miklós*: *"Szigeti Veszedelem"*)

A nemesség szélén helyezkedtek el „*agilisek*", az olyan jobbágyok, akik nemes feleségük birtokán gazdálkodtak. A nemesség azonban nem fogadta be az *agilisek*et, mondván: „*A pendely nem nemesít!*"
(Fordítva viszont más volt a helyzet: nemes apától, jobbágy anyától származó utódok *természetesen* örökölték a nemesi címet.)

10 VÖNÖCK LAKOSSÁGÁRÓL

Ha feltámad bennünk a kérdés, hogy mióta élhet családunk Vönöckön, vagy mivel foglalkoztak őseink, akkor az anyakönyvekhez fordulva, a személyiségi jogok, és az adatok védelmében az alábbiak a kutathatóság határai:

- születés: folyó év - 90 év
- házasság: folyó év - 60 év
- halálozás: folyó év - 30 év

azaz, a ma még esetleg életben levő, vagy csak nemrég elhunyt személyek adatai védettek.

A megelőző idők adattárának gondolt egyházi anyakönyvek általános meglepetésre, bizony nem is mennek vissza „az idők kezdetéig", mint ahogy azt gondolnánk! A kereszteltek és a házasulók anyakönyvezését 1563-ban a nagy *Tridenti Zsinat*, a halottak anyakönyvének vezetését pedig 1614-ben a *Római Rituálé* rendelte el.
Az előző időkben az egyház csupán a szakrális feladatát végezte – keresztelt, esketett és feladta az utolsó kenetet – de nem adminisztrált!

Hazánkban a török megszállás, majd a kuruc szabadságharcok miatt nagy általánossággal elmondható, hogy a legtöbb településen jóval később, csak az 1730-as évektől indulnak a matrikulák. Egészen a XVIII. század elejéig jórészt szóbeliségben éltek az emberek, személyazonosságukat és leszármazási rendjüket csak tanúk eskütételével tudták bizonyítani. A zömében még anyakönyv nélküli világban egy családon belül még a vezetéknevek is "*képlékenyek*" voltak – egyazon testvérektől indulhattak különböző nevű családok: pl. a *Pap*-család Vönöckről elszármazottjai a mesterségük után használt *Kovács* nevet felvették családnévnek, azzal élnek.
Az emberek csak hozzávetőlegesen, 5÷6 év pontossággal ismerték a születési idejüket, és azt valami híresnek tartott eseményhez viszonyították, pl. háború kezdete/vége, vagy egy járvány kitörése, nagy szárazság, esetleg egy különösen hideg tél ideje, stb..
(A fennmaradt írások szólnak olyan esetekről, amikor egyes személyek a hiteleshelyet bízták meg, hogy állapítsák meg az életkorukat.)
Nagyon nehéz megismerni Vönöck társadalmát, mert nem készültek a falu teljes lakosságát bemutató összeírások, feljegyzések.

Láttuk, hogy ennek az egyik oka a nemesi község ellenállásából eredt, a másik ok az írásos személyazonosítás hiánya.
A rendi társadalomban minden címet és rangot csak az apától lehetett örökölni, személyi nyilvántartásra viszont csak az anya személyének ismerete alkalmas – de erre csak évszázadok múlva jöttek rá!

Két sajátos területen mégis hagytak nyomot maguk után az itt élő emberek:

- részt kellett vetniük a nemesi összeírásokban, majd a nemesség-igazoló eljárásokban (*Investigatio Nobilium*)
- a nemesi vármegye adójegyzékeiben szerepeltek (*Taxatio Nobilium*)

Mindkét területen csak a nemességről kaphatunk képet, sőt innen is csak a családfőknek, és a nagykorú férfiak a nevét ismerhetjük meg, de legalább következtethetünk arra, hogy hány család élt a faluban.
A lakosság másik csoportjának, a zselléreknek a világa ismeretlen maradt, nem készült róluk semmiféle feljegyzés – sőt a földbirtokosok igyekeztek elhallgatni alkalmazásukat!

11 A VÖNÖCKI NEMESEK

11.1 A NEMESSÉG SZÁMBAVÉTELE Anno **1544:**

Vönöck lakóiról legkorábbi ismert írásos emlék az **1544**. évi porta-összeírás. Ekkor a nemesség önkéntesen, az országgyűlés határozata szerint adózott, ezért készült róluk névsor. (E 158-Conscriptiones Portarum-11. kötet, folio 311. év: 1544)

- **portalista** (birtokos) nemes: (25, 26, 79, 81) *Gyármán András* szolgabíró járása (22):

Jánosa Benedek

található, ekkorra már csak birtokának nagysága alapján ő tartozott a „*bene possessionatus*" nemesek közé. (Valójában a *Jánossy*-családról van itt szó, akik a *Szalók*-nembeli *Hosszútóthy*ak egyik oldalága.)

A XV. században a Veszprém vármegyei Izsákfával szomszédos Jánosi helységnek (jelenleg Kis-mező-major) és a Marcalon túli Adorjánházának voltak a földesurai. Jánosi helységet 1532-ben feldúlták a Bécs ellen vonuló törökök, és a család többé nem tért vissza az ősi fészkébe. [83]
I.Ferdinánd király 1557. július 07-én Pozsonyban új birtokot adományozott *Jánosy Benedek* özvegyének, *Péter*nek és gyermekének, *Benedek*nek. A birtok helye: Simonyi és Lauch.
Így kerültek Kemenesaljára, és megjelentek Vönöckön is. *Jánosy Benedek* fia, vagy a testvére lehetett az a *Jánosy Imre*, aki 1563-ban az *Ostffy*-család asszonyfai várának volt a *provizora*. [84] Kemenesaljáról átszármaztak a

[83] Az üres pusztát az élelmes *Kocsi Balázs* 1563-ban kérte, és megkapta *I.Ferdinánd*tól
[84] udvarnok

Vas vármegyei Söptére, Koltára, Rábahidvégre, és Szentkeresztre is. Idővel a rokoni kapocs megszűnt, és a későbbiekben mindkét ág külön – külön szerzett címeres levelet.

A nemesi-összeírásokban sokáig csak a családfők szerepeltek, így az utókor számára nem csak a nők neve maradt ismeretlen, de a családok nagykorú férfi tagjait sem ismerhetjük meg belőlük. Az eredeti latin nyelvű szöveg:

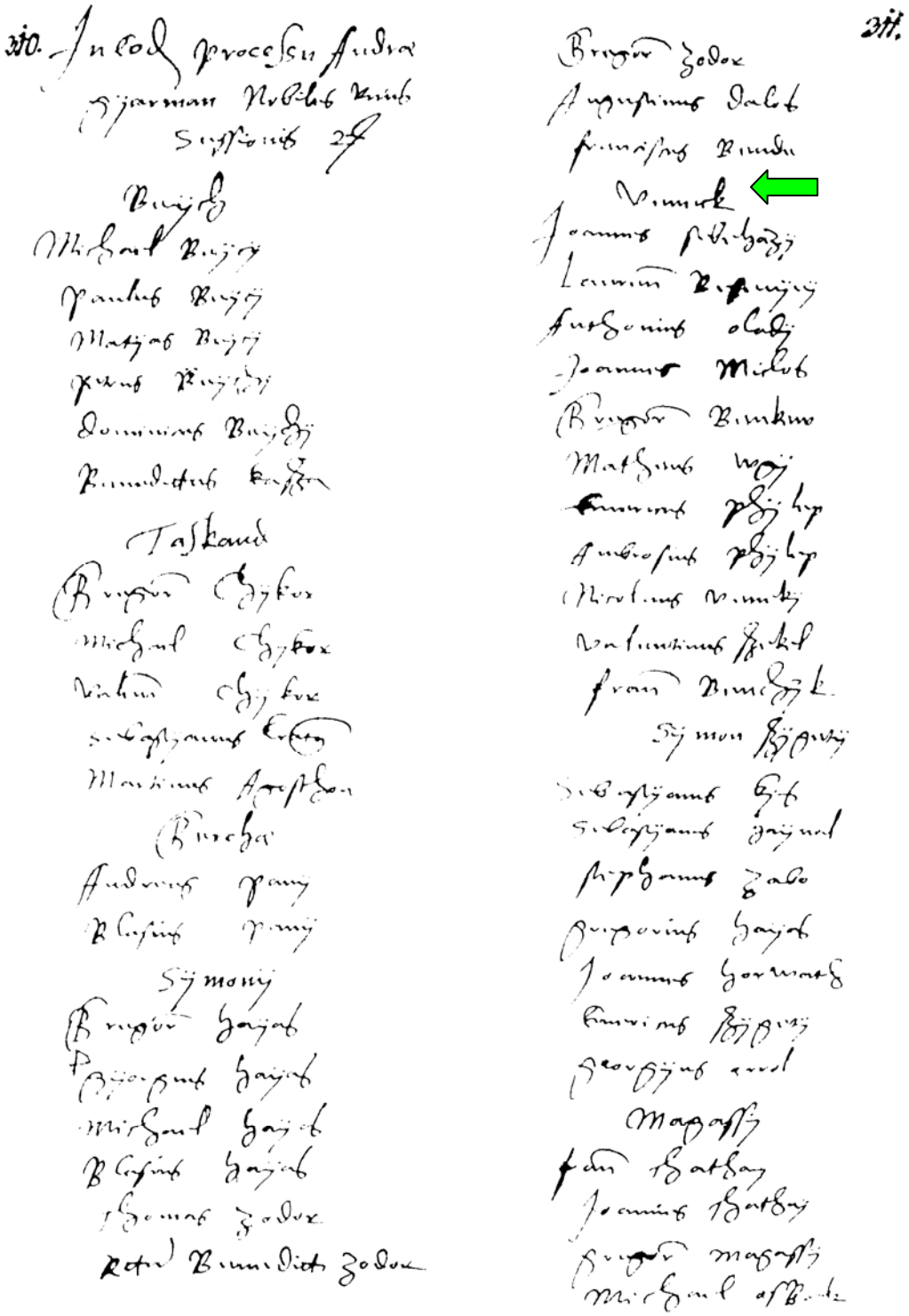

28. ábra Egytelkes nemesek (11.kötet, folio 311)

070

A latin szöveg:

Joannes Sebeházy	*Ambrosius Fülöp*	*Stephanus Szabó*
Laurentius Bessenyey	*Nicolaus Vönöczky*	*Gregorius Hajas*
Antonius Olady	*Valentius Székely*	*Joannes Horváth*
Joannes Miklós	*Franciscus Bencsik*	*Emericus Szigety*
Gregorius Benkő	*Simon Szigety*	*Georgius Orrol* (?)
Matheus Ughy	*Sebastianus Kis*	Anno **1544**
Emericus Fülöp	*Sebastianus Hajnal*	

11.2 NEMESI ÖSSZEÍRÁSOK Anno **1554:**

A vármegye rendszeresen összeírta, létszámba vette a hadra fogható, kardforgatásra alkalmas nemességet.
„Vas vármegye 1554. évi összeírásában felvett nemesek voltaképpen a vármegye őslakosságát alkotják. E családok legnagyobb része az ősfoglalású szállásbirtokosok, királyi birtokadományosok, és várjobbágy nemesek leszármazottjai." (22)
Ez a névjegyzék teljesen megegyezik a 10 évvel ezelőtt, 1544-ben számba vett nemesek névsorával: /*Gyármán András* szolgabíró járása (22)/

Sebeházy János	*Fülöp Ambrus*	*Szabó István*
Bessenyey Lőrinc	*Vönöczky Miklós*	*Hajas Gergely*
Olady Antal	*Székely Bálint*	*Horváth János*
Miklós János	*Bencsik Ferenc*	*Szigety Imre*
Benkő Gergely	*Szigety Simpn*	*Orrol* (?) György
Ughy Mátyás	*Kis Sebestyén*	Anno **1544**
Fülöp Imre	*Hajnal Sebestyén*	

Jelentős információt hordoz ez a névsor – mert ekkor már túl vagyunk az első török beütéseken, és Vönöcköt is többször megrohanták a török-tatár portyázók. A fentiek bizonyítják, hogy soha sem sikerült rajta ütni a falun, a lakosságnak mindíg. sikerül elmenekülni előlük.

Beszédesek a felsorolt nemesek nevei:

- a *Hajas*-család Vas vármegye legrégibb családjai közé tartozott, ősük az *Osl*-család egyik tagja volt, aki felvette ezt a nevet, amit ebben a korban senki más nem viselt.
Ekkorra viszont már csak Nagy-Simonyiban voltak birtokosok. *II.Rudolf* az 1580. június 18-án kelt adomány-levelével, és törvényes beiktatással megerősítette őket a korábbi birtokaikban. A korszellemnek megfelelően ők is gondoskodtak címerről és címeres levélről, melyet a király1580. június 22-én adományozott *Hajas Pál*nak és fiainak: *György*nek, *Mihály*nak, és *Pál*nak, és ismételten megerősítette őket Simonyiban lévő birtokukban.

Portré

29. ábra *Hayas*-armális címerképe (Soproni Levéltár)

Heraldikailag sajnos elfogadhatatlan a címerkép, ami egy párviadal naturalisztikus ábrázolása. Ráadásul példátlan, hogy a címerszerző arcvonásait is megörökítsék!
Viszont fegyver- és viselettörténeti szempontból értékes a kép. Érdekes, hogy a címerben ábrázolt győztes fegyver, a láncos buzogány ebben a korban már elavult fegyvernek számított. Jelen esetben is találkozhatunk azzal a magyar sajátossággal, hogy egy család ősiségét nem a címerük kiadási dátuma adja meg.

- a *Benkő*, *Fülöp*, *Kis*, *Miklós* és a *Szabó* családok a Borostyánkő, és Német-Újvár közötti területen – főleg Alsó- és Felső-Eőrre, valamint Alsó- és Felső-Pulára letelepített - királyi nemes szolgák sorába emelt *székely* határőrcsaládokból származtak. A *Miklós*-család még az őrségi Sziget faluban is birtokolt.
Ezekből a családokból akadtak olyan személyek, akik egyedileg is armálist szereztek, és a környék falvaiban telepedtek le.

A *Bessenyey*, *Olady, Sebeházy*, *Szigethy*, *Ughy*, *Vönöczky* nevek olyan családokat takarnak, akiknek az ősei ezekben a falvakban voltak foglaló birtokosok, azaz ők voltak a földesurak. Az öröklődések a birtokok elaprózódásához vezetett, ami a családok elszegényedését okozta. Emiatt, és benősülések révén költöztek át más településekre – így kerültek Vönöckre is.

- a *Bencsik* nemes családdal a XVI. századtól 4÷5 vármegyében is találkozhatunk. Vönöckre Sopron vármegyéből származtak át, majd viszonylag hamar kihaltak.
- *Bessenyey Lőrinc* neve közvetlenül elárulja családjának besenyő eredetét. Hajdan több vármegyében is létezett Besenyő nevű falu, így a

szomszédos Zalában is. Ö feltételezhetően a Sárvár melletti Marcaltőnél fekvő Besenyő helységben birtokló ősi családból származott.

- a *Haynal*-család a XVI. századtól előfordul Komárom, Győr, Sopron, Vas vármegyékben. Vönöckről átszármaztak Kissomlyóra, Bögötére - onnan Nagysimonyiba. A későbbi összeírásokban nem lelni a családot.
- a *Horváth*-családbeliek 1598-ban nyernek címeres levelet *II.Rudolf*tól. A XVI. században Markusócon és Felső-Pulyán birtokosok, majd átkerülnek Vönöckre és Magasiba is
- a *Székely*-családbeliek Sopron vármegyében Ikladberény és Lózs falvakban tekintélyes birtokosok voltak. Kemenesaljára a *Porkoláb*, és a *Csikar*- családokkal egy időben, mint azokkal rokon, az *Osl*-nemzetségbeli *Csornai*-családba benősüléssel kerültek. *I.Ferdinánd* királytól a *Porkoláb*-családdal 1537-ben nyertek konszenzuálist. Ezután a *Székely de Berény* nevet használták. *Székely Mátyás* és neje 1632. augusztus 13-án *II.Ferdinánd* királytól kapott címeres nemesítő levelet. A nemesség-vizsgálatokon ezzel, valamint a konszenzuális bemutatásával bizonyították nemességüket.
- az *Olady*- és az *Ovády*-családok a honfoglaló *Bulcsú* kabar vezértől eredő *Lád*-nemzetségből származnak, míg egy másik ág a *Sey/Sye* nemzetség. Szombathely mellett találhatjuk Olad, és Sé falvakat.
- az „*Orrol*" név olvasata bizonytalan, nem sikerült ilyen családnevet azonosítani
- *Sebeházy*-család- a Sopron vármegyei, Kapuvárhoz közeli kis falu, Zsebeháza földesura volt. A „*Zsebeházi*-család Veniczken is birtokos." 1480 [85]. A *Zsebeházy*-család átvészelte az elmúlt évszázadokat, leszármazottai hazánkban, és külföldön ma élnek, és virulnak!
- az a *Szigethy*-családnak [86] a Marcal mocsaraiban megbúvó – a törökidőkben elpusztult – Sziget, Teke, Bekefa, Ülőfa, Vadasülés, valamint Baba (Boba) falvakban voltak a birtokaik. *Lendegér* besenyő vezér ivadékai.
- az *Ughy*, másként nevezve *Magassy* – család egy 1399-ben kelt oklevél szerint az Ugh (Wg) faluban- más nemesekkel együtt– földbirtokos, de birtokosok voltak Vönöck határában is. A magvaszakadt *Zamárdi Izsák* és *Miklós* részeit új királyi adományként 1440-ben *Ughy Lőrinc*, a Veszprém vármegyei *Szalóky Péter*, és a Vas vármegyei *Keresztúry Pál* közösen kapja meg.
- *Mihályfalvi Doni György*, aki *I.Albert* (1437÷1439) király udvari vitéze, 1439-ben, és 1453-ban itt kap részeket. A megözvegyült *asszonyfalvai Osl Ilkót* feleségül véve, 1459-ben már a falu teljes határát ő bírja. A település a XV. században elpusztásodott. 1526-ban, az első törökdúlás után lakói a környékbeli falvakba szétköltöztek, többé nem tértek vissza.

Mára Ugh beleolvadt a vönöcki határba, ma már csak dűlő-névként él.

---

[85] *Osttfy*-család llt. II.19.

[86] Az Őrségben is éltek *Szigethy*-ek, és egyedül Sziget falu tartotta meg a nevét a Burgenlad tartományba bekebelezett őr-falvak közül.

12 RÉGI NEMESI CSALÁDOK CÍMEREI:

Bagoly

Bak de Szentkatolna

? Balassa ?

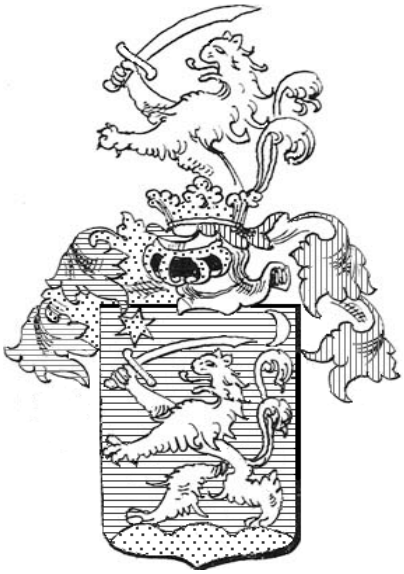

Benkő de Felsö-Eör

Bessenyey de Marczaltő

Boda de Puszta-Rádóc

Bokányi

Bogárdy

Burján de Settendorf

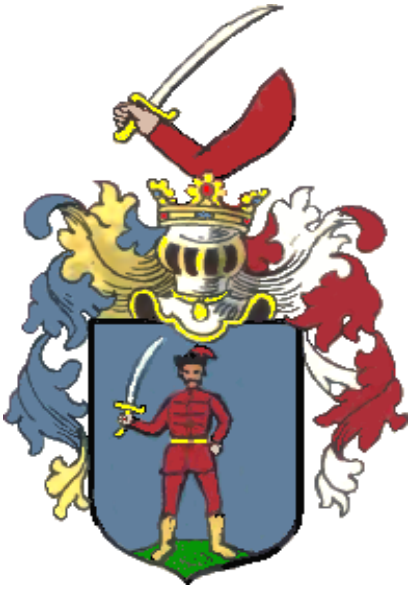

Böröndy de Bőrőnd

Burianus/Burgyán

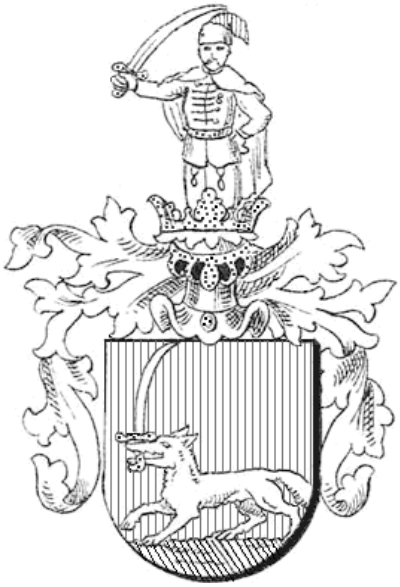

Csertan

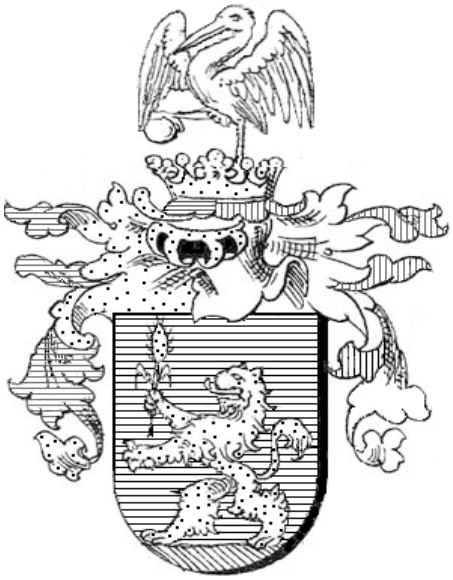

Döbrönte [87]

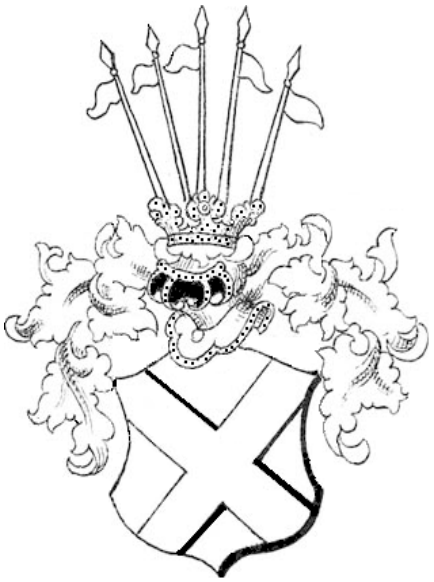

Egerváry

Farkas de Kis-Barnak

Ferenczy - Nyúl

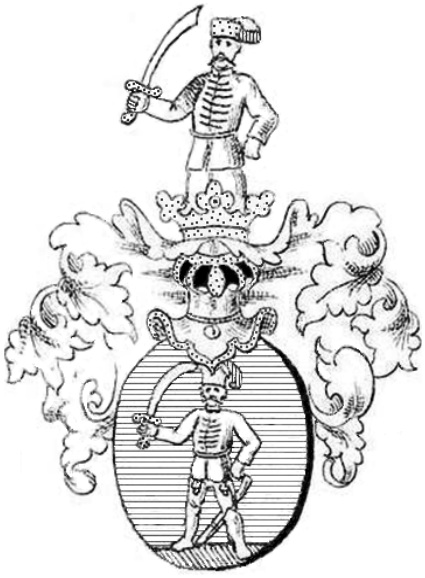

Fülöp de Felsö-Eör

Guoth

[87] Nem azonosak a velük egy faluban élő *Döbröntey*-családdal!

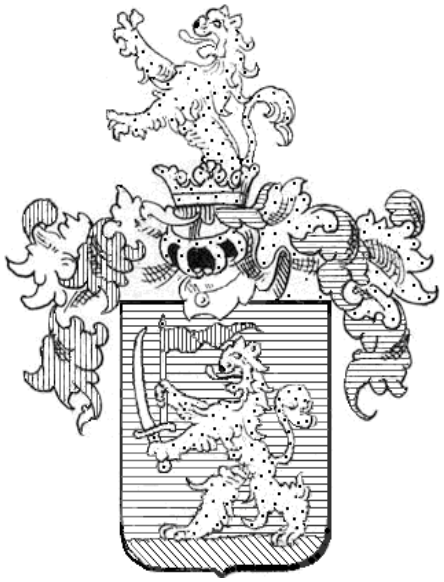

Horváth

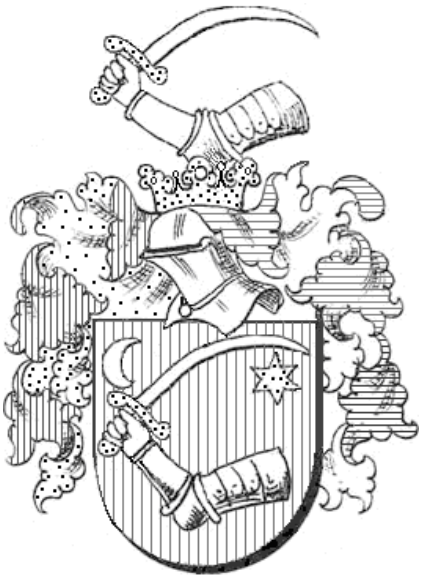

Illés de Edve

? Jankó ?

Kajtár

Károlyi de Károly-Paty

Kelemen - Rudi

Keresztes

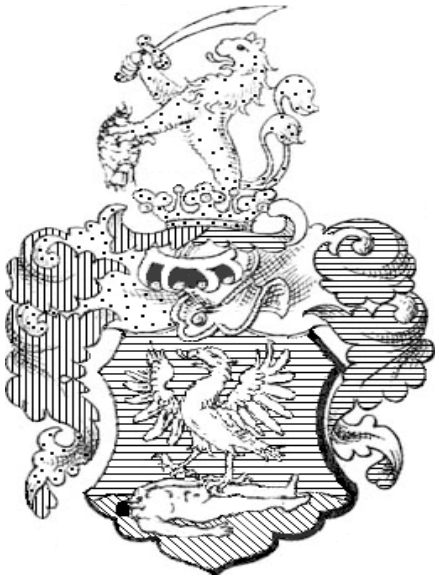

Kiss

Kozáry

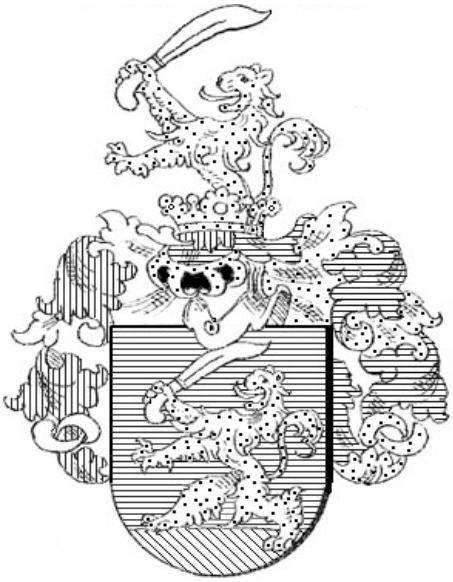

Krajczár

Miklós

Nagy de Zombathel

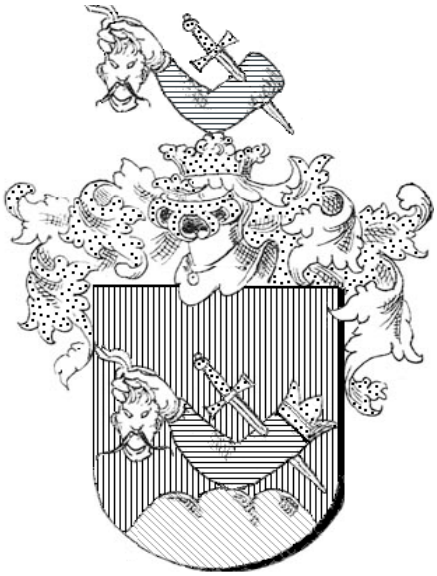

Ovady

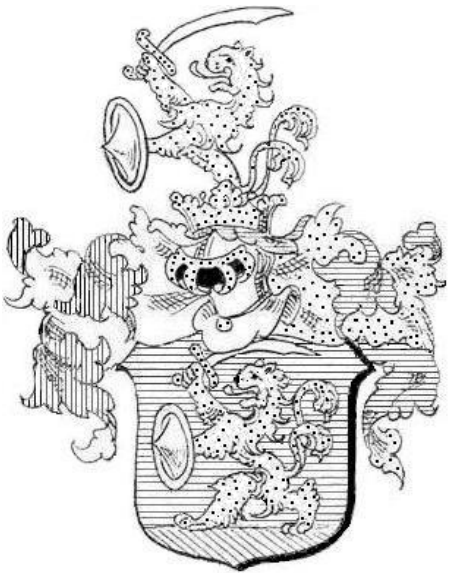

Pap alias Kovács

Pálffy de Felsö-Eőr

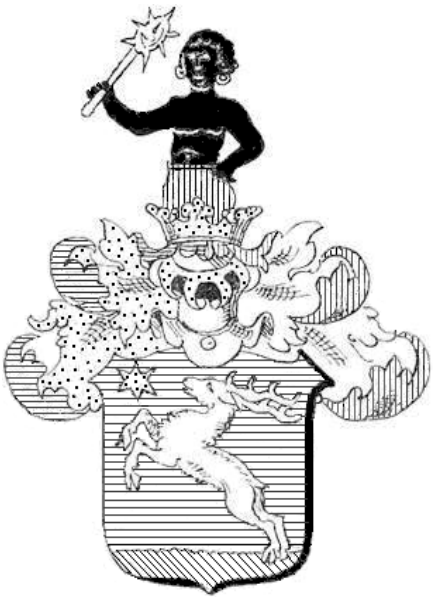

Péntek de Vönöck

Pulyai

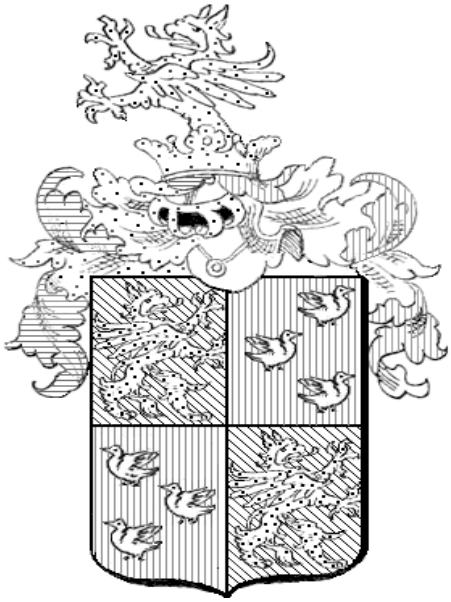

Riczinger

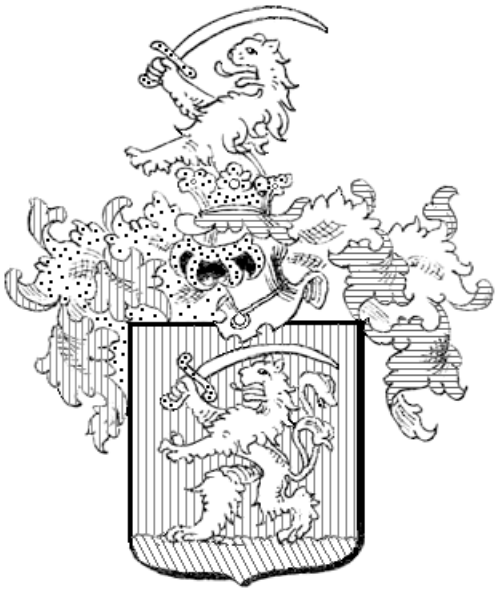

Somogyi de Felső-Pulya

Rudi és Kelemen

Székely

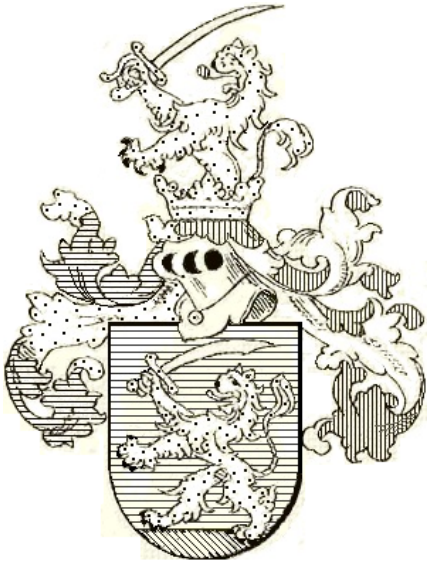

Tóth de Csáford

Vörös alias Kovács

Zámolyi

A *Kunos*-család címere – ismereteink szerint - csak ezen a pecséten maradt fenn:

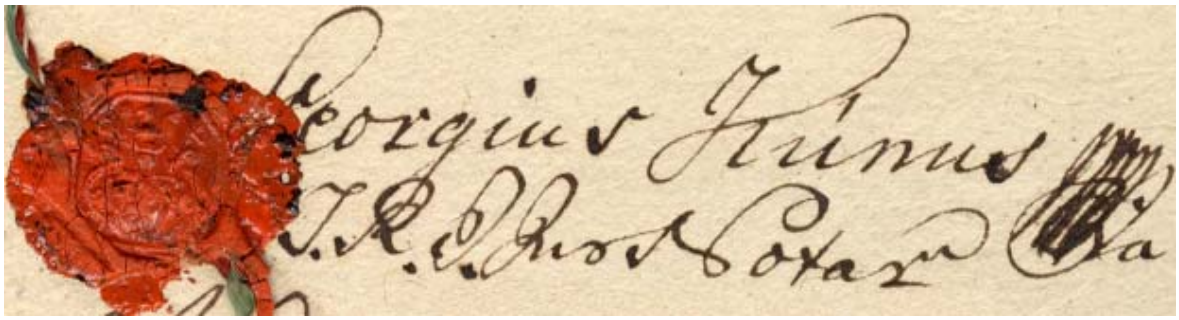

30. ábra *Kúnos*-pecsét [88]

Címeres levelüket *Kunos János* kapta *II.Ferdinánd*tól 1625. nov. 22-én, Sopronban. [89]
A *Kunos*-családnak a vallásüldözés idején Orosházára, és Békéscsabára elvándorolt ágai a mai napig fennmaradtak, és szépen virágoznak, Vönöckről viszont már rég kihaltak.

A *Dömölky*-család az ősi kemenesaljai birtokosok közé tartozott. A család fészke Nemes-Dömölk volt. A vallási küzdelmek során folytatott tevékenysége miatt *id. Dömölky András* főszolgabíróra fej- és jószágvesztés várt – ezzel lehanyatlott e régi család szerencsecsillaga.
A család tagjai megtalálhatók voltak Kemenesalja más falvaiban is, de már csak részeket bírtak, vagy egytelkes nemesekként éltek. (*id. Dömölky András* sírhelye - közben a katolikusok által visszavett – celldömölki templom kriptájában található.) Címerük ismeretlen.

A *Spissich*-család a rendi társadalom elmúltával vásárolt össze földeket Vönöckön. Horvátországból származtak, és hajdan az *Erdődy*-grófok udvarnokai voltak.

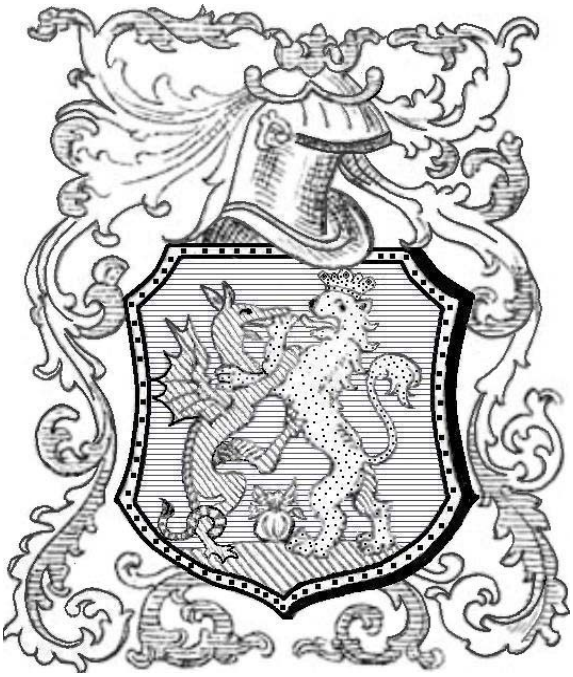

31. ábra A *jáprai Spissich*-család *Zsigmond*-kori címere

[88] Pest Megyei Levéltár: Polgári perek, fasc.158., Nr.64
[89] Armálisukat a család egyik tagja az 1970.es években megsemmisítette.

13 TAXATIO NOBILIUM - NEMESI ADÓZÁS

Vas vármegye „*Adószedőjének iratai*", köztük a nemesek és szabadok adójegyzéke, a „*Taxatio Nobilium*" a VaML-ban fennmaradt. (15)

Az adólisták nem puszta névsorok, meg lehet ezeket szólaltatni, fontos információkhoz juthatunk belőlük: mert csak itt találkozhatunk a lakosok nevével, és képet kaphatunk a vagyoni helyzetükről is.
A „*taxa*" fizetése az armalista, és a praëdiális nemesek; valamint a kereskedők, tőzsérek, idegenek, molnárok – gyakorlatilag a „*szabadosok*" megadóztatását jelentette.
Ide sorolták az egytelkes nemeseket is, de a legtöbb vármegyében olyan nagy volt a felzúdulás, hogy kivették őket az adózók közül – ezzel a nemességen belül meghúztak egy társadalmi vonalat.

-E158 CONSCRIPTIONES PORTARUM: egytelkes nemesek adózása

A Magyar Kamara Archívumában az egytelkes nemesek adózását tartalmazó E 158 (Conscriptiones Portarum) fondban „*Veneck*" néven a következő összeírások maradtak fenn:

- 11. kötet, folio 311. év: 1544
- 12. kötet, folio 113÷155. év: 1599
- 12. kötet, folio 362. év: 1601
- 12. kötet, folio 593, 627. év: 1604

1599. év Processus Nobilis *(Bagoll Tamás* járása)

Jánosa Balázs	Ughy Miklós*
Batthay Gergely	Samoly György /*Zámoly*/
Horvátt Benedek*	Fülöp Tamás*
Bencsik János*	Fülöp Ambrus* örököse
Benkő Imre*	Bak Mihály …. Dömölky Ambrus
Weörös Mihály	Fodor Márton …. Hayas Jakab*
Ughy Sebestyén*	Anno **1599**

Az 55 évvel korábbi összeírásból megismert családok közül a *-gal jelölteket találhattuk ismét meg.

1599. év Hátralékos nemesek (Restantiae taxarum in processus Nobilis)
(12. kötet, 155. p.)

Jánosa Balázs	Samoly György /*Zámoly*/
Batthay Gergely	Fülöp Tamás
Bencsik János	Fülöp Ambrus örököse
Horváth Benedek	Tott Mihály, Dömölky Ambrus
Benkő Imre	Jankó Antal
Weörös Mihály	Nagy Orbán
Ughy Sebestyén	Hayas Jakab
Ughy Miklós	Olady Miklós

1601. évi Taxa-fizető nemesek (12. kötet, 362. o.)

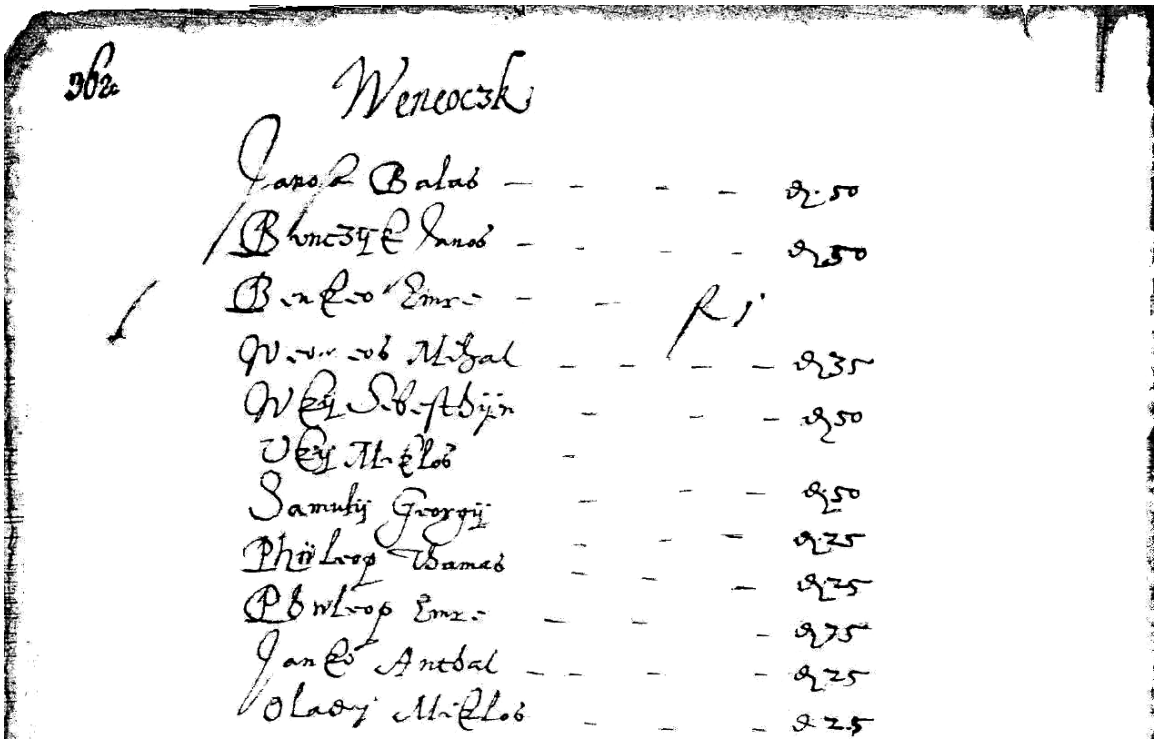

32. ábra Részlet az eredeti felmérésből

Jánosa Balázs	9,50	Samuly György	9,50
Bencsyk János	9,50	Fülöp Tamás	9,25
Benkeö Imre *Rj* [90]	-	Fülöp Imre	9,25
Vörös Mihály	9,35	Jankó Antal	9,25
Ughy Sebestyén	9,50	Olady Miklós	9,25
Ughy Miklós	9,50	Anno **1601**	

1648. évi taxa-fizetők:

(Ö42/90. o.)

Meglepően megnőtt az adófizetésre kötelezett nemesi családok száma. A legrégebbről ismert családnevek továbbra is megtalálhatók, a többi adófizető is a nemesi rend tagja: armalista nemes. Valószínűleg a török elől menekültek, mert őket nem kötötte helyhez az ősi földbirtok.

A hagyományos családnevek mellett felbukkanó új nevek mögött armalista nemeseket, és az őrségi székely családokat találjuk.

[90] Itt a juratus (latin)= esküdt, bíró értelemben

Benkő Bálint [91]	*Juratus*	Csértan Pál	9,10
Nagy Mihály	9,80	Szu András	9,17
Végh Mihály	9,10	Hajas Miklós	9,70
Nagy András	9,50	Benkő János	9,10
Nagy Ferenc	9,50	Jánosa István	9,80
Nagy Gáspár	9,70	Jánosi Péter	9,50
Jánosi András	9,50	Jánosi Ádám	9,15
Molnár Lőrinczné	9,12	Puliay György [92]	9,13
Puskás Pál	9,12	Milligi Mihály [93]	9,15
Bencsik István	9,15	Tóth Ferenc	9,10
Sipos György	9,20	Papp György	9,20
Fülöp Benedek	9,80	László Pál	9,20
Jankó Mihály	9,80	Végh János	9,80
Miklós János	9,20	Kelemen Péter	9,50
Tóth Mihály *ifj.*	9,60	Somogyi Benedek	9,60
Tóth Jakab	9,80	Tóth Mihály *öregbik*	9,80
Torma Mihály	9,80	Tóth György	9,80
Kovács András	9,60	Gyöngyösi Márton	9,60
Horváth György	9,60	Sebeházy Péter	9,60
Anno **1648**			

Ezeknek a családoknak nagy része „őshonossá" vált Vönöckön, a többiek pedig egy-két nemzedék elteltével a szomszédos falvakba származtak át, de megmaradtak Kemenesalján. (Meg kell jegyezni, hogy a *Jánosy,* valamint a *Jánosa*-családokat állandóan összekeverték.)

A *Csertan* kun név, a betelepült kunok vezető törzsének a neve. Jelentése a *totem*-állatuk nevét hordozza: a *csuka* kun nevét. (Kiskunhalas címerében ott találjuk a halas jelképet.)

Érdekes a *Pap-Kovács* család története, akik 1551-ben Erdélyből menekültek Vönöckre, ahol végleg letelepedtek. (49) A család tagjai ekkor még csak „szabados"-nak számító székelyek voltak, akik csak később szereztek armalista nemességet.(106) Valamilyen módon belekeveredtek abba a hinta-politikai játszmába, amit *Martinuzzi Fráter György* [94] kancellár a független Erdély érdekében a *Habsburg*ok, és a török szultán között folytatott. Az árulást gyanító *Castaldo* császári hadvezér utasítására *Sforza Pallavicini,* és orvgyilkos társai megölték *Fráter Györgyöt* az alvinczi kastélyában, 1551. december 17 –én.

Ez a szomorú állapot annyira ijesztő volt, hogy sokan kifutottak Erdélyből, és a nyugati országrészen húzódtak meg.

---

[91] Itt a juratus(latin)= esküdt, bíró értelemben.
[92] Az Őrség Burgenlandi részéből, Pulya faluból erednek.
[93] Helyesen *Mileki*, a Vas vármegyei Mileg(k) faluról elnevezve.
[94] *Martinuzzi Utješenović György* (1482÷1551)

084

A Vönöckön letelepedett *Pap- Kovács* családból *György* nyert nemesítő címereslevelet 1681-ben, *I.Lipót* királytól.

Sipos György	Szigeti Ferenc	9'50
***Lakatjártó** Mihály*		9'50
Pap Ádám - *paupeza* - elszegényedett		- - -
Pap György	Sipos György	9'20
László Pál	Kocsis István	9'20
Jankó Mihály		9'17
Végh János	Takács Gergely	9'60
*János **kovács***		9'25
Kelemen Péter fia Miklós		9'20
Boda György		9'15
Csértan Pál		9'17
Horvát Márton		9'60
Halas István		
Tót Mihály *ifj.*		9'60
Somogyi Benedek		
Tót Jakab	Tót Mihály	
Torma Mihály	Somogyi Benedek	
Kovács András	Borbély Balázs	
Gyöngyösi Márton		
Horvát György		9'60
Sebeházi Péter	Gáll Mihály	
Borbély Balázs		
Kéri Márton		
Boda Gergely		
Raday Benedek		
Anno **1658** [95]		

Sok új nemes család telepedett le Vönöckön:

- a *Kelemen/Rudy*-család Alsó-, és Felsö-Eőrön birtokadományos székely családok közül emelkedett ki, miután *III. Ferdinánd* 1638-ban címereslevéllel nemesítette agilis *Kelemen Péter*t, amit kiterjesztett feleségére, gyermekeire és unokáia: *Rudi István*ra, *Ilonár*a és *Katalin*ra.
- a *Jankó*-család is a felső-eöri székely őrcsaládokból származik.
- *Gáll Mihály* szintén a felső-eöri székely családokból került Vönöckre.
- *Boda György* Rádóc pusztán birtokos, jómódú régi családból származik. 1691-ben, benősüléssel került Vönöckre.
- *Hőbe Pál* Rába-Bogyoszlóból jött. Az armálisuk a török-korban megsemmisült, nemességi perűk csak1848-ban zárult le!

[95] Furcsa, nem értelmezhető adóösszeírás

- a *Szu*-család XVII. század derekán tűnt fel Magasiban, ahonnan később Vönöckre és Nagysimonyiba származott át. A család eredete ismeretlen!
- *Bak*-családok főleg Erdélyben éltek, de más vármegyékben is honosak voltak. Feltehetően az armalista nemesek közé tartoztak.
- *Mileki András* 1440-ben szabad ispánságot (pallosjogot) nyert *Erzsébet* (1409÷1442) királynétól. Mileket és Torródfalvát bírták. A XVI. század végétől a *Mileki*-családnak, még a nevet adó helységnek is nyoma vész.
- *Horváth*-család a Vas vármegyei Markusócon, és a Sopron vármegyei Felső-Pulyán lakozott. [96]Valószínűleg ők is a székely őrcsaládokból származtak. Kemenesalján Sőmjénből kerültek Vönöckre. Armalista nemesek közé tartoztak.
- *Nagy*-családbeliek kétfajta családból erednek: a „*Nagy de Kozmafalva*" családból Veszprém vármegyéből származtak át, armálisukat *Nagy András* nyerte 1532-ben *I.Ferdinánd* királytól.
- A „*Nagy de Zombathel*" címeres nemeslevelét *I.Miksa* királytól 1569-ben kapta *János* és testvére, *Mihály*. Lakhelyük, Zombathel valószínűleg nem azonos mai Szombathely városával, mert azt mindig *Sabaria* néven nevezték a latin nyelvű oklevelekben.

Vönöckről, 1690-től indulóan a már ismert egytelkes nemesek mellett az újonnan megjelent, és egyre növekvő számú armalista nemesség fizette a vármegye adóját, a *taxát*. A szabadosokat közben „*kivették*" a taxa-fizetés alól.

A kivetett adó mértéke nagyon eltérő lett, figyelembe vették az illető nemes vagyoni helyzetét. A korábban egyedüli *birtokos nemesnek* számító *Jánosa*-család tagjait is már a taxa-fizetők közt találhatjuk. Ősi fészküket, az Izsákfával szomszédos Jánosi helységet a török elől menekülve, örökre elhagyták. [97] A Marcalon túli Adorjánházán fekvő birtokuk is erre a sorsra jutott. Ennek ellenére anyagi helyzetük továbbra is kiemelkedő volt.

1690. év Taxa fizetők névsora: (Ö 49/336. o.)

Bagoly István	2	Boda Péter és János	8
Rudi Pál *örököse*	2	Boda Pál *örököse*	2
Jánossa Pál	20	Nagy Ádám *öregebbik*	~~12~~ 10
Jánossa Gergöl	15	Bak Istvánné	~~4~~ 2
Losonczi Péter *örököse*	2	Nagy Ádám *ifjabbik*	4
Jánossa Ferenc	5	Szu István	~~20~~ 17
Horváth Miklós	5	Hőbe Pál *örököse*	3
Benkő Gergöl	10	Nagy Gergöl	5
Benkő István	4	Zábrák János	8
Jankó Gáspár és István	10	Kerék György	8
Anno **1690**			

[96] Ma Oberpullendorf – Burgenland tartomány, Ausztria
[97] Az élelmes *Kocsi Balázs* viszont elkérte, és meg is kapza *I.Ferdinánd*tól az elhagyott birtokot.

Az elkövetkező évekre is jellemző az 1690. évi arány:

- amíg *Jánosa Pál* 20 ezüst forintot, és
- *Jánosa Gergely* 15-öt fizetett,

addig a többi nemes adója legfeljebb 8÷10 forint volt, s az özvegyek pedig egységesen csak 2 forintot adóztak. Magukért beszélnek ezek a számok!

Egészen 1718-ig folyamatosan működött a taxa-fizetés rendszere.
Mivel új családokkal már nem találkozunk bennük, ezért nem követjük tovább a fennmaradt az adólistákat.
A nemesség anyagi helyzetét egyértelműen lemérhettük a kivetett taxa mértékéből, viszont a lakosság származásáról, eredetéről majd az elkövetkező időkben tartott nemességvizsgálatok derítettek fényt.

33. ábra Kisnemesek fegyverben [98] - XVII. sz.

[98] *Velimir Vukšić* grafikája

14 NEMESI ÖSSZEÍRÁSOK – NEMESSÉGVIZSGÁLATOK

Az előzőekben már találkozhattunk az 1554. évben végzett nemesi összeírással.
Jellemző, hogy a következő nemesi összeírás csak **1696**-ból maradt ránk, a közben eltelt 142 év iratai a török-háborúk áldozatául estek! 1696-ban Vönöckön élő kétségtelen, hivatalosan elismert nemesi családfők az alábbi személyek voltak:

Rudi István	Horváth István és Miklós
Kelemen István	Jánosy György és István [99]
Jankó János, Ferenc és Ádám	Losonczi másként Kovács Péter
Benkő Imre, György, Ferenc	Nagy István, Ádám és Gergely
Benkő István, János és Gáspár	Mileki Anna örököse
Boda Pál, István és Péter	Hőbe Pál
Szu István	Bak István
Anno **1696**	

(Portánként írták össze a családfőket, ezért nincsenek ABC-sorrendben a nevek.)

A *Rákóczi*-szabadságharc után, a zavaros történelmi idők lezárásaként *III.Károly* (1711÷40) király **1715**-ben elrendelte, hogy a vármegyék végezzenek *nemességvizsgálatot*, tehát ne csak számba vegyék a hadra fogható nemeseket, hanem válasszák külön a kétségtelen nemes személyeket a nemesi címmel visszaélőktől!

A bécsi udvarban főleg arra voltak kíváncsiak, hogy vajon mekkora az a népesség, akiket be lehetne vonni az adófizetők közé.
Tisztában voltak vele, hogy a nemesi felkelés intézménye elavult, helyette állandó hadsereg felállítására volna szükség - aminek a költségeit az adózók számának növelésével kívánták fedezni. Azonban a magyar nemesség különleges jogai közé tartozott, hogy megtagadhatták a számbavételt – és éltek is vele - ezért kerülő úton próbáltak adatokhoz jutni.
Másrészt ténylegesen sokan használtak hamisított armálist, rendet kellett végre tenni!

A nemesség-vizsgálatokat a szolgabírók vezette bizottság végezte, akik a helyszínre kiszállva, esküdtjeik segítségével kihallgatásos vizsgálatot folytattak le. Esküdt csak jogi ismerettel rendelkező, köztiszteletben álló nemes lehetett. A bemutatott írásos bizonyítékok, és a tanúvallomások alapján a vármegye főügyésze hozta meg a döntést. Ez ellen fellebbezést a Magyar Királyi Helytartótanácshoz lehetett benyújtani.

---

[99] A *Jánossa*- és a *Jánossy*-családnevekmindenhol keverednek, de lehet, hogy egy tőről származnak.

1717-ben Vönöck község jóváhagyott, kétségtelen nemesi családfői:
/*Vajda Zsigmond* szolgabíró járása/ (26):

Jánossa Mózes	Jankó Ádám
Jánossa András	Jankó Gáspár
Jánossa Pál	Horváth István
Hőbe János	Nagy István
Zábrák János	Nagy Gáspár
Benkő István	Pap, *másként* Kovács György
Benkő László	Somogyi, *másként* Kovács István
Nagy Péter	Boda Péter
Nagy Mihály	Rudi István
Horváth Miklós	Szu István
Anno **1717**	

*Pap György*re és *Somogyi István*ra a mesterségükből ragadt a „*Kovács*" név.

15 NOVO DONACIÓ - **1722**

Azok a nemesek, akik úgy érezték, hogy a nemességvizsgálattal *„háborgatva lettek az ősi birtokban"*, a királytól megerősítést, birtokadományaik megújítását kérték, amit *novo-donacio*-nak nevezünk. Így jártak el a vönöcki nemesek is:
Pálffy Miklós nádor 1722. július 11-én kiadott oklevelében név szerint felsorolja azokat a vönöcki személyeket, akiket megerősít kétségtelen nemesi állapotukban, és biztosítja őket Vönöck község határában levő eddigi birtoklásuk jogosságáról. (MOL *"Vönöcki közbirtokosság"*, P863 jelzet)

Valójában egy kollektív nemesítésnek lehetünk a tanúi, ami ekkor országos jelenség volt:
*Mi, **Erdődi Pálffy Miklós**, Vöröskő örökös grófja stb. Magyarország nádora, a kunok bírája, az Aranygyapjas Rend lovagja, Pozsony megye örökös ispánja, Pest, Pilis és Solt megyék főispánja, Pozsony királyi várának fő, és örökös kapitánya; a legszentebb herceg és úr, **hatodik Károly úr**, Isten kegyelméből a rómaiak választott császárának, mindig fenségesnek, valamint Németország, Hispánia, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia királyának, Ausztria főhercegének, Burgundia hercegének, stb. tényleges belső tanácsosa, kamarása, tábornagya, egy német gyalogosezredének ezredese és magyarországi helytartója tudtul adjuk a jelen oklevéllel jelentvén, akiket illet mindenkinek, hogy mi egyrészt néhányaknak a nálunk ez ügyben tett állhatatos kérésére, másrészt pedig megfontolván és mérlegelvén **vitézlő Benkő Imre, Ferenc** és **Ádám**, valamint **Zabrák János**, nemkülönben **Rudi Mihály, Nagy Gáspár** és **István, Lampert János, Boda György** és **Péter, Jánosi Mihály, Szu István, Jánosa András fölső, Nagy Mihály, Lossonczi János, Jánosa András alsó, Somogyi István, Keresztes András, Benkő***

***László** és **István, Pap György, Bak Ferenc, Horváth Miklós**, valamint **agilis Kovács János, Ferenczi Imre, Czakli György, Mészáros Boldizsár** és **Pálffy János** és végül **Hőbe János** hűségét és hűséges szolgálataiknak érdemeit, amelyeket ők elsősorban a mondott Magyarország Szent Koronájának és ebből következőleg a fentebb említett szent császári és királyi felség úrnak, a mi legkegyelmesebb urunknak különféle helyeken és időkben, valamint alkalmakkor hűségesen és állhatatosan bemutattak és tanúsítottak, sőt a jövőben is ígérik, hogy a jövőben is a hűség és kitartás hasonló lángolásával fogják ők bemutatni és tanúsítani -, a Vas vármegyében, Kemenesalja járás Vönöck birtokában fekvő teljes birtokrészeiket, amelyeknek békés és folytonos használatában és uralmában az őseik régóta birtokoltak és ők maguk, a korábban megadományozottak jelenleg is birtokolnak, továbbá a teljes és minden királyi jogot, amennyiben ilyet az említett őfelsége a Vönöck birtokban levő mondott teljes birtokrészekben bármilyen módon is birtokol, vagy őfelségét bármiféle okból kifolyólag, bármilyen úton, módon vagy indokkal megilletik, hasonlóképpen minden haszonvételeikkel és bármiféle tartozékaikkal, tudniillik művelt és műveletlen szántóföldjeikkel, rétjeikkel, mezőikkel, legelőikkel, kaszálóikkal, erdőikkel, bozótosaikkal, hegyeikkel, dombjaikkal, völgyeikkel, szőlőikkel, szőlőskertjeikkel és szőlőhegyeikkel, vizeikkel, folyóikkal, halásztavaikkal, halászóhelyeikkel és halrekesztékeikkel valamint vízfolyásaikkal, mészárszékeikkel, borméréseikkel, malmaikkal és mindezek helyeivel, általában pedig bármiféle haszonvételeik és tartozékaik bármilyen néven is nevezett egészével, amelyek azon birtokrészekhez jog szerint és régóta tartoznak és tartozni fognak, az ő igaz határaikkal és régi határjeleikkel, miként az jelenleg is fennáll, az említett **Benkő Imrének, Ferencnek** és **Ádámnak, Zabrák Jánosnak, Rudi Mihálynak, Nagy Gáspárnak** és **Istvánnak, Lampert Jánosnak, Boda Györgynek** és **Péternek, Jánosi Mihálynak, Szu Istvánnak, felsőJánosa Andrásnak, Nagy Mihálynak, Lossonczi Jánosnak, alsó Jánosa Andrásnak, Somogyi Istvánnak, Keresztes Andrásnak, Benkő László-nak** és **Istvánnak, Pap Györgynek, Bak Ferencnek, Horváth Miklós-nak, Kovács Jánosnak, Ferenczi Imrének, Csakli Györgynek, Mészáros Boldizsárnak** és **Pálffy Jánosnak**, végül pedig **Hőbe Jánosnak** és az ő elszármazottjaiknak, mindkét nembeli utódaiknak a mi nádori és helytartói tekintélyünkkel, amellyel teljes joggal élünk, amennyiben Isten valamely egyházához vagy ő legszentebb felsége valamely várához nem tartoznak, adtuk és adományoztuk örök jogon és visszavonhatatlanul megtartásra, birtoklásra és hasonlóképpen tartásra, mások jogának épen hagyásával, ezen oklevelünk erejének és tanúságának közbejöttével, amely oklevelet pedig szent császári és királyi felsége kiváltságlevél formájában fog kiadni, ha ezt ő legszentebb felségének eredetben bemutatják.*

Kelt a mi pozsonyi udvarunkban, július hó tizenegyedik napján, az Úr ezerhétszázhuszonkettedik évében. ***gróf Pálffy Miklós***

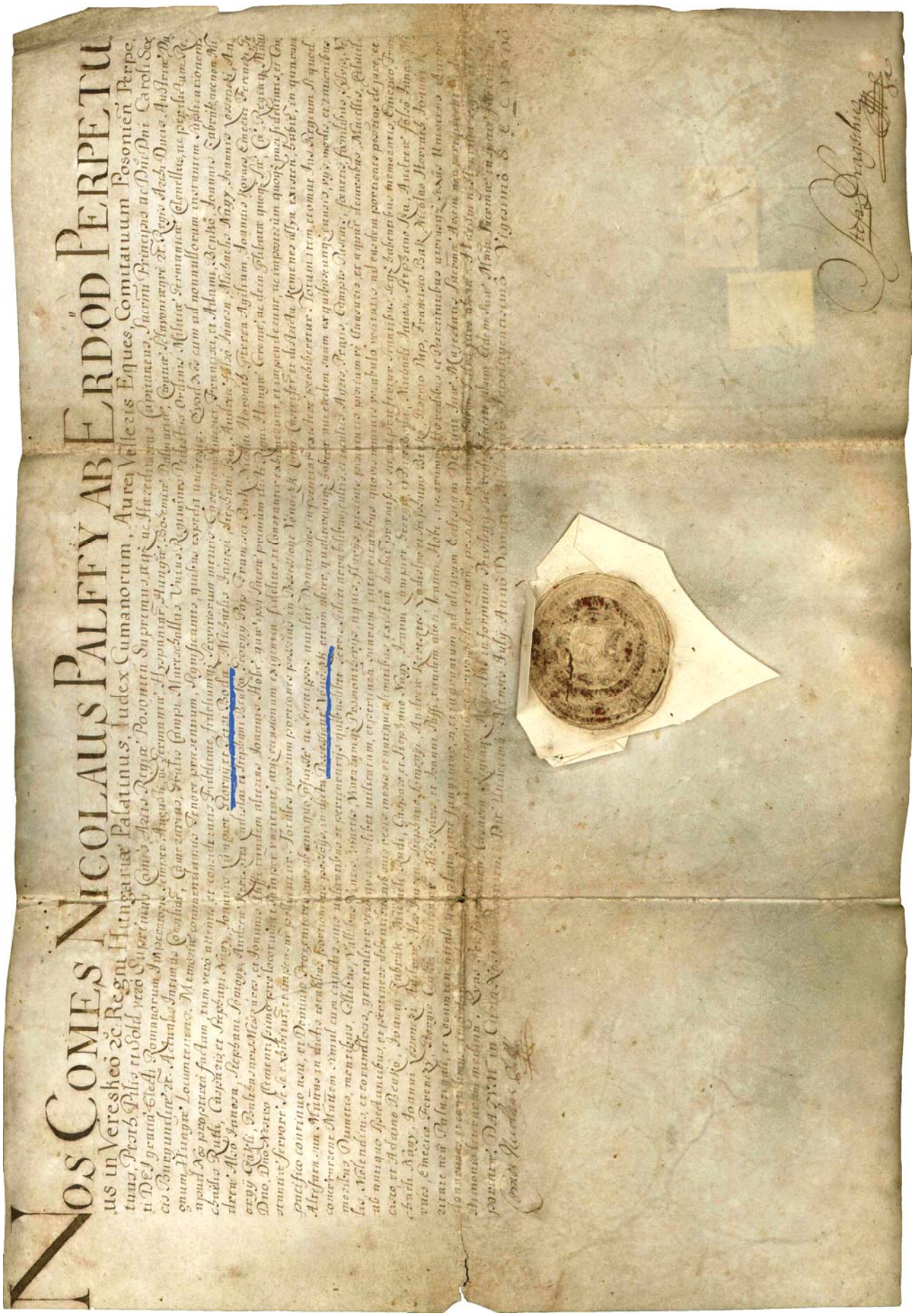

34. ábra *gr.Pálffy Miklós* nádor *Novo-Donáció*ja ; MOL

Ezen oklevélből valamilyen oknál fogva kimaradt nemesek már a következő évben, 1723. február 13-án szintén megerősíttették birtokosi jogaikat, amint azt Vas vármegye kisgyűlésének jegyzőkönyve tanúsítja:

László Mihály	Benkeö János
Czákli György	Kocsi István
Bak Ferenc	Horváth János
Hőbe Ferenc és János	Szőke János
Zimányi Mihály	Kis István, János és Mihály
Kovács János	Szú István
Burgyán György	Bokkányi Józsiás
Ferenczy Imre és György	Horváth Mihály
Mészáros Boldizsár	Berki György
Pálfy János és András	Anno **1723**

Protocollum, Anno **1722/1727**; *Recommendatoria Testimoniales ad Instantiam Nobilium Possessionis Vönöczk* (58-59-60. o.)

A korábban fegyverforgató, hadszervezetben élő kúrialistáknak a török háborúk elmúltával, a békés újjáépítés kezdetén kellett rádöbbenniük arra, hogy hatékony önvédelem nélkül képtelenek szembeszállni a körülöttük újra kiépülő hatalmas uradalmakkal, a puszták betelepítésével gazdaságilag megerősödő jómódú köznemesekkel. Nem vehetik fel a harcot, a mindújabb hivatalokat kiépítő, megadóztatásukra törekvő nemesi vármegyével, és az állandó hadsereget felállítani szándékozó modern államban már nem lehetett hivatkozni a kiváltságok alapjául szolgáló fegyveres szolgálatra szóló kötelezettségükre.

Megérezték, hogy a jobbágysorba süllyedés a köznemesség legalsóbb, és legnépesebb rétege számára valóságos veszéllyé vált!
Az egyéni érdekek védelme hathatósabbnak bizonyult, ha a falu nemes családjai együttesen fordultak a királyhoz új adománylevélért, mellyel ismételten megerősíthették régi kiváltságaikat.

A következő *nemesség-igazolási eljárások* során az itt felsorolt személyek közül nem mindenki került be a jóváhagyott nemesek közé, ők valószínűleg félnemesek, azaz a feleségük birtokát kezelő *agilis*ek lehettek.
(A *Pálffy*-oklevélen látható vastag kék aláhúzások arról árulkodnak, hogy hajdan a *Boda*-család iratokat keresett a nemessége igazolásához. Más forrásból tudjuk, hogy *Boda Márton,* amikor az Alföldre költözött, magával vitte a *Boda*-familia legfontosabb iratait, lásd: MELLÉKLET)

16 NEMESSÉG IGAZOLÁSI ELJÁRÁSOK /INVESTIGATIO NOBILIUM/

16.1 INVESTIGATIO Anno **1725/27.** (27):

Ennek a vizsgálatnak kizárólagos célja a gyanús, és kétséges nemesek kiszűrése volt.
Ehhez első sorban a személyazonosság megállapítására volt szükség, hiszen az emberek még a szóbeliség világában éltek. Az egyetlen elfogadott módszer három jó nevű nemesnek egybehangzó, eskü alatti vallomása volt. [100]

A nemesség-vizsgálat módját részletes királyi utasítás írta elő:

1. *az elődöknek a király által adott birtokadomány, vagy birtokba iktatás*
2. *címereslevéllel, vagy tanúvallomással való bizonyítás*
3. *királyi hatáskörrel kiadott praefectonális levelek*
4. *királyi jóváhagyással kiadott adoptionális levelek*
5. *külföldiek részére az indigenatusról kiadott oklevelek*
6. *az elődöknek az alispán által, vagy előtte készített osztálylevelek*
7. *az elődök által a saját nevükben vitt perek iratai*
8. *leánynegyed (quarta puellaris) kiadására, vagy az elődök hozományára vonatkozó iratok*
9. *hiteles bizonyságlevelek*
10. *tanuk meghitelesített vallomása a nemességről, vagy az egykor létezett, de elveszett címeres nemeslevélről, vagy más alkalmas okmányokról.*

Nem elégséges bizonyítékok:

1. *akár egyháziaknak, akár pedig világiaknak esküvel meg nem erősített vallomásai*
2. *az erdélyi fejedelmek adománylevelei, vagy címeres nemeslevelei*
3. *nádori, vagy helytartói adományok, vagy birtok átadások, ha nem tartalmaznak statutoriat, vagy restatutoriat*
4. *újabb címeres nemeslevelek a megyei hozzájárulás nélkül, vagy a földesurak ellentmondása alatt állók*
5. *az 1630. évi XXX. t. c.-kel ellentétesen egy megyében sem kihirdetett, vagy egy éven belül kihirdetni elmulasztott címeres nemeslevelek*
6. *egy tanúnak eskü alatti vallomása; vagy kettős családi név; vagy a megyei jegyzőkönyvekben megnevezettekre való hivatkozás, ha a család kétségtelen tagjaihoz való kapcsolatot nem tudja igazolni, vagy tanukat nem tud állítani*
7. *anyáról örökölt birtok bírása, ha az atya nemtelen származású*
8. *gyanús címeres nemeslevelek, különösen, ha a nevek vakartnak látszanak*
9. *a hajdúvárosok által adott nemesi bizonyságlevelekkel bírók, ha a nemességükről a vármegyétől nem hoznak bizonyságlevelet; hasonlóképen a székelyek sem engedhetők nemességvizsgálatra.*

---

[100] Az eskü alatti tanúvallomás igen nagy súllyal bírt, lásd: *Arany János*: „A hamis tanú”

Nézzünk bele egy nemesség-vizsgáló jegyzőkönyvbe:

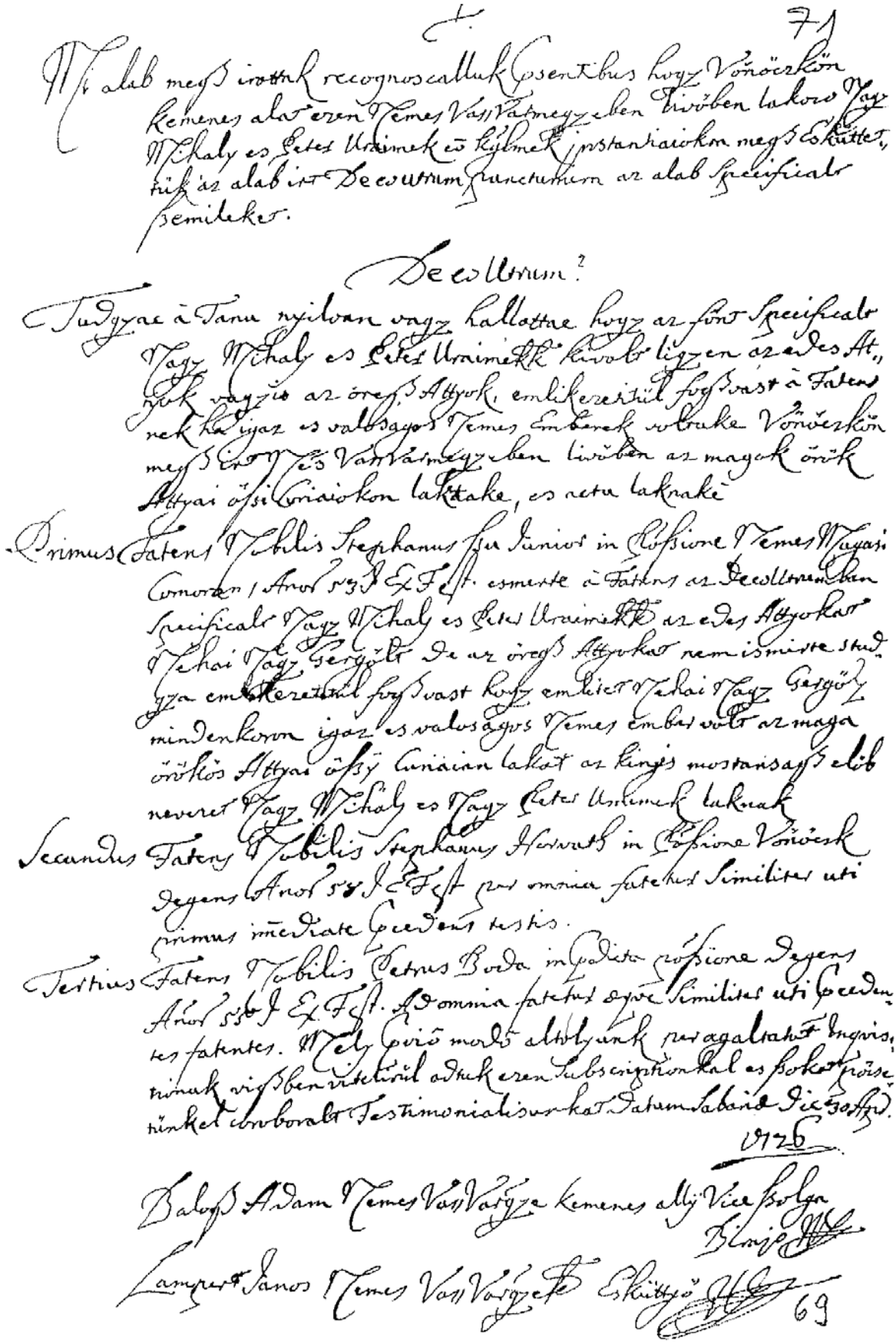

35. ábra *Nagy Mihály* és testvére, *Nagy Péter* vizsgálata

Anno **1726**

Országos felfordulást okozott a rendelet végrehajtása, mivel a középkori oklevelek egyetlen példányban íródtak, de még az armalista nemesek címereslevéléből is egy példány készült. Keresni, kutatni kellett, vajon a család melyik tagja őrzi a bizonyítékokat?
A török háborúk során sok hős bajnok afféle magyar büszkeségből csak a jó vitézi hírnevét tartotta fontosnak, a hivatalos elismerést, az armális megszerzését megvetette. Az utódokra most fenyegető sors várt: mert a hírnév elszállt, már csak az iratok számítottak! A hajdani katonák, és utódaik mindenáron igyekeztek elkerülni a jobbágysorba süllyedést, ezért megpróbálták bebizonyítani nemességüket.
Sokan a karddal, és vérrel szerzett, igaz armálisukat teregették ki a vármegyei deputáció előtt, de nem kevesen akadtak, akik kéz alatt vásároltak maguknak "*igaz okmányt*" őseik tetteiről. Mivel nem volt még semmilyen írásos személyazonosítási mód, a jelentős népmozgások lehetőséget adtak hamis személyazonosság felvételére. Illetéktelenek hozzájuthattak más családok irataihoz, és ebben a korban a személyazonosság bizonyításához elegendő volt egy ráutaló jellegű írás, pl. egy levél, vagy peres irat birtoklása is. Szokás volt zálogba, vagy megőrzésre adni az armálist, és az nem mindig jutott vissza a jogos tulajdonosához – perek sora árulkodik erről.

A *Balassa de Szt.Lőrincz* családnak tagjai Veszprém-, Zala-, Sopron-, Somogy vármegyékben, valamint Vas vármegye több falujában szétszóródva, így Vönöckre is kerültek. Az egyik águk ősi birtoklevelek bemutatásával gond nélkül igazolta ősi nemesi származását, míg a többiek egy újabb okmánnyal, a török időkben nyert armálissal kívántak igazolni. Azonban hiába nevezték meg, hogy a Sopron vármegyei Szerdahelyen lakó *Balassa Albert* őrzi a címeres levelet, igazukat csak több évtizedes pereskedéssel sikerült bizonyítaniuk – közben adófizetésre kötelezték őket.
A felmenők harmadíziglen vizsgálatát tanuk meghitelesített vallomásával nagyon nehéz volt megszerezni, mert sokszor már maga a vizsgált személy sem ismerte a nagyapját.
Az elmúlt háborús időkben a porig égetett falvakban, vagy a lerombolt várakban, és a menekülések során az iratok sokasága semmisült meg. Ilyen esetekben is csak a szerencsén múlott, sikerül-e tanukat szerezni, akik emlékeztek még az illető családjának régi nemesi állapotára, vagy tanúi voltak az irataik megsemmisülésének.

(Gondoljunk bele, 50÷60 éves családfőknek kellett volna olyan személyeket találni, akik még ismerték a nagyattyukat is!
Valljuk meg, nem biztos, hogy ez a mai világban nekünk is sikerülne!)

1726-ban igazolt “mindazon nemesek, akiknek nemessége a próbát kiállotta, és a legfelső helyen elismertetett":

1) *Jánossa Mózes*: (1681-?):
2) *Jánossa András id.* (1680-?)
3) *Jánossa Pál*
4) *Jánossa András ifj.* Vasvári káptalan 1515-ben kiadott bevalló levele, hogy *Jánosa Péter de Chegle* elhaltával a férfiág kiadta a leánynegyedet. 1595-ből származó perirat a kétségtelen nemességről.

5) *Jánosy Mihály*: *II.Ferdinánd* királytól 1563. szept. 22-én címeres levelet és birtokadományt nyert a községben *Jánosy Gergely*. Törvényes beiktatással, valamint a leszármazás bizonyításával. A család a *Szalók* nembeli *Hosszútóthy*ak egyik oldalága, előzőleg is földbirtokosok voltak, nevüket is Jánosi helységről kapták, de részeket birtokoltak Adorjánházán is.

6) *Zábrágh János* (1673-?): Felmutatta *Goari Miklós* szolgabíró és *Bodis János* és *Kázmér Gergely* esküdtek által *Zábrágh György* részére 1650. márc. 19-én kiadott nemesi bizonyságlevelet. Ezen *Zábrágh György*-ről állította, hogy a nagyatyja volt, ezt azonban bizonyítania kellett a közgyűlés előtt. /Nagycsömötén lakó *Zábrági György* címeres nemeslevét 1632. december 13-án a közgyűlés előtt bemutatták./087

7) *Pap* alias *Kovács György*: *I.Lipót* király által 1681. jún. 19-én, Sopronban adományozott, és 1682. jan. 12-én Szombathelyen, Vas vármegye gyűlésében kihirdetett címeres nemeslevéllel, valamint a leszármazás bizonyításával.

8) *Horváth István* (1668-?): *II.Rudolf* által 1598. aug. 19-én Prágában adományozott, és 1602-ben Szombathelyen, Vas megye gyűlésében kihirdetett címeres nemeslevéllel.

9) *Horváth András /"ez magtalanul meghalt"/*

10) *Riczinger György*: *III.Ferdinánd* által 1650. júl. 6-án Bécsben *Riczinger György*-nek adományozott, és még abban az évben Eperjesen, Sáros megye gyűlésében kihirdetett címeres nemeslevéllel, valamint a leszármazás igazolásával.

11) *Boda Péter* (1671-?): 7. pont; *Zsigmond* királytól származó donációjuk, és armálisuk a Sopron vármegyei Röjtökön lakozó *Boda Márton* fiához, Orosházára került.

12) *Szu István*: 10. pont

13) *Keresztes András*: 9. pont, Veszprém vármegye igazolásával, mivel a nevezett személy *Keresztes Benedek, Mátyás* és *Ferenc* nevű atyafiaival együtt előttük felmutatta *II.Ferdinánd* királytól Bécsben, 1624. augusztus 20-án nyert eredeti címeres levelet, amit 1626-ban Pápán kihirdettek.

14) *Benkeö István* (1661-?): 1. pont; *I.Károly* (*Róbert*) a megelőzően is szabadalmakkal rendelkező 65 székely határőr családot 1327-ben *királyi nemes szolgák* sorába emelte. *I.Rudolf* király 1582. február 28-án, valamint *II. Mátyás* király 1611. február 16-án újabb adománylevéllel felső- és alsó-eöri ingatlanok birtokában megerősítette őket. [101]
Innen származtak át Vönöckre.

15) *Benkeö János*

16) *Benkeö László* (1687-?)

---

[101] *Siebmacher's* Wappenbuch, U.A47. Tafel – Európa nemes családjai, címereikkel

17) *Janko Ádám*: 10. pont
18) *Janko Ferenc id.* (1693-?)
19) *Janko Ferenc ifj.*

20) *Nagy István*: 10. pont
21) *Nagy Gáspár* (1682-?)

22) *Nagy Mihály*: 10. pont

23) *Losonczi János*: 7. és 8. pont

24) *Károli Bálint*: 9. pont: hajdani Károl-(Felső-Paty) birtokon donációs család Vönöckre átszármazott tagja

25) *Szeöke János*: *III.Károly* királynak 1725. febr. 20-án kelt adománylevelével és törvényes beiktatással.

26) *Nagy Pál*: *III.Károly* királynak 1725. febr. 20-án kelt adománylevelével és törvényes beiktatással.

27) *Bak Ferenc*: 10. pont, az armális elvesztésének bizonyításával: a „*boldogtalan kuruc világban a Rengeti Kemenes alatti Szigetben*" mások értékeivel együtt „*porrá égtek*" a papírjaik.

28) *Somogyi István*: 10. pont, az armális elvesztésének bizonyításával

Riczinger György (10) édesapja, *Riczinger József* úgy házasodott be Vönöckre. Német származásúak voltak, Sopronban volt házuk. Vönöckön tanult magyarul „*gyerkőcz korában*". Sopronból hozta el bemutatásra az eredeti armálisukat.
Tanuk igazolták, hogy ősei a török ellen igaz nemes emberként a következő alkalmakkor harcoltak:

- Árpásnál
- Buda alatt (1686)
- Körmendnél, ahol a török tábor 1683-ban „*megh veretett*". / *Vajda Zsigmond* szolgabíró járása / (27)

A *Smidelius*ok a kuruc-kori tetteik miatt települtek át a Felvidékről, és a *Somogyi*-családról is bizonyítani lehet, hogy úgy menekültek Vönöckre.
A nemesi családok leszármazásukat csak megbízható tanuk egybehangzó, eskü alatti vallomásával tudták bizonyítani, és ebben a korban az esküttelt amúgy is többre értékelték, mint az írásokat!

16.2 INVESTIGATIO - Anno **1733.**:

A legalaposabb nemesség-vizsgálat zajlott le ebben az évben, hogy végre ténylegesen csak a valódi nemesek élhessenek a megkülönböztető társadalmi jogaikkal, és mentesülhessenek az állami adó alól. Ennek megfelelően összeírták a családok minden nagykorú férfi tagját, nem vizsgálva, hogy „*egy kenyéren*" élnek-e?

A VaML-ban Kemenesaljáról csak a „munkapéldány”, a helyszíni adatfelvételi jegyzőkönyv található meg, amiben a felvetődött kétségekkel szemben még nincs meg a döntés.

-1) *Benkő Imre* (1640-?) *Benkő Ferenc* *Benkő István* (1661-?)
Ádám *György* *Benkő József*
János *Lázár* *Benkő László* (1687-?)
Zsigmond *Boldizsár*

-2) *Jánosy Mihály*

-3) *Zábrák János* (1673-?)
András
Ferenc
-4) *Jánosa András* (1680-?)
Jánosa Mózes (1681-?)
Jánosa András ifj.
Jánosa Ádám

-5) *Pap*, másként *Kovács Ferenc*

-6) *Rudi Mihály* *III.Ferdinánd* által 1638. március 24-én, Pozsonyban *Kelemen Péter*nek és felsorolt társainak adományozott eredeti címeres nemeslevéllel.
Rudi János
Rudi Mihály, Baba (*Boba*)

-7) *Riczinger György*

-8) *Boda Péter* (1671-?)
Boda János
Boda Mihály
Boda Ferenc
Boda Ádám

-9) *Szu István*

-10)*Hőbe János*
Hőbe Ferenc 10. pont: tanúvallomásokkal igazolták, hogy armálisuk, amit *Ferdinánd* királytól kapott *Hőbe János*, valamint fiai, *Tamás* és *Pál*, - a török elől egy vasedénybe rejtve – más leveleikkel együtt „*elrothadt*”.

Hőbe Pál, Rábabogyoszló
Hőbe János, Rábabogyoszló
Hőbe Ádám, Rábabogyoszló
Hőbe János, Rábabogyoszló

„…az elmúlt bécsi háború idején terhes lévén Nemes Uraiméknak a taxa, és ezek el szegénykedvén, úgy íratták ki Magukat a Nemességh közül.”

-11)*Keresztes Ádám*

-12)*Jankó Ádám*
Jankó Ferenc (1693-?)
Jankó Ferenc ifj.

-13)*Nagy Gáspár* (1682-?)
Nagy József *I.Ferdinánd* által 1532-ben Bécsben *Nagy de Kozmafalva Ambrus* részére kiadott, Veszprém vármegyében kihírdetett, a genealógiát is tartalmazó eredeti armálissal

-14)*Nagy Mihály* *I.Miksa* adományozta, 1569. március 22-én Bécsben *Nagy János*, és testvére: *Mihály* részére kiadott eredeti armálissal igazolt

-15)*Losonczy János*

-16)*Somogyi István*

-17)*Szalay Pál* *I.Lipót* király által 1694. febr. 26-án Bécsben adományozott, és kihirdetett címeres nemeslevéllel.

-18)*László Mihály* 10. pont
László István
László Zsigmond

A vizsgálóbizottság a névsorok szerkesztésénél figyelembe vette a családi hovatartozást is: jó példa erre a *Benkő*-család, elsőként a családfő neve szerepel, utána a fiaké.
*Szőke János*t átsorolták a szentmártoni birtokosok közé, *Nagy Pál* nemességét pedig egyenesen kétségbe vonták, - *Polányi Farkas* szerint *jobbágy* - ezért nem szerepelnek ők itt.
A helyszíneken felvett jegyzőkönyveket a vármegye illetékesei megvizsgálták, figyelembe véve a nemesi vizsgálatok eredményeit is, és a hivatalos határozatokat négy darab vaskos - egyenként kb. 1'000 oldalas kötetbe foglalták, ahova bemásolták az eljárás során bemutatott, illetve az akkor készített iratokat is.

Kemenesaljai kötet viszont hiányzik! Hajdani létezését csak a kitépett tartalomjegyzéke bizonyítja! [102]
A helyszínen felvett invesztigációs jegyzőkönyv viszont fellelhető: a bemutatott oldalon éppen a *Benkő*-, a *Jánosy*-, és a *Zábrák*-családokról készült latin nyelvű feljegyzések láthatók. Végig sok javítással és törléssel van tele a jegyzőkönyv – sok családot szólítottak fel nemzedékrendjük utólagos tisztázására, nemességi vizsgálat lefolytatására. Ebben a tanuk eskü alatti vallomása igen nagy súllyal bírt.

[102] Hiányára nem tudtak megnyugtató magyarázatot adni!

1260

+

Vönöcske.

Adamus, Joannes, et Sigismundus filij Emerici Bendeö. Georgius, Lazarus, Balthasar, filij Francisci Bendeö. Stephanus Josephus, Ladislaus Bendeö.

Ex quo palam constaret, tam Eos, quàm et Prædecessores ipsorum ab immemoriali tempore, in continuo Nobilitaris Prærogativæ suæ usu, et exercitio, perstitisse, publicaque in Locc. Cottu Officia gessisse; Hinc, ~~ideo~~ ~~et~~ ~~quoque~~ præcensiti omnes, velut ex eadem vetusta Bendeoiana Familia indubiè condescendentes, pro veris, et indubitis Nobilibus reputantur.

Michael Janosij.

Producit Donationem Regiam Ferdinandi Regis ~~dd~~ 22 7bris Ao 1563: Genealogiam verò quod nimirum sit filius Gregorij, filij Andreæ, filij Petri, filij Gregorij, in Donatione inserti; docet Inquisitione authentica, item certo ~~Instrumento~~ Mandato Præceptorio Palatinali, de Anno 1610: emanato: Unde deductâ modò præmissò condescendentiâ, accedente etiam actuali Bonorum impetratorum Possione, judicatur sufficienter probasse. Sub No 50:

No 50:

Joannes Zabrage, cum filijs Andreæ, et Francisco. + de Ao 1650:

Producit Lrs Testimonialis Nicolai Guari, Judlium, et Jurassorum Sejus Cottus, ex quibus patet Nobilitatem Georgij condam Zabrade cotum contraversam, coram dicto Judlium, et Jurassoribus, ex productis superindè Privilegijs, manifestè comprobatam fuisse;

No 51:

36. ábra Az "Investigatio Nobilis **1733**, Vönöck" jegyzőkönyv „kézirata”

16.3 KÉTSÉGTELEN NEMESEK – Anno **1754:**

Mária Terézia (1740÷80) királynő uralkodása alatt zajlott le a nagy „tisztogatás”, melynek eredményét:
"mindazon nemesek nevét, akiknek nemessége a próbát kiállotta, és a legfelső helyen elismertetett"
- *Dr. Illésy János* „Az 1754÷55. évi Országos Nemesi Összeírás” (32) című könyvében tette közzé.
Valójában tragikomikusan végződött ez a nagyléptékűre tervezett nemességvizsgálat, mert a vármegyék ekkor, harmadik nekifutásra - sem hajtották maradéktalanul végre a királyi rendeletet: mindenki másként értelmezte a besorolási kategóriákat. (Hej, de nehéz volt bánni a magyarokkal!)
A birtokjogon nemes családokat törvényeink miatt eleve a vármegye nem vizsgálhatta, emiatt sokszor pont a közismert, tősgyökeres nemesi családok maradtak ki a jegyzékből - máshol pedig még a főpapokat és a főurakat is egybe írták össze.
A birtokos és a címeres leveles nemesek fogalmát is összekeverték, ezért előfordult, hogy ugyanazon családok tagjait is két kategóriába sorolták.
A különböző vármegyékben is birtokosok általában mindegyik vármegye összeírásában szerepeltek.

Volt, ahol csak a családfőket jegyezték fel, máshol még a nőnemeseket is hozzászámolták. Az egész kisnemességet armalistának minősíteni zavarkeltő, nagy melléfogás volt! (MOL Orig. Referand. 1755. Nr.216.)

Magyarországon a kétségtelen nemesek száma a vármegyék adatainak összesítése után a következő:

- birtokos nemes: 17’963 fö
- armalista nemes: 13’766 fő
- bizonytalan besorolású: 825 fő

A felsorolt hibák miatt soha sem derült ki a magyar nemesség tényleges létszáma! Szakemberek a fenti számokat soha sem fogadták el – egyesek akár a többszörösét tarják valós értéknek.

- *Nagy Iván* fő-levéltáros 1857÷67-ben: „*Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*” címmel 12+1 kötetben megírt nagy genealógiai összefoglalásában 10÷12’000 nemes család található.

- *Kempelen Béla* előre beharangozta, hogy a „*Magyar nemes családok*” című művében 120’000 családról közöl majd adatokat – a valóságban azonban az (1911÷1932)-ben megjelent 11 kötetben csak 40’000 család található – azok között is akadnak egy tőről fakadtak!

- *Alapi Gyula* nyitrai levéltáros szerkesztette „Magyarország Címeres Könyve” [103] tervezett hat kötetében a szerzők 25’000 címerkép bemutatását ígérték. A csak az **A**÷**C**-ig terjedő első kötet jelent meg, amiben 1’600 db, többségében színes címerképpel kiegészített család-leírással találkozhatunk. [104]

---

[103] *Grill Károly* Könyvkiadó, Budapest, 1913
[104] A kiadatlan anyag megtalálható: Nyitrai Levéltár Bajmóczi levéltára; Szlovákia

Az egykoru hivatalos kimutatás a fenti összeirások alapján a nemesek számát következőleg összegezi.[1])

Megye	Birtokos nemes	Armalisos nemes	Bizonytalan[2])	Összesen
1. Abauj	198	366	—	564
2. Arad	11	74	—	85
3. Árva	262	67	—	329
4. Bács	35	157	—	192
5. Baranya	74	97	—	171
6. Bars	329	115	—	444
7. Békés	—	—	34	34
8. Bereg	191	82	—	273
9. Bihar	489	307	—	796
10. Borsod	613	1597	—	2210
11. Csanád	9	9	—	18
12. Csongrád	—	—	52	52
13. Esztergom	37	19	—	56
14. Fejér	164	156	—	320
15. Gömör	828	217	—	1045
16. Győr	629	186	—	815
17. Heves és Külső-Szolnok	196	735	—	931
18. Hont	375	143	—	518
19. Komárom	670	486	—	1156
20. Liptó	556	26	—	582
21. Máramaros	2272	247	—	2519
22. Mosony	38	12	—	50
23. Nógrád	534	162	—	696
24. Nyitra	1328	164	—	1492
25. Pest-Pilis-Solt	316	157	—	473
26. Pozsony	2068	290	—	2358
27. Sáros	295	55	—	350
28. Somogy	251	81	—	332
29. Sopron	160	795	—	955
30. Szabolcs	837	302	—	1139
31. Szatmár	346	692	—	1038
32. Szepes	251	154	—	405
33. Tolna	108	267	—	375
34. Torna	130	55	—	185
35. Trencsén	788	246	—	1034
36. Túrócz	—	—	739	739
37. Ugocsa	154	164	—	318
38. Ung	202	94	—	296
39. Vas	233	2003	—	2236
40. Veszprém	1261	475	—	1736
41. Zala	220	1811	—	2031
42. Zemplén	435	640	—	1075
43. Zólyom	70	61	—	131
Összesen	17963	13766	825	32554[1])

[1]) Már ez összegezés készítője megjegyzi, hogy a vármegyék által beterjesztetett jegyzékek többféle fogyatkozásban szenvednek. Nevezetesen: 1. Némely vármegyék az *összes* birtokos nemeseket, bármilyen állásuakat és ranguakat, összeirták, mások csak a *köznemes* birtokosokat. Némely vármegyék az összes nemeseket *fejenként* és nem szerint vegyesen felsorolják, mások pedig csak a *családfőket*, a miként rendelve volt. 3. Némely jegyzékben az özvegy anya fiaival együtt szerepel, annak a megjelölése nélkül, hogy a fiuk egy kenyéren élnek-e az anyjokkal, vagy már megosztozkodtak? 4. Némely jegyzékben nincsenek elkülönítve a birtokosok az ármálistáktól. Ugyanaz, de különböző vármegyékben birtokos nemes, mindenik vármegyébe külön fel van éve, minek következtében a nemesség tényleges létszáma megszaporodott. — Ez utóbbihoz hozzá tehette volna még a kimutatás készítője, hogy a valódi létszámot még inkább növelték azok a vármegyék, a melyek a különböző járásaikban birtokos egy és ugyanazt a nemest külön-külön összeirták.

[1]) Orig. referad. 1755 No. 216, a m. kir Orsz. Levéltárban.

2. Azaz nem tudni: birtokos nemes-e, vagy ármálista?

37. ábra Az országos adatok *Dr. Illési János* könyvéből

Jánossa Mózes	Rudi Mihály
Benkő György özvegye fiai Ferenc, György és János	Zábrák Ferenc
	Szalaj Pál
Jánossa József	Benkő János
Benkő László	Jánossa Miklós
Jánossa Ferenc	Jankó Ferenc id.
László Mihály	Jánossa György
Somogyi Ádám	Jankó Ferenc ifj.
László Pál	Jánossa Ferenc
Somogyi Gáspár	Jankó Péter
Benkő József	Jánossa József
Somogyi Sándor	Nagy István özvegye, fia József
Jankó Ádám	Szu István
Somogyi János	Nagy Gáspár
Jánossa Ádám	Szu Mihály
Jánosy Mihály	Nagy János
Papp János	Jankó György
Riczinger Ádám	Szőke György
Bokány Josias	Rudi János özvegye, fiai Pál és Imre
Boda István	
Bokányi János	Szőke János /Németszecsőd/
Keresztesy Ádám és Pál	Kiss Ferenc
Balassa István	Nagy Mihály
Hőbe János özvegye, fiai Tamás és Zsigmond	Palánky Miklós
	Nagy János
Anno **1754**	

Sok család megsínylette, hogy korábban nem tulajdonítottak kellő fontosságot az iratoknak. Abban a kis közösségben, faluban, ahol éltek, - mindenki mindenkit jól ismert - köztudott volt a lakosok társadalmi helyzete. Sokan ezért úgy gondolták, minek bizonygatni a nemességet, tudja azt róluk mindenki a faluban!
Voltak, akik rosszul értelmezett hazafiságból nem jelentek meg a vizsgálóbizottság előtt, és sajnos most kiestek a nemesség táborából.

Visszakerülni pedig a török idők elmúltával szinte lehetetlen volt.
A megbízható személyazonosítási módszer hiányára szomorú példát szolgáltat a *Balassa*-család: amíg *Balassa István*, és fiai az igazolt nemesek között találhatók, addig édestestvérei, és azok fiai *Mihály, János, István,* és *Ádám* igazolását nem fogadták el. Fellebbezési eljárást indítottak, ami több évtizeden keresztül tartott, de közben adózásra kötelezték őket.

*Horváth Ferenc*nek és *Nagy Ádám*nak is végig kellett járni ezt a kálváriát!

17 VÁRMEGYEI TISZTÚJÍTÁS

17.1 VOKSOLÁSRA JOGOSULT NEMESEK - Anno **1835** (30):

Nemes Vas vármegyében általános tisztújítást tartottak, amin csak a *„vármegye közönsége”*, azaz a nemesség szavazhatott. A szavazók névjegyzékében ekkor már minden nagykorú nemest felvettek, nem csak a családfőket. Először találkozhatunk a választásra jogosultak között "*nőnemesek*” –kel!
A nemesi világ jellegzetes eseménye volt a tisztújítás, amikor is egy rövid időre "egyenlő" lett minden nemes: munkálkodott a közös rendi tudat. *Jókai Mór* több regényében - igaz mindig ironikusan - állít emléket a nemesi világ ezen jeles eseményének, amikor "*uram-bátyámék*" fokosokkal és rezes kardokkal „vívták meg” a választási harcot.
Vas vármegye 5’703 nemeséből aránytalanul sokan, 1’631-en éltek Kemenesalján; látható, hogy Vönöckön is milyen nagy számban, ekkor 136 fő szavazásra jogosult nemest találtak!

László Mihályné, özv.	Hőbe Mihály
Székely László	Nagy Károly
Balassa Mihályné, özv.	Jánossa Mihály *(Jánosy)*
Károlyi József	Balassa László
Illés Józsefné, özv.	Szuh László
Kozáry György	Balassa János
Gecsey András, Pásztoriban	Szuh István
Tompos László	Pap István
Nagy Pál	Somogyi Istvánné, özv.
Németh János	Pap János
Nagy Sándor	Somogyi Dániel
Horváth József	Pap Dániel
Sándor Zsigmond	Kunos Jakabné, özv.
Buzás András Görzsönyben,Veszprém megyében lakik	Mesterházy Sándor
	Somogyi Péterné, özv.
Böröndy Sándor	Nagy Pál
Benkő Mihály	Somogyi Jánosné, özv.
Boda Pál	Döbrönte Ádám
Benkő Sándor	Jánossa József
Boda László	Bokányi Gáborné, özv.
Benkő István	Jánossa Lászlóné, özv.
Domján Zsófia, özv.Nagy Antalné	Illés Mihály
Kiss Pál, tiszteletes	Jánossa Mihály */Jánosy/*
Nagy Gáspár	Bokányi János
Somogyi György	Jánossa Imréné, özv.
Jánossa Mihály */Jánosy/*	Pap György

Nagy Dávid	Benkő István, ifj.
Nagy Ádám	Riczinger István
Kunos Józsefné, Győr megyében	Benkő László
Nagy Pál	Benkő Zsigmond
Horváth Ádámné	Nagy András
Nagy Mihály	László István
Bokányi Pál	Pálfy János özvegye Királyföldy Zsuzsánna
Somogyi Márton	
Somogyi Zsigmondné	Benkő János
Stubán Dániel	Egry István
Torkos Ádámné	Ritzinger János
Jankó Ádám	Egry Mihály
Méndöly Sámuel /*Mendel*/	Ritzinger János, ifj.
László Mihály	Szuh József
Kiss István	Fülöp György
László Pál	Horváth János
Jánossa Ádám, táblabíró	László Péter
Jánossa Pál	Fülöp Mihály
Jánossa Dávid, ispán Patyon	Polányi János
Ritzinger György	Benkő Zsigmond
öregebb Jánossa Mihály */Jánosy/*	Stubán János
Balassa Dávidné, özv.	Marton István, szolgabíró
Gánts János	Jánosa György
Fülöp Ferenc	Boda Ferenc
Rudy Mihály	Németh Péter
Fülöp László	Boda Ádám
Somogyi Gábor	Nagy Gábor
Zámbó László	Boda János, esküdt
Somogyi Bálint	Csönge István
Jánossa Ferenc	Nagy József
Somlay Ferenc	Nagy László
Jánossa Gábor	Nagy Ádám
Hőbe László	Balassa Mihály
Jánossa József	Németh László
Hőbe István	Nagy Ferenc
Zábrák István	Nagy Ferenc
Hőbe István ifj.	Szuh Sándor
Keresztes Ádám	Nagy Imre
Farkas Gábor, táblabíró	Szuh Istvánné, özv.
Jánossy István	Szőke János özvegye, Balassa Erzsébet
Farkas Ferenc, táblabíró	

Nagy János	Horváth Ferenc
Jánossa István	Szőke Pál
Lampért Györgyné, özv. Pap Júlia	
Anno **1835**	

A *kisbarnaki Farkas* család Zala vármegyéből eredt: 1829-ben Szt.Páts községből (Egerszegi járás) igazolják kétségtelen nemességüket.

17.2 VOKSOLÁSRA JOGOSULT NEMESEK - Anno**1845.** (31)

Ismét elérkezett a vármegyében a tisztújítás, ebből az alkalomból készítették el a szavazóképes nemesek névsorát.
Ekkor is minden nemes származású személy felkerült a szavazólistára, és az előzőekhez képest is nagy arányban tovább nőtt a nemesek száma:
207 fő nemes személy szerzett szavazási jogosultságot.
Ez volt az utolsó nemesi összeírás, mivel az 1848–as forradalom egyik fő vívmányaként eltörölték a nemesi előjogokat.

Az 1848-as forradalom véget vetett a rendi társadalomnak, és ezzel véget ért a kúrialista falvak külön világa, egyedi története!

A volt nemesi falvak lakói, a jobbágyokéhoz teljesen hasonló életmódot folytató falusi kisnemesség az elkövetkező fél évszázad alatt jogállását tekintve is ténylegesen beleolvadt a parasztságba.

Balassa Dávidné sz.Somogyi Éva	Egry István
Balassa János	Edvy István
Balassa László	T. Farkas Ferenc táblabíró
Balassa Pál	Fülöp Ferencz
Balassa Mihályné Kis Erzsébeth	Fülöp György öregebb
Balassa Mihályné Molnár Boris	Fülöp György ifjabb
Balassa Éva, Csőre Nagy Ferencné	Fülöp János
Balassa Borbála, Nagy Ferencné	Fülöp Mihály
Balassa Magdolna özv.Kovátsitsné	Fülöp Pál
Benkő János Ns. Eskütt	Fülöp Sándorné Hajtiker Anna
Benkő Gábor	Fülöp László
Benkő Jósef	Fülöp Lázár
Benkő István idősb	Fülöp Juli özv.Hamar Pálné
Benkő István ifjabb	Gecsényi Andrásné özv.Boda Susa
Benkő Sándor	Gáncs János
Benkő Sigmondné Dombián Kata	Gálos József
Benkő Sigmond	Hőbe László
Benkő Pál	Hőbe Antal
Benkő László	Hőbe István ifjabb
Benkő Lázár	Hőbe Ferencz

Berendy Sándor (*Böröndy*)	Hőbe István öreg
Berendy János (*Böröndy*)	Höbe István legifjabb
T. Boda Ádám Ur	Hőbe Mihály
Boda Ferencz Úr	Höbe Jósef
Boda János	Horváth János ör.
Boda Jósef ügyvéd Ur	Horváth János ifjabb
Boda Pál	Horváth Sándor
Boda Antal	Horváth Ádámné Pálfy Susánna
Bokányi János	Horváth Jósef
Bokányi István	Horváth Ferencz
Bokányi Sándor	Jankó Ádám
Bokányi Pálné Burián Katicza	Illés Andrásné Farkas Örzsebeth
Özv. Bogárdy Jósefné	Illés Mihály (*Edvy*)
Bogárdy István	T. Jánossa Ádám T. bíró Ur
Bogárdy Jósef	Jánossa Pál öreg
Csönge György	Jánossa Pál ifjabb
Csönge István	Jánossa Pál szolga
Domonkos Sándor	Jánossa Dániel
Döbrönte Ádám	Jánossa Jósef
Döbrönte János	Jánossa István
Jánossa Ádám	Nagy László
Jánosy Mihály ör.	Nagy Ferencz középső
Jánosy Mihály ifj.	Nagy Sándor alsó
Jánossa István ifj.	Nagy Pál
Jánossa Mihály középső *?Jánosy?*	Nagy Károly
Jánossa István öregebb	Nagy Gáspár
Jánossa Dániel	Nagy Dávid
Jánosa György	Nagy Ferencz katona
Jánosa Lajos	Nagy János
Jánossa Dávid	Nagy István
Jánossa István	Kis Nagy Ferencz
Jánossa Lajos	Nagy Mihály
Kajtár István	Nagy Pál felső
Kozáry György	Nagy Mihály mészáros legény
Kozáry László	Nagy Antalné özv.Dömjén Sofia
Károly Jósefné Jánosa Katalin	Nagy Gábor
Károly Jósef	Nagy János
Kovács Ignácz	Nagy Imre
Tiszt. Kis Pál evang. lelkész	Nagy Jósef
Keresztes Ádám	Nagy András
Keresztes László	Nagy Ferencz Imréné özv.Nagy Boris

Keresztes Jósef	Nagy Anna
Kis Jósef	Nagy Örzsébeth Patyi Sándorné
Kovácsics János	Németh János
özv. Kunos Jakabné Potyondy Anna	Németh György
özv. Kovács Lászlóné Horváth Anna	Németh László ör.
özv. Kis Mihályné Pálfy Rozália	Németh László ifj.
László István	Németh Jánosné Nemes Susánna
László Mihály	Pap István
László Mihályné Csomasz Juli	Pap János öreg
László János	Pap János ifjabb
László Jósef	Pap Sándor
Lóránt István	Pap György
özv. Lampért Györgyné Pap Juliánna	Pap Dániel
Mesterházy Pál ügyvéd	Palanky János ör.
Marton István táblabíró Ur	Palanky János ifj.
Marton Gábor evang. osk. Tanító	Özv. Pálfy Lászlóné Királyföldy Örzse
Marton Sándor	Özv.Pap Istvánné Fülöp Borbála
Mindel Sámuel	Pálfy László
Mesterházy Sándor	Pálfy János
Mesterházy Dávid	Riczinger György ör.
Nagy Ádám	Riczinger István
Riczinger János öreg	Somogyi Susánna Dóczy Pálné
Riczinger György ifj.	Somogyi Julinka Balogh Ferenczné
Riczinger János ifj.	Sukoray Imréné Szőke Juliánna
Rudy Ádám	Stubán Dániel
Rudy Ferencz	Stubán Mihály
özv.Rudy Mihályné Károlyi Borbála	Stubán Jánosné László Susánna
Rudy Juliánna Berky Istvánné	Szuh László ör.
Sándor Jósef	Szuh László ifjabb
Somogyi Ádám	Szuh István
Somogyi Antal	Szuh Juli Fülöp Józsefné
Somogyi Bálint	Szuh Sándor
Somogyi György ör.	Szuh Istvánné özv. Koczor Kata
Somogyi György ifjabb	Szőke Pál
Somogyi Dániel	Özv.Szuh Istvánné Horváth Júlia
Somogyi Márton	Sinkó János
Somogyi Sándor Tiszttartó	Surányi Jánosné Szőke Julianna
Somogyi Jósef ifjabb	Tompos László öregebb
Somogyi Jósef öreg vathi lakos	Tompos László ifjabb
Somogyi Jánosné özv.Bognár Örzse	Takáts Ferencz

Somogyi János	Takáts Katalin Kondrácz Jánosné
Somogyi Anna Kotsi Ferenczné	Zabó Terézia Vas Istvánné
Anno **1845.** [105]	

38. ábra A Királyi Könyvek egyik kötete, ezekbe jegyezték a Kancellárián a nemesség adományozásokat

(A MOL feltöltötte ezeket a könyveket az internetre, így mindenki számára elérhetők. Viszonylag kevés a magyar nyelvű szöveg, főleg latin nyelven írták.)

18 POLGÁRI PEREK

A peres úton történő ügyintézés kiváltságos joga volt a nemesi rendnek. (Jobbágyok fölött saját földesuruk vezette *Úriszék* ítélkezett.) Örökösödések, osztályos egyezségek, leánynegyed kiadások, birtokok zálogba adása és a kiváltásuk, stb. nagyon sokszor bírósági peres ügyként végződtek.

[105] Kövér betűkkel szedve a *Szerző* felmenői.

A peranyagok a nemesség-igazolási eljárások idején felértékelődtek: mivel a rendi társadalomban a polgári perek folytatása kizárólag a nemesség joga volt, ezért akinek valamilyen peres irat volt a birtokában, azt bizonyító erővel fogadták el!
Átnézve a vármegye 1615 ÷1785 közötti **170 évet** átfogó peranyagát, ez idő alatt a vönöcki nemesek **52** polgári pert folytattak. Csak már nincs olyan, aki el tudná olvasni, és le tudná fordítani ezeket a latin nyelvű poros aktákat!

19 NÉPESSÉG és BIRTOK ÖSSZEÍRÁSOK

19.1 JOZEFIÁNUS ÖSSZEÍRÁS – Anno **1787**

A megszámláltatás alóli mentesség nemesi előjoga révén, a magyar nemesség hosszú időn át megakadályozta, hogy számbeli arányáról, és vagyoni helyzetéről az uralkodó tájékozódhasson. Az örökös tartományokkal szemben csak a Magyar királyságban nem lehetett általános népszámlálást tartani. *II.József* azonban 1784÷87 években – katonaság bevetésével megtartotta az első magyarországi népszámlálást.

Jog-állás	Birtokos neve	Ház	Családok	Jogi népes-ség	Távol levők	Tényleges népesség	Férfiak	Nők	Sarjadék
"K" község	*Farkas Anna* és *mások*	157	224	1012	7	1005	527 -1 pap -246 nemes -1 polgár -1 paraszt -120 zsellér -19 egyéb	485	519

Vönöck községről 1787-ben készített összeírás véletlenül fennmaradt, mivel annak idején bölcs előrelátással több példányban készítették. (47)
Sorszám: **646**
Az összeírás egy teljesen polarizált világot mutat be: a kúrialista nemesek és a zsellérjeik világát. Végre pontos számadatokat láthatunk Vönöckről, egyúttal a lakosság társadalmi rétegződéséről is képet kapunk!

Sajnos a birtokmegoszlásról ez a népszámlálás nem szolgáltatott adatokat. A felvett adatok bizonyítják, hogy a falu földjeit az itt lakó nemesek birtokolták, azaz nemesi községet alkottak. Nagybirtok ekkor még nem volt Vönöckön!

Ennek ellenére az összeírók a nemesi községeknek is mindenáron nevesíteni akarták a földesurát, így került bejegyzésre a legvagyonosabbnak tartott birtokos: *kisbarnaki Farkas Anna* (1769÷1834) neve. [106]

- **67** család közös-udvaros házban lakott, és egy telken akár három, vagy négy lakás is lehetett egymás mögött.

- Figyelmesen megnézve a táblázatot, kiderül, hogy az **527** férfi lakosba a felnőtteken kívül a férfigyerekeket is beleszámolták, és ugyan így a nők **485** főnyi számába a lánygyerekek is beletartoztak, így kapjuk meg az **1012** főnyi jogi népességet.
- A zsellércsaládok száma nagyjából 20 körüli lehetett.

- A „19 egyéb" fő pedig valószínűleg a faluban lakó, feltételezhetően két *izraelita* család tagjait takarta. A magyar falvakban a lakosságnak át kellett térnie az árutermelésre, ebben játszottak nagy szerepet a vidéki zsidó családok.

19.2 NÉPESSÉG ÖSSZEÍRÁS **1828**:

Vönöck község az 1804, 1819, 1830. évi országos népesség-összeírások elvégzését nem engedélyezte elvégezni!

Az 1828. évi összeírás igazolja a zsellérek 1787-ben feltételezett létszámát, mert akkor a faluban 19 házas, és 7 házatlan zsellér-családot találtak, jobbágyot pedig egyet sem!

A nemesek mellett a lakosság zömét az agilisek tették ki, akik földjüket nemes feleségük révén, vagy örökösödés útján bírták.
(VAML Ö-4, *Conscriptiones regnicol.* 1828)

19.3 NEMESI VAGYON ÖSSZEÍRÁSA **1834**:

A nemesség adómentessége ellenére a XVIII. század közepétől több alkalommal önkéntesen hozzájárult az ország költségeihez - így volt ez 1834-ben is, amikor az országgyűlési követküldés fedezése céljából összeírták a nemesi javakat.

V.Ferdinánd (1835÷1848) trónra lépésekor, 1835-ben a nemesség magára vállalta a koronázási ajándék „kiállítását". Az adatszolgáltatástól hagyományosan elzárkózó nemesi rend ekkor nem tudott elkerülni egy részletes vagyonfelmérést, mivel ennek arányában állapították meg a hozzájárulás mértékét - családonként ezüstforintban számolva.
Vönöck határa ekkor **184** természetes személy, valamint a Nemesi Közbirtokosság tulajdonában volt. (VaML, No. 452)
Néhány, más helységben honos személy is birtokolt a vönöcki határban: *gr.Cziráky, Vidos József*, stb.- de az itteni birtokuk a jelentéktelen nagyságú volt.

---

[106] Ebből kiderül, hogy messze nem a *Horváth*-család volt legtehetősebb birtokos!

Sajnos a vagyonbevallás csalódást okoz, nem lehet mértéktartónak elfogadni, ezért csak néhány személy adatait közlöm. Maga a táblázat is kezdetleges, „*epikus*” jellegű, úgy látszik, nem volt kidolgozott, országos táblázat.
Ezt kihasználva, igyekeztek minél jobban *félreérteni* a kérdéseket!
Igás állatoknál nem esik szó a lovakról, ökrökről, – holott ezek nélkülözhetetlenek voltak a földművelésben – csak a tehenekről adtak számot. Nem lehet komolyan venni a bevallott tehenek számát sem: valójában egy tehén a legszegényebb portán is akadt, munkavégzéshez pedig párban, kettőt kellett az igába fogni!

Ebben a korban még nagyban virágzott a Cseren a juhtartás, néhány jószággal szinte mindenki bírt a faluban. *Ihász Nagy Feren*cet a ragadványneve is elárulja: a községtől valószínűleg legelő céljából bérelhetett földet 140 ft áron.

Az átlagból kiemelkedő vagyonnal bírt *Farkas Gábor*, *Boda Ádám* és *Boda Ferenc*. Meglepően nagy merészségre vall a zsellérek eltagadása – nagyon könnyen ellenőrizhető lett volna a tényleges létszámuk!
A birtokosok túlnyomó része csak 5 hold alatti, de inkább csak 1÷2 hold nagyságú szántóföldet vallott be, alig akadt egy-két olyan család, akik ennél többet, max. 20 hold nagyságú földtulajdont íratott be (*Benkő, Jánosa, Szőke, Hőbe, Somogyi*, stb.).

A vagyonbevallásból kiderül, hogy voltak a faluban iparosként dolgozó olyan nemesek is, akiknek már egyáltalán nem volt földtulajdonuk, pl. *Nagy Pál* (28) csizmadia úgy látszik, megélt az iparűzésből.

Ami értékelhető, biztos adat, az a kuriális lakó-telkeik elaprózódásáról szól: általános az 1/16, 1/24, 1/32, 1/64 holdnyi teleknagyság - amin végül már csak a közös udvaros, szalagtelkes lakóházak építése volt lehetséges.
A megadott földterületeket *hold*ban mérték. A "*hold*" mértékegység ekkor egy igával, egy nap alatt felszántható földterületet jelentett. Ezért országszerte változó nagyságú, a föld tulajdonságától függően 1’000 ÷ 2’000 □-öl közötti érték.
Az “*egy kapás föld*” az egy nap megkapálható szőlő nagysága - a talajminőségtől függően - 200÷300 □-öl lehetett.
Kiegészítésként szőlőterülettel is bírtak, de ennek nagysága is csak törtszámban kifejezhető. Réttel már nem mindenki rendelkezett. Érdekes, hogy a rét nagyságát nem területben adták meg, hanem a megtermelhető széna súlyával, ill. máshol a térfogatával jellemezték, ami mára megfoghatatlan, összehasonlíthatatlan mértékegység.

- „*királyi hold*” 2’347□, míg a ”*magyar hold*” 1’200 □-öl
- A későbbiekben rögzített, egységes "*kataszteri hold*" mérete 1’600 □-ölnek felel meg, ahol 1 □-öl 3,597 m² nagyságú
- öl = 1,896 m (ölező: három darabból összeállított, forgatható mezei mérőeszköz)
- ár = 100 m²
- hektár = 10’000 m²
- láb = 0,316 m
- kettőslépés = 150 cm (mezei munkáknál alkalmazták)
- sukk = felfelé álló hüvelykujj és a tenyér éle közötti távolság (szántás, ásás mélységének mérésére)

„A Nemesi Birtokok öszve írására szolgáló Tabella”

- részlet -

-11 Tett’es Farkas Gábor kapitány Úr belső fundusa **3** szántó **98** rét **18** szekér szénát adó **200** birka házatlan zsellérek szolgálnak **98** napot	-14 Nagy Pál belső fundusa 1/16 szántó 2/4 **1** mázsa szénát termő rét **1** kapás szőlő
-15 Nagy Sándor belső fundus 1/4 földje **2** rétje 2/4 szekérrel termő **1** tehene **3** kapás földje	-24 Dombián Zsófi özv. belső 1/8 föld **2** 2/4 rét 1/2 **1** tehene **50** f árendát fizet
-40 Balassa Dávidné özv. beltelke 1/30	-57 Nagy Pál beltelke 1/30
-87 Nagy Ferentz belső 1/30 földje **1** **2** kapás szőlő	-93 Ihász Nagy Ferentz beltelke 1/16 földje **1** 2/4 kapás föld **140** f árendát fizet
-99 Nagy Ferentz belseje 1/8 föld **1** kapás föld 2/4	-142 Nagy Ferenc katona belseje 1/16 földje **2** rét **1** mázsa szénát adó
-141 Nagy János, Nagy Károly fia belső 1/4 föld **5** rét **1** szőlő **3** kapás	-145 Nagy Imre belseje 1/30 szőlő 2/4 kapás
-164 Boda Ferentz föld **30** rét **3** **50** birka **1** tehén	-165 Boda Ádám föld **50** rét **7** **200** birka **3** bival zsellérje ***Horváth József***

A „Nemesi Közbirtokosság” sajátos bevételei:

- *„A Helység Kortsmájától fizettetik 750 forint”*

- *„a’ Gubatsból 150 forint …az erdőből más jövedelem nem lévén, minthogy vágásokra nincs fel osztva, egyedül legelőképp használtatik”*

19.4 NEMESI JAVAK ÖSSZEÍRÁSA – Anno **1844** -részlet-

„Vönötzki Köz Birtokosság
Vönötzki helység, Ughi és Vadkerti majorok”
(VaML, No452)

Szám	Neve	Jobbágyhely	Zsellér	Belső hely	Szántóföld	Rét	Szabad szőlő	Házak	Juh	Tehén
1	Benkő László	-	-	2/4	**10**	**2**	3/4	**1**	**40**	**1**
8	Nagy András	-	-	1/8	**1**	**1**	2/12	**1**	-	-
10	Nagy Ferentz	-	-	1/8	**2**	-	-	-	-	-
16	Nagy Pál	-	-	1/24	1/4	-	1/16		-	-
26	Domján Sófi	-	-	1/12	2 1/2	2/4	1/4	**1**	-	**1**
27	Nagy Gáspár	-	-	1/24	1 2/4	2/4	1/8	**1**	-	**1**
36	T. Vidos József bíró Ur	_	_	3/4	**8**	-	-	**1**	-	-
44	Balassa Dávidné	-	-	1/32	-	-	-	-	-	-
49	Nagy Ferentz	-	-	1/24	**2**	2/4	1/12	**1**	-	-
52	Hőbe István	-	-	3/4	**20**	**4**	3/4	**2**	**60**	**1**
54	T. Farkas Gábor Ur	-	-	**3**	**66**	**10**	**1**	**2**	**250**	**3**
67	grf. Cziráky Antal Exc.	_	_	1/12	**2**	**1**	-	**1**	-	-
91	Nagy Ferentz	-	-	1/4	2 2/4	2/4	3/12	**1**	-	**1**
103	Csöre Nagy Ferentz	_	_	1/8	**1**	-	2/12	-	-	-
123	Kunos Jakabné Asszonyság	-	-	**3**	**30**	**8**	1 1/2	**3**	**125**	**2**
128	Palánky János	-	-	**1**	**2**	**2**	3/12	**1**	-	**1**
129	Jánosa Ádám bíró Ur	_	_	**1**	**22**	**5**	**3**	**2**	-	**1**
153	Nagy Károly	-	-	1/4	**6**	**2**	-	**1**	-	**1**
177	T. Marton István bíró Ur	_	_	**2**	**30**	**6**	**2**	**1**	-	**1**
178	Boda Ferentz	-	-	1/24	**35**	**8**	-	**2**	**95**	**1**
179	Boda Ádám	-	-	**2** 2/.	**50**	**10**	-	**4**	**300**	**2**
182	Szőke Pál	-	-	3/8	**6**	**3**	**1**	**1**	-	**1**
186	Nagy Ádám	-	-	1/24	1 2/4	-	1/24	-	-	-
201	Vönötzki Közbirtokosság	-	-	-	**8**	**2**	-	**3**	-	-
					858 32/64	**210** 32/64	**32** 11/34	**128**		

Amint látható, ezt a felmérést már modern formában, nyomtatott adatlapokon rögzítették, hogy az eredmény könnyen kiértékelhető legyen.

A falu határát ekkor **200** természetes személy – néhány agilisen kívül mind nemes - birtokolta. A felosztatlan tulajdonok felett a *"Vönötzki Közbirtokosság"* rendelkezett. Közbirtoklásba tartozott 8 hold szántó, 2 hold rét, 3 ház, és 1'600 hold erdő. Az erdőből nem csak a fát, hanem a bőrcserzéshez szükséges gubacsot is a község értékesíthette.
A kocsmáltatás 380 ezüstforint, és a mészárszék bevétele is a Közbirtokosság jövedelmét gyarapította.

"Birtokosok: Farkas Gábor 66 h, Boda Ádám 50 h, Boda Ferenc esküdt, Marton István szolgabíró 30 h, Jánossa Ádám 22 h, gr. Cziráky Antal 2 h, és több mint 190 kuriális nemes és agilis, jobbágyhely nem volt."

Mindkét vagyonösszeírásból drámai képet kapunk Vönöck községről, hihetetlenül nagy nincstelenség tárul elénk – teljesen ne is higgyük el!
Nagyon erősen igyekeztek szépíteni az adatokon, pl. a zsellérek alkalmazását most is teljesen eltagadták. Csalfaság húzódik meg itt, hogy a birtokosok több, mint a felének ne lett volna tehene, és akiknek volt, azok is 1db jószágot vallottak be. Érdekes, hogy más igásjószágról: ökrökről, lovakról változatlanul nem esett szó, és ha tehenük sem volt, mivel művelték a földeket? A *Farkas*, vagy a *Boda*-birtok műveléséhez tíz ökör sem volt elég! Általános volt a juhtartás, szinte minden családnak voltak juhai, amit közös nyájakban legeltettek. Általános volt a sertéstartás, kondában tartva az erdőben makkoltatták - de erről nem kellett nyilatkozni.

A földbirtok nagyságát viszont pontosan be kellett vallani - az annyi amennyi – az összesítésnek ki kellett adni a határ nagyságát! Ezért nem tudni, hogyan tudtak megélni egyes családok az 1÷2 hold földjükből?

Kemenesalja egyes falvaiban: Mihályfán, Szt.Mártonban, Sömjénben, stb. működött a *Nemes Takács Céh*. A takácsmesterséget *Selly Mihály* (1742) sömjéni lakos honosította meg. Vönöckön *Seli József* (1810÷1863) vezette be a takácsmesterséget. A céhben csak férfiak dolgoztak a szövőszéken, így *N.Burgyán István*, *N.Gánts János*, *N.Somogyi György*, *Pap Mihály*, *stb.*. A termékek széles skálán mozogtak, a kenderfonal minősége szerint a háztartásban szükséges kendőket, törülközőket, asztalterítőket, lepedőket a finomabbjából, a durvábból pedig zsákot és ponyva anyagokat szőttek. (Nők csak jóval később kezdtek el szőni, és ez nem lett általános.)
A kendert termesztése, és feldolgozása igen munkaigényes, és meglepően nagy szakértelmet igényel! A vönöcki határban tökéletes termőterületet találtak, mert rendelkezésre állt az állandóan nedves talajú vízpart, - és a feldolgozáshoz szükséges folyóvíz, a Rőke és a Cinca patakok. Nagy tápanyag igénye miatt tyúktrágyával alaposan megrakták a földet: meg is nőtt a kender 3 m magasra! [107]
(Vönöckön a kérkedő embert így torkolták le: „*Ember vagy a lenben, de nem a kenderben*!", a túlságosan kíváncsiskodó "*Há vót*? –kérdésére pedig a „*Kendër ásztotnyi*!", a „*Mi közöd hozzá*!"-nak megfelelő kitérő felelet járt.

A kenderáztató gödör a Keréksásban volt. A kender leve elbódította, sőt el is pusztíthatta a halakat! A Marcalig lehetett látni a víz tetején pipázó, el-

[107] *Némethy Endre*: „A kender termesztése és feldolgozása Kemenesalján"; Néprajzi Értesítő, 1938. 204÷212 p.

bódult állatokat: a nagyját ilyenkor kézzel kapkodták ki a Cincából.
„*Fakutyával*” [108] törték a száraz kendert, és a beszívott portól még az emberek is elszédültek, elálmosodtak.
Ügyes kezű asszonyok ültek a rokkák mögé, és sodortak a formátlan kócból finom fonalat – hogy legyen miből dolgozni a takácsoknak.
Az intenzív kendertermesztés az 1930-as évek végéig működött – majd legyőzte a konkurencia, a gyári finom pamutszövetek tömeges megjelenése.

19.5 Nemes iparosok:

Egész Kemenesaljára jellemző, hogy a szegénységet két módon próbálták enyhíteni: intenzív állattartással és szőlőműveléssel, illetve kiegészítő, vagy fő foglalkozásként ipari szakmákat tanultak az olyan nemes családok fiai, akiknek a mezőgazdaság nem tudott kenyeret biztosítani.
(28)*N.Nagy Pál* -nak és (29) *N.Nagy Mihály* -nak azért nem volt földbirtoka, mert iparosok voltak: egyikük csizmadia, a másik pedig a bognár mesterséget űzte. *N. Pap Sándor* volt ez időben a “*Helység Kovátsa*”.
A vönöcki kisnemesek közül egyesek kénytelenek voltak feladni a gazdálkodást - ipart tanultak, és olyan közeli városba költöztek, ahol a helybéli céh hajlandó volt befogadni őket, mert Vönöckön a mesteremberek rendszerint egymagukban dolgoztak, legényt ritkán tudtak alkalmazni.
Czákly Mihály ev. lakatosnak olyan szerencséje volt, hogy Sopronban betársulhatott *Reschné* asszony özvegyi jogon vitt lakatos műhelyébe!
Ráadásul ez a műhely központi helyen, a Várkerületen, a nagy körbástya közelében volt. *Czákly Mihály* 1785-ben teljes polgárjogot nyert Sopron szabad királyi városban.
A helybéli krónikák a neve mellé mindig hozzáteszik, hogy *vönöcki nemes*!
Czákly Mihály Sopron megbecsült polgáraként, 1808-ban elnyerte a külső tanácsosi címet!

20 A ZSELLÉRSÉG

A kúrialista falvak lakossága a nemeseken és agiliseken kívül a zsellérekből állt.

A zselléreknek a világa ismeretlen maradt előttünk, mert nem készült róluk semmiféle feljegyzés. A zsellérek a jobbágyoktól eltérően, valójában mezőgazdasági bérmunkások voltak.
Míg a jobbágyához foggal, körömmel ragaszkodott a földesúr - mert csak vele tudta megműveltetni a földbirtokát – addig a zsellér szabadon szegődhetett el valamelyik gazdához, ahol részes művelésben dolgozott. A legszegényebb rétegük még saját házzal sem nem rendelkezett, hanem a nemes gazda által birtokolt lakóházban (curia), nemesi telken éltek, ahogy a korabeli vallomás írja:

"A nemtelen lakosok a nemes uraknak házaikat lakják, amely földeket és réteket bírtak napszámok szolgálása fejében, azok mind a nemes urak

[108] Faállványra felfogott, kézzel mozgatott csuklós kardkés: alatta tolták át a kendert.

allódiumaiból valók, azokat határtalan időkig, azaz usque beneplactium bírák földesuraiktól, melyektől soha nem adóztak, sem azok dicalis conscriptiojába soha nem ingrediáltak." [109] (50)

Amint a Szombathelyi Múzeumfaluban található vönöcki házat megnézzük, bizony nem lakott különb körülmények között a gazda, mint a zsellérje! A kuriális telken élő házatlan zsellérek kívül estek az úrbéres rendszeren, még az 1 forintnyi földesúri cenzust sem kellett megfizetniük, ezért Nincstelenségük ellenére lehetőségeikkel sok esetben szabadabban élhettek, mint a jobbágyok. Közülük többen iparosként is dolgoztak.

Mivel a nemesekhez hasonlóan nem adóztak, ezért kimaradtak a népesség összeírásokból, így általában a nevük sem maradt fenn az utókor számára.

Későbbiekben *Mária Terézia* királynő urbariális rendelete határozta meg a zsellér fogalmát, mely szerint az ⅛ jobbágytelket sem birtoklókat tekintették zsellérnek. 1790-ben a vármegye lakosságának a 41,5 % -át a zsellérek tették ki!
Az úrbéres időkben (1848-ig) a falvakban a házhelyek kijelölése a következő szabályt követte:

- zsellérudvar ¼ telek max. 400 □
- jobbágyudvar ½ telek 800 □, 0,3 hektár
- kisnemesi egésztelek 1'600 □, azaz 0,6 hektár
- jobbágytelek legkisebb mérete Vas vármegyében 24 hold!

21 ARÁNYOSÍTÁSI és TAGOSÍTÁSI PÖR

21.1 POLGÁRI PÖR – TAGOSÍTÁSI BIRTOKKÖNYV

A XIX. századi Magyarországon már országos gondot jelentett az évszázadok folyamán az örökösödések miatt szétaprózódott földbirtokok átláthatatlan tömege.

Általánossá vált, hogy a birtokos családoknak – még a kis gazdáknak is - a legkülönbözőbb határrészekben voltak elszórva a földjeik, ami lehetetlenné tette a gazdaságos megművelésüket. Elkerülhetetlen volt egy központi, államilag elrendelt, egységes elveken alapuló birtokrendezés, a „tagosítás". A tagosítás törvényi hátterét az 1836. VI., X., XII. törvénycikkek biztosították.
A szétszórt kis birtokrészeket igyekeztek egy egységbe, azaz egy tagba vonni: azaz összesítve (*commasálva*) hasítassanak ki.
Ezzel könnyebb lett a földek művelése és hasznosítása. Választhattak a birtokosok abban, hogy hova szeretnék az új tagot. Aki a falu közelébe akarta, az bizonyos százalékkal kevesebb területet kapott, mint amennyivel eddig rendelkezett.

A helyzet úgy alakult, hogy az un. kisbirtokosok, törpebirtokosok általában gyengébb fogaterővel rendelkeztek, ezért ezek a gazdák kérték földjeik faluhoz közeli tagosítását. Akik több földet akartak, azok távolabb lévő birtokokból kértek úgy, mint a nagygazdák.

---

[109] *Für Lajos*: Úrbéri törvényszéki iratok 1972, 56; VaML

A nagygazdák a falutól távolabbi területeken *majorokat* építtettek: ott tárolták a szerszámokat, és istállóztatták az igavonó jószágokat, hogy ne kelljen a földműveléshez – az ökrös fogat sebességével - naponta kivonulni.

Külön gondot okozott a közbirtokosságok helyzete, ahol *közös tulajdonban* is voltak földek, és haszonélvezeti jogok. A közbirtokosságok (*conpossessoratusok*) megszüntetését az 1832÷36. évi XII. tc. indította el, mely *"A határbéli közös haszonvételekre nézve gyakorlatból behozandó arányuságból"* címet viselte, és jogi hátteret adott a közös haszonvételek birtokarányos felosztásához!

A felosztás módjára két lehetőséget kínáltak: vagy csak a belsőtelek (fundus), vagy a külsőségekkel megnövelt földbirtok arányában lehetett megállapítani a birtokosok járandóságát. Természetesen ezért a legnagyobb birtokosok szembe kerültek a közbirtokosság többségével, mivel azoknak a fundus szerinti arányosítás felelt volna meg jobban.

A másik – a főbb - gondot az okozta, hogy a különböző határrészekben a földek minősége jelentősen eltérő volt: megtalálhatók voltak a zsírosabb, és a silányabb részek, amik meghatározták a termeszthető növények körét, és a várható hozamot - azaz az elérhető jövedelmet. Ennek figyelembevételével módosítani kellett a kiszámolt kataszteri föld mennyiségét.
Azért, hogy ezt az elméletet a gyakorlatban végre lehessen hajtani, az igazságos rendezés érdekében un. **arányossági kulcsot** kellet alkalmazni. Az alapvető kérdést az arányossági kulcs mértéke jelentette, amiben az érdekelt feleknek meg kellett egyezni. Nemcsak a földek eltérő minősége, de a felszínre került, sokszor több évszázados tulajdonjogi gondok miatt a tagosításokat gyakorlatilag csak peres úton lehetett végrehajtani!
Ekkor ugyanis még az ősrégi határjelekre hivatkozva (pl. több évszázados fák, sziklatömbök, vagy források helye, stb.) adták meg a birtokok határait!
Ilyen szerepe lehetett annak az Ughi-dűlőben álló hatalmas a cserfának is, minek törzsén négy hatalmas kovácsoltvas kereszt nézett a világtájak felé, emlékeztetve a hely eredeti szellemére. (A törzsét három ember tudta csak körülölelni.)
Országszerte megindultak az „*elkülönözési*" polgári peres eljárások, melyeknek során az ugyanabban a községben földbirtokkal rendelkező személyek végül megegyeztek a település határának, és minden haszonélvezetének arányos felosztásáról, és annak lehetőség szerint személyenként egyetlen tagban - vagyis egy helyen - történő használatba vételéről.

Vönöckön sem történt ez másként, erről tanúskodik a VaML-ben fennmaradt:

"Vönöczk község arányosítási és tagosítási pere. Vönötzki közbirtokosság pere 1845-ből." - megnevezésű polgári pör anyaga.

A felperesek - mint minden községben – itt is a legnagyobb földbirtokosok: *Kisbarnaki Farkas Ferenc, Marton István, Boda Ádám,* és *Boda Ferenc* voltak.
Alperesként az egész vönöcki közbirtokosság szerepelt, de nevesítésük érdekében csak egyes birtokosokat soroltak fel, mint:

"*Jánosa Ádám, Benkő János, Jánosa Mihály, Hőbe István, Benkő István, László Mihály, Ifj.Benkő István, Somogyi György, Nagy Károly, Potyondi Anna* néhai *Kunos Jakab* özvegye, *Benkő Sándor, Szuh László, Tompos László, Szőke Pál, Benkő László, Boda Pál, Riczinger István, Fülöp György, Hőbe Ferenc, agilis bíró Csiszlér János, és a többi vönöcki közbirtokosok*."

A per végeredménye alapján készült el a:

"Vönöczk község tagosítási birtokkönyve az 1846 évi állapot szerint" (68)

megnevezésű dokumentum, ami rögzítette, és megnevezte az egyes földbirtokosok tulajdonában levő földek nagyságát, és azok elhelyezkedését.

Ekkor a vönöcki határ **207** birtokos (természetes személy) tulajdonában volt, akik között akadtak más helységekben lakók is, valamint léteztek nem természetes birtokosok (pl. egyházak).

A legnagyobb földbirtokkal az Egyházasrádócról Vönöckre is átszármazó *Boda*-család bírt, közülük is kiemelkedett ***Boda Ádám***, akinek 389'825 négyszögöl föld volt a tulajdonában, ami ***243*** katasztrális holdnak felelt meg.

39. ábra Ahol megállt az idő - Anno **1974** [110]

A polgári per anyagában, mind érdekes relikvia, megtalálható az érintett személyek aláírása - ebből megismerhetjük őseink keze-vonását:

[110] *Németh Zoltán* tanító fotója

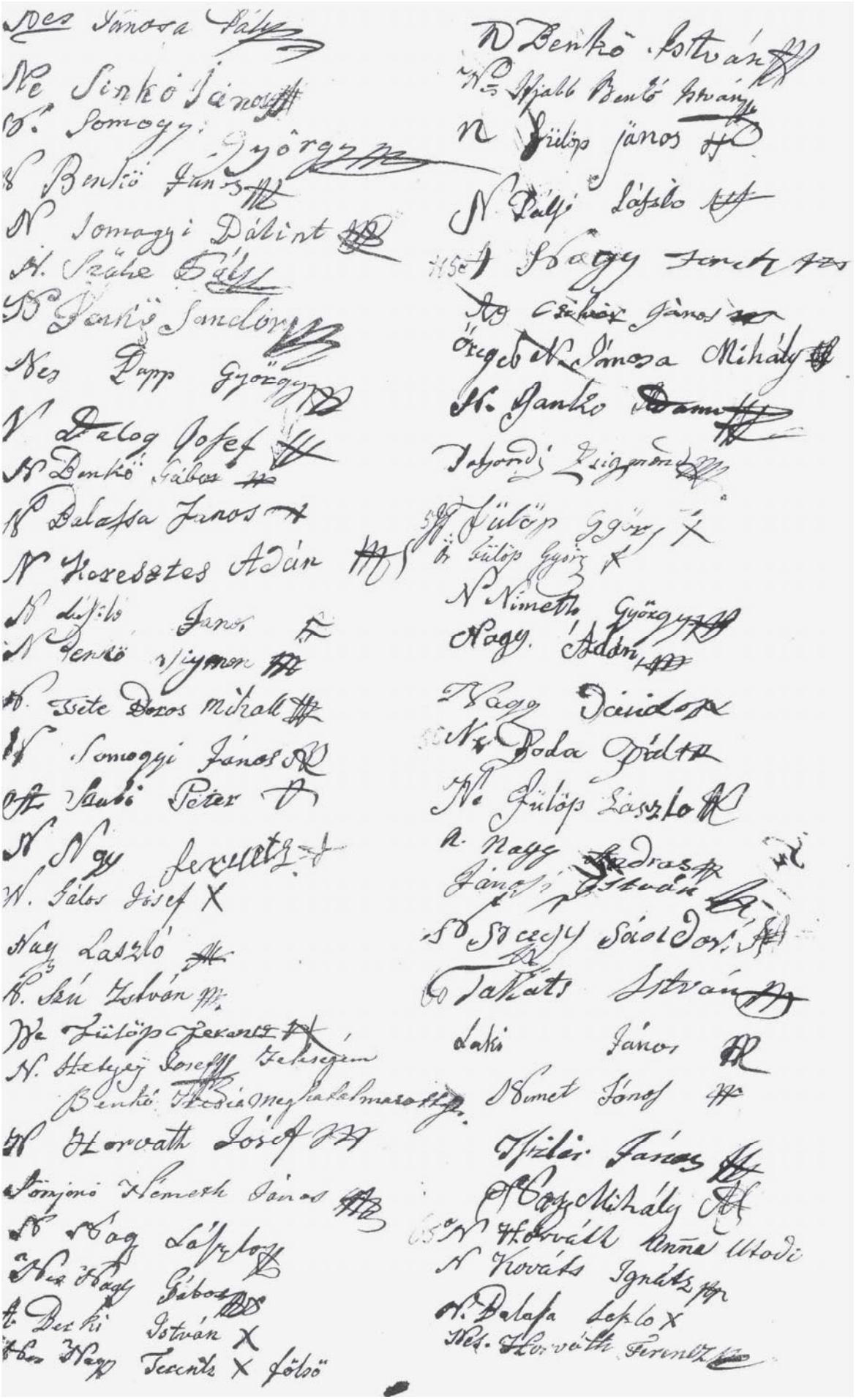

40. ábra Az alperes földbirtokosok kézjegye, VaML - Anno **1846**

Tanúi lehetünk az *analfabetizmus*nak: míg az írástudók az aláírásuk sajátkezűségét a *„Manu propria”* latin kifejezés ***m.p.*** – rövidítésével igazolták, az analfabéták másokkal íratták le a nevüket, és csak az ***X*** jelet tették maguk utána.

A tagosításra ugyan már 1836-ban törvényt hoztak, a gyakorlati végrehajtása azonban évtizedeken át késlekedett. Országszerte csak az 1850-es évektől indultak az általános birtokrendezéssel járó tagosítások.

Érdekes adaléka a tagosításoknak a Vönöckről, és határáról 1846-ban készített hiteles térkép, mert a vármegyében *egyedül a vönöckiek* mérették fel falujukat és határukat! (A „*Vönötzki határ térképe*” 602 -1846; VaML XV. U738, U739)

Sajnos, hiába vannak meg a tagosítási pör vastag aktái, mert szinte olvashatatlan, kalligrafikus kézírással készültek, és a szövegek a már korábbiakban említett latin *hivatali konyhanyelven* íródtak. Maga a puszta elolvasásuk is felér egy rejtvénnyel – lefordításukra pedig belátható időn belül nem kerül sor.
(Nagyon sajnálatos ez, mert a birtokrendezések folyamán sok olyan ősi adatnak kellett a felszínre kerülnie, amik kiindulópontként szolgálhatnának a helytörténeti kutatásokhoz: a birtokosok neve mellett az ősi határleírás, a dűlők és a határjelek elnevezései hordoztak biztosan sok rejtett értéket.)

VÖNÖCKI ingatlantulajdonosok névsora – Anno **1846**:

Sorsz.	Tulajdonos	Sorsz.	Tulajdonos
1	Szuh István		**Kis utca**
2	Boda Ferenc	83	Nagy Gábor
3	Boda Ádám		Nagy László
4	Sinkó János	84	Jánosa György
	Boda Ferenc		Tompos László
5	Benkő János utódai		Király János (Ság)
6	Nunkovits Lászlótól Marton úr		Konter Sámuel
7	Németh László	86	Kis István (Csönge)
	Csete Jánosné		Pótza György
	Nagy Imre		Jánosa Ádám
8	Nagy József		Palánki János
	Nagy Lajos	87	Fülöp Sándorné
	Molnár István	88	Ritzinger János árvái
	özv. László Mihályné		Ritzinger István
	Nagy Ádám		Ritzinger György
9	Szőke Pál	89	Benkő János

Sorsz.	Tulajdonos	Sorsz.	Tulajdonos
10	Boda Ádám	90	Tompos László
	Szabó András	91	László István
	Csikar Nagy László	92	Benkő Zsigmond
	Boda Ádám	93	Ritzinger István
	Szabó Péter	94	Stubán Jánosné
11	Boda Ádám		Fülöp József
12	Boda Ferenc úr		Jánosa György
13	Marton István	95	Lampért Györgyné
14	özv. Benkő Zsigmondné	96	Fülöp József
15	Balogh József	97	Pap János ifj.
	Fülöp Mihály		Pap Anna
	Fülöp Pál	98	Illés Mihály
	Fülöp János	99	Bokányi Gábor utódai
16	Hőbe Ferenc		gróf Cziráky
	Horváth János		Tompa Györgyné, Hőgyész
	Hőbe László	100	Döbrönte Ádám
17	Hőbe Ferenc	101	Csikar János
	Hőbe László	102	Pap Dániel
	Egri István	103	Pap Sándor
	Egri Mihály		Pap Zsófi
18	Özv. Pálfi Lászlóné	104	Pap István
	Károlyi Józsefné		Nagy József
	Banyó Pálné (Szt.Márton)	105	Seli József
19	Ifj. Benkő István		Jánosa György
	Benkő László		Laki János
20	Gálos József		Bedők János
	Keresztes László	106	Balassa László
	Gálos József		Balassa János utódai
21	Takáts János v. Kondrátz	107	Berki Katalin
	Jánosa József utódai		Berki István
	Jánosa Imre István		Szente István
	Takács János		Laki János
	Jánosa v. Bódis Pál utódai		Seli József
	Jánosa Mihály utódai		Jánosa György

Sorsz.	Tulajdonos	Sorsz.	Tulajdonos
22	Balog Ferenc	108	Pap János idősb
	Somogyi János		Károlyi Józsefné
	Somogyi István utóda, Hőgyész	109	ör. Hőbe István
	Somogyi János	110	Benkő István ör.
23	Hőbe István ifjú		Benkő János
	Hőbe Mihály		Szuh László
	Hőbe József	111	Farkas Ferenc
24	Kis János utódai (Gencs)	112	Szőke Pál
	Káli István utódai		Tolnai Pál
	Péntek János		Benkő János
	Lakatos Ádám		Horváth Ferenc
	Somogyi László		László István
	Somogyi Dániel		Hőbe László
25	Szuh László	113	Györkös József
26	Jánosa Dávid		ör. Nagy Ferenc
27	Nagy Károly		Alsó Nagy Pál
28	Edvi István		Nagy Juli
	Tompa Györgyné (Hőgyész)	116	Németh István
33	Jánosa Ádám és Dániel		Iványi András utódai
34	Ferentzi István utódai		Jánosa Pál utódai
	Ferentzi Imréné		Lampért István
	Farkas Ferenc		Horváth László (Sömjén)
35	Somogyi Sándor	117	Farkas Ferenc
	Somogyi Ádám (S. Gábor fia)	118	Boda Ádám
	Somogyi Bálint (S. Gábor fia)	119	László Mihályné
36	Frank János		Szuh László
	Somogyi Gábor utódai		Döbrönte Imre
	Ihász Nagy Ferenc		Itzés János (Vat)
37	Farkas Ferenc		Horváth Lászlóné
	Tamóka Ferencné		László Mihály
	Iványi András utódai	120	Patyi Sámuel
	Szabó András		Kovátsits János
	Tamóka Mihály		Döbrönte Imre
	Ifj. Tamóka Sándor		Nunkovits Lászlótól Marton
	Tamóka Pál		Fülöp Sándorné

Sorsz.	Tulajdonos	Sorsz.	Tulajdonos
	Tamóka Sándor ör.		Tompos László
38	Rudi Mihályné		Kis Nagy Ferenc
	Gánts János		Hőbe Mihály
39	***Catholikus Iskolaház***		Hőbe István ifj.
40	Németh János (Sömjén)		Hőbe József
41	Mesterházi Dávid		Somogyi Gábor utódai
42	Sándor József		Jankó Ádám
	Kis Aksza	121	Takáts István
43	Jánosa Ádám ur	122	Nagy Dávid
44	Palánki János		Nagy Gáspár
	Mesterházi Zsigmond utódai		Nagy Pál felső
45	Somogyi Zsigmond utódai		Nagy Mihály
	Mendel Sámuel		Balassa Jánosné alsó
46	Horváth Ádámné		Mátits Andrásné
47	Boda Ferenc	123	Boda Pál
48	Kunos Józsefné		Felső Németh György
	Kunos Jakabné		Boda János
49	Somogyi György		Ritzinger János utódai
	Kunos Jakabné	124	Boda Pál (Boda Ferenc)
50	Szőke Pál	125	Böröndy Sándor
	Hőbe Mihály		**Alszeg**
	Hőbe István ifj.	126	Ritzinger János utódai
	Hőbe József		Magasi Ferenc (Magasi)
51	Jánosa Pál	127	Németh János
	Vági Andrásné		Böröndy Sándor
	Káli v. Horváth Mihályné		Jánosa József (Magasi)
	Bokányi János	128	***Faluháza***
	Követses szer	129	***Közös***
52	Káli v. Horváth Mihályné	130	Benkő János
53	Pap György	131	***Falué***
54	Bedők János	132	Molnár László
55	***Evangélikus Papház***	133	Alsó Németh György
56	Benkő Sándor	134	Fülöp László
57	Marton György utódai	135	Nagy Sándor
58	Benkő István öregebb	136	***Kovács-ház: Falué***

Sorsz.	Tulajdonos	Sorsz.	Tulajdonos
59	Kunos Jakabné	137	Stubán Mihály
	Benkő Gábor	138	ör. Jánosa Mihály
60	Kunos Jakabné	139	Farkas Ferenc
	Benkő Gábor	140	Keresztes Ádám
61	Károly János		Alsó Nagy Pál
	Molnár Jánosné		Horváth Ádámné
	Burján István		Károlyi Józsefné
	Kis József	141	***Vendégfogadó***
	Kunos Józsefné	142	Balog József (Szt.Márton)
62	Tolnay Pál utódai	143	Tolnai Pál utóda
	Szőke Juliánna	144	Getsényi Andrásné (Pásztori)
63	Boda Ádám		Szőke Györgyné (Hőgyész)
64	Kováts Lászlóné (Vat)	145	Potyondi Zsigmond
65	Felső Németh György		Potyondi Ferenc
66	Csőre Nagy Ferenc		Csík-maradékok
	Szuh István		Nagy András
67	Kunos Józsefné	146	ifj. Fülöp György
68	Jánosa Mihály, ifj. alsó		Benkő János utódai
69	Tompos László	147	Somogyi Bálint
70	Kunos Jakabné		Sinkó János
71	Szuh László		Bedők István
	Gyöpi helyek		Tőke János
72	Berki István	148	Jankó Ádám
73	Kozáry György		Balassa Pál
	Stubán Mihály		Bedők István
74	Károlyi Józsefné		Tőke János
75	Ihász Nagy Ferenc		Illés József
76	Székely Lászlóné		Csiszlér János
77	Horváth Ferenc	149	özv. László Mihályné
78	Szuh Sándor	150	Benkő László
	Szuh Istvánné		**Rebelits-rétből**
79	***Pásztorházak***	1	Benkő László
80	Kis Nagy Ferenc		Mesterházi Zsigmond
	Nagy Sándor	2	Benkő Zsigmondné
81	***Evangélikus Oskolaház***		Fülöp János
82	Felső Balassa Mihályné	**Össz.**	**87’313** □

A VaML-ban őrzött - Vönöcköt és határát bemutató térkép - részleteire bontva:
(Anno **1846** - VaML XV. U738, U739) [111]

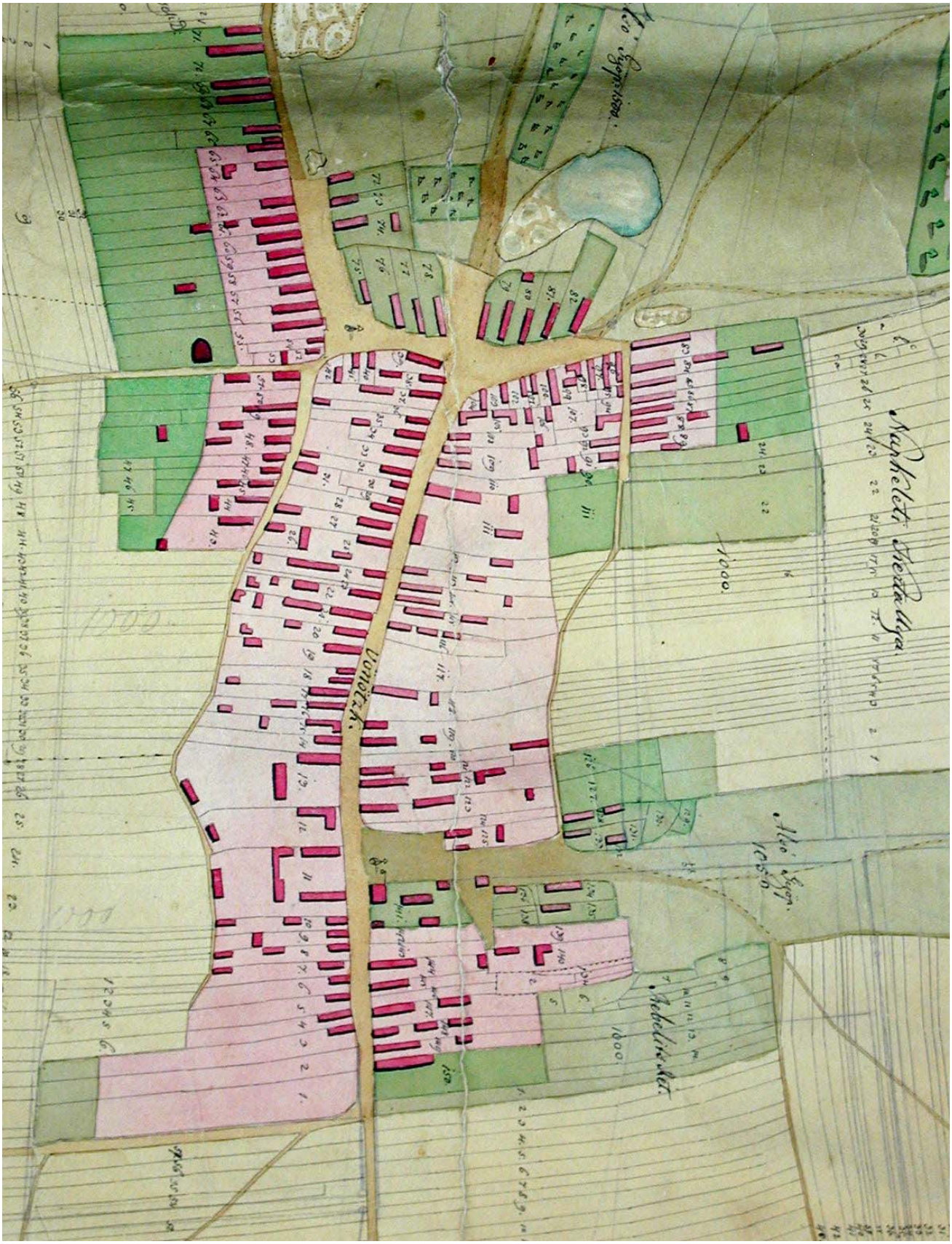

41. ábra VÖNÖCK falu (részlet)

[111] a *Szerző* fotója

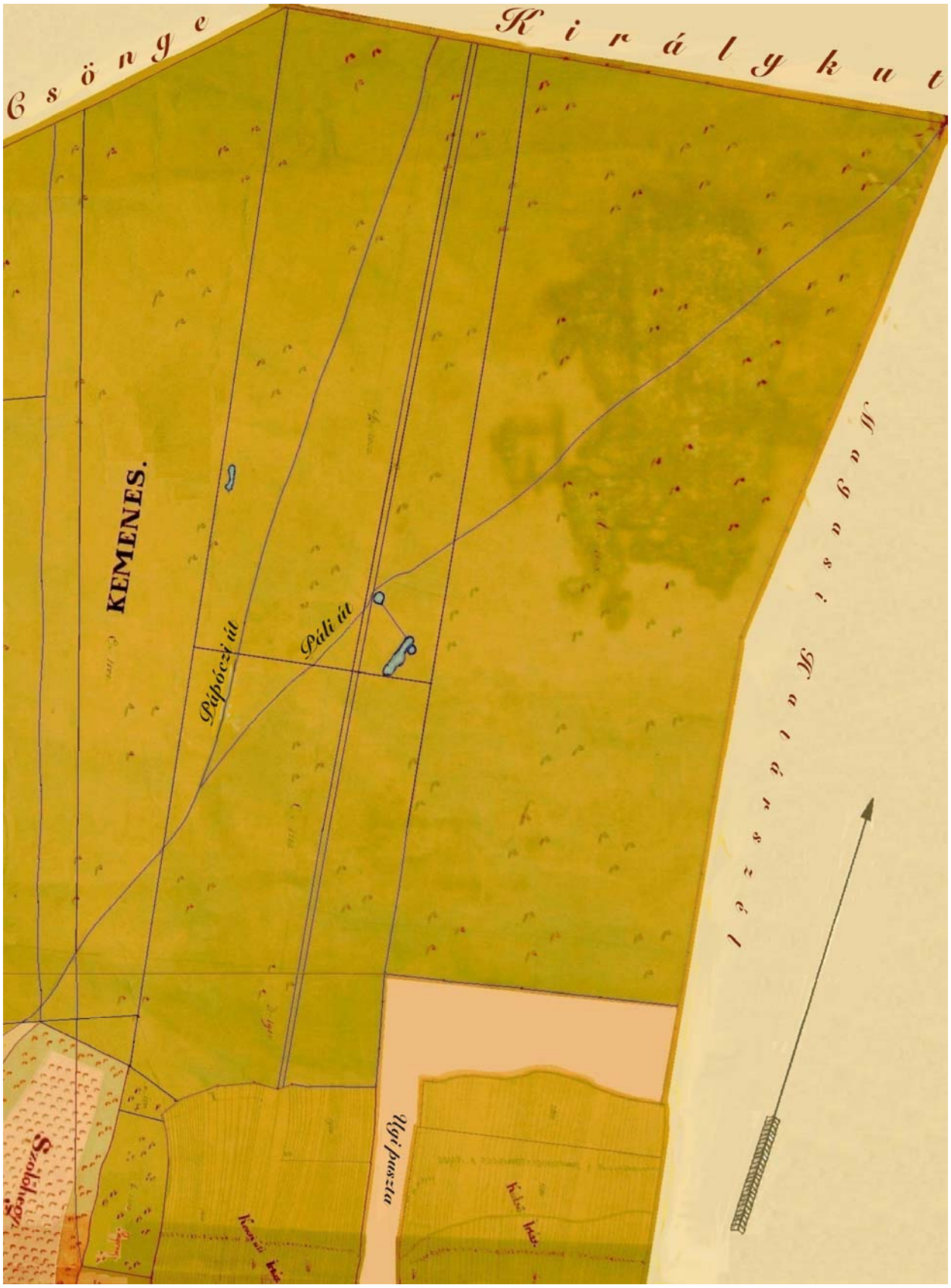

42. ábra A Cser Vönöckhöz tartozó része

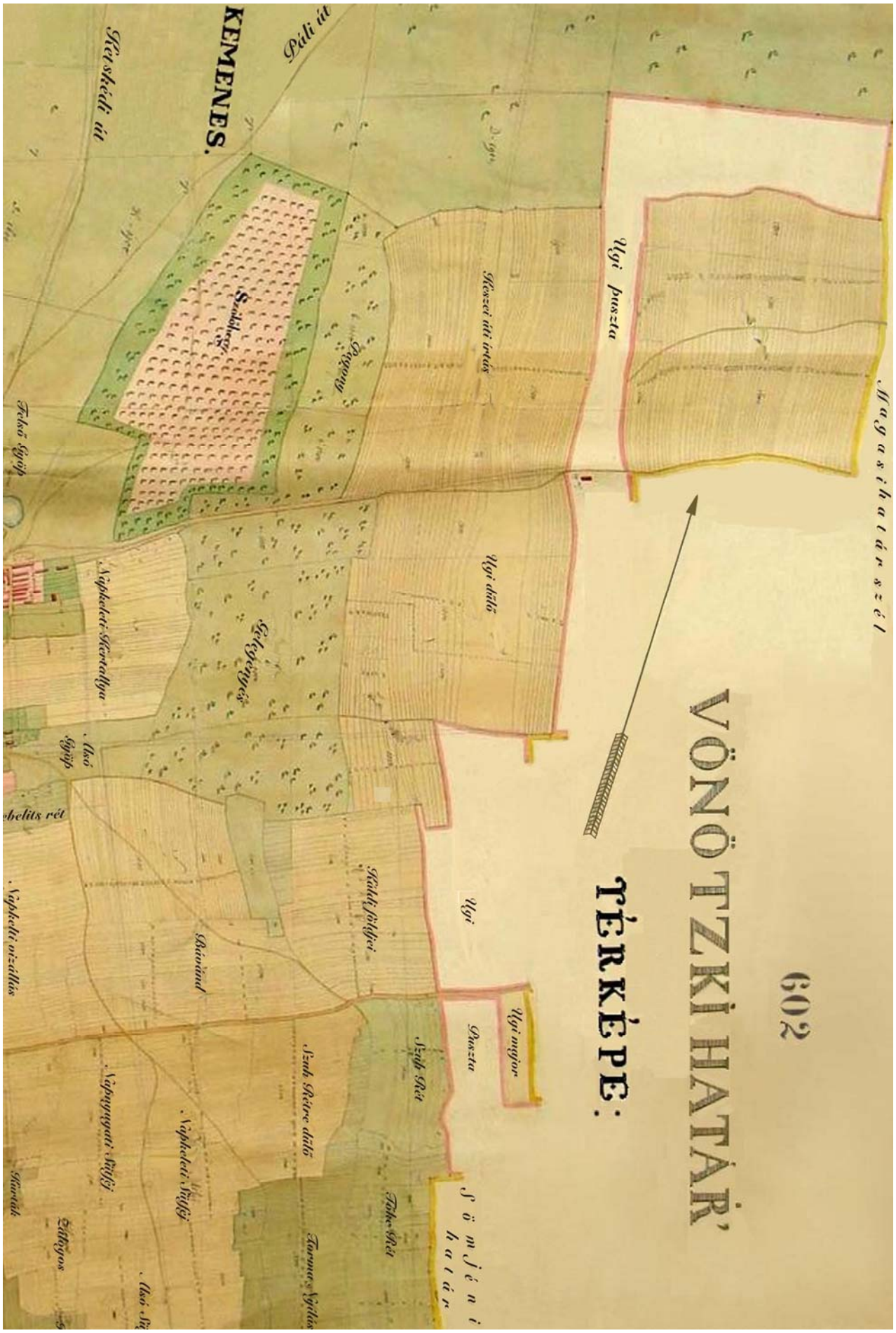

43. ábra A falu és a felső határrész

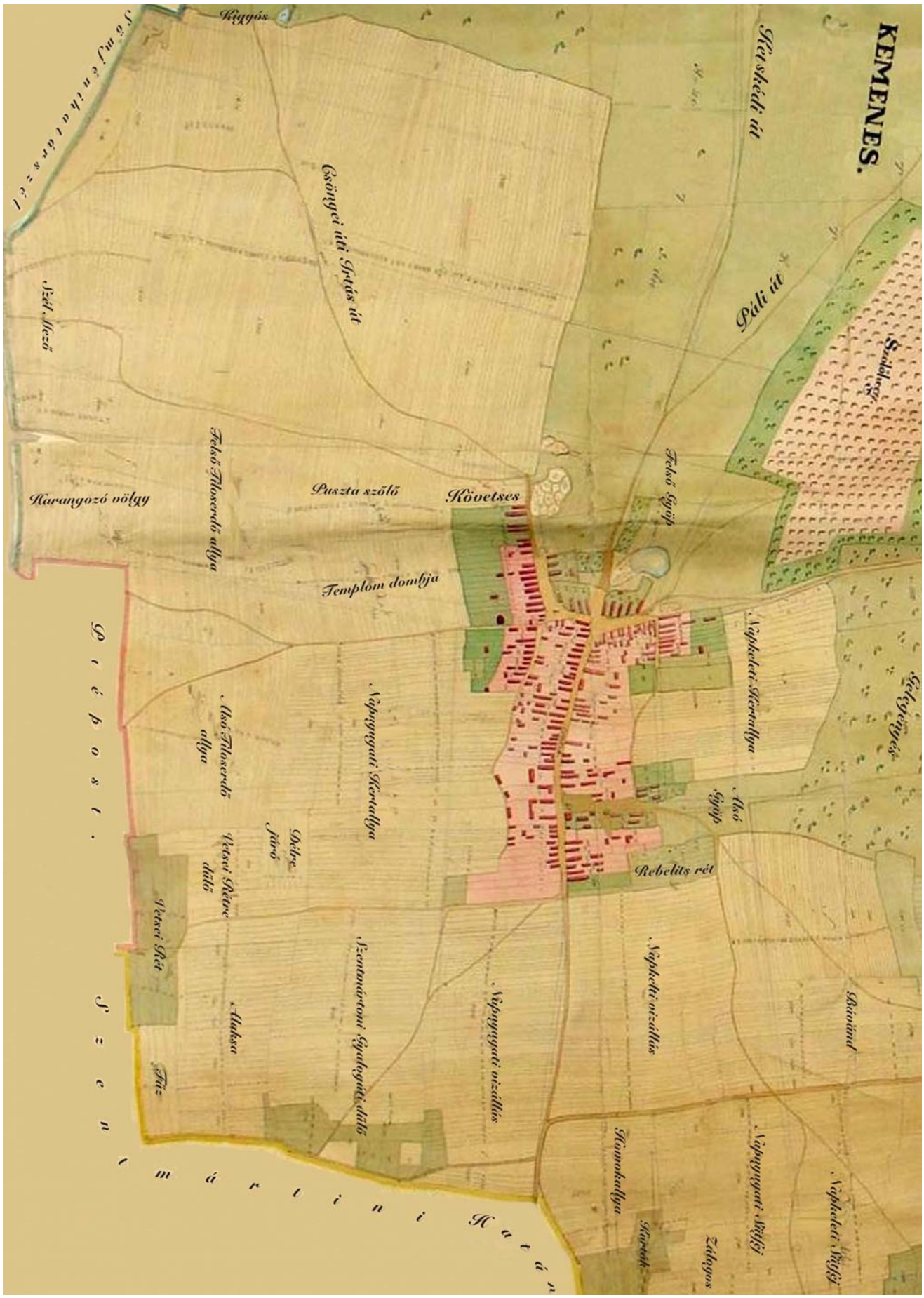

44. ábra Alsó határrész

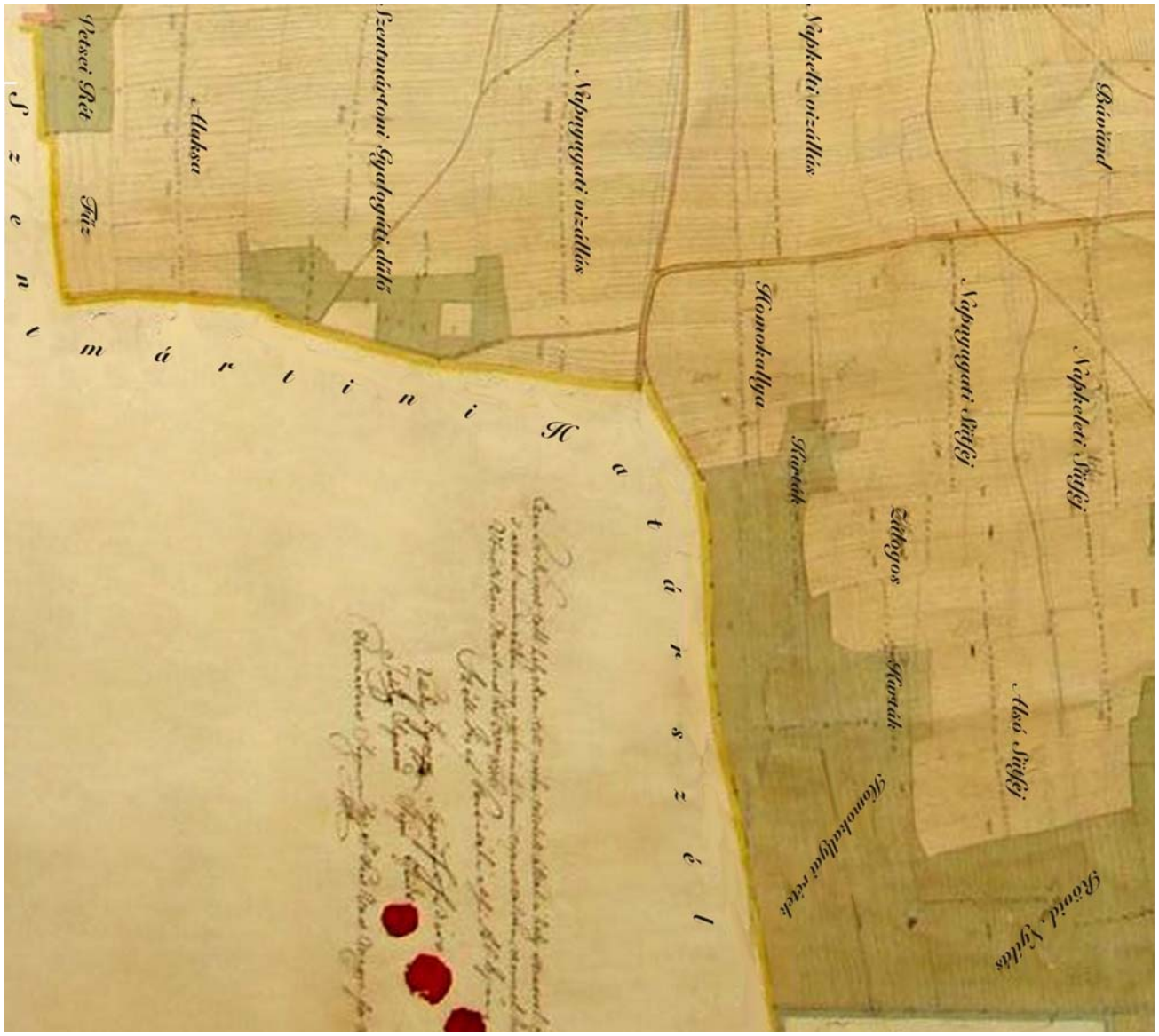

45. ábra Alsó határszél

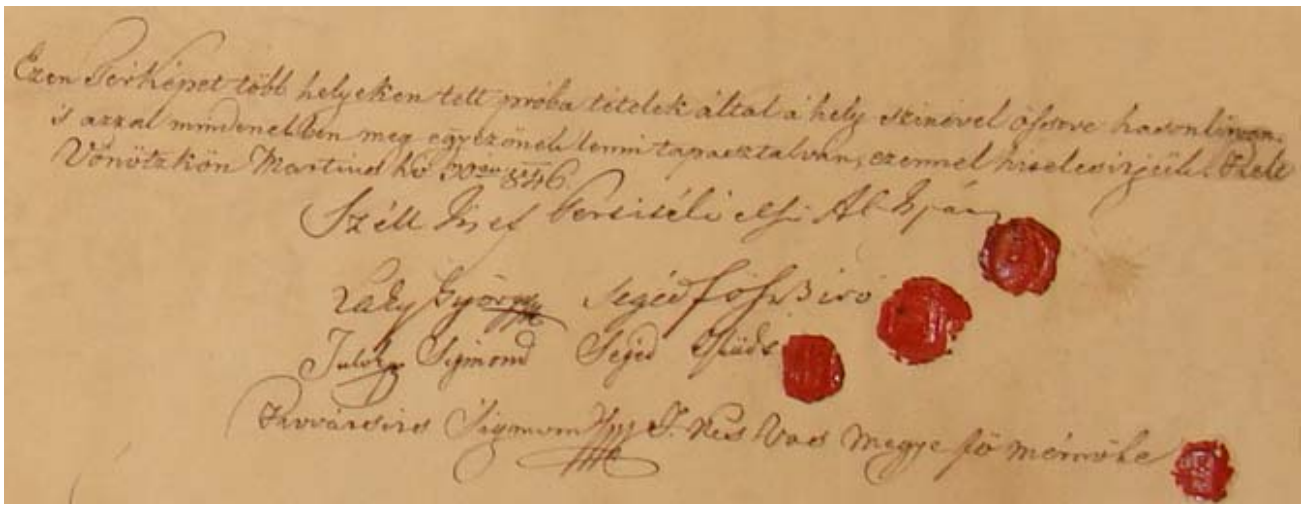

46. ábra Vönöck és határa: Anno **1846** – Hitelesítés (a *Szerző* fotói)

22 VÖNÖCK A TÖRTÉNELEM FORGATAGÁBAN

22.1 A TATÁRJÁRÁS:

A muhi csata [112] után a tatárok [113] hajtóvadászatot indítottak *IV. Béla* (1235÷1270) királyunk után, kedvelt szórakozásuk volt a meghódított országok uralkodóinak az üldözése, és kézre kerítése.
Királyunk az országból kimenekülve az osztrákoknál nem nyert oltalmat, ezért 1242-ben családjával kalandos úton a dalmát szigetvilágba futott. *Osl* fia *Herbord* ispán segítette az útjukat, és együtt maradt a királyi családdal, védve a királynét és gyermekeit.

Kadán vezér folyton a királyunk sarkában járt – így valószínű, hogy *Herbord* ráhozta Kemenesaljára az üldöző mongolokat, nem lehetett őket lerázni, még az Adria partján is ott toporzékoltak a lovaik. Amerre pedig ők megfordultak, ott mindenkit legyilkoltak, és minden épületet felgyújtottak. Kemenesalján több olyan településnév is ismeretes, amiket a tatárjárás után nem építettek újjá – biztosan kiirtották minden lakójukat.

Vönöcktől alig félórajárásnyira lévő Szt.Márton falu is két elpusztított helység romjaira épült.[114] Ha pedig jártak ott a tatárok, akkor biztosak lehetünk benne, hogy Vönöcköt is fellelték, és felégették!

Nagyapáink még regéltek arról, hogy Vönöck falu is eredetileg máshol volt!

22.2 TÖRÖK-VILÁG MAGYARORSZÁGON /1526÷1683 /

A mohácsi csatavesztéskor [115] *I.Szulejmán* (1520÷1566) török szultán napokig várta az „igazi” magyar hadakat, mert nem hitte el, hogy a Magyar királyságtól csak ekkora ellenállásra tellett szer.
Ezért a szélrózsa minden irányába kiküldték az *akindzsik* lovas egységeit, hogy derítsék fel a valóságos helyzetet, illetve keltsenek minél nagyobb zavart a magyarságban, hogy ne tudják meg, merre van a török főserg.

Így 1526-ban minden ellenállás nélkül eljutottak a törökök a Lajtáig, és az útjukba eső Kemenesalját is végigrabolták és égették. (34,78) Főleg az egyházak szenvedtek, mivel ezek arany és ezüst kincseire fájt a foguk, ezért a fő célpontok a templomok és kolostorok voltak. 1526 őszén kifosztották, majd felégették Dömölkön a *bencés*, Intaházán a *pálos*, Pápócon a *premontrei* és a *pálos*-rendi kolostorokat, valamint Bokodon, Intán, Gencsen, Vadasülésen, Bekenyben, Varsányban, Kissomlón az ősi, *Árpád*-kori templomokat. A pusztítás olyan súlyos volt, hogy ezek az egyházak soha nem épültek újjá - az írások többet nem szólnak róluk! (34)

Még el sem múlt a váratlan és szörnyű dúlás emléke, de már 1529-ben, Bécs ostromára felvonult *I.Szulejmán* szultán seregéből megjelentek Kemenesalján a portyázó rablócsapatok, és megismétlődött a faluégetés. (34)

---

[112] 1241. április 11.
[113] valójában mongolok
[114] villa Beruzk = Bereck falu
[115] 1526. augusztus 29.

A pogány törökök a fegyveres összecsapások lehetőségét elkerülve, zsákmánnyal megrakodva hazatérhettek a fősereghez.

A hagyomány szerint a török *martalóczok*nak [116] soha sem sikerült meglepni a vönöckieket, mert azok percek alatt bemenekülhettek a Cser bozótos erdőségébe. A török, tatár rablók ilyenkor bosszúból porig égették a falut.

I.(Nagy) Szulejmán szultán 1532-ben *I.János (Szapolyai)* (1526÷1540) király szövetségében Bécs elfoglalására indult többszázezres seregével.
Ibrahim fővezír előhada 1532. július 27÷28-án Pápa felől elözönlötte, és feldúlta a kemenesaljai falvakat. (34, 52) Most is a Cser erdő sűrűje, és a Marcal mocsarainak mélysége mentette meg a lakosságot a rablánctól, netán, hogy „levágják" őket a dühöngő martalócok.

A szultáni fősereg nem jutott Bécsig, fennakadt a hősiesen védekező Kőszeg kis várán. A három hétig elhúzódó ostrom alatt viszont kisebb-nagyobb martalóccsapatok újra meg újra végig dúlták a már úgyis kifosztott falvakat, – betakarították a gyümölcsösöket, állataikkal fellegeltettek mindent, ami csak ehető volt. A bujdosó lakosság meg éhezett, a hagyomány szerint már az erdőben a famohát ették! (Lásd a „*Szalados története*" szakaszt.)

A török haderő önkéntesekből álló könnyűlovassága, az *akindzsik* és a vallási fanatizmusból hadba álló *delik* nem kaptak zsoldot, rablásból kellett megélniük. Ők okozták a lakosság szenvedését, öltek, gyújtogattak, amerre csak jártak. Ennek a szedett-vedett népségeknek a harcértéke nagyon kevés volt: a későbbi összecsapásokból kiderült, hogy a magyar huszároknak nem tudnak ellenállni, és ha nem hiányzott a bátorság, akkor még a 7÷8 -szoros túlerő esetén is győzelmi esélyünk volt velük szemben!

A török szultán parancsára hadba rendelt *krími tatárok* is csak a lakosság esztelen öldöklésére, és a települések felégetésére, legfeljebb a pánikkeltésre voltak alkalmasak - korszerűtlen fegyvereik, és fegyelmezetlenségük miatt ütközetben sosem tudtak helytállni. Szándékosan ijesztő, vad külsejükkel, és nagy létszámukkal próbáltak félelmet kelteni, és nem is mindig eredménytelenül: *Gázi Giraj* tatár kán Pápa vára felé közeledő seregének félelmetes látványától megrémültek a német zsoldosok, pedig azoknak a várostromokhoz semmiféle fegyverük és eszközük nem volt. 1594. október 2÷3–án éjjel titokban megszökött az őrség - a tatároknak az ölébe pottyant Pápa üres vára!
A tatárok átadták a várat *Idriz* pasának, a város lakosságát pedig rabláncra fűzve elindították a keleti világ rabszolgapiacai felé. Majd *Szemender* pasa lett a vár új kapitánya, és 1596-ban innen kezdte megszervezni a *„pápai nahié"* –t, ami , a fehérvári *szandzsák*ba tartozott volna a budai *vilajet*, másként *pasalik* részét képezve. (34, 43, 52, 72, 77)

Szerencsére ez a közigazgatási rendszer csak papíron jött létre, mert a várat stratégiai fontossága miatt már 1597-ben visszafoglalták a keresztény seregek!

---

[116] „*Martaloczok*"-nak nevezték a törökök a rablásból élő könnyűlovasságukat.

47. ábra Akindzsik és Delik [117] ijesztő hada

22.3 HÓDOLNI A TÖRÖKNEK:

A török korról szóló írásokban sokan tévesen értelmezik a *"hódolt falvak"* kifejezést, illetve a *„töröknek való hódolást*”. Van, ahol Vönöcköt is így emlegetik, ezért itt az ideje, hogy tisztázzuk ezt a fogalmat!

A török által meghódított más országokban a lakosság sorsába beletörődve elfogadta hűbéruraiknak török földesurakat, a *szpáhi*kat.

[117] „Codex vindobenensis”,Nationalbibliothek Wien, Austria;
akindzsi = önkéntes könnyűlovas; del i= vallási-fanatikus, önkéntes könnyűlovas

A törökök a magyar településekre is ki akarták terjeszteni ezt a feudális rendszert, és tartós berendezkedésre számítva, meg akarták teremteni a jogi hátteret. Fenyegetésekkel, zsarolással, gyilkolással igyekeztek a települések elöljáróit megfélemlíteni, és rábírni, hogy írásos nyilatkozatban ismerjék el a török fennhatóságot.
Kijelöltek számukra földesurat a szpáhik közül, akivel szintén írásban kellett megállapodni a lakosság terheiről: pénzbeli és természetbeli juttatásokról. Ezen kívül kivetették a szultán adóját is: jobbágyra, nemesre egyaránt!

Tehát a „*hódolás*" két fél között létrejött feudális, *hűbéri alkut* jelentett, és nem azt, hogy egy török csapat sikeresen rajtaütött egy településen! (73, 77)

A „*hódolt*" falvak földesúri jogait a *szpáhik* kapták jutalmul a szultántól, és ha a falu a kirótt adóját megfizette, nem háborgatták őket a kóborló csapatok. Behódolni viszont elég kockázatos cselekedet volt, mert a nemes vármegye megvédeni ugyan nem tudta őket, de mégis tiltotta a „*hódolást.*"

A végvári katonaság sem nézte jó szemmel ezeket a településeket, kíméletlenül megsarcolta őket: lovaikkal lelegeltették a vetéseiket, gabonájukat learatták előlük, gyümölcsöseiket megdézsmálták – nem törődve azzal, hogy jobbágy, vagy nemes a birtokán járnak-e.

Az oszmán birodalomban az európai nemességhez hasonló társadalmi helyzetben a *szpáhi*k álltak, akiknek a hűbérura maga a szultán volt. A szpáhik vitézi tetteik jutalmául tőle kapták a birtokukat, amit aztán bármikor elveszthettek, vagy a birodalom másik szögletében jelölték ki, és ráadásul nem vált örökletessé. Ezért a szpáhi-birtokokon kegyetlen rablógazdálkodás folyt, minél hamarabbi meggazdagodás volt az egyetlen cél.
A törökök számára érthetetlen maradt a magyar lakosság azon viselkedése, hogy sohasem ismerte el igazi földesurának az *iszpahiáját*, inkább vállalva a kettős adózás terhét, az elmenekült földesurának is megfizette az adót!
Az 1606. évi *zsitvatoroki béke* megtiltotta a töröknek a hódoltsági terület növelését, de azok, lépésről lépésre, szinte észrevétlenül nyomultak előre. Tovább folyt a hódoltatás, az adószedés és a lakosság elhurcolása, hiszen a török katona-földesúri réteg számára a magyar alattvalók adója volt az egyetlen jövedelmi forrás. Az elhurcolt személyekért vagy váltságdíjat szedtek, vagy eladták őket rabszolgának.
Hogy véget vessenek ennek a helyzetnek, nádori parancsra összeírták Vas vármegyében a Marcaltól a Rábáig fekvő területen a törökök garázdálkodásait.

Vönöckről így szólt az 1649. december 01-én kelt jelentés: [118]

"Pagus Vönöck:
*Ezen Faluis nem hódult külömben hanem hogy Pápában Török volt ackor kéntelen volt véle, és hogy I(*ste*)n Pápát az kereszténeknek visza atta, sokhásem hódultak."*

[118] MOL P1315 *Batthyány*-llt. Vasmegyei hódoltság; I.*Ádám* iratai, 4. csomó

48. ábra Szpáhi uraság, harci öltözetben - Anno **1650** [119]

Ebben a jelentésben részletesen szerepelnek a „*Rábán túli*” területeken elkövetett emberrablások, gyilkosságok, és egyéb hatalmaskodások – pontosan megadva az áldozatok nevét és lakhelyét.
Szerencsére vönöcki személyeket nem találni a jelentésben!
A fentieket alátámasztja az 1594. évi rovásadó összeírás, amelyben feljegyezték a *„hódolt”* kemenesaljai községeket, de Vönöck nincs köztük! (62)

A Marcal folyó mentén egymás alatt, egy fűzérben sorakoztak a *hódolt* falvak: Gencs, Hölgyész, Szergény, Merse, Mihályfa, Sömjén, Simonyi, Ság, Pálfalva, és Vérkő.

[119] *Velimir Vukšić* grafikája

22.4 TÖRÖK IDŐK KESERVEI:

Nyugat-Magyarország a kettős királyság, és a török-megszállás alatt mindvégig a *Habsburg*-házból származó királyok uralma alá tartozott, akik közül az első *I.Ferdinánd, Habsburg* (1526÷1563) volt.
Buda eleste (1541) után a Győr és Kanizsa közötti katonai védvonalat a Rába folyóra támaszkodva, annak nyugati oldalára építették ki. Korabeli szóhasználat szerint az volt a „*Rábán túli*", míg Kemenesalja a *„Rábán inneni"* terület. Kemenesalját ekkor védtelenül magára hagyták!

A Marcal-völgy a Rába vonaláig „*senki földje*" volt, és hol a török, hol a birodalmi császári csapatok rabolták végig a falvakat. Sajnos a nyugat-európai zsoldosok kegyetlenkedésben oly annyira túltettek a pogányokén is, hogy az még a töröknek is sok volt: a budai basa levélben kérte a császárt, hogy fegyelmezze meg a *vallon* zsoldosait!

Kemenesalja ezután állandó csatározások színhelye, pusztul ember és vagyon: egyre gyakoribbá válnak az emberrablások, és a gabonát – sokszor még éretlenül is - hol a török, másszor a végvári katonaság takarítja be.
A Marcal-völgy ugyan nem tartozott állandóan megszállt területek közé, de a törökök minden kelet-nyugati mozgása érintette. Nem csak az átvonulások, hanem a sarcolások, rabló hadjáratok alkalmával is szenvedett az itteni nép.
A feljegyzések szerint a következő fél évszázadban legalább tízszer rabolta végig a török sereg Vas vármegyének kemenesi részét, persze a történelem csak a nagy hadak átvonulásáról emlékezik meg: (34, 43, 52)

- 1543-ban „*Uloman*" bég török-tatár hada sikertelenül ostromolta Pápát:

„Látá Uloman bék, hogy semmit nem árthat nekönk; elmene az váras mellett nagy szégyenyére, de azért az Kemenös alját elraboltatta Ulomán bék, ki lén az egész földnek nagy romlására." [120]

- 1543-ban 80'000 török vonult végig e vidéken, mint a sáskák, elpusztítottak mindent

- 1566-ban *Thuigon* budai pasa végigrabolta a kemenesaljai falvakat.

- 1567-ben <u>*német zsoldosok*</u> végigfosztogatták és felégették Kemenesalja falvait. Vönöckön a vármegyei vizsgálatkor **7** nemes házánál becsülték fel a károkat. (52, 82)
/Német katonák kártétele: MOL, A Magyar Kamara Archívuma. Acta Publica E 142 Fasc. 34/24./

- 1582 nyarán a fehérvári törökök kifosztották, és meghódoltatták Vas vármegyének a Rába-jobbparti, hegyháti és kemenesaljai falvait. Közel száz falu vált török adófizetővé. A hódítók három *náhijébe* szervezték a vasi falvakat. (V.V.K.) [121]

-<u>1595. június 28.</u> Vas vármegye Közgyűlésének állásfoglalása a vármegyében kóborló *szabad hajdúk*kal kapcsolatban:…*tudják meg tőlük, hogy akarnak-e kétkezi munkát végezni életük fenntartására, vagy inkább hadi vállalkozásokban vennének-e részt? Aki nem akar kétkezi munkát végezni,*

---

[120] *Martonfalvi Imre* naplója – *enyingi Török Bálint* deákja
[121] Vas vármegye Közgyűlése

annak ajánljanak katonai zsoldot, ha pedig valaki ezt is visszautasítaná, azt büntessék meg." (V.V. K. T. J.) [122]

49. ábra A legnagyobb harcértékű fegyveresek: az oszmán janicsár, és ellenfele, a birodalmi vértes (*küraszir*) [123]

- <u>1596. június 17. Vas Vármegye Arányosító Széke</u>:

-*„A vármegye közönsége úgy határozott, hogy az egész Kemenesalja kerületet – Bagoly Tamás szolgabíró járását – …erre az esztendőre fel kell menteni a királyi rovásadó és minden más fizetség alól, a következő három ok miatt:*

-1. az ottani lakosoknak semmi reménye sincs a maradásra, sőt maga a pápai parancsnok is nyíltan engedélyt adott nekik a távozásra és elköltözésre, mivel semmiféle biztonságot sem ígérhetett nekik a mindkét részről fenyegető hadjáratok miatt

[122] Vas vármegye Közgyűlése és Törvényszéke Jegyzőkönyvei
[123] *Velimir Vukšić* grafikája

-2. a törökök és a tatárok az elmúlt esztendőben teljesen feldúlták és végigpusztították ezt a területet, s azt mondják, csak néhány adófizető tért vissza és lakik némelyik faluban

-3. a menetel kihirdetése után, a fenyegető háborútól és veszedelemtől való félelem miatt némelyik falu népe már elhagyta lakhelyét és elfutott, s mások is költözőben vannak."
-1597. október 18. *„A szükségnek itt lesz az ideje, az alispánok* ***vérrel bekent*** *kardot hordozzanak!"* (V.V.K. 347)

-1598. június 29. *Bagoly Tamás* szolgabíró jelenti, hogy *„az egész járás meghódolt"* mivel semmi remény sem maradt a jövendő felszabadulásra. (V.V.K. 412)

-1599-ben *Szerdár* pasa Morva országi betörése után, többtízezres seregével Kemenesalján keresztül vonult haza, felégetve maga mögött mindent. (34)

- 1600-ban a kanizsai törökök az egész Vas vármegyét végig fosztogatták. (V.V.K.)

-1600. január 17÷18. *„Könnyek között panaszkodik az egész Kemenesalja*" a Pápa mezővárosba beszállásolt *vallon* katonák miatt, akik éppen úgy fosztogatnak, mint az ellenség: elveszik a lakosok ingóságait, igavonó és egyéb állatait. (V.N.K.J. 641.)

-1600. augusztus 10. *„Akkora éhínség volt a vármegyében, hogy sokan belepusztultak, s a nép füvekkel volt kénytelen éhségét csillapítani!"*
(V.N.K.J. 687.)

-1602. évi 14. tc. szerint Pápa végváránál Kemenesalja lakosságának kell rendszeres évi robottal szolgálnia.

-1605. május 22 -én *Némethi Gergely* parancsnoksága alatt megyénkbe érkeztek *Bocskai István* (1557÷1606) seregei. A megye nemessége *Nádasdy Tamás*sal az élen egyöntetűen *Bocskai* zászlója alá csatlakozott. Ennek ellenére a hajdúk, és a szövetséges török-tatár csapatok igen rossz emléket hagytak maguk után.

-1620. szept. 2-án *Bethlen Gábor* (1580-1629) erdélyi fejedelem *Haller György* és *Halasi Fekete Péter* által vezetett serege Kemenesaljára ért, a protestánsok a vallásgyakorlatának védelmében a környék nemesei fegyvert fogtak, és Dömölkön csatlakoztak a sereghez.

-1638. július elején török martalócok a Rába-Marcal közét rabolták ki, aratáskor pedig a déli községeket rohanták meg, és vittek embert, és gabonát.

-1643-ban, a *svéd* betörés idején, Vas vármegye nemességéből is csapatot kellett kiállítani. Kemenesaljáról főleg lovasok mentek, kb. 250 fő, de még egyszer annyi gyalogot is küldtek. (Nincs meg a névsoruk.)

-1644-ben *Köprili Mehmed* seregét a szentgotthárdi csatában a keresztény hadak ugyan megverték, de azért július végén egy csapat török Kemenesalját mégis feldúlta.

-1683. július 7-én *Kara Musztafa* fővezír Bécs ostromára indult 250'000 fős hadseregének egy része új útvonalon törhetett előre: a példa nélküli

szárazságban *kiszáradt a Marcal*, gázlóin biztonságban kelhettek át!

A falvak népe szekérre rakva értékeit és élelmiszereit, az állatállományával együtt behúzódott a Kemenes erdőbe, ill. a Marcal nádasaiban keresett menedéket. Mivel a törökök csak üres falvakat találtak, bosszúból felperzselték egész Kemenesalját. Utánuk több mint 40 faluban csak üszkös romok, és füstölgő gerendák maradtak!
(127; 69.p. 94. p.)
Ennél szomorúbb, gyászosabb napja Kemenesaljának a tatárjárás óta nem volt! Az ekkor elpusztított falvak közül Bocsor, Hímeskő, Petend, Parrag, Szt. György, Varsány, Vérkő, Vadasüllés többé sohasem épült fel, Bekeny, Bokod, Inta és Martonfa pedig jelentéktelen majorként élt tovább. (34)
A törökök pusztítására jellemző, hogy még a Bécs alól menekülő, vert haduk is foglyok tömegét hurcolta magával: 6'040 férfit, 11'215 nőt, 14'992 fiatal leányt és 26'093 gyermeket. (42)

Pár szomorú adat Vas vármegye népességének alakulásáról: [124]

A *dikális conscriptiók* szerint Vas vármegyében számon tartott portákban a törökök néhány év alatt a következő pusztítást követték el (34):

év	**1546**	**1549**	**1552**	**1559**	**1564**	**1570**	**1574**	**1576**
porta	4’151	3’687	3’686	2’832	2’734	1’150	1’602	1’669

Láthatóan nagy törést jelentett Szigetvár 1566. évi eleste, hírére teljes falvak menekültek el!

év	**1577**	**1578**	**1582**	**1583**	**1596**
szabad porta	1’512	1’178	1’132	1’044	696
hódolt porta	64	256	344	336	3

Vas vármegyében a főurak majd mindegyike kénytelen volt saját bandériumot tartani, mert a császári seregek nem tudták, és nem is akarták megvédeni a magyar falvakat, nem a kereszténység védelmében fogtak fegyvert, hanem pusztán zsoldosok voltak, akik zsákmány reményében ugyan úgy öltek, raboltak és gyújtogattak, mint a pogány martalócok.

Nagyobb bandériumokat tartó főurak és birtokos nemesek megyénkben: *Batthyány Ferenc, Nádasdy Ferenc, Nádasdy Tamás, Poppel László, Széchy Tamás, Török István, Zrínyi György.*
Katonáik eltartását ezek az urak is igyekeztek másokkal megfizettetni: mások földjein – sokszor a gabonavetésben - legeltette a katonaság a lovakat. A felfogadott hajdúk is maguk gondoskodtak az élelmezésükről: rendszeresen elhajtottak marhákat, vagy más jószágokat. A főurak annyira túlfeszítették a húrt, hogy a nemes vármegye *ultimátumot* küldött nekik:

[124] Kerekített értékek!

„…a főuraknak a falvakba széttelepített, és a szerencsétlen népnek súlyos károkat okozó katonáit rendeljék az állomáshelyeikre… Ellenkező esetben …, mint fosztogatók ellen lesznek kénytelenek fegyveres kézzel felkelni, és őket a falvakból kiűzni.” (V.V.K.T.J. 51)

A legnagyobb terhet mégis a külföldi zsoldosok beszállásolása jentette: ősztől tavaszig minden évben a magyar falvak házainál helyezték el a német, vagy vallon (francia) katonákat. Ezek fölélték az egész család élelmiszer tartalékait: minden napra ebédre és vacsorára a kenyér mellé hús is járt nekik, így megették az összes lábasjószágot. Unalmukban pedig hatalmaskodtak, és jaj volt a fehérnépnek.
Az osztrák uralkodóink még a nádor könyörgéseire sem hallgatva, soha nem teleltették seregeiket az örökös tartományokban!

Rendszeressé vált, hogy az emberek inkább elszöktek a falvakból, és a mocsarakban, vagy a nagy erdőségekben bujkáltak, akár éveken át!
A török-idők alatt a magyar köznemesség igen nagy áldozatot hozott, mivel a gyakran ismétlődő nemesi felkelések, és hadjáratok során gazda nélkül maradt az otthon, és a gazdaság, védelem nélkül család, és prédára jutottak a földjeik is.

A vönöcki nemesek török-kori életéről így nyilatkozott *Boda Péter* az 1733-ban felvett nemeség-vizsgálati jegyzőkönyvben:

„…föl köllött ülnyi, oly vigyázással köllött nékik lennyi, hogy mi helyest Körmendi Várban az eöreggel kettőt lőttek, azonnal Körmenden jelen kellett lennyi paripásan és fegyveresen”

Azaz, lovas katonaként állandó riadó-készültségben kellett állniuk, és a körmendi nagyágyú lövésének hangja adta meg a gyülekezési jelet. A nemesi felkeléseken, vagy a hadjáratok során jól felszerelve, korszerű puskával ellátva, tartós élelmiszerekkel bőségben kellett táborba szállni. A kemenesaljai nemesség inkább lóháton szeretett harcba vonulni, ami pedig nagyon költséges mulatság volt!

A fennmaradt török *defterek*et [125] (72) lapozva a bennük található zsoldkönyvekből meglepő dolog derül ki: a Magyarországon állomásozó török haderő túlnyomó része délszláv származású volt!
Valójában csak a főtisztek tartoztak etnikailag a török néphez. A többiek muzulmán hitre tért *szerb*, *rác*, *bosnyák* és *vlah* [126] nemzetiségű zsoldos katonák, akik "*martoloczok*"-ként szerepelnek a defterekben. A muzulmán hitre frissen áttért délszlávokat elárulja az ekkor kapott „*apai nevük*”, ugyanis mindannyit „*Ábrahám fiának*”, azaz „*bin Abdullah”*-nak, nevezték el.
Ezért írta könyvében *Evlia Cselebi* (1611÷79) a híres török utazó, hogy Budán *"rác világ, bosnyák világ"* van.

A magyarországi török hódoltságot teljes joggal nevezhetjük *délszláv* hódoltságnak. Balkáni renegátok, „*pribékek*” irányították, és adóztatták a megszállt vármegyéket.

---

[125] Török könyvelés: zsoldkönyv, adó és mindenféle pénzügyi adat, szpáhik kinevezése, stb.
[126] Ma “*román*”-nak nevezi magát ez a nép.

Az 1683. évi bécsi veresége után a félhold uralma lehanyatlott, a hadszínterek eltolódtak, Kemenesalját többet nem pusztította török sereg!

A török háborúk ugyan még tovább tartottak, csak jóval később, *II.József* uralkodása alatt sikerült tejesen felszabadítani a királyi Magyarország teljes területét.

22.5 ELPUSZTULT TELEPÜLÉSEK:

Vönöck közelében a török-korban több kisebb falu elnéptelenedett, elpusztult, ezek közül a következőkről tudunk:

- UGH

Vönöck és Magasi között helyezkedett el.
Egy 1399-ben kelt oklevél a falu földesuraként az *Ughy*, másként *Magassy* - családot nevezi meg. Rajtuk kívül más nemes birtokosok is lakták: ezt bizonyítja, hogy a magvaszakadt *Zamárdi Izsák* és *Miklós* részeit új királyi adományként 1440-ben *Ughy Lőrinc*, a Veszprém vármegyei *Szalóky Péter*rel és a Vas vármegyei *Keresztúry Pál*lal közösen kapja meg.
Mihályfalvi Doni György, aki *I.Albert* (1437÷1439) király vitéze, 1439-ben, és 1453-ban itt kap részeket. A megözvegyült *asszonyfalvai Osl Ilkót* feleségül véve, 1459-ben már a falu teljes határát ő bírja. A település a XV. században pusztásodott el.
1526-ban, már az első törökdúlás után lakói a környékbeli falvakba szétköltöztek, és többé nem tértek vissza.
1770-ben a *Vidos*-család majorja állt itt.
1828-ban már csak három ház, 19 lakossal található.
Szántás közben gyakran fordított ki az eke különböző nagyságú, faragott köveket. A feltevés szerint ezek a *pálos rendi* fehérbarátok borospincéiből származtak.
Egy kút is volt itt, melyet a visszaemlékezések szerint kb. 1880-ban betemettek.
Még az 1940-es években is itt állt – korábbiakban már említett- hatalmas cserfa –törzsén négy, hatalmas kovácsoltvas kereszttel emlékeztetve a hely eredeti szellemére.
(Okleveles említései: 1272, Ug; Nobiles de Hwg, 1331; Possessio Vk, 1332; Possessio Wg, 1440; Wg, 1436, 1439, 1440; Puzta-Wk, 1459)

- SZENTGYÖRGY

Írott forrásban először 1470-ben *Zenthgergh* néven megjelenő, Vönöcktől **D**-re fekvő település, amit *Jováth-földének* is hívtak. Kisnemesek tulajdonában volt. Valamikor a török-korban vált pusztává. Emléke a vönöcki határban mint dűlő-név maradt fenn, pontos helyét máig vitatják.
Az 1779-es utolsó írásos említése szerint szentgyörgyi részeket szerzett meg a *Vidos*-család, csere útján.

- HÍMESKŐ

Vönöck és Merse között feküdt. Hajdan a *pálos* szerzeteseknek a temploma állt itt. Az 1683. évi nagy törökdúlásnak esett áldozatul.

- VADKERT

Vönöck és Sömjén közötti falu volt.

- TORNYOSHÁZA és BÁND

falvakat is a törökök pusztították el, elhelyezkedésüket sem ismerjük – csak a nevük maradt fenn.

22.6 *SZALADOS* - EGY TÖRÖK-KORI MONDA

A nép száján napjainkig fennmaradt egy török-korból származó történet, azokról az időkről, a mikor a vönöckiek a török elől a Cser-erdőbe való futással csak a puszta életüket menthették meg, így élelmet nem tudtak magukkal vinni:

A bujdosó emberek megettek minden ehetőt, amit az erdő adhatott: bogyókat, gombát, makkott, végül már a fákról kaparták le a mohát, mert a török úgy megült a faluban, mintha örökké ott akarna maradni.

Végső elkeseredésében egy bátor asszony az éj leple alatt belopódzott a falu szélső házába, nekiállt kenyeret sütni. Ez sikerült is neki két alkalommal.

Harmadjára azonban egy török észrevette a füstöt, és benyitott a házba, de az asszony idejében elbújt az ajtó mögé. A török nem vette észre, és elment. Az asszony hamar vékába rakta a kenyereket, és kivitte az éhező embereknek.

Visszatérve, a maradék tésztát lapos tálakba rakta, hogy gyorsabban süljenek meg.

A török azonban újból megjelent a házban!

A meglepett asszony ijedtében az arcába vágott egy tál forró, ragadós tésztát, és szaladt is az erdőbe, többször már nem mert visszamenni a faluba.

*Azóta hívja a nép a maradék kenyértésztából gyorsan – futtában –süthető lepényt "**szalados**"-nak."* [127]

50. ábra Szerte az országban viszont „szalados”-nak a sütemények ősét, a tálban sütött mézédes csiramálét nevezik!

[127] A történetben leírt tészta inkább a kenyér-lángos, azaz “langalló” lehetett.

51. ábra Végvárti vitézek, akik a vönöcki birtokosokhoz hasonlóan a harcmezőn szerezték a nemességet Ezután letelepedtek valamely faluban. XVII. sz. [128]

[128] *Velimir Vukšić* grafikái

52. ábra *palonai Magyar Bálint* várkapitány teljes díszben [129]

Élete során minden párviadalban legyőzte török ellenfelét, és a kor szokása szerint így jutott hozzá azok egzotikus, pazar holmijaikhoz.

[129] *Velimir Vukšić* grafikája

23 RÁKÓCZI - SZABADSÁGHARC – Anno (**1703÷1711**)
(33, 34, 42, 43, 50, 52)

A török elleni visszafoglaló háborúk végén – *I.Lipót* király (1657÷1705) úgy tekintett Magyarországra, mint általa, német-római császárként fegyverrel meghódított családi tartományára, s ezzel a magyar királyságot megszűntnek tartotta.
Intézkedései minden társadalmi réteg érdekeit sértették:

- a fő- és kisebb urak nem tudták teljesen visszaszerezni a török miatt elhagyott birtokaikat, mivel a császári kegy ezekkel jutalmazta kedvenc katonatisztjeit, és hivatalnokait, vagy így rendezték adósságukat:

pl:. az *Újszerzeményi Bizottság* az egész Békés vármegyével, és bárói rang adományozásával fizette ki *Harruckern János György* udvari szállítót!

- a jogos tulajdonosnak is pénzzel kellett megváltaniuk a birtokukat
- nagy létszámú seregeiket következetesen magyar földön állomásoztatták, ezzel teljesen tönkretették a parasztságot
- a polgárságot is megsarcolták újonnan kitalált adókkal, valamint nekik kellett ruházni a katonaságot
- a visszafoglalt területeken teljesen megtiltották a protestáns vallások gyakorlását
- a földbirtokokon annyira megfogyott a jobbágyság létszáma, hogy számtalan esetben erőszakkal más birtokra hajtották őket
- Magyarország leggazdagabb főurának vagyonát is szerették volna megkaparintani, de *II.Rákóczi Ferenc* (1676÷1735) herceg a fogságból a fejvesztés elől megszökött. Hamu alatt izzott a parázs: *gr.Thököly Imre* kurucai, valamint a hajdani végvári vitézek maradékai is csak egy vezérre várnak, aki az élükre álljon.
- *II.Rákóczi Ferenc* visszatér Lengyelországi bujdosásából, és 1703. május 6-án kibontotta a nemzeti felkelés zászlaját!

A nemességnek a rendi sérelmek - az Aranybulla ellenállási záradékának eltörlése, a vallásüldözés, az adóztatás, a jászkunok eladása, stb. orvoslását, a köznépnek a földesúri és állami adók könnyítését, a katonai ellátás terhének csökkentését ígérte.

Rákóczi kitűnő diplomáciai érzékkel egy főnemest, *Bercsényi Miklós* grófot küldte toborzásra Vas vármegyébe – aki nem véletlenül - a vallási okok miatt sokat szenvedett Kemenesalján kezdi meg tevékenységét.
1704. január 24-én Mihályfán, a *Vidos*-kúriából szólította fegyverbe Kemenesalja népét. Sikerült megnyernie a kuruc ügynek a nagyszámú köznemességen kívül a vármegye főnemeseinek többségét is!

Érdekes, hogy a vármegye kiemelkedően sok armalista nemese a címereslevelét ugyan a *Habsburg*-királyainktól kapta, de mégsem mutattak lojalitást irántuk! A vallási motiváció erősebbnek bizonyult, és Kemenesalját „*kurucfészek*”-ként emlegették. A vönöcki *Benkő Ferenc* kemenesaljai nemesekből toborzott *hajdú*-ezredet, amit *ezeres-kapitányként* vezetett végig a szabadságharc idején.

„*Talpasai*" vitéz *óbesterükkel* az élen derekasan megállták a helyüket *Vak Bottyán János, Bezerédj Imre* és *Béri Balogh Ádám* csatáiban.
Benkő Ferenc a toborzást Kemenesalján még több alkalommal megismételte, katonái között vegyesen találunk jobbágyokat, és a kisnemeseket. Részt vett Kőszeg, Sárvár és Szombathely ostromában, majd 1707 őszén, *Bottyán* tábornok parancsára, heteken át ostromzár alatt tartotta Sárvár osztrák helyőrségét. Ezredének szálláshelye ekkor Alsó-Paty községben volt.

1704 augusztusában többször is megjárták a labancok Pápa és Szombathely közötti mezőket. *Heister Sygbert* császári generális Dömölkön „*amnesztiát*" árult a nemességnek - 50 ezüstforintért. A labanc seregek úgy fosztogattak, akár hajdan a pogány törökök – ezért az útjukba kerülő falvakból inkább elmenekült a lakosság.

Kisfaludy László kuruc ezredes 1705-ben kemenesaljai nemesekből lovasokat toboroz Nemes-Dömölkön, majd 1706-ban *gr.Cziráky László* is innen gyűjti a lovasságát.
Vas vármegyéből legalább 6'000-en álltak *Rákóczi* zászlója alá. Kemenesaljáról kerültek ki a leghíresebb, legvitézebb kuruc daliák, főtisztek. Gondoljunk csak *Béri Balogh Ádám*ra, a két *Czirákyra*, *Borbély Balázs*ra, vagy a *Telekesi-Török* testvérekre, és a szerencsétlen sorsú *Bezerédj Imré*re.

23.1 A VÖNÖCKI NEMESEK HADRAKELÉSE:

A kurucok oldalán a vönöcki nemesség is fegyvert fogott.
Az 1708. évben lóra szállt nemesek hadra keléséről egy nem szokványos helyen, a vármegye nemesi adójegyzékben, a "*Taxatio Nobilium*"-ban található részletes "lajstrom". (VaML, Ö64/2 663.o.)

Vönöckről a következő nemesek nevét örökítette meg az írás, akik ekkor kuruc lovas katonának mentek:

-1. *Jánosa Pál* - korábban vönöcki *Pap Ferenc* volt a zsoldosa, azóta maga katonáskodott; most a falu bírája

-2. *Hőbe Zsigmond*

-3. *Pap István*

-4. *Pap Ferenc*

-5. *Szabó György* - zsoldosa a Magasiban lakó *Berzsenyi Benedek*nek, aki ekkor már koros ember volt, a 64. életévét taposta.
Azok pedig, akik nem tudtak személyesen hadba vonulni, maguk helyett - vagyonuk arányában - zsoldosokat állítottak:

-6. *Jánosa Ferenc* - zsoldosai a csöngei *Busa Gyurkó* és *Takács Mihály*, a magasi *Páli Jankó*, valamint a csöngei *Szalai Istók*

-7. *Jánosa Gergely* - *Németh Ádám* a zsoldosa

-8. *Boda Péter* - dömölki *Kár Ferkó*, a magasi *Szalai István*, és a csöngei *Horváth Márton* a zsoldosai.

-9. *Boda Péter* - a felfogadott emberek káldi *Pap István*, simonyi *Horváth János*, peresztegi *Szabó Tamás*, és *Komáromi György*

-10. *Hajas Mihály* - zsoldosa a káldi *Horváth György*

-11. *Benkő Gergely* - mentesült a zsoldos állítás alól, mivel *Benkő Ferenc* óbester úr "kikérte".

Bercsényi rendelete szerint csak a nemeseket lehetett kötelezni, hogy lovas katonának menjenek, mert ez anyagilag igen nagy terhet jelentett. [130]

Sajnos a kurucság a nagy csatákat rendre elvesztette, még akkor is, amikor létszámfölényben voltak. Tény, hogy a török háborúkban megedződött császári seregek a kor legkorszerűbb fegyverzetű, és legfegyelmezettebb hadseregét alkották, tapasztalt hadvezérekkel az élükön – velük szemben kevésnek bizonyult a lelkesedés!

53. ábra Kuruc huszártiszt

[130] *Velimir Vukšić* grafikája: 1848-ban panszolta *Nyáry Pál* (1806÷1871) képviselő, hogy a huszár „232 darabból áll” – ez a kuruc-korban sem lehetett másként!

A *Rákóczi*-szabadságharc az 1711. május 30-án megkötött szatmári békével ért véget.
Kevesen tudják, hogy *gr.Károlyi Sándor* (1669÷1743) milyen tisztességes alkut kötött a császáriakkal: eredményes tárgyalásokkal elérte a kurucok számára a feltétlen amnesztiát, és még a teljes vallásszabadságra is ígéretet kapott! S ami a legfontosabb: ekkor dőlt el, hogy a törököktől visszafoglalt ország tovább fog élni önálló magyar királyságként, nem lesz a családi birtoka *Habsburg*oknak, mint ahogyan azt *I.Lipót* gondolta!

Fájdalmas látvány volt ugyan, de a szerződés megkötése után *Károlyi* irányításával a kb. 14'000 főből álló kuruc sereg a nagy-majtényi síkon rendben felsorakozva, méltósággal letette a fegyvert.

Az ígért amnesztia ténylegesen megvalósult, viszont a vallás kérdésében tovább folyt az ellenreformáció erőszakos térítése.

Érdekesség, hogy a kurucok *tárogató* néven ismert fúvós hangszerét a németek mennyire gyűlölték: a fegyverletételkor ezeket is elkobozták, és azonnal máglyára vetették. Úgy haragudtak rá, hogy még a évtizedek múlva is vadásztak a megmaradt példányokra, elkobozták és megbüntették a tulajdonosát.

54. ábra Tárogató (Török-síp)

Tíz jó évig a halálban,
Egy rossz karddal száz csatában,
Soha - soha hites vágyban,
Soha - soha vetett ágyban.
Kergettem a labanc-hordát,
Sírattam a szívem sorsát,
Mégsem fordult felém orcád,
Rossz csillagú Magyarország.

Ady Endre: Bujdosó kuruc rigmusa

Hajdan Vönöckön élt *Nagy Elek* bátyámnak (1897÷1988) birtokában volt egy ilyen ritka hangszer, és nyár esténként az egész falu hallhatta a tárogató édes-bús, borongó hangját.

23.2 RÁC-DÚLÁS Anno **1707**

A *Rákóczi*-szabadságharc éveiben a labanc hadak többször „megjárták” Vas vármegyét. 1707. március 3-án *Rabutin de Bussy* gróf vezette, főleg rácokból álló labanc sereg vonult át a vidéken, akik féktelenül raboltak és fosztogattak, mert ehhez náluk jobban nem értett senki más náció. Ami korábban a törököknek nem sikerült, őket nem akadályozta meg a kutatásban a Marcal mocsárvilága, és megtalálták a környező falvak lakóinak elrejtett értékeit.

A környék kisnemesei akkor az elrabolt vagyontárgyaikat: ünneplő ruháikat, leányuk kelengyéjét, és egyéb javaikat siratták. Csak később, a nemességvizsgálatokkor derült csak ki, hogy a nádkunyhókban ott égett, vagy a sárba beletaposott okmányaik elvesztése volt a nagyobb csapás!

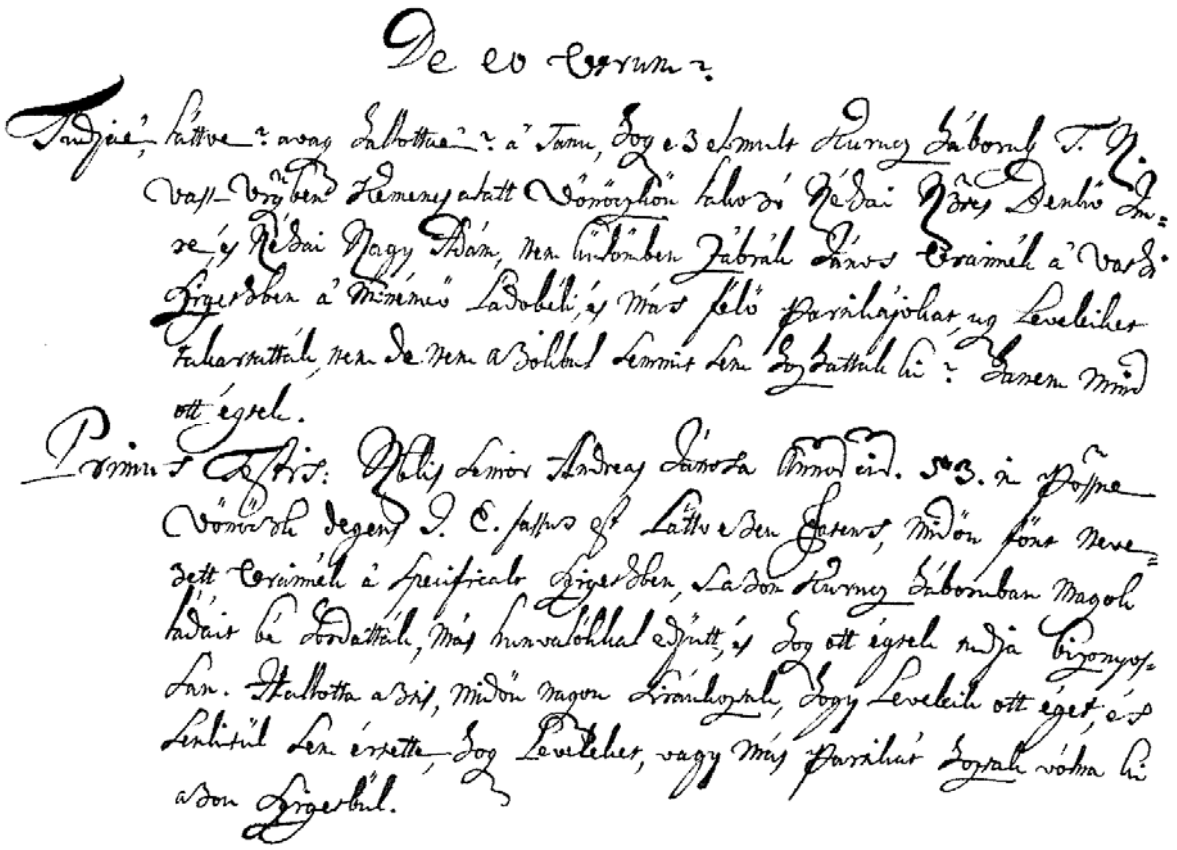

55. ábra A nemesi javak felprédálásáról szóló panasz kivizsgálása Anno **1733** (Tanúvallomások: 64) – Részlet

*„Tudja'e', láttae? avagy hallottae'? a' tanu, hogy az elmult kurucz háboruk T. N. Vass Vr'gben Kemenes alatt Vönöczkön lakozó **Néhai Nztes Benkő Imre** és **Néhai Nagy Ádám**, nem különben **Zábrák János** Uraimék a' Vathi Szigetben a' minémű ládobéli és más félő partikájokat ugy leveleiket takartatták, nem de nem azokbul semmit sem hozhattak ki? Hanem mind ott égtek.*

Primus Tetis: Nobilis ***senior Andreas Jánosa*** *annor cit. 53. in possessione Vönöczk degens J. E. fassus est. Látta e ezen Fatens, midőn főnt nevezett uraimék a' specificalo Szigetben, labonc kurucz háboruban magok ládáit bé hordatták, más hun valókkal együtt, és hogy ott égtek tudja bizonyossan. Hallotta aztis, midőn nagyon siránkoztak, hogy leveleik ott égett, és senkitül sem értette, hogy leveleket, vagy más portikát hoztak vólna ki azon Szigetbül"*

Ekkor mutatkozott meg, milyen nagy gondot jelent - a már korábban is említett – hibás anyakönyvezési rendszer, valamint egy hivatalos személyi nyilvántartási rendszer hiánya.

56. ábra Rác szerezsán [131]

Országosan polgári perek sokasága indult, amik a körülményes bizonyítási módszerek miatt akár 30÷40 évig tartottak!

[131] *Velimir Vukšić* grafikája

24 „MIDŐN RAJTUNK VOLT AZ ISTEN OSTORA”

Vönöck község életének kritikus időszaka volt az **1710÷11**. évi pestisjárvány, aminek emlékét napjainkig megőrizte egy sajátos dűlőnév, az „Akasztófai út”.

A pestisjárvány, a "*fekete halál*" megtizedelte Európa nemzeteit. Az emberek vallásos lelkületében hatalmas megrendülést okozott az a felismerés, hogy a pestis ellen még az egyház, maga a római pápa sem nyújt védelmet, ezért isteni büntetésnek, az „Isten ostorának” csapásaként fogták fel a könyörtelen járványt.
A történetírás szerint Vas vármegyét a *Rákóczi*-szabadságharc utolsó éveiben, 1710 nyarán érte el a pestis, vagy ahogy Kemenesalján nevezték, a „*mirigyhalál”*. Nem a háború velejárója volt, mert a dunántúli megyékben ekkor már a „*német béke*” honolt.

A pestis ellen a településeken - a korábbi századok tapasztalatai után – vesztegzár próbáltak védekezni, szigorúan megtiltották a lakóhely elhagyását. Valójában ez lett volna az egyetlen helyes védekezési mód, mivel a jelenlegi tudományos nézetek szerint emberről-emberre történő cseppfertőzéssel terjedt a kór. A pestis azért tudott oly gyorsan terjedni, mert a fertőzött személyeken csak három hét lappangás után tört ki a betegség, és a makk-egészségesnek látszó személyek közben folyamatosan fertőzték környezetüket!
“A pestis folyton szedi áldozatait, ami a Helytartótanácsot arra indítja, hogy az Ausztriában fennálló intézkedéseket Vas megyében is életbe léptesse. Kijelöltetnek az egész megyében a közlekedési utak, s ezen kívül bárhol, bárhová közlekedni nem szabad. Aki pedig ez ellen vét, személyre való tekintet nélkül letartóztatandó. Meghagyatik továbbá, hogy tilalmas helyekre figyelmeztetésül mindenütt akasztófák állítassanak.”

57. ábra "Haláltánc": a pestis legyőzhetetlen!

Vönöck déli határában a szentmártoni gyalogúton, a vármegye engedélyével felállított *akasztófával* [132] messziről jelezték, milyen sors vár a hívatlan látogatókra, de még ez sem tudta megvédeni a falut, mert a látszólag egészséges emberek közlekedtek az utakon. (43, 83, 52, 84)
Főleg a rohonci zsidó vándorkereskedőknek volt nagy szerepe a fertőzés terjesztésében, akik változatlanul járták útjukat, faluról-falura!

A Bécsi Egészségügyi Consilium által Vas vármegyébe küldött *Apel commissarius* végigjárta a megye összes települését, hogy felmérje az áldozatok számát. A sors torz fintora, hogy ezzel ő, és az emberei a pestis terjesztőivé váltak! Ezt bizonyítja Felső-Eőr tragikus sorsa: bebizonyosodott, hogy az addig sértetlen közösségbe ők hurcolták be a kórokozót!

Vönöckön a döghalál június elején ütötte fel a fejét, és november végéig szedte az áldozatait. Igen magas volt a halottak száma, és *Apel commissarius* jelentése szerint „*Veneszk*" községben:

178 személy hunyt el pestisben!

Ha figyelembe vesszük, hogy1698-ban a *Kazo*-vizitáció Vönöckön **288** fő felnőtt lakost talált, akkor érhetjük csak meg, milyen nagy katasztrófát jelentett ez a falu életében!
(Az elhunytakról többet nem lehet megtudni, mert a vármegyében ekkor még egyetlen községben sem vezettek halotti anyakönyvet. Az áldozatokat a legtöbb helyen tömegsírokba temették.)
A legnagyobb veszteségek a református községekben voltak, amit több forrás szerint a *predestinatio* dogmájához való ragaszkodásuk okozott: az isteni elrendeltetésbe belenyugodva, nem tették meg a kor szokásos védőintézkedéseit: nem égették el a halottak ruháit, és használati tárgyait, és nem zárták le a fertőzött házakat. (Nem tudni, mi volt az igazság, lehet, hogy csupán az ellenreformáció korára jellemző vallási alapú vádaskodásról van szó.)
A járvány Vas vármegyében közel egy évig tombolt, és 20'000 ember esett áldozatul. A súlyos embervesztességek ellenére – a török korral ellentétben – nem keletkeztek pusztafalvak. Főleg a síkvidéki, zömében magyar– köztük a nemesi jogállású – népességet vetette vissza fejlődésében a járvány.

Szombathelyen a mai napig élő hagyomány, hogy *Szt.Sebestyén* napján a város vezetői a katolikus papsággal karöltve, hálaadó szentmisén emlékeznek meg a fekete halál elmúltáról!

Európában az 1300-as évektől indulóan 400 éven át rendszeresen végigsöpört a pestis - volt, amikor egész országrészek pusztultak ki - majd magától, tűnt el - nem az orvostudomány győzte le!
A tudomány ma sem ismeri a járvány kórokozóját, mert az igazi „*fekete halál*" nem azonos a *bubópestis*sel, amit az ázsiai vándorpatkányok, és bolháik terjesztenek! A bubópestisből ki lehet gyógyulni, míg az *igazi* pestis, a „*fekete halál*" 100%-ban aratott!
Elnevezése onnan ered, hogy nagy kiterjedésű fekete foltok - belső vérzések nyomai - jelentek meg az áldozatok bőrén.
(A pestisről árulkodik a Taxacio Nobilium, azaz a nemesek adójegyzéke, ez ad rá magyarázatot, hogy miért több részletben szedték be az adót.)

Magyarországon pestisjárvány utoljára 1829-ben pusztított.

---

[132] A nép nyelvén máig fennmaradt az "*Aksztófai út*" elnevezés.

25 VALLÁSI ÉLET
25.1 Szt. MÁRTON ERŐDTEMPLOMA:

Közismert *I.(Szt.) István* királyunk templomalapítást [133] elrendelő törvénye:

„Tíz falu építsen egy templomot... Ruhákról és oltártakarókról a király gondoskodjék, papról és könyvekről a püspök." [134]

Vönöck esetében az *Árpád*-kortól fogva - a reformáció alatt, majd az ellenreformáció mozgalmainak küzdelmes korszakain át – egészen a XX. századig, Szt. Márton község *toursi Szt. Márton*ról elnevezett temploma látta el ezt a feladatot. Történelmünk viharai következtében - Vönöck kivételével – mind elpusztultak azok a falvak, amik eredetileg a filiálék voltak: Szentgyörgy, Ugh, Bereck, stb..
A plébánia kegyura végül e két község nemesi közönsége lett – így a vönöckiek is joggal a magukénak tekinthetik ezt a több évszázados templomot!

A templom mocsaras környezetből kiemelkedő, mesterséges dombra épült, és kőkerítés vette körbe, aminek mára csak az alapjai tárhatók fel.
A török-korban jelentősen átépítették, kisebb erősséggé alakították át. Falait 2,5 m-rel megemelték, és ehhez igazodóan megvastagították. A szentélyt szokatlan, patkó alakra építették újjá, így az bástyaként is szolgált.
Műemléki feltárás során kibontották a falakon körbe futó kulcslyuk-lőréseket és a résablakokat, valamint feltárták az épület hajdani főbejáratát.

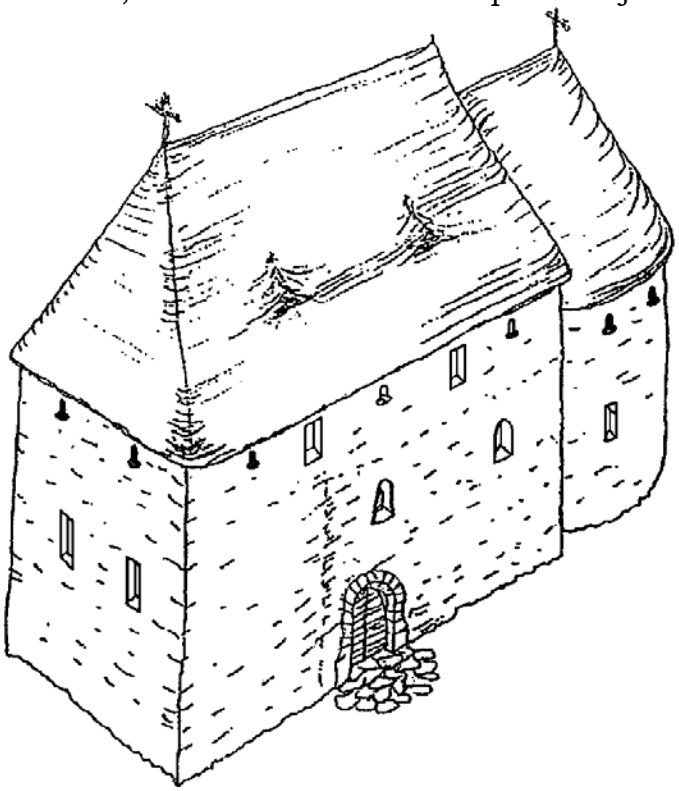

58. ábra Szt.Márton erődtemploma, rekonstrukció [135]

[133] *Szt.István* II. törvénykönyve, 1030÷1038
[134] *I.András*, *Szt.László*, és *Könyves Kálmán* királyaink is kénytelenek voltak megismételni!
[135] *Ivicsics Péter* munkája, 1980

Megállapították, hogy a harangtornyot jóval később “ragasztották” a templomhoz.
Megtalálták a beltérben a védők számára épített, a lőrések magasságához igazodó fa álmennyezet nyomait, valamint egy kőből épített tűzhely feltárása bizonyítja, hogy állandó őrség tanyázott itt.

Közben Szt. Márton erőssége a török-időkben is mindvégig megőrízte szakrális funkcióját, folyamatosan evangélikus templomként is működött.
Maga az a tény, hogy az épület napjainkra is fennmaradt, bizonyítja, hogy védelmet tudott nyújtani a zsákmányszerző portyákon ide kalandozó kisebb török, vagy tatár csapatokkal szemben. Ostromokról tanúskodnak a falak kövei közé beszorult tatár nyílhegyek, és a cinterem földjéből előkerült puskagolyók, valamint az emberi csonttöredékek.

Érdekes a kis „*kastély*” szerencséje, miként maradhatott épen, amikor 1683-ban *Kara Musztafa* (1634÷1683) nagyvezír Bécs ostromára vonuló hada minden útjába kerülő falut felégetett? Az épületben nincsenek égésnyomok, a fa álmennyezetet [136] valamikor a török veszély elmúltával maguk a lakosok bonthatták le.

59. ábra A “török kendő” [137]

[136] *Kazó István* prépost 1680-as vizitációjakor már nem volt meg.
[137] *Nagy János* (a Szerző): A kemenesszentmártoni „Török kendő története”, Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények; 2008/2

Ekkor került elő rejtekéből egy gyönyörűen hímzett török muszlin-kendő.
A gézszerűen áttetsző indiai muszlinon a selyem- és aranyszálas hímzés mindkét oldalt egyformán tölti ki, így a kék selyemmel hímzett, jobbról balra haladó írás dönti el, melyik a kendő színe, vagy visszája. A „török-kendő" [138] így, természetes úton került az ágostai hitű evangélikus egyház tulajdonába, és egészen 1732-ig a kőből készült úrasztalát borították vele.

Származását tekintve sok legenda született, de alapvetően azt kell észrevennünk, hogy a *hímzés nincs befejezve*, tehát a kendő nem kerülhetett kereskedelmi forgalomba, vagy ajándékba sem adták volna még oda!
Valószínűleg valamelyik török véghelyen zsákmányolhatta egy magyar katona.
A kendő első írásos említése *Kazó István* (1658÷1721) vasvári prépost 1697. február 2-án tett egyházlátogatásakor keletkezett: a beszámolójában kiemelten szólt egy díszesen kivarrt, arabs írásos terítőről (stropholium), amit az evangélikusok úrasztala-terítőnek használtak.
Ezt követően, 37 év múlva, 1732-ben kerül római katolikus kézbe a templom, és ekkor a kendőt „pogány" feliratai miatt megfosztották addigi funkciójától – s egy szekrény mélyén, eldugva vészelte át a következő századokat. Valójában ez a rejtőzködés őrizte meg napjainkig ezt a cérnavékony anyagú mestermunkát.
A kék selyemmel hímzett írás miatt más, ismert török kendőktől teljesen eltér. Úgy tűnik, hogy itt a szöveg fontosabb lehetett, mint a növényi díszítések! /Mivel kívül, és belül is négy-négy sorból áll a szöveg, lehetséges, hogy *Omar Kajám* (1048÷1123) perzsa költő híres „*négysorosai*". [139]
Az arab betűkkel írt szöveg még fordításra vár!/

25.2 KAZÓ-VIZITÁCIÓ

I.Lipót király 1696-ban főpapi vizitációra küldte *Kazó István* prépostot, hogy mérje fel Vas vármegye egyházainak állapotát. A reformáció vallási mozgalma során ugyanis a megye lakosságának szinte az egésze - a korabeli megnevezéssel – *akatolikus*sá lett.
A római katolikus hívők zöme a protestáns egyházakhoz csatlakozott, főleg az ágostai evangélikus, másként „*lutheránus*" hitre tértek át. Az áttérést nagyban segítette, hogy már az első török beütések célpontjai a templomok, és a kolostorok voltak, ahonnan a szerzetesek és a papok elmenekültek, vagy elhaltak. Üresen maradt a környék katolikus vallási központja, a dömölki apátság is.
A gazdátlanul maradt templomokat a protestánsok minden erőszak, és ellenállás nélkül foglalhatták el, de egyes helységekben inkább új templomot, imaházat építettek maguknak.

Az 1695. évi vizitációjakor *Asbóth János* evangélikus esperes Kemenesalján 69 gyülekezetet talált!

---

[138] Savaria Múzeum tulajdona, kiállítva Sárváron, a *Nádasdy Ferenc* Múzeumban.
[139] Rubaiyat – fordítói: *Babits Mihály, Szabó Lőrinc, stb.*

Népszerű újdonságot jelentett, hogy a gyülekezetekben a köznép kulturális felemelkedése érdekében egyúttal iskola is létesült, ahol főállású tanítók oktatták a gyerekeket.

Kazó prépost ellátogatott minden templomba, függetlenül attól, hogy az melyik egyház kezén volt. Aprólékosan leltározta az egyházi javakat, tudósított az épületek állapotáról, de munkájának a legnagyobb értéke, hogy összeírást készített a lakosságról, amit az első népszámlálásnak tekinthetünk.

Az *ágostai hitvallású evangélikusok* kezén lévő Szt.Márton egyházába is eljutott, és a CANONICA VISITACIO [140] a következőket tartalmazza:

Vas vármegye, Kemenesalja járás: Szent-Márton plébánia

Szentmárton birtokon levő egyház, és vele együtt Vönöczk nevű leányegyházának látogatása február hó 2. napján történt.

A plébánia teljesen magyar, és a kegyúri jog a közbirtokos nemeseké.

A TEMPLOM, amit ebben a faluban Istennek Szent Márton toursi püspök dicsőségére és tiszteletére emeltek a régi katolikusok, kelet felé fordul. Mellette fekszik a temető, ami jó arányú és meglehetősen nagy. Földbe ásott fa karókkal van körülkerítve.
A templomtorony kőből épült, amit malterral falaztak és húztak föl, van benne egy zengőn szóló harang is. Az egész boltozattal van megerősítve. Belül kőből készült kórusa, és szószéke van, továbbá a szentélyben egy kőasztal található, amit oltárként használnak. Padlózatát téglából rakták ki, ami az itt elföldelt holtak miatt helyenként már laza, és egyenetlen.
Egyébként pedig minden más berendezés, és kellék hiányzik, és az épület úgy kívül, mint belül teljes mértékben felújításra szorul.
Védőszentjének ünnepe a fent említett szent névnapján van.

PARÓKIA ÉS ANNAK JAVAI ÉS JÖVEDELMEI:

A parókia Szentmárton faluban az egyház irányából déli irányban van; udvarral, kerttel, és egyéb épületekkel ellátva. Ennek keleti, vagy inkább északi irányból ***idősebb Lampért János****, délről pedig* ***Boros Zsigmond*** *háza a szomszédja. Az építési munkák, és a szükséges eszközökkel való ellátása a hívek terhe. A következő szántóföldjei vannak: az „ökörcze uttyánál”* [141]*, amit közönségesen a „pap földei” -nek mondanak 21 hold, kb. 30 köblös, aminek keletről* ***Pottyondi Ádám****, és a* ***Lampért***-család *szántói, nyugatról pedig Sömgyén község birtokhatára a szomszédjai.*
Ezek közül úgy az egyik, mint a másik birtok őszi vetés részére három, és ismét három holdat háromszor beszántva, és a parókus gabonájával bevetve, majd ezek után betakarítja. A tavaszi vetés részére pedig közülük mindegyik tetszés szerinti módon egy és egy holdat művel, arat, és szállít be. Egy kaszálója is van a már említett parókusi szántóföld végén és dűlőjében*, öt szekér szénát adó. Kaszálják, összehordják és beszállítják* ***mindkét birtok hívei****.*

---

[140] Szombathelyi Püspöki Levéltár, *dr. Házi Jenő* átirata: 596÷599. p.; A *Szerző* fordítása latinból, minden jog fenntartva!
[141] Ezek a magyar kifejezések találhatók a latin szövegben.

Mindezen tartozékok Szentmárton birtok területén találhatók. Mivel pedig az említett kaszáló csak minden második évben hasznot hozó, ezért a közbenső évben a hívek ki szoktak jelölni kaszálónak egy másik helyet, és hasonlóképpen megművelik, kivéve, ha helyszűke miatt ezt nem tehetik.

-Vönöczk birtokon minden egyes, igavonó állattal rendelkező személy tartozik egy-egy nagyobb pápai mérő [142] *gabonával, mégpedig részben búzában, részben rozsban. Más kisebb birtokosok pedig egy fél mérővel tartoznak, hasonlóképpen részben búzában és részben rozsban; akik még kisebb vagyonúak, egy negyeddel.*

-Szentmárton birtokban pedig minden egyes egész telek egy mérővel, a fél telek féllel, a negyed telek pedig negyed mérővel, valamint ezen túl 10 dénárral tartozik.
A mások telkén lakozó zsellérek pedig 10 dénárral tartoznak. Általában pedig a vendégek közül az adózók terhét, vagy egy egész, vagy egy fél mérővel számolták, valamint a 10 dénárral.

Minden egyes igavonóval rendelkező tartozik egy szekér tűzifával. Emellett a hívek kötelessége a közös fagyűjtés is.
A stólapénz ugyanaz, amit a korábbi egyházlátogatások részleteznek.

AZ ISKOLA:

Iskola céljára készült épület nincs, és ha a hívők hívnak, akkor a tanítást az általuk kijelölt épületben kell folytatni.
Az iskolamesternek minden igavonó állattal rendelkező személy gabonából egy *negyed köböllel részben búzát, részben pedig rozst adjon, ezen felül pedig még 5 dénárt. Az igavonó álatokkal nem rendelkezők, valamint a szegényebbek gabonából egy negyedet, és 5 dénárt, a harangozónak pedig egy-egy kenyeret adjanak.*

-Vönöczk leányegyházából minden két-két igavonóval rendelkező ház egy kocsi fát tartozik szállítani. A gyerekek oktatása minden "kántorböjt" [143] *alkalmával 25 dénárt tesz ki.*

A parókus *Király Mátyás*, magyar nemzetiségű, a Gömör megyei Rozsnyó mezővárosában született, és 26 éves. Ebben a tisztségben már harmadik esztendeje tevékenykedik, ágostai hitvallású.

-Szentmárton birtokon lakó hívek lélekszáma összesen 186 *fő, közülük* 22 *felnőtt személy katolikus.*

-Vönöczk birtokon ***188*** *lelket számláltunk, közülük* ***16*** *felnőtt személy a katolikus.*
Van egy harangjuk is a faluban, ami fa haranglábakon áll; a temetőjük a falu végén, az erdők alatt, észak felé fekszik."

---

[142] Itt: 77,329 liter
[143] „*Kántornapi böjt*" kifejezés negyedéves időszakot jelent.

25.3 FŐPAPI VIZITÁCIÓK [144]

Az előző korokból fent maradt római katolikus főpapi vizitációk részletesen foglalkoznak a feléledő plébániák egyre szaporodó értékeivel, vagyonával, de minket ebből főleg a lakosságra vonatkozó adatok érdekelnek:

-1.) Győri egyházmegye összeírása **1733**. év:

Az egyházmegye összeírásában a következő szomorú bejegyzés szerepel Vönöck községben lévő Szt.Márton filiáléról: [145]

„Nullam habet ecclesiam, uti nec proventus ecclesiae, sed campanam unam fissam i fuleris lignis pendentem. Nulla apparamenta etaltarium ornamenta nulla." - azaz, a filiálénak nincs temploma, nincsen jövedelme; egy harangjuk van, ami fa haranglábon áll. Semmilyen oltárkellékei, felszerelései sincsenek.

-2.) *Batthyány József* [146] győri megyés püspök vizitációja -1758. 11. 30. (III. 861-865. p.):

Vönöck filiálénak gabona-járandósága ugyanannyi, mint Szt. Mártoné, és stólát az egész plébánián egyformán fizetnek. Szt. Márton egyháza Vönöck filiálében 3 holdnyi, 5 köbölnyit termő szántóföldet bír, mely északról a *Communitas*, délről pedig *Boda György* földjével határos. A plébánosnak Vönöckön van 2 szekérnyi szénát termő rétje, melyet északról különböző szántók, délről pedig az országút határol. stb..

Nincsen iskolamesterük.

Szt. Márton, és filiálái: Magasi és Vönöck falvak lakosságának vallási megoszlása:

- katolikus felnőtt:	296 fő
- katolikus gyermek:	72
- más vallású felnőtt:	1'182
- más vallású gyermek:	192
Összesen:	*1'742 fő*

-3.) *Szily János* [147] szombathelyi megyés püspök vizsgálata, 1781. 04. 21. (III.k.115-135. p.):

Vönöck filiálé az anyaegyháztól (Szt. Márton) fél óra járásnyira fekszik.

Magyar anyanyelvű falu.

- katolikus (felnőtt) hívők:	215 fő
- katolikus (gyermekkorú) hívők:	75
- evangélikus (felnőtt) hívők:	371
- evangélikus (gyermekkorú) hívők:	160
- zsidók:	17
Összesen:	*838 fő*

[144] Latin nyelvű jegyzőkönyvek, Szombathelyi Püspöki Levéltár
[145] MOL Helytartótanácsi Levéltár, Acta cassae parochorum-C38. Dioecesis Jaurensis. No. I. CC „Districtus Kemenyesalla conscriptus, Anno1733. folio 400. – latin
[146] *Batthyány József* (1727÷1799)
[147] *felsőszopori Szily János* (1735÷1799)

A többi birtokos közül kiemelkedik *Kiss Barnaki Farkas Gábor* úr.

Vönöck temetője a falun kívül, annak **É**-i részénél van. Ez a katolikusok és a nem katolikusok közös temetője. Nincs bekerítve, nincsen keresztje – valamint megáldva sincs!
A falunak van egy harangja, kb. 120 libra [148] súlyú – amit mi 1775-ben - akkor még a győri püspök segítőjeként - Kenyeriben szenteltünk fel.
Ez a falu közepén álló fa haranglábon függ.

Vönöckön van tanító és bábaasszony.

-4.) *Somogy(!) Lipót* [149] szombathelyi megyés püspök vizitációja -1814. 05. 28. (77-87. p.):

Vönöck a Szt. Márton anyaegyháztól fél óra járásra van, míg Nemes-Magasi és Poór-Magasi 1-1 órányira.

Vönöck lakosságának vallási megoszlása:

- katolikus (felnőtt) hívők:	185 fő
- katolikus (gyermekkorú) hívők:	47
- nem katolikusok:	614
Összesen:	*848 fő*

A plébánián mindenki magyar nyelvű.
Vönöck filiálében található egy 90 libra súlyú harang.
A falunak van temetője.

A tanító nem az anyaplébánián, hanem Vönöckön él: neve *Horváth János*.
A Vas megyei Szt. Péter faluból származik, kora 24 év. Csak magyarul beszél.

-5.) *Böle András* [150] szombathelyi megyés püspök vizsgálata -1837. 05. 23. (155-164. p.):

A Szt.Márton egyházának egyik filiáléja a vönöcki. Vönöck az anyaegyháztól fél óra távolságra fekszik.

- katolikus (felnőtt) hívők:	225 fő
- katolikus (gyermekkorú) hívők:	61
- nem katolikusok (evangélikus):	651
Összesen:	*937 fő*

A plébánián mindenki magyar anyanyelvű.

A tanítómestert *Matirai János*nak hívják, és a Vas vármegyei Mihályfáról származik, kora 56 év. Csak magyarul beszél, és 3 éve működik ezen a plébánián. Nem az anyaplébánián, hanem Vönöckön lakik.

Anyakönyvezés a plébánián 1737-től kezdődött.

A faluban ezideig egyetlen vegyes házasság köttetett.

---

[148] 1 libra (font) ~ 0,56 kg
[149] *perlaki Somogy*(!) *Lipót* (1748÷1822)
[150] *Böle András* (1763÷1843

25.4 VALLÁSI KÜZDELMEK KORA (33, 49, 52)
25.5 TUMULTUS KEMENESALJÁN – Anno **1680**

„Mert nincs semmi rejtett dolog, ami
ki ne derülne, és semmi titok, ami
napfényre ne kerülne.
Ha valakinek van füle a hallásra,
hallja!” *(Márk.4/22,23)*

A pozsonyi vésztörvényszék [151] elől külföldre menekült *Szenci Fekete István* az ágostai hitvallású evangélikus egyház szuperintendense. [152]
A *Thököly* -felkelés [153] hírén felbátorodott hívei 1679-ben elhamarkodottan visszahívták. Mivel elfogató parancs volt kiadva ellene, ezért *Ostffy Mihály* nyújtott neki menedéket asszonyfalvai kastélyában. Ez nyílt titok volt, és szinte minden jelentős kemenesaljai birtokos meglátogatta, tiszteletét tette nála.
1680-ban a vármegyében párszáz-fős katonai alakulat vonult át, és az evangélikus falvakban azt feltételezték, hogy *Fekete* elfogására jöttek.
Dömölky András főszolgabíró (a törvényes rend őre!), és *ifj. Dömölky András* vezetésével a kemenesaljai kisnemesség riadó készültségben állt: fegyvert fogott, és lóra szállt. A felzúdult nemesek a jánosházi malomban még puskaport is őrlettek. A pontos történéseket már nem lehet felidézni, a szervezkedő evangélikus kisnemesség - puszta erődemonstrációval-e, vagy pedig tényleges ellenállással - április 20-án megakadályozta *Fekete* elfogását.
Máig fennmaradt *Ostffy Mihály* hitvallása*: „Készebb vagyok a jószágaimtól és fejemtől megválni, sem hogy Feketét elküldjem, mivel vallásom ezt hozta magával!”*

Augusztus derekán Győrből kb. 5’000 fős, sugárágyúkkal felszerelt sereget indítottak Asszonyfalvára. Az újból felfegyverkezett protestáns nemesség az egyenlőtlen harcot nem vállalta, és önként szétszéledt. A hatalom viszont kegyetlenül lesújtott: az üres várkastélyt bosszúból a császári sereg porig lőtte, olyannyira, hogy a romokat aztán már soha sem építették újjá.
A szervezkedés sem maradhatott következmények nélkül: *Majláth Miklós* koronaügyész, és *Szelepcsényi György* prímás elrendelték, hogy a szombathelyi káptalan indítson alapos vizsgálatot! (A vizsgálati jegyzőkönyv terjedelme kb. 60 oldal, nyelve vegyesen latin és magyar, megtalálható a MOL-ban.[154]) Bonyolult jogi szöveggel „*felépítették az aranyhidat*”, miszerint nem valósult meg ténylegesen „*fegyveres ellenállás*”, hanem csak „*tumultus*” alakult, és véletlenül sem a „*királyi fenség*" ellen irányult, hanem valójában *Kollonics Lipót* bíboros úr túlkapásának gondoltak ellenállni!

Ettől függetlenül a fő szervezőt, *Dömölky András*t *notáztatáson* [155] túl fővesztésre ítélték. Majdnem így járt sógora, az öreg *Káldy Péter* is. *Káldy*t kastélyában, Vaton hallgatták ki, aki többek között ezeket vallotta:

---

[151] 1673. év
[152] püspök
[153] *gr.Thököly Imre* (1657÷1705) a „kuruc király”
[154] Magyar Kamara Archivuma – E 148 Neo-regestrata acta . Fasc. 1438. Nr.47.
[155] „in notam infendelitatis” = teljes jószágvesztés, hűtlenség okán

„lovas és gyalog volt együtt legalább 2'000, ha nem több…
A zendülésben részt vettek a szentmártoniak, a vönöckiek, magasiak, mesteriek, sitkeiek, hőgyésziek, izsákfalviak, ságiak, és a dömölkiek"

1680 novemberében *Szelepcsényi György* esztergomi érsek parancsára 20 tagú bizottság végzett kihallgatásokat *Tormássy Péter* kapornaki prépost vezetésével 13 kemenesaljai faluban. Az egyik kérdés így hangzott:

„…hol vannak Kemenes alatt és, a Rába mellékén prédikátorok és mesterek nyilván, vagy titkon?"-

Mert úgy tűnik, hogy voltak ilyenek, legalábbis élt ennek a gyanúja.
Káldy Péter a kihallgatásakor azt vallja, hogy Kemenesalján és a Rábaközben majd minden helyen van prédikátor. [156]

Vönöckről *Nagy András* nemes az 1686-i kihallgatáskor bátran vallást tesz evangélikus hitéről!

A bujdosó *Ostffy Mihályt,* az evangélikus egyház világi felügyelőjét sikerült lépre csalni, és bebörtönözték. Innen kezdődik a hajdan országos tisztségeket viselő *Ostffy*ak hanyatlása: hitükhöz való állhatatos ragaszkodásuk miatt kiszorultak az élvonalbeli családok köréből. (Házasodások során is csak evangélikus párt választottak maguknak.)
Végül örök emberi tanulságul szolgáljon: *Szenci Fekete István* áttért a katolikus hitre, térítőként buzgón üldözve hajdani hittársait, ezért minden felelősségre vonást elkerült!

25.6 ELLENREFORMÁCIÓ - TEMPLOMFOGLALÁSOK:

A „Nagy" tridenti zsinatból újjászületve, megtisztulva került ki a római katolikus egyház, és hatalmas elszántsággal harcot indított a reformáció korszaka alatt elvesztett híveik visszaszerzéséért.
Az ellenreformációnak nevezett harcukhoz a világi hatalomtól minden támogatást megkaptak a vakbuzgó katolikus *Habsburg*-uralkodóktól.
A "minden támogatás" sajnos a fegyveres erőszakot, a karhatalom rendelkezésre bocsátását, valamint egyéb törvénytelen eszközök bevetését is jelentette. Sajnálatos módon a reformált vallásúakat *eretnek* tartották, akiket nem vitákban, észérvekkel kell meggyőzni, hanem egyszerűen ki kell őket irtani! Tették ezt azzal a meggyőződéssel, hogy jót cselekszenek: mert így lehet megmenteni az eltévelyedett lelkeket!

A hite miatt máglyára ugyan már nem került senki, de erőszakkal szüntették meg a protestáns közösségeket: elfoglalták a templomokat és a paplakokat, elűzték a lelkészeket és a tanítókat, valamint elégették a vallási könyveiket és irataikat. A lelkészeket, és feleségüket elűzésükkor megszégyenítették, és gyakran bántalmazták.

A legnehezebb idők *I.Lipót* 50 éves uralkodása alatt vártak a reformált hitűekre, ugyanis az eredetileg katolikus papnak nevelt uralkodó bigottságát – a naponta többszöri szentmisehallgatást, böjtöléseket, napi gyónásokat stb. - még a szűkebb környezete, az udvartartása is nehezen viselte el, a külföldi követek jelentéseikben nem győztek panaszkodni rá.

---

[156] *Payr Sándor*: Adattár III. 216.p. Vasmegye monográfiája 556. p.

1674. március 5-ére királyi rendeletre az ország minden tájáról 735 fő protestáns lelkészt, és prédikátort idéztek be a pozsonyi rendkívüli bíróság elé, ahol ténylegesen 336-an jelentek meg. A bíróság felségsértéssel, hazaárulással, a katolikus egyház megsértésével vádolta őket, és előre kész volt a halálos ítélet!
A kínzásokat túlélők közül - a keresztény világ szégyeneként - 40 prédikátort eladtak rabszolgának a pogány törököknek, ahol gályarabként sinylődtek! [157] (1991. augusztus 18-án *II.János Pál* pápa (1978÷2005) magyarországi látogatásakor *saját kezűleg* koszorúzta meg a gályarabok Debrecenben álló emlékoszlopát, ami egyértelműen a katolikus egyház múltbéli hibájának elismerését, és bocsánatkérését jelentette!)

A *Thököly*-féle kuruc mozgalom hírére *I.Lipót* 1681-ben kénytelen volt összehívni országgyűlést Sopronba, ahol foglalkozhattak a vallási kérdésekkel. Az országgyűlésben hozott *26. artikulus* (törvénycikk) kimondotta a szabad vallásgyakorlatot, de úgy, hogy a 11 királyi vármegyében a protestánsok csak a vármegye által kijelölt 2÷2 helyen tarthatnak istentiszteletet! [158] az *artikulus* Vasban az evangélikusoknak e célra a Kőszeg környéki Nemes-Csoót, valamint a kemenesvidéki Nemes-Dömölköt jelölte ki. Nemes-Dömölkön ekkor templom sem volt, csak egy fa harangláb állott!

III. Károly (1711÷1740) *„Carolina Resolutio”* néven 1731-ben kiadott rendelete értelmében Vas vármegyeében a reformált vallásúak kezén lévő 98 templomból csak az *artikuláris* helyek két temploma maradhatott meg, a többit azonnal át kellett adni az államvallást képviselő római katolikus egyháznak.
Kemenesalján 1732-ben durva kísérlet történt a templomfoglalásokra, ami a lakosság tiltakozása, főleg a nők erélyes ellenállása miatt meghiúsult.
Ostffy Mihály és *Vidos Miklós* kemenesaljai birtokosok, mint az ágostai evangélikus egyház világi elöljárói több ízben jártak Pozsonyban és Bécsben, hogy tiltakozzanak az erőszakos templomfoglalások ellen: de nem fogadta őket *I.Lipót*, sőt hűtlenséggel vádolták meg őket, és majdnem börtönbe kerültek. Megértették, hogy nincs helye a további ellenállásnak, és végül 1732. augusztus 20-án *Ostffy Mihály* személyesen adta át *Rosthy István* alispánnak a templomokat, parókiákat és minden egyházi birtokot, még azokban a falvakban is, ahol az evangélikusok voltak többségben.

A templomfoglalás így *„csendben, minden zajongás nélkül”* gyászos méltósággal mehetett végbe.
A lelkészeknek viszont azon minutában el kellett hagyniuk parókiájukat! A lelkészek, és a tanítók csak úgy maradhattak meg a falujukban, ha írásban lemondtak minden működésről, ha teljesen visszavonulnak a magánéletbe. Többen közülük nemesi telkeken nyertek menedéket. (34, 49, 50)

Az 1732-es templomfoglalás után a protestánsok a lelkészlakások udvarán a szabad ég alatt, vagy felvert sátrakban, illetve jeles ünnepeken a temetőkben tartották az istentiszteletet. A vármegye súlyos pénzbüntetés terhével eltiltotta a hívőket, és a lelkészeket az egyházi cselekmények gyakorlásától, így tilos volt a keresztelés, az esketés, és a temetés, de a nagy felháborodás miatt ezt a rendelkezést hamar visszavonták.

---

[157] *Michiel RUYTERS* holland admirális szabadította ki őket 1676-ban, aki a hadtörténelem egyik legkiválóbb tengernagya volt. *Moldova György*: „Negyven prédikátor”könyve
[158] Ezeket a településeket hívjuk *artikuláris* helyeknek.

(A gyülekezetet szentmártoni plébános felügyelete alá rendelték, aki a plébánia Születések könyvébe becsülettel írni is kezdte az evangélikus gyermekeket is.)
27 falu evangélikusai csak Nemes-Dömölkön, az *„artikuláris”* helyen gyakorolhatták szabadon vallásukat.

Itt fél évszázadon át a szabad ég alatt, a lelkész udvarán végezték az istentiszteletet. A nagyobb ünnepeket - amikre 8÷10’000 hívő gyűlt össze - a temetőben tartották. Ez a helyzet a hatóságoknak is kényelmetlen volt, és elkerülhetetlenné vált egy nagy befogadóképességű templom építése.

A gyülekezet a sok elutasítás miatt végül magához, *III. Károly* királyhoz folyamodott, hogy utasítsa a vármegyét, jelöljenek ki helyet a templomnak, iskolának és a temetőnek. 1738-ban aztán egy mocsaras telket jelöltek ki a leendő templom számára.
Az építkezést a győri püspök, és a vármegye alaptalan feljelentésekkel próbálta akadályozni. Végül csak *Mária Terézia* (1740÷80) uralkodása alatt, 1743÷44-ben épülhetett föl az evangélikus templom. (34) Az épülethez nem emelhettek tornyot, és harangjuk sem lehetett.

Az evangélikus hívek Nemes-Dömölkre 1780-ig jártak vallásuk gyakorlása végett. Csak itt szabadott istentiszteletet tartani, ide kellett elhozni a megye távoli sarkaiból is az újszülötteket keresztelésre, és csak itt köthettek házasságot az egybekelő párok; az itteni lelkészek nem szállhattak ki vidékre.

II.József (1780÷1790) a vallásszabadság területén a protestánsok sérelmeinek orvoslására 1781. okt. 25-én kiadta az *Edictum Tolerantiae*-t, a *Türelmi Rendeletet,* ami elvileg szabad vallásgyakorlást biztosított, de nagyon sok megalázó megkötéssel:

- templom csak udvarbelsőbe, azaz a telken belül építhető
- tornyot a templomhoz építeni tilos
- harang használata tiltott
- külön temetője legyen a két felekezetnek
- vegyes-házasság kötéséhez királyi engedély szükséges, stb..

Az ekkor épült evangélikus imaházak egészen más képet mutattak, mint amit a mai ember a „*templom*” fogalmán ért: természetesen nem volt tornyuk, és alacsony falaik sövényből, vagy tömésfalból készültek; tetejüket szalmával, majd később fazsindellyel fedték. Nem véletlen, hogy ezekből a „*pajtatemplomokból*” mutatóként egy sem maradt fenn.

Vönöckön is egy nagyméretű pajtát használtak egyházi célra.

Kemenesalja zömében reformált hiten lévő lakosságát vallásuk miatt sok hátrányos megkülönböztetés érte – igaz hogy a nyílt vallásüldözés korszaka már lezárult.
Az evangélikus egyház világi elöljárói sem tudták kellő súllyal képviselni hittársaikat, mivel az állami funkciók bezárultak előttük: ugyanis a tisztviselőknek a *„katolikus módi”* Bibliára kellett volna hivatali esküt tenniük, amit hitük miatt nem tehettek meg!

25.7 ÁGOSTAI HITŰ EVANGÉLIKUS TEMPLOM és PLÉBÁNIA

Magyarország határain belül a vönöcki az egyetlen magyar gyökerű és eredetű evangélikus gyülekezet!

1786-ban a vönöcki evangélikusok hivatalos gyülekezet alakításának engedélyezéséért, és templom építésének jóváhagyásáért folyamodtak a vármegyéhez, [159] mivel magukat a *Türelmi Rendelet* előírásainak megfelelőnek tartották.

A kiküldött *Vegyes Bizottság* a következőket állapította meg:

- az igénylőkből **86** a nemesi család, **46** az agilis család

- létszámuk bőven meghaladja az előírt 100 főt: **574** lelket számlálnak

- birtokosok lévén, birtokaik jövedelme biztosítja az építkezés költségeit, valamint a lelkész, és a tanító tartását

- beszerezték az iparosoktól a terveket és az árajánlatokat

- van építési telkük, ami nemesi fundus: a *Keresztes*-család, *Zábrák Sándor*, *Horváth Ferenc* leszármazottjai, és *Bak János* ajándékából állt össze. [160]

- egyetlen kérvényezőnek sincs adótartozása, valamint vállalták a kétszeres stólapénzt, azaz fizetnek a szentmártoni katolikus plébánosnak is!

A vármegye kedvező végzése alapján, 1786. év őszén *Riczinger Ádám* gondnok vezetésével hozzáfognak az építkezéshez, és 1787. november végére elkészült az épület! Ehhez jelentős összefogásra, és önzetlen adakozásra volt szükség.
Máig fennmaradt az egyház építésére adakozó 141 alapító neve, [161] de rajtuk kívül mások is szorgoskodtak a maguk tehetsége szerint: fizikai munkával, vagy fuvarral segítve.

AZ ALAPÍTÓ ATYÁK :

No	Communitas Nobiles		
1	Széköly József	44	Rudi Pál
2	Nagy Mihály	45	Rudi Ferenc
3	Nagy Miklós	46	Rudi Mihály
4	Smidelius István	47	Fabian Ferenc
5	Vörös Mihály	48	Kiss Mihály
6	Loránt Péter	49	Somogyi Sándor örököse
7	Illés András	50	és fia Zsigmond
8	Szalai Mihály	51	Rudi György

[159] Vas vármegye kisgyűlése: 1786. április 03. Ügyiratszám: (696, 587. p.)
[160] Határozat: 1786. május 24. Ügyiratszám: 1167 (880÷881. p.)
[161] *Varga Gyula*: A vönöcki ágostai hitvallású evangélikus gyülekezet múltja és jelene; Kis-Cell, 1895.(14÷15. p.) (52)

9	Balassa örökös	52	Kunos János
10	Balassa István	53	Somogyi István
11	Nagy József	54	Somogyi Mihály
12	Nagy Mihály	55	Horváth János
13	Nagy János	56	Balassa József
14	Nagy Péter	57	Horváth Zsigmond
15	Szőke György	58	Balassa János
16	Csákli János örököse	59	Szuh Pál
17	Boda József	60	Nagy István
18	Rudi Ádám	61	Balassa András
19	Pálfi Zsigmond	62	Németh István
20	ifj. Nagy János	63	Tompos Péter
21	Benkő Lázár	64	Lampért András
22	Iczés Mihály	65	ifj. Jánosa Ferenc
23	Zábrák József	66	Palánki Pál
24	Keresztes József	67	ifj. Horváth Zsigmond
25	Jánosa Ferenc	68	Pap Sándor
26	Jánosa András	69	Bokányi Gábor
27	Jánosa Imre	70	Bokányi Ferenc örököse
28	id. Jánosa József	71	Bokányi János
30	Somogyi Gáspár	72	ifj. Balassa János
31	Somogyi István	73	Pap Dániel
32	Somogyi János örököse	74	Horváth Ferenc
33	Somogyi Ferenc fia	75	Hőbe Ignác
34	Mich: Szuh Mihály	76	Benkő Gáspár örököse
35	Szuh László	77	Benkő István
36	Boda István örököse	78	Hőbe Zsigmond
37	Zábrák János	79	Balassa Mihály
38	Jánosa László	80	Ritzinger Ádám
39	Jánosa András	81	László Pál és fia László András
40	Joseph: Jánosa	82	
41	Jánosa Pál	83	Janko György
42	Somogyi Ádám	84	Nagy Ádám
43	Györkös László	86	Boda János

Vönöck első evangélikus lelkésze *Torkos Ádám*, akit 1786. augusztus 20-án helyezett ünnepélyesen a hivatalába *Hrabovszky Sámuel* püspök.
A vönöcki anyaegyház megszületése tehát ettől a naptól számítható, innen kezdődnek az anyakönyvek is!

A *Türelmi Rendelet* minden területen korlátozta az építőket: előírta, hogy a főbejárat – eldugott módon – az épület hosszanti oldalán, csak udvarból nyílhatott, és meghatározta az alkalmazható bútorzatot és egyéb más berendezést is, sőt még ezeknek az elhelyezését is.

A bútorzat és berendezés azonban csak hét évvel később készült el, amíg a megkötéseket nem ellenőrízték már olyan szigorúan. Ekkor a főbejáratot a szokásos helyen, az épület homlokzatán, a későbbi torony helyén nyitották meg. A berendezést is ennek megfelelően átrendezték, és karzatokat is építettek.
Toronyépítés, és harang használat viszont továbbra is tiltva maradt!
A bel tér legszebb része a szószék-oltár. Az oltárasztal felett emelkedik a kisméretű retabló,[162] ami csak a párkánytagokat tartó oszlop párok közepéig tart. Hajdan az így keletkezett nyílásban teljes alakjában látható volt a szószék-kosár. Ezt az új oltárkép most részben elfedi. A magyarországi evangélikus templomok közül a vönöcki az egyetlen, ahol az oltárkép eredetileg nem ilyen célból készült. A vönöcki kastély hajdani tulajdonosa, *hodosi Karátsony László* vezérőrnagy hozta magával Párizsból, az 1937. évi Világkiállításról. Felesége *bocsári Mocsáry Janka* adományozta a gyülekezetnek az ismeretlen szerzőtől származó, kvalitásos olajfestményt. Ezért is szokatlan az oltárkép mérete: 100x140 cm. A kép témája: "*Krisztust megfosztják ruháitól*".
A retabló két szélén egy-egy pilaszter [163] áll, hátrább pedig két ión-fejű oszlop emelkedik a szószék magasságába. Az oszlopok tetején található vázák dúsan faragott, és aranyozott fűzérdísszel kapcsolódnak a pilaszterekhez, és a szószékkosárhoz. A lapos tetejű hangvetőn konkáv-konvex faragású díszek aranyozott Nap-korongot tartanak.

60. ábra A fa harangláb: többször átépítették

[162] az oltár mögé épített hátfal
[163] négyszögletes falpillér

A kész templomot 1794. november 1-én szentelte fel a *Hraboszky Sámuel* püspök. Ekkor még csak az ormótlan fa haranglábról szólalhattak meg a harangok.
Az evangélikus gyülekezet alakulásának századik évfordulóján 1886. dec. 11-én a hívek elhatározták a templomtorony építését!

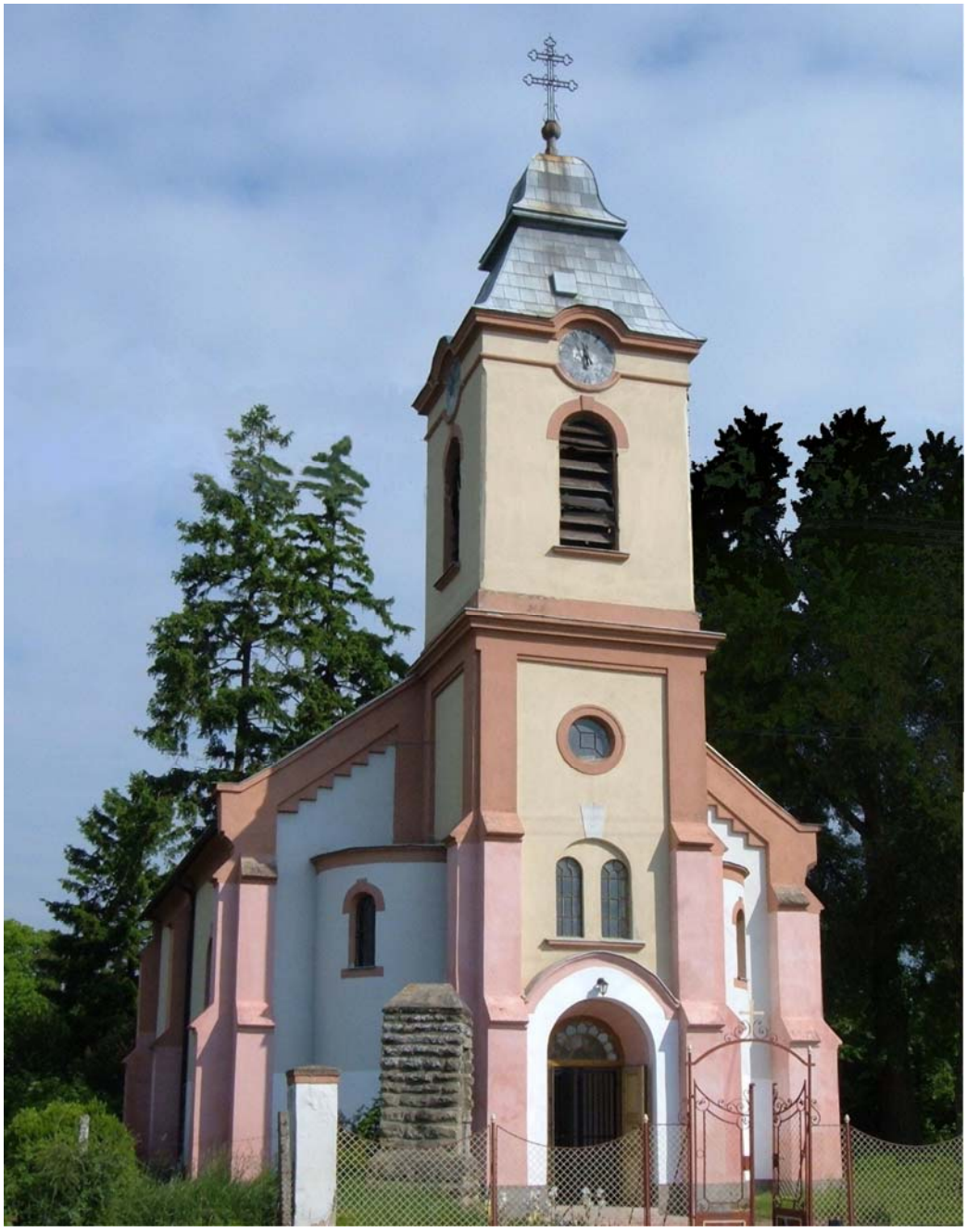

61. ábra Vönöcki ágostai evangélikus templom [164]

Adakozásból gyűjtöttek torony felépítésére, amíg végre 1903-ban hozzá épülhetett a templomhoz a 29 m magas harangtorony, amin már az utcafrontra nyílhatott a főbejárat! Lebontották az ormótlan fa haranglábat és méltó helyre, a toronyba helyezték el a harangokat. (Jelenleg a templom tornyában két harang lakik.)
A templomtornyot órával is kiegészítették, ami mind a négy oldalon mutatta az időt.

[164] *Riczinger János* felvétele

25.8 KÖZMEGEGYEZÉS - „CONTRACTUS **1794**”

Az evangélikus gyülekezet az “ARANYKÖNYV”-ében örökítette meg a lakosság felekezeti alapon felállított KÖZMEGEGYEZÉS -ét:
aközmegegyezésből kifolyólag az 1794. évtől kezdve, minden, a község által közcélokra kiosztott jövedelemből $^{2}/_{3}$ rész az ágostai evangélikusokat illeti, $^{1}/_{3}$ rész a római katolikusoknak jut! (Ez az arányos osztás 1886-ig fennmaradt.)
Vönöck község haranglábra szerelt 225 fontos [165] régi harangja 1796-ban elhasadt. Az evangélikusok a *Közmegegyezés*-nek megfelelően megváltották a katolikusoktól a tulajdonrészüket, és saját költségükön átöntették a harangot *Pfistermeister Ferenc* műhelyében, Kőszegen.

A Születések Könyvének első oldalán olvasható az alábbi bejegyzés:

„A Pápistákkal közös harang ell hasad van lévétettetett s az Evangélikusok által 1796-ban 19 -dik májusban levétetett, a Pápistáknak benne fekvő pénzek lefizettetett, s ezek az akkoron készült Egyezés szerint harmadosokká tétettek az előbbi harangból reájuk háromlott részhez képest a közös jövedelmekben.”

25.9 HARANGJAINK

Harangra a falunak, mint közösségnek nagyobb szüksége volt, mint maguknak az egyházaknak. A mindennapi élet rendjét irányította a harangszó. Ezzel jelezték a hajnalt, a delet, és az estét, vagyis a munkához való felkészülést, ebédpihenőt, lenyugvást - nemkülönben az egyházi szertartások idejét is. Toronyóra legfeljebb a városokban működött.

Vészhelyzetben - pl. tűzvész, árvíz - idején a félrevert harangszó riasztotta a lakosságot.
Az 1796-ban újjá öntetett öreg-harangra a következő felirat került:

„Fusa per Pfistermeister, Güns, Anno 1796. Sumtibos vönötzkiensium evangelicorum.”

A megújult harang súlya 294 fontot tett ki. 1886-ban ez a harang újból elhasadt, ezért Sopronban *Seltenhofer Frigyes* öntödéjében újjáöntették. Méretét jelentősen megnövelték: súlya már 530 fontot nyomott.

A gyülekezet alakulásának százados emlékévében, 1886. dec. 11-én az ünnepség hatása alatt *Károlyi József* birtokos és neje, *Edvi Lídia* egy 230 font súlyú harangot öntettek 660 korona költséggel. Készítője *Seltenhofer Frigyes*, Sopron. Felirata: “*Károlyi-család ajándéka elhalt gyermekei emlékére.*”
Ez a harang is a templom előtti, fából ácsolt kettős haraglábon kapott helyet.

- A 3. harang csupán 56 kg súlyú. Felirata: *„Seltenhofer Frigyes, Sopron, Anno 1886”*

---

[165] 225 font~126 kg ; 294 font~165 kg; 530 font~297 kg; 230 font~129 kg

- a 4. számú, a *nagy* harang 1903-ban, szintén a *Seltenhofer*-öntődében készült, súlya 500 kg. (Zengő szavát őrzi a Kossuth Rádió hangtára: „Déli harangszó": 2011.09.16-i felvétel.)
Ennek kivételével a többi harangot 1916. 07. 15-én elrekvirálták! [166]
Sajnos sok társukkal együtt áldozatául estek az I. világháborúnak: beolvasztották ágyúcsőnek. A rekvirált harangokat a kincstár kg-ként 4,- korona értékben váltotta meg, ebből lett öntetve a következő:

- az 5. harang súlya170 kg, átmérője ¤68 cm. Készítője: *Harangművek Rt.*, Budapest, Anno 1923

25.10 RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM és PLÉBÁNIA

Annak ellenére, hogy a vármegyén belül a kemenesaljai kerületben volt a legmagasabb az evangélikusok aránya, tisztán evangélikus lakosú falu alig akadt. A török-idők kezdetétől fogva a reformáció századain át Vönöck község lakosságának is egy kis része végig kitartott a római katolikus hite mellett, pedig „*Megverem a pásztort, és elszélednek a juhok.*" [167]

- *Kuzmich Péter* győri kanonok 1680-ból fenn maradt egyházlátogatási jegyzőkönyvében az olvasható, hogy az 50 kemenesaljai faluból egynek sem volt plébánosa!

- *Kazó István* vasvári prépost1698. február 10-én írta, hogy még a dömölki apátság tanítója is protestáns!

- *Scacchi Feren*c vasvári főesperes 1713-ban tett egyházmegyei látogatásakor sem jobb a katolikus egyház állapota:

„az egész Kemenesalján nincs egyetlen katolikus plébános, csak Dömölkön a bencés apát, és Kasza János. Hasonlóképpen nem találtam papot az egész hegyháti kerületben, kivéve a vasvári domonkos atyákat. Ugyanígy az egész Őrségben egyáltalán nem találtam sem plébánost, sem katolikus licentitátust."

A templomok és kolostorok fazsindelyes tetejét a törökök már az első beütésükkor felégették. A tető nélküli épületek gyorsan romosodni kezdtek: a falak málladoztak, vakolatuk lehullott – végül belsejüket gaztenger öntötte el, sőt volt, ahol szinte átjárhatatlan bozót vette körül őket. Különösen a tornyok kerültek hamar romos állapotba – mint ahogy azt *Kazó István*tól tudjuk. A „*pápistá*"-nak csúfolt római katolikus hívők papság, és templom hiányában nehéz időket élhettek át, nem maradt fenn róla írás, hogy miképp zajlott a hitéletük – talán házaikban gyűlhettek össze?

Fordulópontot jelenthetett a hitéletben *Csatay Jeromos* dömölki apát működése: a dömölki plébánián fellelhető anyakönyv tanúsítja, hogy 1720 őszétől kezdte meg a kereszteltek könyvét írni, azaz többek közt Vönöckön is keresztelt!

Királyi rendeletre, Szt.Márton templomát 1732. augusztus 20-án erőszakkal vették vissza az evangélikusoktól. Az erőszakos templom-foglalásoknak több lett a kára, mint a haszna, évszázados viszályokat teremtett a faluközösségekben!

---

[166] *Patay Pál*: Vasi harangok (180. p.) Vas Megyei Múzeumok értesítője; Szhely, 1973
[167] Mk 14,27; Mt 26,31

Vönöck a szentmártoni plébániának filiáléja maradt, majd 1737-től egy rövid időre anyaközség lett. 1885-ben viszont Mihályfához csatolták.
Talán idővel szűkösnek bizonyulhatott a templom, mert 1938-ban úgy határoztak a vönöckiek, hogy saját falujukban építenek templomot! Az építkezést az aktuális püspök, *Grősz József* szombathelyi megyéspüspök úr engedélyével indulhatott meg.
A telket *Milán Gyula* (1866, Szentiványfa) [168] leányai: *Milán Ilona* és *Milán Róza* kisasszonyok adományozták a gyülekezetnek. Így már ebben az évben megindulhattak az építési munkálatok.
A templom tervezését, és kivitelezését egy sárvári építész, *Zsolnay Mihály* végezte. Az épületnek megnevezhető stílusa nincs, modern kísérletként tarthatjuk számon. Külméretei 29 m x 8,8 m.

Építőanyaga égetett tégla, tetőzetét és tornyát cserép fedi. Külsejét nemesvakolat borítja. A bejáratot kemenesi terméskőből készült, csúcsíves boltozat díszíti.

62. ábra Római Katolikus templom [169]

[168] 1927-től a Rábaszabályzó Társulat, majd a Cinca Lecsapoló Társulat főmérnöke
[169] *Riczinger János* fényképe

A torony 32 m-re magasodik, benne 1944-től egy 213 kg-os harang lakik, ami 2001-ben kapott társat.

A templom titulusát *Szt. István* királyunkról kapta, a búcsú napja augusztus 20. Szim.: június 4. Phsz.: 812. Öl.: 1115. Anyanyelve: magyar
A főoltárt 1948 júniusában *Horváth Károly* helybeli ácsmester készítette tölgyfából. Az oltárkő nélküli mellékoltár *Hőbe Dezső* vönöcki asztalos munkája, 1954-ből.
A főoltárt díszítő olajfestmény *Szt. István* királyunkat ábrázolja, amint a Magyarok Nagyasszonyának felajánlja a Szent Koronát. [170]

1949-ben az egyházközség lelkészlakás céljára megvásárolta a hajdani *Pfeiffer*-uradalom „*kiskastélyát*", az intézői lakást, és a lelkészség ebben az évben plébániává alakult, Szt. Márton és Magasi és leányegyházakkal. [171]

Az első lelkészek:

Csitkovics Sándor 1944÷1946
Lantos István 1946÷1949

63. ábra Plébánia és paplak, a hajdani „*kiskastély*" [172]

A plébánián őrzött anyakönyvek és más értékes írásművek:

- 1.)Vönöck

Kereszteltek – Házasultak – Megholtak: 1737÷1759

- 2.) Nemes- és Poór Magasi

Kereszteltek: 1775÷1832
Házasultak: 1776÷1831
Megholtak: 1776÷1814

[170] Ismeretlen festő műve, nem képez művészeti értéket.
[171] A hajdani tulajdonos: *Dr. Rónai Ernőné*, sz. *szőlősi Pfeiffer Mária*, Budapest
[172] *Németh Zoltán* tanító fotója

-3.) Kemenesszentmárton

Kereszteltek:	1775÷1803; 1833÷1884; 1885÷1912; 1913÷1943; 1944
Házasultak:	1789÷1832; 1833÷1884; 1885÷1935; 1936÷1943; 1944
Megholtak:	1776÷1814; 1833÷1884; 1885÷1923; 1924÷1943; 1944

-4.) Jegyesek: 1947-

-5.) Bérmáltak: 1944-

-6.) Megtértek: 1947-

-7.) Kitértek

-8.) Alapítványi főkönyv A. 1914÷1957

-9.) Alapítványi főkönyv B. 1915÷1964

-10.) Kemenesszentmártoni Egyházközség Számadáskönyve: 1878÷1913

-11.) Régi Kemenesszentmártoni iratok maradványai: 1896÷1946

Antik könyvek:

-Spicilegium Conconatorium I-II.

-Annus Apostolikus Predicabiles 1733.

-Vanitatum mundi (Did. Stella) 1724.

-Promptvarium super Evangelium I-II. 1707.

A templom berendezésében különleges értéknek számít az áldozórács. A megszűnt régi közös temetőből, a katolikus földbirtokosok 300÷350 éves kovácsoltvas sírkerítéseiből állították össze.

25.11 KIRAJZÁS AZ ALFÖLDRE (99)

A török háborúk után a szinte teljesen elnéptelenedett Békés vármegyét - bárói címmel együtt – kifizetetlen számlái fejében, megkapta a királytól *Harruckern János György*.
Üres birtokaira földműveseket toborzott: szabad birtokfoglalást és teljes vallásszabadság biztosítását ígérte.

Az első telepesek lelkésze a hölgyészi születésű *N.Horváth András* (1715 ÷1785) korábban az *Ostffy*-családnál, Asszonyfalván nevelőként működött. Valószínűleg az ő hatására, az 1740-es években Vas vármegyéből több elszegényedett evangélikus nemes indult Orosházára, és a környékbeli elnéptelenedett falvakba
Az armalista nemesek jobbágytelken gazdálkodtak, ezért *Harruckern Ferenc* mindenkitől földbérleti díjat szedetett, és az armálist letétbe kellett helyezniük. Csak néhányuknak sikerült kihirdettetni nemességüket a vármegyében. Az áttelepült családokat a „*Halálozások*” anyakönyvéből lehetne pontosan azonosítani, de ennek az első kötete eltűnt, csak az 1771-től induló könyv maradt fenn. [173]

[173] A *Szerző* családjának is létezett alföldi ága (Szarvason), de megszakadt a kapcsolat.

Néhányuk neve azonban ismert:

- *Jankó Gergely* -1593. *I.Rudolf* armálisával nemesítve

- *Kúnos Jakab* -1625. *II.Ferdinánd* armálisával nemesítve

- *Boda Márton* fia - Sopron vármegyei Röjtökről jött, és magával hozta a család nemességét igazoló, még *Zsigmond* királytól származó *nemesítő* és *birtokadományozó (donációs)* levelüket. Ezzel több nemzedéken át megkeserítette a család többi tagjának az életét!
(A „*Pálffy*-oklevélen" találunk egy árulkodó nyomot: valaki a *Boda*-család tagjainak nevét kék ceruzával vastagon aláhúzta – nyílván gyűjtötték a nemességüket bizonyító okiratokat a Vas megyei leszármazottak.)

- *Kiss* -1655. *III.Ferdinánd* armálisával nemesítve

A fenti családok szépen felvirágoztak, és mára jelentős számban élnek Orosházán és környékén. (A *Jankó*-családról 1757-ben, a *Kúnos*-családról 1756-ban történt az első bejegyzés az evangélikus anyakönyvekbe.)
Rajtuk kívül más Vas vármegyei nemesi családok neve is felbukkan Orosházán, és a körülötte lévő, szintén evangélikus falvakban, Tótkomlóson, Nagyszénáson, Nagyszokolyon, stb.:

- *Horváth*	– Sömjénből	-1622.	*II.Ferdinánd* nemesítette
- *Kis*	– Ságról	-1651.	*III.Ferdinánd* nemesítette
- *Thék*	– Kis-Nardáról;		

valamint a
- *Benkő, Potyondi, Edvi, Mecséry, Riczinger*, és különféle *Nagy*-családbeliek, így Fülöpszálláson *Nagy de Felsö-Eör Gergely, stb..*
Nagyszokoly község „*Megholtak*" könyvében olvasható:

- *Boda István Vas Vár. jövevény Jákfáról – 1783. nov.19.*

Üres birtokaira, főleg Nyíregyházára *gr.Károlyi Sándor* is nagyarányú telepítést végzett. Ide *Petrikovics János* szarvasi nemes 1753-ban több száz, *Harruckern*ben csalódott, szarvasi, berényi és csabai evangélikus telepes családot vezetett át. A földbirtok aprózódásának jelensége miatt a nemesi ivadékok közül többen kénytelenek voltak ide átvándorolni.

26 AZ UTOLSÓ NEMESI FELKELÉS – INSUREKCIÓ Anno **1809**
(42, 34, 43, 48, 52, 92, 95)

I.Napóleon, Bonaparte (1769÷1821) francia császár seregei *János /Habsburg/* (1782÷1859) főherceg Itáliából hátráló hadseregét üldözve 1809. június 16-án lépték át a Magyar királyság határait, betörtek Vas vármegyébe.

A francia császár magyaroknak küldött, függetlenségi kiáltványa nem talált termékeny talajra, a nép szerencsére a franciákban csak az idegen hódítókat látta, máskülönben úgy járhattunk volna, mint a lengyelek!
A meghirdetett nemesi felkelésnek Szombathely volt a gyülekezőhelye.

A kemenesaljai nemesek többsége lovasként szeretett volna harcolni.
Az ezzel járó nagy költségek miatt azonban csak azok jelentkezését fogadták el, akiknek az éves jövedelme meghaladta a 3'000 tallért!
Kemenesaljáról 275 fő lovast a 3. ezredbe, 250 fő gyalogos *inszurgens*t pedig az 5., és a 6. gyalog zászlóaljakban osztották be. [174]

A francia lovas vadászokkal először Kiscell temetője mellett csaptak össze, majd június 10-én Karakónál *Eugen Beauharnais* (1781÷1824) marsall csapatai előtt próbálták elzárni a Marcalon való átkelést. A franciáknak csak jelentős tüzérségi támogatással sikerült átjutniuk, miközben az inszurgensek nagy veszteséget szenvedtek, kb. 700 fő esett el közülük. A francia seregek másik része Mersénél kelt át a Marcalon, de közben *János* főherceg leharcolt serege kicsúszott a harapófogóból.

A vönöcki nők és a gyermekek a franciák elől Szt.Márton határában lévő *Renget*-ben kerestek menedéket. Az évszázados félelem szerencsére feleslegesnek bizonyult, *Napóleon* hadserege eddig nem látott kulturált módon viselkedett a polgári lakossággal szemben! A francia seregek Pápánál egyesültek, úgy vonultak Győr alá, ahol június 14-i *szabadhegyi* csatában megütköztek a nemesi felkelőkkel, és az osztrák császári csapatokkal.
A csatában a nemesi felkelők hadát a franciák szétszórták.
A vereségért a bécsi udvar természetesen a magyarokat tette felelőssé, pedig a magyarok az osztrák hadvezetés parancsnoksága alatt álltak, és nem volt lehetőségük arra, hogy bemutassák a magyar virtust: a lovasság mindent elsöprő fergeteges rohamát. Ehelyett ágyútűzben kellett állniuk, fedezni *János* főherceg csapatainak Komáromba vonulását. A csatát ugyan elvesztettük, de a franciákból kétszer annyian estek el, mint a korszerűtlen fegyverekkel felszerelt, kiképzetlen magyarokból!

Benkõ János gyalogos, vönöcki nemes kiemelkedő vitézségét megörökítette az ezrednapló: megmentette ezredesét, *gr.Erdõdy Károly*t, aki alól kilőtték a lovat. A csatában a *Benkő*-család 12 tagja harcolt! A vönöcki nemesek veszteségét nézve, az eltűntek/megholtak között találjuk *Pap Dániel* gyalogost, a lovasok közül *Jánossy Mihály* pedig fogságba esett.
Hiába voltak a csodálatos egyéni haditettek, az idő rég eljárt már az effajta hadviselés felett. [175] Bebizonyosodott, hogy reguláris hadsereg fenntartására van szükség. Így búcsúztatta el a magyar nemesség az utolsó jogcímét, amire ősi kiváltságait alapozta: többé már nem adózott vérével, ezután már nem hordozták végig az országban a *véres kardot*!

Vas megyét *De Pully* gróf hadosztálytábornok három ezrede szállta meg.
A fegyverszünet értelmében demarkációs vonalat húztak, mely szerint Vas vármegye Rábától nyugatra fekvő része francia, túloldali része magyar kézen maradt – tehát Vönöck kimaradt a francia megszállásból.
A franciák igyekeztek magukat jó színben feltüntetni, de szigorúan megkövetelték a teljes ellátásuk biztosítását. Kipihentették csapataikat: közben teljesen fölélték a régió élelmiszer tartalékait – ezért az ország más vidékeiről kellett ide szállítani az élelmiszereket és a takarmányt.
Ruházatuk nagy részét lecserélték, új lábbeliket készíttettek, de még a lószerszámokat, és más egyéb felszereléseiket is felújíttatták.

---

[174] A felkelés idejére kapta a „kapitány"rangot *kisbarnaki Farkas Gábor* vönöcki birtokos.
[175] *Zongor Mátyás* kemenesaljai nemes hősi alakját *Jókai Mór* a „Névtelen Vár" c. regényében megörökítette!

A magyar férfiak- de főleg az egyházak- nagy bosszúságára a magyar hölgyek szívesen fogadták a francia katonák udvarlását. Elkáprázta őket a sok színes, ragyogó egyenruha, csillogó-villogó fegyver.
A vármegye ezért kibocsátott egy röpiratot amiben tartózkodóbb magatartásra intette a vasi honleányokat!

64. ábra Francia lovasvadászok, a nemesi felkelőink ellenfelei [176]

Végül egy kipihent, felhizlalt, jól felszerelt, friss hadsereg vonult ki hazánkból.

Francia-búcsúztató gúnyvers:

Jértzék! Tyúkok! Sírjatok, Elmentek a kakasok!
Száztíz napig meglaktak! Amit leltek, felfaltak. /részlet/ [177]

A francia hadsereg ugyan elmasírozott, de a katonái itt hagyták maguk után a „*francot*”.

---

[176] *Velemir Vukšić* grafikája
[177] *Kresznerics Ferenc* (1766÷1832) r. kat. pap, a MTA hajdani tagjának verse.

27 FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC (**1848÷49**)
(93, 102, 103, 104, 105)

1848 tavaszán a forradalmi országgyűlés iránymutató törvények egész sorával új korszakot vezetett be a magyar történelemben: felszámolták a rendi társadalmat! Eltörölték a nemesi előjogokat, felszabadították a jobbágyságot, megszüntetve az úrbérrendszert, valamint az úriszéket.

Megtörtént az *örökváltság*: a volt jobbágyok maradhattak az eddigi földjeiken, ezért az állam a földbirtokosokat 300 millió forint névértékű kötvény kibocsátásával kárpótolta. (Valójában a kötvények a névérték alig 60 %-át érték.)

A hűbéri viszonyok felszámolása a vönöcki kisnemesi társadalom életében nem jelentett alapvető változást, hisz a birtokállományuk továbbra is a kezükben maradt, sőt a tulajdoni korlátozások [178] megszűntével az ingatlanok forgalma, és az ezzel kapcsolatos hitelüzletek könnyebben lebonyolíthatók lettek. Általában elmondható, hogy a kemenesaljai nemesi falvakat nem érintette az úrbéri földek átadása sem - mert lényegében jobbágytalanok voltak, vagy csak elenyésző volt a jobbágyok száma. (A kisnemesi falvak jobbágyai vagyoni helyzet tekintetében amúgy is inkább a zsellérekhez álltak közelebb.)

A kisnemesi társadalom, és a benne elhelyezkedő zsellérek társadalmi ellentétei az úrbériség megszűnte után sem éleződtek ki. A zsellérek 1848 előtt is saját házaikban, vagy a birtokosoknál laktak. A kisnemesek anyagilag szinte semmit sem vesztettek, legfeljebb a zsellérek ingyen munkaerejétől estek el. Ezután is elsősorban magukban, illetve a cselédjeikkel együtt művelték a földjeiket.

Edvi Illés Pál nemesdömölki ev. lelkész a szabadságharc alatt Kemenesalja mindennapjainak krónikása lett, a látottakat és hallottakat gondosan följegyezte, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy az utókor megismerhesse ezt a jelentős történelmi időszakot.
Munkája – egyenlőre- hiába valónak tűnik – a „*Vas megyei KRONIKÁK*”-at a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában őrzik – csak néhány idézett mondatához sikerült hozzájutni:
Kemenesalja népét tüzelte a nemzeti eszme: „*mámoros, örömittas hangulat uralkodott.*” Mindenki nemzetiszín szalagokat és „*rózsákat*” [179] viselt, a férfiak „*Kossuth*-kalapot” hordtak.
"*Tanultunk név szerint sok új szókat, melyekhez ugyanannyi féle eszmék és tények bokrosan csatlakoznak. De a legszebb szó mégis a nagyszerű nemzeti felébredésünkkel kapcsolatos, a* ***haza*** *szava.*"

A nemesek a már csak szinte papíron létező előjogaik elvesztését „*fojtott sértődéssel viselték*” – olyan apróságokat fájlaltak, mint hogy a nevük elől ezután eltűnt „*N*”-betű – írja *Edvi Illés Pál* (1793÷1871).

Nem véletlen, hogy később Kemenesalja központjában, Celldömölkön működött a megyei *Honvédelmi Bizottmány*. Ide Vönöckről képviselőnek 1848. 05. 01.-én *Marton Pál*t és *Nagy Károly*t küldték. (34)

---

[178] Az „Ősiségi Törvény” megszüntetése.
[179] A kokárda szép, magyar neve – mára feledésbe ment.

Ez a kép sajnos nem volt jellemző minden településre, az erősen vegyes lakosságú megyében a kormánybiztosok feljegyzései tele vannak a falvakban történő zavargásokkal - évszázadokon át elfojtott indulatok kerültek felszínre, antiszemitizmussal keveredve. Érdekes, hogy a jelentések nem említik a tényleges okokat. Jellemző, hogy, néhány huszár és nemzetőr megjelenése – sőt sokszor csak a jövetelük híre – mindig elég volt az indulatok lecsillapítására.

A Délvidéken májusban kitört szerb lázadás, a kegyetlen vérengzéssel járó magyarellenes progromok megállítása azonnali katonai fellépést igényelt. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy Horvátországban, Varasd környékén *Josip Jellačić* horvát bán a forradalmi Magyarország ellen szervez hadsereget.

A *Batthyány*-kormánynak viszont nem volt fegyveres ereje, - sőt az ország területén kizárólag a *Habsburg*-birodalom idegen nemzeteiből toborzott katonaság állomásozott,[180] - ezért a forradalmi kormány általános népfelkelést hirdetett. Vas vármegye nemzetőrségének megszervezésére *Békássy Imre*, és *koltai Vidos József* kemenesaljai földbirtokos kapott kormánybiztosi megbízatást.
A három hónapos szolgálatra elkötelezett nemzetőrsereg toborzása felemás eredményt hozott: míg a magyarlakta falvakból fölös számban jelentkeztek addig a vármegye lakosságának közel felét kiadó német ajkú falvakban toborozni is csak karhatalom igénybevételével lehetett, és inkább súlyos pénzekért helyetteseket fogadtak maguk helyett!

65. ábra *Vidos József* kormánybiztos, nemzetőr ezredes (1805÷1849) (42)

A 3’200 fős vasi sereg *Vidos* ezredes vezénylete alatt július 12-én Kanizsára vonult, hogy a Dráva folyó mentén folyamatos járőrözéssel védje a horvátoktól az országhatárt. Valójában működésük csak jelképes értékű volt, mivel csak a sereg töredéke volt felfegyverezve!
A „kaszás-kapás” nép lassan megunva a dicstelen tétlenséget, kezdett szétszéledni. Végül a nemzetőr sereg hazatérve feloszlott, csak a megye nagyobb településein maradtak fenn állandó rendfenntartó egységek.

[180] A magyar ezredeket távol a hazától, Itáliában és Galíciában állomásoztatták.

A kormány belátva, hogy az összeírás útján kiállított őrseregnek alig lehet hasznát venni, *Batthyány Lajos* miniszterelnök augusztus 13-án utasította a vármegyét, hogy egy erős és egészséges nemzetőrökből álló, és „önkéntesen ajánlkozó" őrsereget állítson föl, akiknek a szolgálata a háborús idők végéig szól. Időközben, szeptember 11-én *Jellačić* teljes hadserege, *Laval Nugent* tábornok vezénylete alatt Légrádnál átlépte a magyar határt, és akadály nélkül vonult a főváros felé, már egészen Pákozdig eljutott.

Vidos az újonnan szervezett nemzetőrsereggel szeptember 24-én Kanizsára vonult, és seregét megerősítette a *Miklós*-huszárok két százada, valamint egy századnyi Grácból hazaszökött *Sándor*-huszár. Velük kiverte a császári helyőrséget, ezzel elvágta *Jellačić* legfontosabb utánpótlási vonalát.

Jellačić támadása miatt azonnal megkezdődött a nemzeti honvédsereg *sorozással* történő felállítása. Vas vármegye a **44.** és a **45.** számú honvéd gyalogzászlóaljakat állította ki. A zászlóaljak egyenként 1'334 főből álltak. A létszám feletti, önkéntes jelentkezőkből 473 főt a **7.** honvédzászlóaljba irányítottak át, valamint az **5.**, másként ***Miklós*** - huszárezred legénységét gyarapították. Felfegyverezni viszont csak a zászlóaljak felét sikerült!

A 44. vasi honvéd zászlóalj első parancsnoka *Hrabovszky Róbert* százados volt, a 45. zászlóaljat pedig először *Újváry István* őrnagy vezette. A vasi honvédok a szabadságharc szinte minden jelentős csatájában harcoltak, s a nagy veszteségeik miatt a zászlóaljak létszámát többször fel kellett tölteni, valamint a parancsnokok személye is rendre változott.
A 44-ik zászlóalj a következő jelentős ütközetekben harcolt: Cegléd, Tornaalja, Kápolna, Mezőkövesd, Eger-Farmos, Bicske, Isaszeg, Vác, Nagysarló, Komárom, Buda-vár, Szemte, Soponya, Debreczen, Új-Arad.
A 45-ik zászlóalj különösen Buda-vár visszafoglalásakor tüntette ki magát.
A szabadságharc bukásakor a 44-esek 1849. augusztus 13-án *Görgey Artur* fővezér parancsára, és irányításával Világosnál letették a fegyvert.
Nem engedték, hogy zászlójukat az osztrákok meggyalázzák, ezért *Horváth Elek* honvédszázados a derekára csavarva hazahozta Csöngére a golyókkal lyuggatott selyemzászlót.
Kmety György tábornok a hadosztályát –benne a 45. zászlóaljjal– megmentette a szégyentől, és Facsét község környékén, 1949. augusztus 19-én önként feloszlatta, hazabocsátotta katonáit!

Vidos József kormánybiztos ugyan civil ember volt, de katonai rátermettségben, szervezőkészségben felülmúlt nagyon sok hivatásos főtisztet! Részt vett a *vissi* csatában, ahova idejében érkezett kis csapatával (huszárok, nemzetőrök, 2 ágyú) és jelentősen megtépázta, és az országból kiszorította a Pákozdról hazafelé tartó, *Kuzmán Todorovič* tábornok vezette horvát szerezsánok rablóhadát. [181]

Az osztrák császári seregek - Bécs közelsége miatt - már nagyon korán – 1848. év decemberétől, *Laval Nugent* tábornok vezényletével megszállták, és a szabadságharc elbukásáig - megszállva tartották Vas vármegyét. Így itt további toborzásra nem került sor – viszont akadt sok hazafi, aki önként kereste meg a forradalmi seregeket, és állt be honvédnek, huszárnak.
Fenn maradt az emléke, hogy amikor 1849. április 17-én a Pest alatt megvert császáriak főserege a győri úton, Jellačić népe pedig a mellékutakon

[181] 1848. október 11., Nemes-Viss, Sopron vármegye; *Kozmár Pál* plébános emlékezése

vonult vissza Ausztriába, a felbátorodott falusi lakosság nyíltan gúnyolta őket. (II. 58÷67. o.)
A Vas vármegyéből toborzott honvédeknek és nemzetőröknek a névsora csak nagyon hiányosan maradt ránk! Ennek egyik oka az, hogy előre látó gondos kezek a várható osztrák megtorlás elkerülésére, igyekeztek minden katonai dokumentumot megsemmisíteni. Az osztrákok persze nem nyugodtak bele: nyomoztak, és utólagos névsorokat készíttettek minden helységben a volt honvédekről. Ezek a névsorok sem maradtak fenn, mert egyrészt Pozsonyba, a kerületi főbiztossághoz küldték, másrészt a hadfogadó bizottságoknak adták ki a volt a honvédeknek a császári hadseregbe való újra-sorozása végett, s azután nyomuk veszett.

Majdnem katasztrófa vezetett az evangélikusok dömölki istentisztelete:
egy osztrák katonai egység - látva a celli gyöpön a délelőtt 10-órai igehirdetésre gyülekező több ezres sokaságot - lázadást feltételezett, és a tömegbe akart lőni, szerencsére sikerült még idejében tisztázni velük a helyzetet.

A háború szomorú kísérőjeként 1849-ben kolera járvány tört ki Vas vármegyében, az anyakönyvek tanúsága szerint nem kímélte Vönöck lakosságát sem. A kolera egy nap alatt végzett az áldozatával.

Vidos József bujdosó kormánybiztost is ez a járvány vitte el - az Úr kegyes volt hozzá!

66. ábra *Szily Pál* sírja az evangélikus temetőben [182]

[182] *Riczinger János* fényképe

Szily Pál, községünk tanítója a 48-as szabadságharcban huszár őrmesterként harcolt. Sírja a vönöcki evangélikus temetőben van, ami egyúttal a falu 48-as forradalmi emlékhelye.

Végezetül, gondolkozzunk el *Jókai Mór* (1825÷1904), a hajdani márciusi ifjú kritikus mondatain, amit az „*Emléksorok*”-ban ír:

„Nem a vezetők voltak nagyok; a nép volt óriás, mely őket felemelte.
Ha tudtak volna oly készek lenni az áldozatra a legelsők, nem folyt volna ki annyi drága vér és – nem folyt volna hiába!”

28 OSZTRÁK MEGSZÁLLÁS – BOLDOG BÉKEIDŐK

28.1 TELJES DIKTATÚRA:

Az 1849. évi világosi fegyverletételtől 1854-ig hadiállapot volt érvényben, és az osztrák hatóságok Magyarországon az élet minden területét megváltoztatták. A terror évtizedei következtek:

„Kezdetben lovas és gyalogos zsandárok kóborolták be a helységeket, némelykor pandúrok, s velük csend uralkodott éjjel és nappal. Az emberek féltek és rettegtek. Egy szó elég volt arra, hogy az ember elfogassék. …A feladások napirenden voltak, és a feladók jutalmaztattak. Hány ártatlan keveredett így bajba?” [183]

A katonai hatóságok a közigazgatásban *a provizórikus* rendszert vezették be, megszüntették az ősi nemesi vármegyét. Megyénket a soproni kerülethez csatolták, és 12 császári- és királyi járási biztosságra osztották. A megye élére állított *Ludonits Pál* megyefőnök nevezte ki a járási biztosokat.

A közigazgatásban a hivatalos nyelv a német lett – a lakosság nem tudta intézni hivatalos ügyeit, mert a tisztviselők, de még a csendőrség [184] is osztrákok, vagy csehek voltak.

A szolgabíróság ősi intézménye helyett 1850-ben a járási székhelyeken felállították a járásbíróságokat. Pár évvel később ugyan visszaállították a szolgabíróságokat, de ekkor 10 kerületre tagolták a megyét.

Községeinket az *osztrák provizórikus* községi törvény alapján helyhatóságokká nyilvánították, de közvetlenül a járási biztosságok alá rendelték. A megyefőnök nevezte ki a községek élére a bírót, az esküdteket és a jegyzőt.

A jogkiterjesztésnek köszönhetően állampolgárokká lettek az egykori jobbágyok és zsellérek - de valójában a tulajdonviszonyok megváltozása hozta magával a legtöbb változást. A nemzeti értelemben totális elnyomó rendszer nem akarta megakadályozni az 1848-as forradalom antifeudális vívmányainak megvalósulását. A jobbágyrendszer és a feudális kiváltságok jogi rendszere megszűnt, és ezzel alapvetően új feltételek jöttek létre a gazdaság, a társadalom átalakulása számára.

Az adóügyet is új alapra helyezték, elrendelték az általános adókötelezettséget, aminek bevezetése megkövetelte, hogy minden községet kataszteri községgé nyilvánítsanak.

---

[183] Részlet *Kozmár Pál* (1817÷1877) Nemes-Viss plébánosának Historia Domusából, 1849
[184] Gendarmerie ~ zsandár

Ezért elindították a kataszteri felméréseket, valamint a telekkönyvek felállítását.
Tetemesen megnövelték az adóterheket: amíg 1848 előtt az egyenes adó 4'280'000 ft volt, és a közvetett adó 5'300'000 ft-ra rúgott, addig 1850-re felemelték ezeket az adókat 13'800'000 ft-ra, illetve 25'500'000 ft-ra. Ráadásul az adókat ezután is folyamatosan növelték.

A közteherviselés mindenkit egyaránt sújtott, úgy hogy Vönöck községnek is megszűntek az évszázados nemesi kiváltságai, egyike lett az ország adóközségeinek.
Megjelentek olyan ismeretlen fogalmak, mint az állami monopólium: dohánytermesztésre, vagy a pálinkafőzésre, bevezették az illetékezést, azaz az állami hivataloknak szánt iratokat pénzért vásárolt illetékbélyeggel kellett ellátni - ettől fogva az emberek mindennapi életére rátelepedett a mindenható állam. [185]

28.2 MODERN KÖZIGAZGATÁS – KATASZTERI RENDSZER:

Az 1849. október 20-án kiadott császári nyílt parancs (*pátens*) írta elő az állandó *kataszter* létesítését Magyarországon. A kataszteri térképek a föld-adó megállapításához végzett felmérések eredményeképpen születtek, de a tulajdonjogi viszonyok rögzítésére, és nyilvántartására is használták. Ennek révén beindulhatott az *ingatlanpiac*.

A részletes felmérés csak 1856-ban kezdődött, és nem mindenhol egyszerre: a munka folyamata vitte előre a szervezet kialakítását. A kataszteri térképeket településenként rajzolták meg, a bel- és külterületet megkülönböztetés nélkül, összefüggően ábrázolták.

A térképek elsődleges feladata a birtokhatárok, telekhatárok rögzítése, de nagy részletességgel ábrázolják a vízrajzot, az utcahálózatot, a közlekedési adottságokat, épületek alaprajzait, és nagy számban tartalmaznak földrajzi neveket, így a dűlő-neveket is. A birtokkönyvekkel, kataszteri iratokkal együtt a tulajdonosokról, birtokosokról, a földhasználatról, a telek minőségére és jövedelmére vonatkozó adatokról is információt nyújtanak.

A térkép és az irat között a helyrajzi szám jelenti a kapcsolatot.

A VaML térképtárában megtalálható az 1851-ben készült:

"Leírása vönöcki adóközségben létező dűlőknek és mezőknek"

című ***térkép***, és a ***birtokkönyv***. Ez részletesen bemutatja Vönöck határát: meghatározza a dűlők helyét, besorolja minőség szerint a földeket: hol, s mi termeszthető bennük, és várhatóan milyen hozammal. A felmérés mértékegysége a bécsi öl (1,896 m) volt, méretaránya: 1:28'800.

(A MOL élve a legkorszerűbb módszerekkel, az internetre felhelyezte Vas vármegye településeinek tagosítási térképeit, valamint a VaML iratanyagából a megye kataszteri térképeit is! Ebből kiderül a tulajdonosok neve is.) **http://www.archivportal.arcanum.hu/kataszter/;**Vönöck, kataszteri térképrészlet, 1857**; VaML XV.1/C K277**

[185] Kitűnő korrajzot mutat be *Jókai Mór*: „Az új földesúr" c. regényében.

A tagosítási eljárás hatalmas munkával járt, de a határ, és a lakótelkek átrendezése megteremtette a későbbiek számára a pontos és gyors ingatlan ügyletek lehetőségét. A levert szabadságharcot követő évek, évtizedek - sok szenvedés és megaláztatás után - a kiegyezéssel meghozták Magyarország polgárai számára a “boldog békeidőket”. *I.Ferenc József* (1830-÷1916) magyar király és osztrák császár hosszú uralkodása alatt, egészen 1914-ig béke honolt Magyarországon!

29 KIVÁNDORLÁS AMERIKÁBA: ELINDULTAM SZÉP HAZÁMBÓL…

Az 1899. és az 1913. évek között Magyarországot 1’390 525 lakosa hagyta el, idegen országban keresve munkát, megélhetést!
Sokkolóan hat ez a hivatalos szám, pedig a valóság még ennél is sokkal ridegebb volt. Ugyanis rengetegen hagyták el *szökve* hazájukat olyanok, akiknek még az útlevél árára, a 150 koronára sem futotta!

67. ábra "AZ EMIGRÁNS" [186]

Az emigránsok úti célja 80%-ban Amerika volt – ami ekkor egyértelműen az USA-át jelentette. A kivándorlás másik jelentős úti célja Argentína, s a

[186] *Bruno Catalano* (1960÷) francia szobrász alkotása

korabeli szólás-mondás keserű humora szerint Buenos Aires lett a *„második legnagyobb magyar város”.*

Vas vármegye hivatalos kivándorlási adatai: [187]

Évek	Kivándoroltak	Évek	Kivándoroltak
1899	284	1907	3944
1900	371	1908	736
1901	451	1909	2224
1902	1361	1910	1112
1903	1543	1911	852
1904	1417	1912	1227
1905	4309	1913	1298
1906	3833	1914	I. világháború
Összesen: **24’982** fő			

A kivándorlások okai:

A kivándorlók között minden társadalmi- és népréteg képviselve volt, de a zömük egyértelműen a parasztságból származott.
Magyarország a századelőre is hagyományos agrárország maradt, a lakosság zöme a mezőgazdaságból élt.

Az 1848-as földtörvények, az örökváltság csak az úrbéres jobbágyokra vonatkoztak, a zsellérek és a majorsági cselédek nem jutottak földhöz.
Jelentős népréteget alkottak az elszegényedett, paraszti sorba süllyedt nemesi ivadékok is, akiknek pár holdas földbirtoka éppen csak biztosítani tudta a családjuk megélhetését.

A magyar arisztokrácia a hatalmas földbirtokaik fenntartásában, sőt azok növelésében látta a maga szerepét, elzárkóztak az ipari-, kereskedelmi-, és pénzügyi tevékenységektől, meggátolva a kapitalista gazdaság beindulását.

A megművelhető földterület nemzedékről-nemzedékre annyira elaprózódott a földműves családok kezén, hogy a századelőre tömegével alakultak ki az olyan törpebirtokok - a „*nadrágszíj-parcellák*” - amik már túl kicsik voltak egy család eltartásához. Igen jól jellemzi a helyzetet az 1897. évben végzett mezőgazdasági statisztikai felmérés kérdőíve, ami az 5 kat. holdon aluli birtokosokat már nem választotta szét a napszámosoktól! [188]
Egyértelműen állítható, hogy a parasztság tömeges kivándorlását alapvetően a nagybirtokok okozta „*földéhség*” okozta.

A földkérdést tetézték a súlyos adóterhek: nem volt más lehetősége a paraszt családoknak, mint hogy a lányukat városba küldték „szolgálni”, a felnőtt férfiak és nők egy része pedig cselédnek állt, vagy napszámos munkát keresett valamelyik uradalomban. A napszámos munka azonban csak idényjellegű volt, nem biztosította a megélhetést. Nagy úr volt a kényszer: a nyomor, s az éhínség elől olyan a parasztemberek indultak el az ismeret-

[187] *Dr.Horváth Ferenc*: Vas Megye Helytörténeti Tanulmányok. Szombathely, 1958
[188] A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája–1. kötet, Budapest, 1897

lenbe akik amúgy legfeljebb két-három falunyira ismerték a világot - itthon hagyva a családot, asszonyt és gyereket.
Micsoda elszántság kellett ehhez!

Az ország tömeges elhagyásában egy súlyos természeti csapás, az amerikai *filoxéra* gyökértetű [189] megjelenése is közrejátszott. Ez a szőlőbetegség az 1870-es évektől indulva, kb. 30 év alatt gyakorlatilag teljesen kiirtotta az egész kontinens, így Magyarország szőlőállományát is!
Egész tájegységek lakossága veszítette el egyetlen megélhetési forrását, egyszerűen nem maradt más választási lehetőségük, mint a kivándorlás. (Ekkor hozták be Amerikából a direkt termő szőlőfajtákat (*Noah*, *Delaware*, *Othello*, *Isabella*, *Jazquez*, *Clinton*, stb.), amikről később derült ki a súlyos egészségkárosító hatásuk: metilalkohol tartalmú boraik szellemi leépülést, vakságot, és korai elhalálozást okoznak. Kivágásuk most kötelező!)
Vönöck lakói is a kialakult piacgazdaságnak megfelelően mezőgazdasági árutermelőkként élték a paraszti élet mindennapjait. A falu lakossága megnövekedett és felhígult, a régi birtokosok fölé újgazdagok kerültek, véget ért a több évszázados feudális világ. A szegények még szegényebbé váltak: a zsellérségből és a tönkrement birtokosokból mezőgazdasági cselédek lettek az új földbirtokosok uradalmán.

Az 1875-ben készült országos statisztikai felmérés szerint Vönöck mezőgazdasági művelésben levő földterülete 3’098 kat. holdat tett ki.
A gondokat az okozta, hogy az összterület 45,7% -a, azaz 1'416 kat. hold három nagybirtokos kezén volt (95):

birtokos	összterület (kat. h.)	szántó (kat. h.)
Dr. Miskolczy Imre	904	401
Spissich László	272	120
Szántó Lajos	240	107

A fennmaradó 54,3% földterületen a birtokosok 97,3%-a osztozott!

A birtokosok számát az 1900. évi népszámlálásból ismerjük: 113 fő rendelkezett fölbirtokkal, ebből 32 személy birtoka nem haladta meg az 5 kat. hold nagyságot.
Vönöck 1’168 fős felnőtt lakosságából 943-an éltek fő foglalkozásként a mezőgazdaságból. [190] A vönöcki férfiak és nők napszámos munkát keresve hajlandók voltak akár Ausztriába, de még Németországba is elmenni!

„*Amerika, Kanada – kinek nincs pénze, csak oda*”:

A kivándorlás célja nem a haza végleges elhagyása volt, hanem az emberek az anyagi biztonság megteremtésére vágytak. Arra hogy majd néhány ezer koronát megkeresve, falujukba visszatérve létrehozzanak egy kis parasztgazdaságot. Ennek tudható be, hogy 1880-tól kezdve 1914-ig, a kivándoroltaknak legalább a fele visszatért!

Hajóstársaságok ügynökei tevékenykedtek az országban akik, csapatokba szervezték az embereket, és kivitték őket egészen a tengeri kikötőkig.

---

[189] Viteus vitifoliate
[190] A magyar korona országainak 1900, 1910, és 1920. évi népszámlálása; Budapest, 1904÷1923

Nem riadtak vissza az illegális módszerektől sem – pl. lezárt tehervagonokban csempészték ki az útlevéllel sem rendelkező embereket.
A hazai viszonyokhoz képest mesések voltak az amerikai jövedelmek, az USA-ban az átlagbérek 3÷4 szeresei voltak a magyarországiaknak. A kilencszázas évek elején az ipari munkások átlagos napibére 1,46 $ volt, vagy másként számolva 15÷20 $-centes órabért kaptak. A bányászatban pedig még ennél is jobban lehetett keresni, 2÷3 $-os napibérek jellemezték ezt az ágazatot. A fő motiváció azonban mégsem ez volt, hanem az, hogy Amerikában mindenkinek jut munka!

A hajótársaságok az Atlanti-óceán átkelésére felkészítették az utasaikat, mivel az USA-ban a *Bevándorlási Hivatal* feltételei egyre szigorodtak, pl. pár szavas angoltudás mellett először 20, majd 50 U.S. $- t is fel kellett mutatni, sőt később meg kellett adniuk egy valóságos befogadó személy adatait is.
Az óceánjárók *New York* kikötőjében *Ellis Island* szigetén kötöttek ki, és az utasok csak az itt működő Bevándorlási Hivatal engedélyével léphettek be az Államokba. Itt 1892 és 1924 között több, mint 23 millió ember haladt át! Az orvosi- és rendőri vizsgálat után bebocsátást nyert személyek azután rövid időre ismét hajóra szálltak. A kis hajók, úton *Manhattan* felé elhaladtak az óriás *Szabadság*-szobor előtt. A jövevények megkönnyebbülhettek, végre megérkeztek!

68. ábra Ellis Island szigete: háttérben a Bevándorlási Hivatal, *"Amerika kapuja"*

A bevándoroltak nevét a hajdani *Bevándorlási Hivatal* előtt, *Ellis Island* szigetén kígyózó, több kilométer hosszú, kettős acélfalba vésték be. Itt a szabadban lehet kutatni a "*gyökerek*" után.

A *Bevándorlási Hivatal*ban őrzött hatalmas adathalmazban vönöcki személyek adatai is fellelhetők, többek közt megtalálható:

Név	Életkor	Kikötő	Hajó neve	Érkezés
Benkő Sándor	27	Rotterdam	Rotterdam	1903.01.21.
Benkő János	24	Rotterdam	Statendam	1903.03.12.
Hári János	28	Rotterdam	Statendam	1903.03.12.
Nagy János	25	Hamburg	Belgravia	1903.04.08.
Czinder István	18	Antwerp	Vaderland	1905.02.24.
Jánosy Alajos	34	Antwerp	Vaderland	1905.02.24.
Pap Gyula	17	Antwerp	Vaderland	1905.02.24.
Benkő Borbála	15	Antwerp	Kronland	1905.10.10.
Biczó József	19	Antwerp	Rhyland	1906.06.05.
Hujber Károly	19	Antwerp	Rhyland	1906.06.05.
Németh János	28	Fiume	Ultania	1906.09.03.
Nagy Lajos	40	Antwerp	Finland	1907.05.14.
Németh Zsófia	17	Havre	LaProvence	1907.06.12.
Nagy Sándor	23	Le Havre	La Savoie	1907.06.15.
Mendel Lajosné	37	Antwerp	Finland	1907.10.14.
Mendel Lajos	46	Havre	California	1907.10.15.
Heller József	43	Antwerp	Gothland	1909.03.25.
Pap Lajos	27	Antwerp	Gothland	1909.03.25.
Németh Borbála	26	Antwerp	Kronland	1910.01.06
Németh Gizella	9	Antwerp	Kronland	1910.01.06
Németh Margit	7	Antwerp	Kronland	1910.01.06
Németh Anna	3	Antwerp	Kronland	1910.01.06
Németh Matild	9 hó	Antwerp	Kronland	1910.01.06
Németh Mária	24	Antwerp	Lapland	1910.10.31.
Németh Róza	28	Dover	Lapland	1911.03.19.
Boda Róza	24	Antwerp	Lapland	1911.03.19.
Németh Antal	29	Antwerp	Zeeland	1911.10.31.
Hári János	38	Antwerp	Zeeland	1912.05.29.
Fülöp Ferenc	29	Antwerp	Vaderland	1912.07.31.
Heller Kálmán	38	Antwerp	Zeeland	1913.03.18.
Illés Károly	22	Antwerp	Zeeland	1913.03.18.
Balassa Eszter	20	Holland	Rotterdam	1913.05.19.
Kis Lina	34	Holland	Rotterdam	1913.05.19.
Kis Lina	9	Holland	Rotterdam	1913.05.19.
Domonkos Gábor	29	Antwerp	Finland	1914.04.15.
… és még ki tudja, hányan?				

Sajnos az adatbázis nem teszi lehetővé a *lakóhely* szerint keresést, ezért nem teljes a vönöcki "*amerikások*" névsora.
Példaként *Benkő János* (1879, Vönöck) kivándorlóról készült dokumentumokat mutatjuk be: [191]

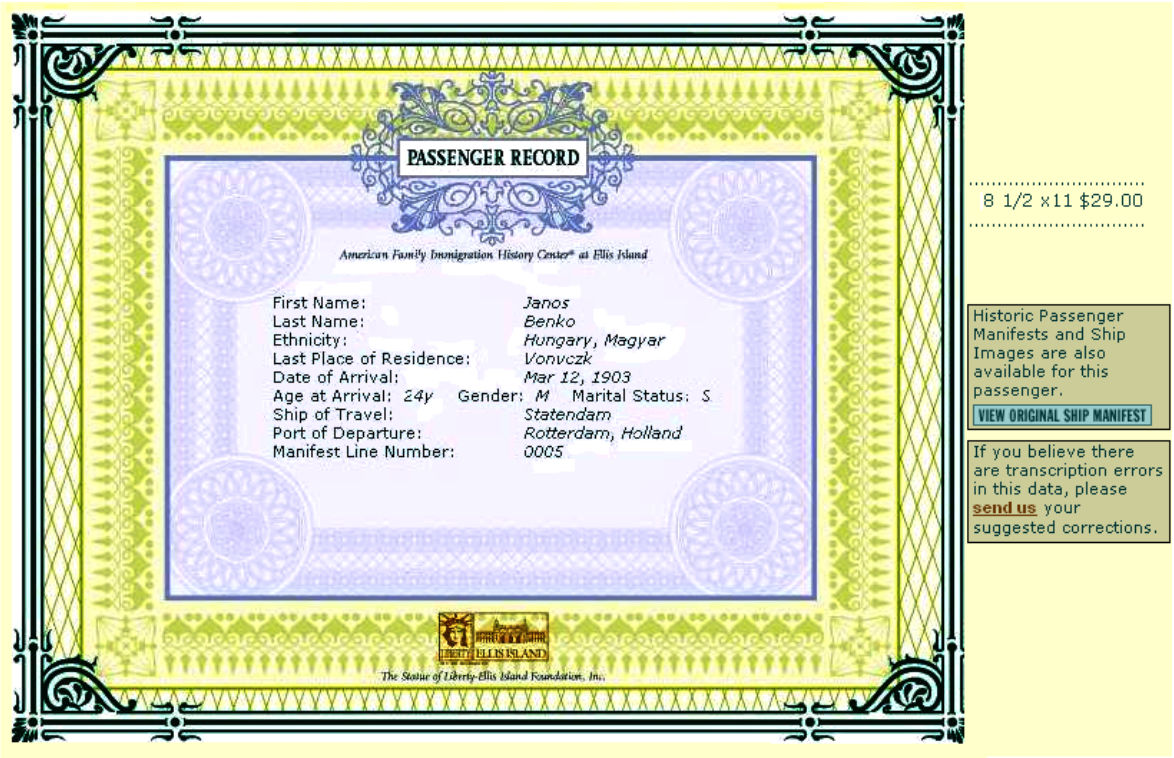

69. ábra *Benkő János*, Vönöck – UTASKÁRTYA

70. ábra A ***Statendam*** óceánjáró, amelyen átkelt a Atlanti-óceánon

[191] Minden fellelt vönöckiről rendelkezésre állnak ezek a dokumentumok a *Szerző*nél.

71. ábra Voltak, akik a fedélzeten kényszerültek megtenni a nagy utat

A hajóstársaságok megengedték, hogy akinek nem volt elég pénze az útra, azok kazánfűtőként ledolgozzák az úti jegy árát. [192]
Vönöck zsúpfedeles házai után ez a kép fogadta a bevándorlókat többemeletes házak között villamos és automobilok közlekednek:

72. ábra A vönöcki bevándorlók egyik célállomása, bázisa – **1900**

A Bevándorlási Hivatal jelenleg múzeumként működik, ahol rengeteg fénykép található a bevándorlókról, és több ezer tárgyat is őriznek, amik ma már nem tisztázható okokból maradtak ott. *Családfa-kutatást is vállalnak, megkeresik az USA-ban véglegesen letelepedett személyek leszármazottjait!*

[192] A *Szerző* nagyapja is így kelt át először az Atlanti óceánon.

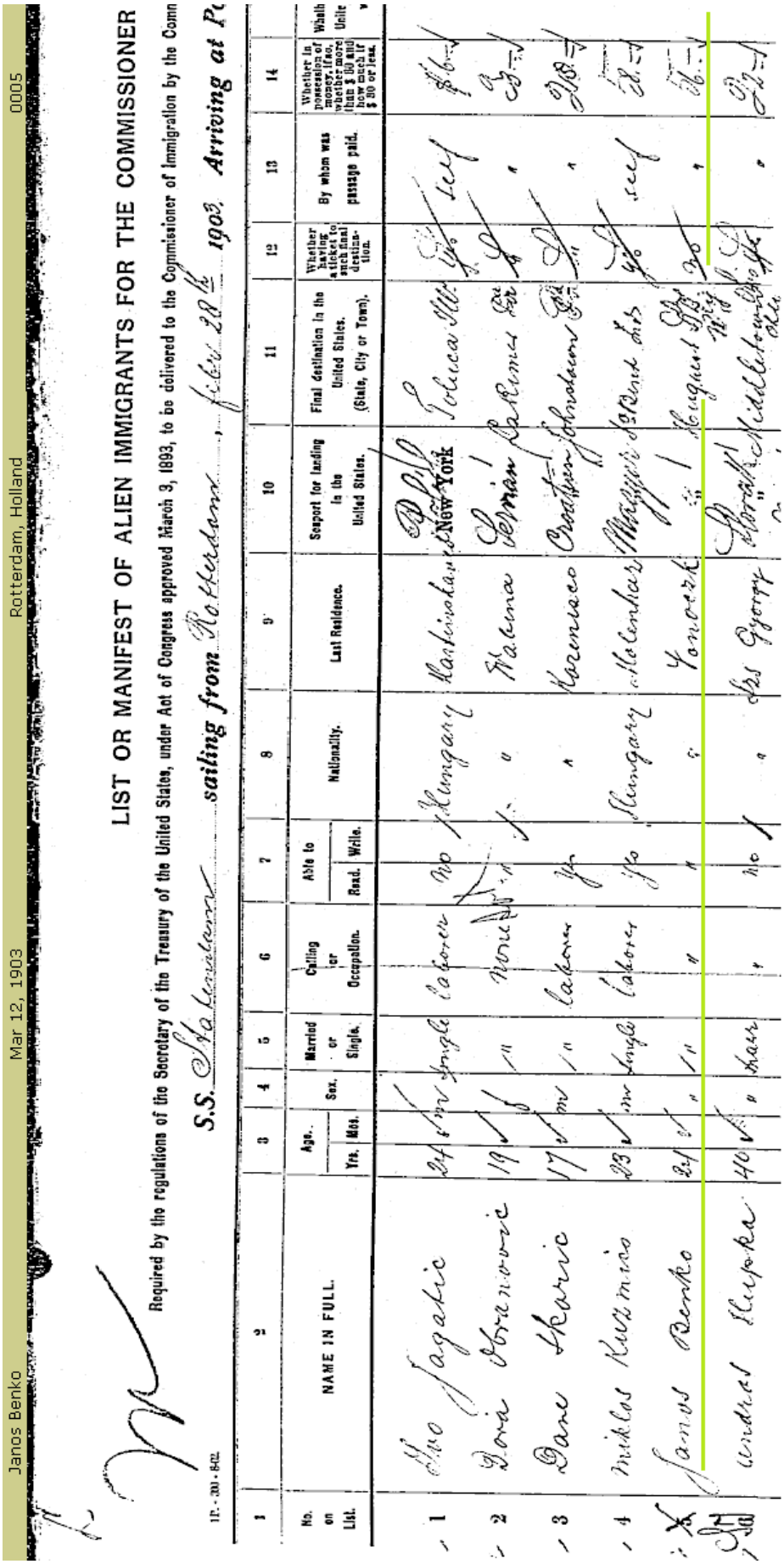

73. ábra A **Statendam** óceánjáró utasjegyzéke – 1.) részlet

HOLLAND-AMERICA LINE.

NIFEST OF ALIEN IMMIGRANTS FOR THE COMMISSIONER OF IMMIGRATION

of Congress approved March 3, 1893, to be delivered to the Commissioner of Immigration by the Commanding officer of any vessel having such passengers on board upon arrival at a port in the United States.

om Rotterdam, febr 28th 1903. Arriving at Port of New York March 12 1903 248 List L

9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Last Residence.	Seaport for landing in the United States.	Final destination in the United States. (State, City or Town).	Whether having a ticket to such final destination.	By whom was passage paid.	Whether in possession of money, if so, whether more than $ 50 and how much if $ 30 or less.	Whether ever before in the United States, and if so, when and where.	Whether going to join a relative, and if so, what relative, their name and address.	Ever in prison or Almshouse or supported by charity. If yes, state which.	Whether a Polygamist.	Whether under Contract, express or implied, to labor in the United States.	Condition of Health, Mental and Physical.	Deformed or Crippled, Nature and Cause.
Martinskau	New York	Tolnca Ills	Yes	self	$6-/	no	Uncle Tomo Brnadi Tolnca Ills	no	no	no	good	no
Wacina	Servian	Lakimer Pa	"	"	$3-/	"	Cousin Marko Basaro Lakimer Pa	"	"	"	"	"
Varenisco	Croatian	Johnstown Pa	"	"	$18-/	"	Uncle Stevo Maccsic 413 4th Ave Johnstown Pa	"	"	"	"	"
Molenhar	Magyar	Lorain Ohio	Yes	self	$8-/	"	friend Krizmanich 1216 Cal. ave Lorain Ohio	"	Serb	X	"	"
Yonovzk	"	Huguenot PA Ry	No	"	$6-/	"	brother Sandor Benko Huguenot PA Ry	"	Serb	X	"	"
rs Gyorgy	Slovak	Middletown Ohio	Yes	"	$12-/	"	friend Daniel Gabris Woolen mill Middletown Ohio	"	Slav	"	"	"
Grunad	Slovak	" " Ohio	"	"	$12-/	"	friend do do	"	Hung	"	"	"

74. ábra A **Statendam** óceánjáró utasjegyzéke - 2.) részlet

A föld után vágyó parasztság előtt szinte hihetetlen lehetőség tárult fel: az otthoni 1÷2 hold helyett itt minden telepes foglalhatott max. 80 acre =114 kat. hold földet egy tagban, ha lefizetett az államnak 10 U.S. $ -t! Viszont volt egy kitétel: ez a föld csak akkor vált a tulajdonukká, ha 3 év alatt a birtoknak legalább a háromnegyedét művelésbe vették! Csak ekkor lehetett letenni az állampolgári esküt, és válhatott a bevándorló teljes jogú amerikai állampolgárrá.

A földéhség hajtotta parasztemberek döntő többsége mégis otthagyta a mezőgazdaságot! Sajnos a magyar emberek – más nációkkal ellentétben - nem ismerték a szövetkezés erejét, pedig itt egyedül nem lehetett boldogulni. Nem gondolták, hogy milyen sok eszközre lenne szükségük egy gazdaság beindításához, másrészt nyelvtudás, és a teljesen eltérő helyi szokások, igények ismeretére is szükség lett volna.
Az USA-ban ekkor már iparszerűen termelő, gépesített mezőgazdaság működött, ahol a farmokon legfeljebb segédmunkásnak feleltek meg, vagy idénymunkásnak szegődhettek el pl. gyapotszedésre a déli államokba.

A bevándorlók többsége a nehéziparban pl. kohászatban, és főleg a bányászatban tudott elhelyezkedni, ott ahol a nehéz fizikai munkát, és a balesetveszélyes körülményeket más már nem vállalta.

"A pittsburgi temetőnek hosszába
Száztíz sír van egysorjába kiásva,
Száztíz magyar összeroncsolt holttteste,
Lett oly messze a föld alá temetve." [193]

Kisebb hányaduk a városokban, a szolgáltatási szektorban tudott elhelyezkedni: mint mosogatófiú, tejesember, szemetes, újságkihordó, stb.
Igen nagy vonzerőt jelentett a kelet-európai bevándorlók számára a hetibér fizetés rendje, mivel a hazájában a parasztemberek csak a termény eladása után, évi egy-két alkalommal jutottak csak pénzhez. Ezt az összeget kellett aztán beosztani egész évre: adóra, és a család mindennapi megélhetésére. A mezőgazdasági cselédek pedig készpénzt szinte nem is láttak, bérüket terményben kapták meg.

A bevándorlók az új helyzetben kétféle viselkedési formát követtek: egyesek havonta pénzt küldtek postán a családnak, mások viszont csak addig voltak kint, amíg összegyűlt a megvalósítandó nagy cél, az otthoni házépítés, és a földvásárlás *elképzelt* ára.

Hazaérve a keservesen megkuporgatott dollárok azonban nem hozták meg a boldogságot, mert változatlanul nem működött a föld-piac: legfeljebb irreálisan magas ár kínálásával lehetett csak elcsábítani a kisbirtokosokat, hogy adjanak el valamennyit a földjükből. A nagybirtokosok pedig egységesen elzárkóztak a földeladás elől.
Jellemző, hogy a korábbi falujukba tértek vissza, ahol legfeljebb egy takaros házra, néhány hold földre, és egy-két tehénre futotta az amerikai kereset.

Jellemző a magyar nép mentalitására, hogy a kinti tapasztalatokkal felvértezett hazatérő "*amerikások*" közül szinte senki sem gondolt valamilyen vállalkozás indítására - ott folytatták a paraszti az életet, ahol abbahagyták!

---

[193] *Nagy D.* 1979.a: 126 – "*amerikás*" dalgyűjtemény

30 VASÚTI KÖZLEKEDÉS

Vönöck községbe nagyon korán eljutott a vasút: az 1897÷1997 közötti időszakban a Fertővidéki HÉV vasútvonal egyik állomáshelye volt.
Eredetileg a Petőházi Cukorgyár kezdeményezte, hogy a Fertő **K**-i oldalát végigkísérő új vasútvonalat építsenek, amivel a Fertőzug termékeny területeit, elsősorban az ott elterülő hatalmas *Eszterházy*-birtoktestet is bekapcsolhatják a cukorrépa termelésbe. (A Fertőt körülvevő Hanyság lecsapolásán vönöcki férfiak is kubikoltak, ásták a csatornákat.)

Az új vasútvonal keresztezte Sopron és Győr között a GYSEV vasúttársaság vonalát, valamint eljutott Pándorfalu (Pandorf) állomásáig, ahol a MÁV Budapest-Bécs fővonalához csatlakozott.
1897 decenmber18-án avatták fel az ünnepélyesen az új vasútvonalat.
Jellemző, hogy az első napon a lakosság ingyen utazhatott volna, de *Erdey István* főjegyző hiába próbálta személyes példájával buzdítani a népet, senki sem mert felszállni a vasútra!

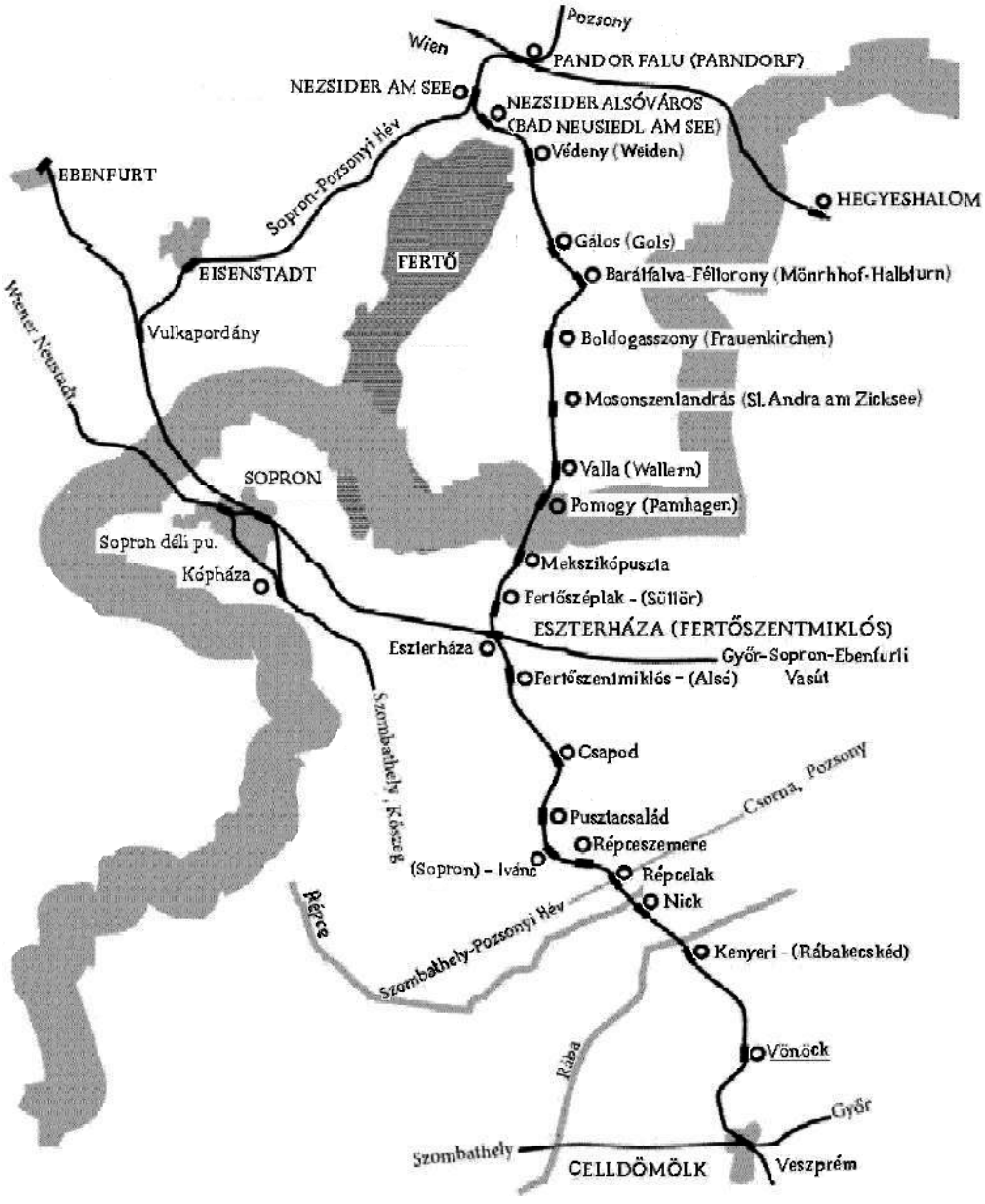

75. ábra A Fertővidéki HÉV pályarajza

A vasútvonal hatalmas lehetőséget kínált a vönöckiek számára, mert megnyílt előttük az út a Monarchia minden piaca felé! Sajnos ezzel a lehetőséggel csak az uradalmak éltek, az itteni lakosságnak nem volt a vérében a kereskedés!

A trianoni új határok sem akadályozták a vasút működését, az osztrák kormány új engedélyokiratban 1986-ig biztosította az ausztriai vonalrészének változatlan üzemét!

76. ábra A hajdani vasútállomás

1942. június 30-án a vönöcki állomáson súlyos vasúti baleset történt: az itt álló vegyesvonatba fékezés nélkül belerohant a Celldömölkről Sopronba tartó motor-, és két mellékkocsiból álló „BCmot 16” szerelvény.
Az áldozatok: 6 halott és 119 sebesült!

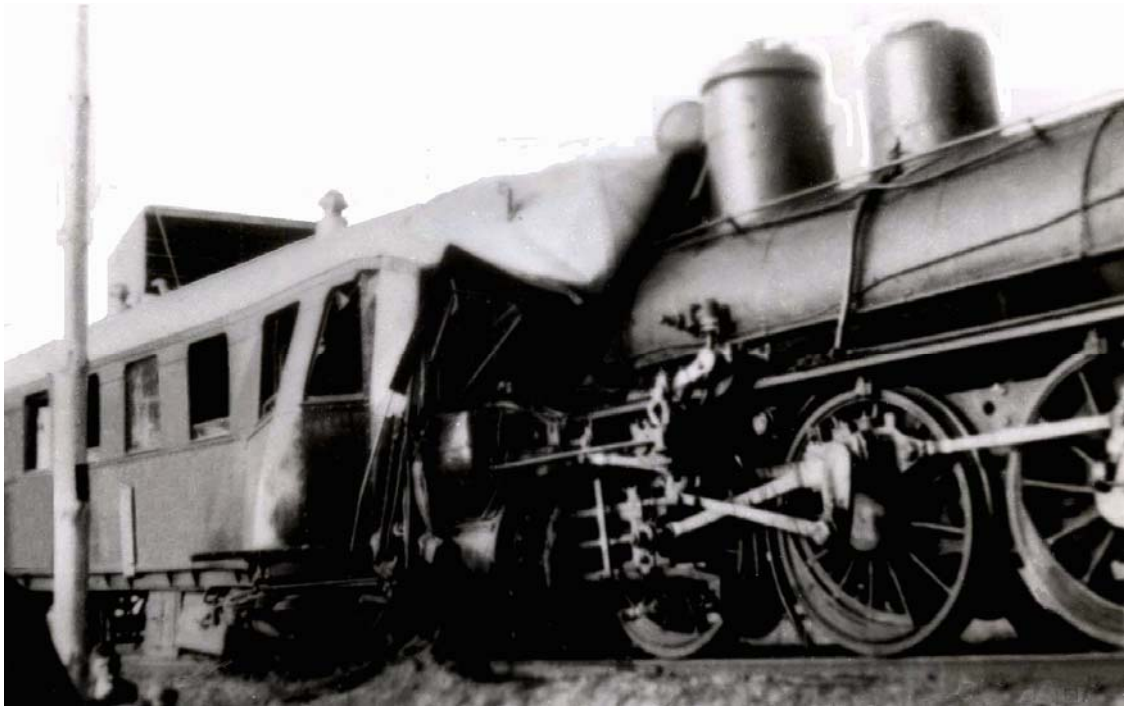

77. ábra A GYSEV 112. sz. gőzmozdonya, és a BC személykocsija

A II. világháború alatt a magyar vonalrész szerepe megnövekedett. Celldömölk felől erre szállították Sopron irányába a Tapolca környékén kibányászott bauxitot, hogy onnan vigyék tovább a háborús Németországba. Ennek tudható be, hogy 1944. december 29-én 12 óra 30 perckor több hullámban, nagyobb számú ellenséges repülő légitámadást intézett a vasút Celldömölk és Vönöck közötti szakaszára.
Három bombarobbanás kisiklatott több megrakott kocsit, és a pályatest is megrongálódott. A GYSEV [194] dolgozói a MÁV-tól kölcsön kapott munkaszolgálatosokkal, a kemény fagy ellenére akadály mentesítették, és kijavították a pályatestestet.
A II. világháborút követő hidegháborús hisztéria megpecsételte a vasútvonal sorsát, megépült a "*vasfüggöny*": aknazár és drótkerítés választotta el Magyarországot a nyugati világtól.

A vasútvonal elvesztette a jelentőségét: végül Vönöck vasútja, és így állomása is 1979-ben megszűnt. Azóta a község csak autóúton, Celldömölk felől közelíthető meg.

31 NAGYHATALMI ÁLMOK

Az Osztrák-Magyar Monarchia – a császári Németországgal együtt – kimaradt a világ elmaradott részeinek gyarmatosításából, akkor még nem voltak elég erősek hozzá. A gyarmatokkal bíró országok látványos jóléte arra késztette mindkét országot, hogy igyekezzenek ők is kijutni a világtengerekre, ezért gyors ütemben fejlesztették haditengerészetüket, és növelték a kereskedelmi flottájukat.

A Monarchia is a világ újrafelosztásán munkálkodott, és mindent megtett, hogy a gyarmatosító hatalmak közé kerüljön. Így alakult, hogy a tragikusan végződő mexikói kalandból nem tanúlva,[195] a Monarchia is részt kívánt venni a Kínai Császárság feldarabolásában!

Kína évezredeken át zárt birodalomként élte belső életét, míg nem az európai nagyhatalmak gyarmatszerzési éhségének lett a célpontja. Az európaiak mohó kapitalista kizsákmányolásával szemben, 1900-ban népi felkelés tört ki az országban „*Igazságot és Békét Teremtő Ököl*" elnevezéssel. (Egyszerűsített angol fordításban *ököl =boxer* lázadásként maradt fenn a történelemben.)
A lázadók 1900. 05.18-án még Pekinget is elfoglalták, és a császári seregek – uralkodójuk engedélyével - átálltak hozzájuk. A városban élő európaiak ellen kegyetlen progromot hajtottak végre, és országszerte valósággal vadásztak a fehér emberekre!
A megtorlás azonban nem maradt el, Kína partjainál megjelentek az európai nagyhatalmak hadiflottái, közöttük az Osztrák-Magyar Monarchia *Aspern*, *Elisabeth*, *Maria Theresia*, és a *Zenta* cirkálói, rajtuk 500 haditengerésszel. A messzehordó hajóágyúk tüzérségi előkészítése után 1900. 06. 17-én partraszállt a tengerészgyalogság.

---

[194] GYSEV: Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút
[195] *Habsburg Miksa* „császár" kivégzése Mexikóban

Így jutott el falunk szülötte, *Jánossy Mihály* az *Aspern* cirkálóra besorozott tengerészként a messzi Kínába.
A *Pejho*[196] folyó torkolatánál lévő pejtangi erődöt szeptember 25-én foglalták el a mieink, ahol a K.u.K.-katonák 36 %-a elesett, közüllük a halottak harmada magyar volt:

„Az Aspern cirkáló tengerészei közül hősi halált halt Pap Lajos tengerészkadét és öt tengerész. Súlyosan megsebesült báró Boyneburg és Mayer tengerészkadét, Demeter György sorhajózászlós, és további 26 matróz: köztük a magyar Kántor, Szemenyey és a vönöcki Jánossy Mihály. A sebesültek közül Mayer kadét, és öt matróz belehalt a sérüléseibe." [197]

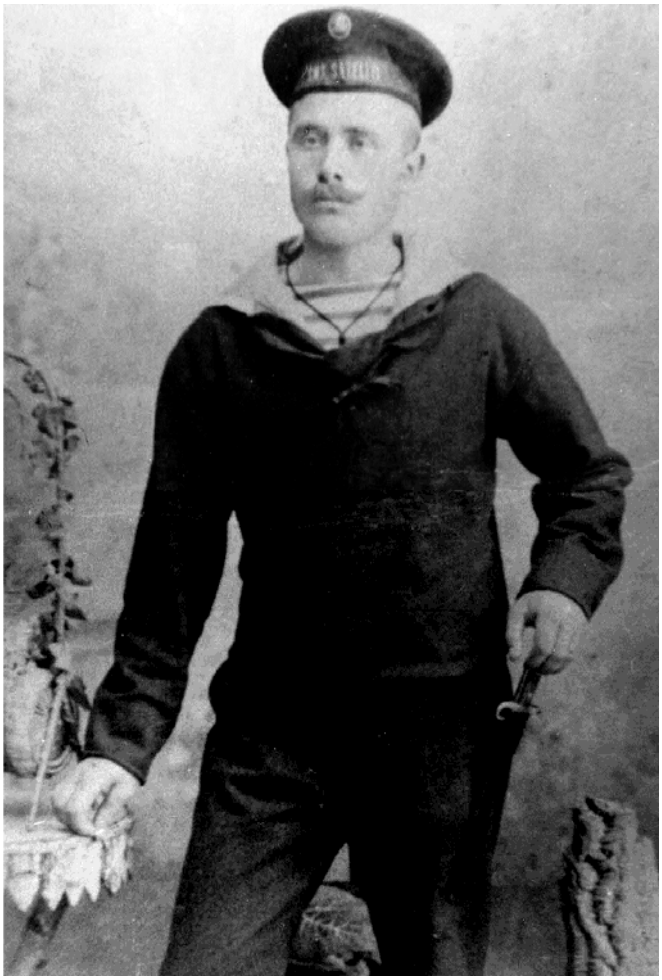

78. ábra *Jánossy Mihály* tengerész (43)

A „*boxer*"-lázadást, a hatalmas kínai létszámfölény ellenére, modern fegyvereikkel az európaiak leverték, az ősi Kínai Császárságot térdre kényszerítették! Ezután előnytelen kereskedelmi szerződések sokaságával megindult Kína gazdasági kifosztása.
A Monarchia a tengeri kijárattal rendelkező, ekkor egymillió lakosú *Tiencsin* város területéből 108 hektáros zónát kapott meg, kb. 26'000 lakossal.

Magyarország egyetlen gyarmatát, a tiencsini területet jogilag az 1920-as trianoni békediktátum során vesztette el.

---

[196] most *Hajho* a neve
[197] A hadműveleti eseményleírást térképekkel, a résztvevők névsorával 21 oldalon keresztül ismertei a Magyar Katonai Közlöny: 1921. szeptember, IX. évf. 9. sz.

30.6 A TAKARÉK-MAGTÁR

A szociális feszültséget érezve, Vönöckön 1883-ban *Boda Jenő és Szántó Lajos* ev. nagygazdák *Varga Gyula* ev. lelkészel összefogva próbáltak a közjó érdekében létrehozni a egy szociális programot.

Az önsegélyző program szerint a tagok a többlet gabonájukat beadhatták a „Takarék-Magtár”-ba, ebből vásárolhattak mindazok, akiknek év közben elfogyott az élése.
Készpénz nélkül is vásárolhattak, meghitelezték a következő aratásig! Akkor pedig egy csekély kamat rászámolásával kellett kiegyenlíteni a számlát, akár terményben, akár készpénzzel.

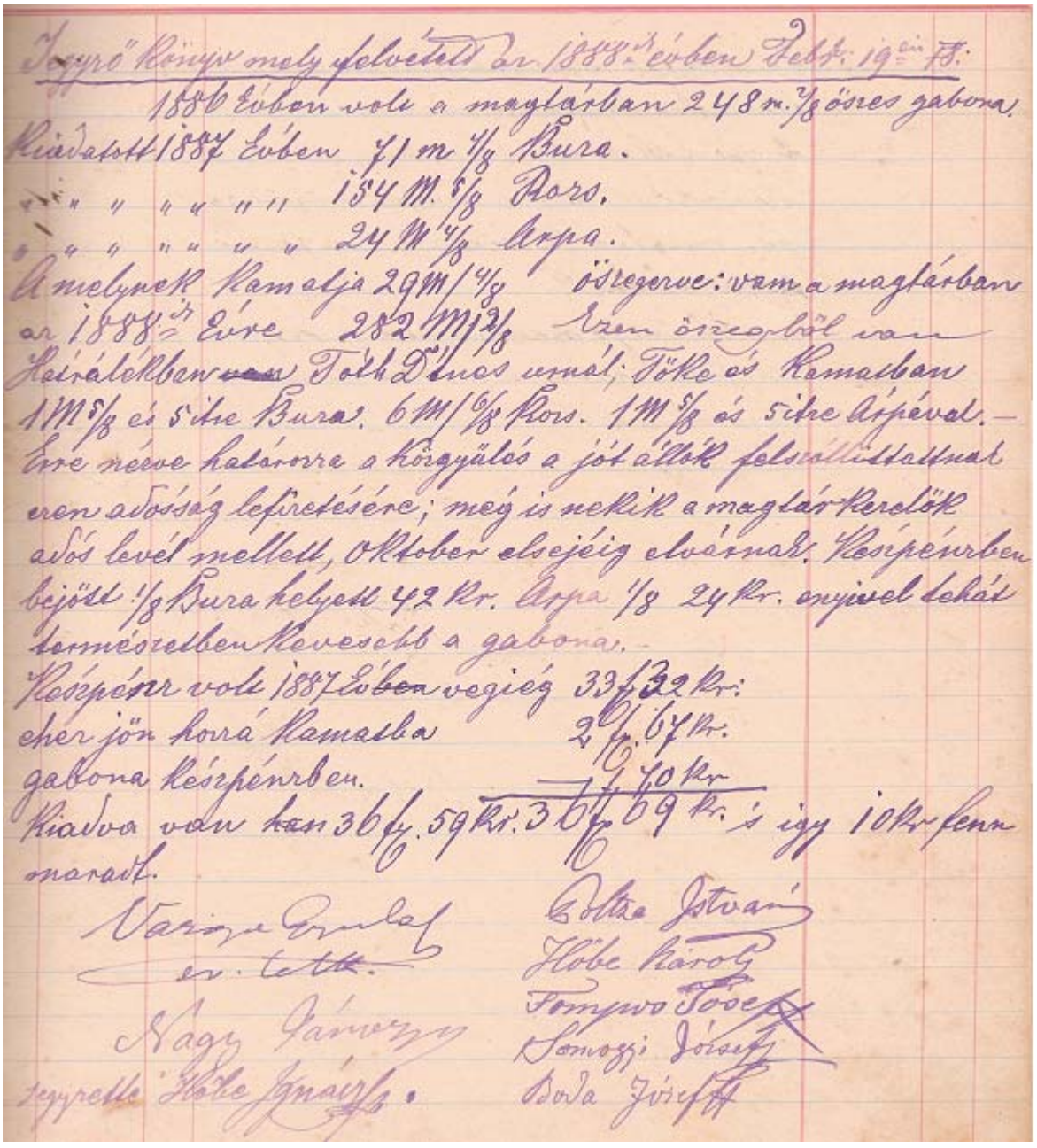
Jegyző Könyv mely felvétetett az 1888-ik évben Febr. 19-én 75.
1886 Évben volt a magtárban 248 m. ⅞ ösres gabona.
Kiadatott 1887 Évben 71 m ⅞ Búza.
" " " " " " 154 M. ⅝ Rozs.
" " " " " " 24 M ⅛ Árpa.
A melynek Kamatja 29 M/ ⅛ ösregerve: vam a magtárban
az 1888-ik Évre 282 M/ ⅜ Ezen összegből van
Királéhben Több Dues annál; Tőke és Kamatban
1 M ⅝ és 5 ihe Búza. 6 M/ ⅛ Rozs. 1 M ⅜ és 5 ihe Árpával.—
Ezre néeve határozva a közgyülés a jót állók felszólittatnak
eron adósság lefizetésére; még is nekik a magtár kerelők
adós levél mellett, Október elsejéig elvárnak. Készpénzben
bejött ⅛ Búra helyett 42 Kr. Árpa ⅛ 24 Kr. anyival tehát
termésezelben Kevesebb a gabona.—
Készpénz volt 1887 Évben vegjég 33 32 Kr:
eher jön korá Kamatba 2 67 Kr.
gabona készpénzben. 70 Kr
Kiadva van ham 36 59 Kr. 3 69 Kr. i igy 10 Kr lenn
maradt.
Varga Gyula
ev. tettk.
Nagy Sámuel
jegyzette Hőke Ignácz.
Boda István
Hőke Károly
Fonyo József
Somogyi József
Boda József

79. ábra A “*Takarék-Magtár*”-könyv egy lapja, Anno **1888**

Sajnos, nem várt mértékű volt a gazdák idegenkedése, sőt a felekezeti megosztást is csak fokozta. Az elszámolásokkal is gondok lettek. [198]

[198] A „Takarék-Magtár”-könyvet a vönöcki ev. lelkészségen őrzik.

A magyar parasztságot a vállalkozásoktól, és a társulásoktól való elzárkózás jellemezte. Vönöckön a kudarchoz a falu vallási megosztottsága is hozzájárult. Az egyes elszámolási viták miatt hiába hoztak áldozatokat az alapítók, egy idő után az érdektelenség miatt megszünt a „Takarék - Magtár”.

80. ábra Aratás a vönöcki határban: kaszával vágják a rendet (43) [199]

Szerencsére sikeres vállalkozásról is beszámolhatunk: 1904-ben a gazdák hitelszövetkezetet alakítottak. A szövetkezet terményfelvásárlással és értékesítéssel foglalkozott, és emellett vegyeskereskedelmi boltot is nyitottak.

Gabona térfogat-mérésére alkalmazott régi mértékek:

-1 köböl = 120 liter

-1 mérő = 53,295 liter

-1 veder = 12,4 liter

-1 véka = 25÷30 liter

1 magyar holdba 4 véka gabona vethető.

Sokáig nem állt rendelkezésre a nagyobb súlyok mérésére alkalmas mérleg, ezért alkalmazták a térfogat-mérést.

Földterület mértékegységei:

A „*hold*” nagysága a föld minőségétől is függött, így egy I. osztályú *kis magyar hold* = 1’000 □, míg a II. osztályú 1’300 □, és a III. osztályú1’600 □ nagyságnak felelt meg.

-1 lánc = 800 □

-1 katasztrális hold = 1’600 □

-1 négyszögöl /□ / = 3,6 m²

[199] *Németh Zoltán* tanító fotója

33 A „NAGY HÁBORÚ” (**1914÷1918**)

33.1 A 83. számú Császári- és Királyi „*báró Schikofsky*” gyalogezred harcaiból a San folyótól a Piave völgyéig:

Emlékszilánkok a háborúról, ami nagyobb volt minden előzőnél, ezért a kortársak a Nagy Háború elnevezést adták neki.

- GALÍCIA - orosz front

A 83-as honvéd vegyes-gyalogezredet főleg Vas vármegye lakosságából állították ki, a vönöcki férfiak is ebben szolgálták le a katonaidőt.
I.Ferenc József (1830÷1916), mint legfelsőbb *Hadúr*, a Monarchia legmegbízhatóbb ezredének tekintette őket, ezért az egyes századok váltakozva állomásoztak a császárvárosban és Szombathelyen. Az *Uralkodó* jobban bízott a hűségükben, mint a bécsi háziezredben!
Az ezred létszáma 3’120 fő volt, amit három zászlóalj tett ki. A zászlóaljak 4÷4, egyenként 260 főt számláló századokból épültek fel.
(Vönöcki szájhagyomány, miszerint az asszonyok – édesanyák, és feleségek - egyszer jártak Bécsben, meglátogatták a katonáskodó férfiakat.)

Aztán hirtelen, és váratlanul véget értek hosszú békeévek: 1914. június 28-án Szarajevóban politikai gyilkosság áldozata lett *Ferenc Ferdinánd* főherceg, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse. Az *Uralkodó* kénytelen volt hadat üzenni Szerbiának (1914. július 28.), majd augusztus 05-én a szerbeket támogató cári Oroszországnak!

A hadüzenet hatására az országban általános a lelkesedés: a katonák alig várják, hogy fegyvert foghassanak, a civilek pedig tömegesen, fölös számban jelentkeznek önkéntesnek. Mindenki a frontra szeretne jutni, ahol rövid háborúra, és biztos győzelemre számítanak. (Az emberek tudat alatt a gazdasági bajok megoldását várják a háborútól, másrészt az erős nacionalizmus miatt, 1848 óta parázslik a szerbek, és oroszok iránti gyűlölet.) De minden másképp alakult, a háborús hónapokból hosszú esztendők lettek, és a frontokról hazatérő nyomorékok és súlyos sebesültek tömege kezdte kijózanítani a lakosságot.

A 83-asok vonatát Komárom - Budapest – Eperjes – Neu Sandec – Rzeszow – útvonalán feldíszített állomások fogadták, és a falvak lakossága szinte sorfalat állt a sínek mentén, még a rutén és tót lakosság is ünnepelte őket.

1914. augusztus 11-én érkeztek meg Galíciába, ahol a magyar-orosz határt jelentő San folyó vonalát biztosították. Az első támadás a sokszoros orosz túlerő ellen augusztus 20-án indult, célja Lublin elfoglalása volt.
A Monarchia más csapataihoz hasonlóan – fergeteges szuronyrohamaikkal kezdetben sikereket értek el, de hatalmas veszteségeket szenvedtek. A harctéren döbbentek rá, hogy egy egészen újfajta háborút kell vívniuk: az oroszok többsoros lövészárok rendszerbe ásták be magukat, ahonnan géppuskatűzzel valósággal lekaszálták a rohamozó katonáinkat. A lövészárkok elé telepített aknamezők és tüskésdrót akadályok pedig megtörték a lendületüket. A kezdetben kivont karddal vezénylő tisztek könnyű prédái voltak a szibériai mesterlövészeknek.
A Nagy Háború legjellegzetesebb fegyvere a „*srapnel*” tüzérségi gránát volt, amiből fellövése után, lövedékek sokasága halálos jégesőként záporozott lefelé, így a lövészárok sem védte meg az alatta levőket.

A Monarchia csapatai 40 napig tartóztatták fel az oroszokat, s ebben a harcban a veszteségünk 200’000 halott, és 300 löveg volt! Máris fellépett a fegyver- és lőszerhiány, ezért a csapatokat visszavonták a San folyó mögé. Szerencsére, az oroszok nagyobb erőkkel tovább nem üldözték őket.
Október 01-én újabb támadás indított a Monarchia, de ennek már nem volt meg a kellő átütő ereje.

Jellemző, hogy már december 3-án szigorú parancs érkezett az elesettek, sőt az ellenség fegyvereinek, lőszereinek begyűjtéséről, mivel a gyenge hadiipar nem tudta kielégíteni az igényeket. Az itthoni kiképzésnél már csak *fapuskákat* használtak!

A korábbi háborúkhoz mérten, mindkét oldalon hihetetlenül nagy volt a hadifoglyok száma. Vönöckről sorozott nagyapám is orosz hadifogságba esett. Társaival együtt mélyen bevitték Oroszországba, a Kaspi-tenger melletti Asztrahánba, majd tovább a szibériai Irkutszkba, ahol az irdatlan távolság volt a börtönőrük. (Vönöck közelében, Ostffyasszonyfa melletti Földvár pusztán működött a Monarchia legnagyobb hadifogoly tábora, ahol 1915-től - fennállásának alig 4 éve alatt - összesen 160’400 román, szerb, orosz, olasz, és francia nemzetiségű hadifogoly vonult keresztül. A tábor befogadóképessége 30÷40’000 fő volt. A legyengült szervezetű katonák között gyakran kitörő járványok miatt 10’813-an nyugszanak itt, idegen földben.)

A Monarchia hadereje a legsúlyosabb csapást 1914. augusztus – december között szenvedte el. Három mozgósítás – augusztus, október, december – után <u>hárommilliós hadsereg semmisült meg.</u>
Hivatásos tisztekből, és tiszthelyettesek közül több tízezer veszett el. A következő harcokban, majd az állásháborúk során havi átlagban 140´000 katona, offenzívák idején pedig havonta 225´000 katona esett ki a sorból!
A lerohanás módszerét állásháború váltotta fel, 2,5÷3 m mély árokrendszereket épített ki mindkét fél, fedett részeket is kialakítva.

<u>- KÁRPÁTOK - orosz front</u>

A galíciai frontról az ezredet átirányították a Kárpátokba, első feladatuk az Uzsoki-szoros védelme. 1915. január 05-én vagonírozták be Bochniában, és január 08-án érkeztek meg Homonnára.
A Kárpátok-béli harcokban leginkább a hatalmas hideggel, a -30 C°-os, vagy ennél is erősebb faggyal, és a dermesztő széllel kellett megküzdeni! A fellépő élelmiszerhiány miatt a kiéhezett katonákhoz általában jó, ha 3 naponként jutott el a meleg étel, aminek a minősége, és tápértéke is egyre romlott. A nagy hideg, és az állandósult éhezés a katonákat pszichikailag megtörte. Ráadásul nem tudtak a legénység számára megfelelően meleg téli ruházatott biztosítani, így az átfázott, legyengült emberek súlyos fagyásokat szenvedtek – teljes végtag amputációkat is kellett végezni. A kihűléses- és a fagyhalál több áldozatot szedett, mint a harcokban elhunytak száma!
Állandósult a fegyver, és a lőszerhiány, és egyre hitványabb anyagokból készültek az egyenruhák, és a lábbelik.
A *Conrad*-féle [200] hadvezetés ennek ellenére több alkalommal próbált téli támadást indítani a Monarchia legnagyobb erőssége, Przemyśl várának felmentésére, de az amúgy is nehéz terepen, méteres hóban, -20 C°-nál hide-

[200] *Franz Conrad von Hötzendorf* (1852÷1925) osztrák tábornagy

gebb időben a támadások kifulladtak, mielőtt egyáltalán az orosz vonalak közelébe kerültek volna! A próbálkozásokban felőrölték saját erőinket.

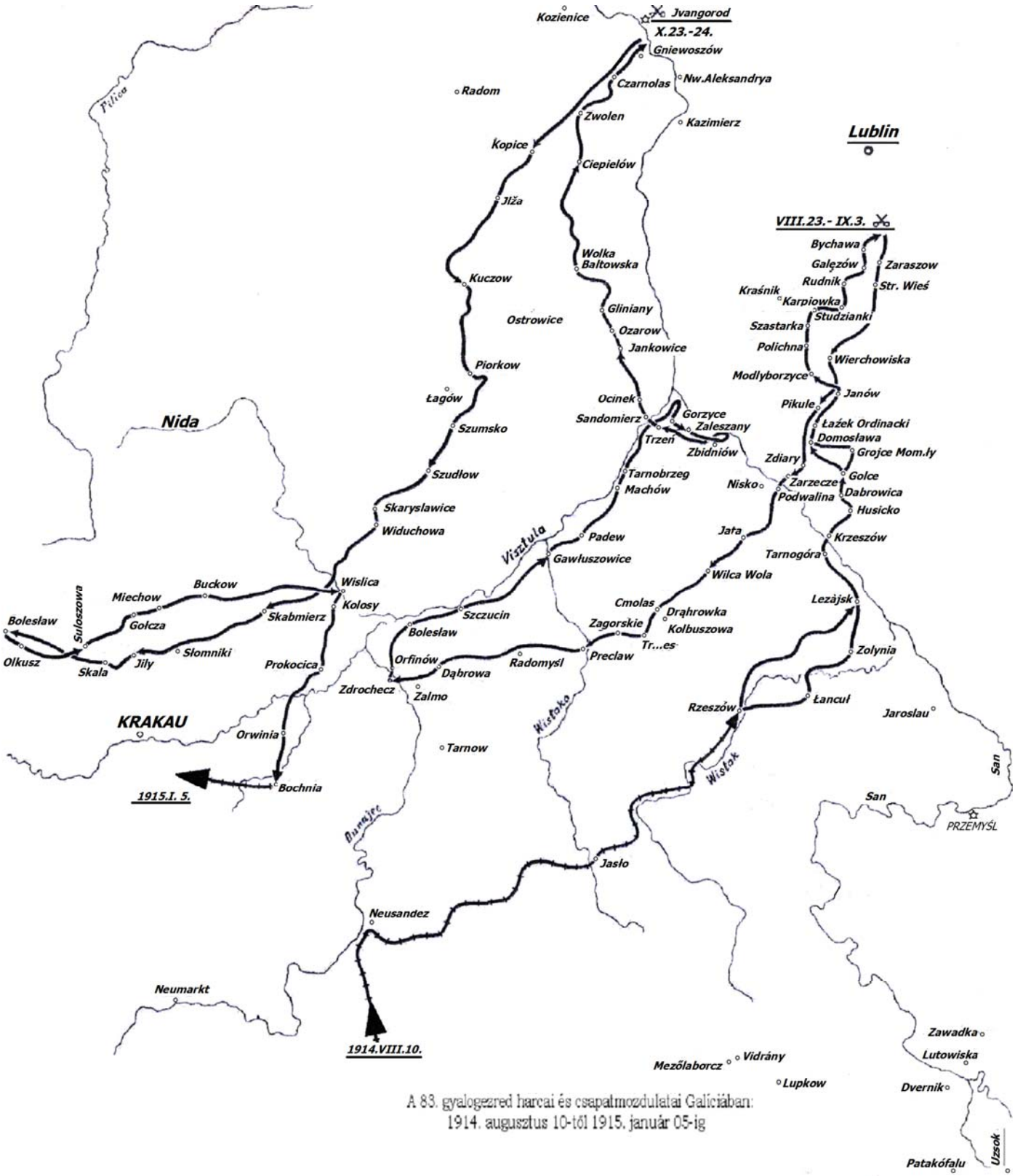

A 83. gyalogezred harcai és csapatmozdulatai Galíciában:
1914. augusztus 10-től 1915. január 05-ig

81. ábra A 83. gyalogezred harcai és hadmozdulatai Galíciában 1914.08.10-től 1915. 01. 05-ig [201]

[201] A 83. ezred mozgását bemutató térképek *Dorombi József* (110) könyvének a mellékletei.

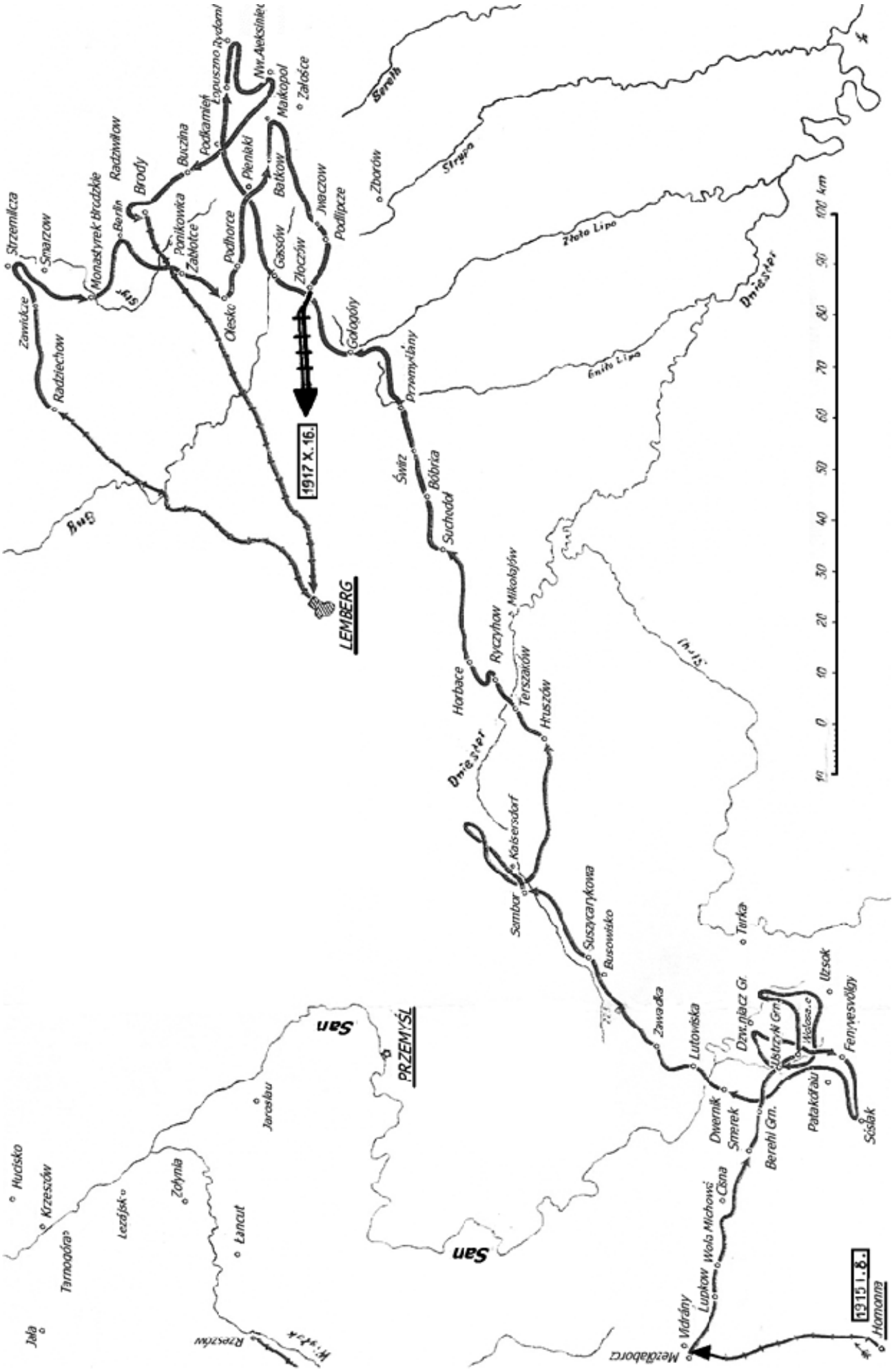
LEMBERG
1917 X.16.
PRZEMYŚL
1915.1.8.
Homonna
Strzemilcza
Smarzow
Zawiłcze
Radziechow
Monastyrek Brodzkie
Radziwiłow
Brody
Berlin
Buczina
Podkamień
Pomikowica
Zabłotce
Podhorce
Oleско
Pieniaki
Gassów
Złoczów
Batkow
Jwaczow
Podlipcze
Zbaraż
Strypa
Złota Lipa
Dniestr
Biała Lipa
Gołogóry
Przemyślany
Świtz
Bóbrka
Sucheodol
Horbace
Ryczyhow
Mikołajów
Terszaków
Hruszów
Kaiserodorf
Sambor
Suszcarykowa
Busowisko
Zawadka
Lutowiska
Dwernik
Smerek
Berehi Gm.
Patakfalu
Sósmező
Ilosva
Ilosvai Gm.
Dzvinjacz Gr.
Ilosvai Gm.
Ilosva
Ilosvai Gm.
Ilosva
Ilosvai Gm.
Ilosva

Katonáink szenvedéseit szavakkal leírni nem lehet, meg sem próbálom! Akár a *Szózat*ot, minden magyar embernek ismernie kellene a galíciai harcokban hősi halált halt költő, *Gyóni Géza* versét, hogy ezzel méltón tisztelegheссünk az emléküknek:

CSAK EGY ÉJSZAKÁRA…

Csak egy éjszakára küldjétek el őket; A pártoskodókat, a vitézkedőket.
Csak egy éjszakára:
Akik fent hirdetik, hogy - mi nem felejtünk,
Mikor a halálgép muzsikál felettünk;
Mikor láthatatlan magja kél a ködnek,
S gyilkos ólom-fecskék szanaszét röpködnek,

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
A hitetleneket s az üzérkedőket.
Csak egy éjszakára:
Mikor a pokolnak égő torka tárul,
S vér csurog a földön, vér csurog a fáról
Mikor a rongy sátor nyöszörög a szélben
S haló honvéd sóhajt: fiam… feleségem…

Csak egy éjszakára küldjétek el őket;
Gerendatöréskor szálka-keresőket.
Csak egy éjszakára:
Mikor siketítőn bőgni kezd a gránát
S úgy nyög a véres föld, mintha gyomrát vágnák,
Robbanó golyónak mikor fénye támad
S véres vize kicsap a vén Visztulának.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
Hosszú csahos nyelvvel hazaszeretőket.
Csak egy éjszakára:
Vakító csillagnak mikor támad fénye,
Lássák meg arcuk a San-folyó tükrébe,
Amikor magyar vért gőzölve hömpölyget,
Hogy sírva sikoltsák: Istenem, ne többet.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket.
Az uzsoragarast fogukhoz verőket.
Csak egy éjszakára:
Mikor gránát-vulkán izzó közepén
Úgy forog a férfi, mint a falevél;
S mire földre omlik, ó iszonyú omlás, –
Szép piros vitézből csak fekete csontváz.

Küldjétek el őket csak egy éjszakára,
Hogy emlékezzenek az anyjuk kínjára.
Csak egy éjszakára:
Hogy bújnának össze megrémülve, fázva;
Hogy fetrengne mind-mind, hogy meakulpázna;
Hogy tépné az ingét, hogy verné a mellét,
Hogy kiáltná bőgve: Krisztusom, mi kell még!

Krisztusom, mi kell még! Véreim, mit adjak
Árjáért a vérnek, csak én megmaradjak!
Hogy esküdne mind-mind,
S hitetlen gőgjében, akit sosem ismert,
Hogy hívná a Krisztust, hogy hívná az Istent:
Magyar vérem ellen soha-soha többet!
Csak egy éjszakára küldjétek el őket.

GYÓNI GÉZA (Przemysl, november)

(1884÷1917)

- ISONZÓ – olasz front

Az Oroszországban zajló forradalom következtében a *Kerenszkij*-[202] hadsereg mindinkább lezüllött, és 1917. július 01-én csak egy offenzívára futotta az ereje. A Monarchia csapatai annak ellenére megállították a támadást, hogy a cseh ezredek elárulták a bajtársaikat, átálltak az oroszokhoz!
A támadás megállításában a 83-asoknak jutott az oroszlánrész. A tartalékok bevetésével ellentámadásba mentek át, és 240 km-en át üldözték az oroszokat, akiknek 400'000 fős hadserege semmisült meg.
Ezután a keleti fronton nem kellett tartani komolyabb támadástól!

A Monarchia ekkor jelentős egységeket csoportosíthatott át az olasz hadszíntérre. 1917. október 16-án a 83. ezredet is kivonták a Kárpátokból, és Zloczów-ból átvezényelték az 1915 májusa óta hadba lépett olaszok ellen, a Piave folyó mellé. Helyüket német népfelkelő csapatoknak adták át.

Olaszországban, az Isonzó-fronton – főleg magyar csapatok – már a 10. csatájukat vívták, és az olaszok egyre nagyobb fölénybe kerültek. Ez nem volt véletlen, mert amíg az olasz kikötőkbe korlátlan mértékben áramlott az angol és francia katonai eszközök sokasága, és az élelmiszer szállítmányok tömege, addig a Monarchia csapatainak ellátása minden téren egyre romlott. A hadiipar képtelen volt a lőszerek igény szerinti legyártására, így alakult ki az a szégyenteljes helyzet, hogy parancs írta elő, hogy naponta hány lövedéket lőhet a tüzérség az ellenségre!

Közben hihetetlen erkölcstelen üzelmeket folytattak a K.u.K. hivatalos udvari hadiszállítói, akikről *Gyóni Géza* verse is szólt:

- csollán-szövetből gyártották az amúgy sem téliesített, célszerűtlen szabású egyenruhát
- *papír talpú* bakancsokat küldtek a frontra: mire a 83-asok felértek benne a kitűzött magaslatra, arra szétmállott!
- az élelmiszereknél folyt a legnagyobb panamázás - már nem lehetett tudni, mi miből készült – a fekete kenyérre rá sem lehetett ismerni
- a leggyalázatosabb csalás a fegyvergyártásban történt. A Nagy Háború legfontosabb gyalogsági támadó fegyvere a kézigránát volt: az olasz frontra 1918. augusztus végén beérkeztek szállítmányoknak már majdnem a felében robbanóanyag helyett csak homokot töltöttek! A katonák bevetés előtt kénytelenek voltak életük kockáztatásával szétszerelni, ellenőrizni őket. A többi hadianyagra is kiterjedt a csalás, működésképtelen aknák, és tüzérségi lövedékek érkeztek ki a frontra.

Nem folytatom a sort. A felsorolt vádak nem harctéri legendák, megtalálhatók a 83. ezred utolsó ezredparancsnokának, *Turba József*nek visszaemlékezéseiben. (Ráadásul a milliomosokká vált hivatalos hadiszállítók köre egy jól behatárolható etnikai csoportból került ki, akiknek bűnei miatt később ártatlan társaik tömegének kellett bűnhődnie.)

A 11. piavei csata indításához a Monarchiának sikerült megfelelő létszámfölényt összpontosítani, és október 24-én Caporettónál áttörték az olasz védelmi vonalakat! Nyitva állt előttük Olaszország – de a front haladását a megáradt, sebes sodrású Piave folyó megállította, és mire sikerült

[202] *Kerenszkij, A. F.* (1881÷1970) – orosz miniszterelnök

volna az átkelés, addigra megérkeztek a gyorsan partraszálló angol –francia csapatok, és elvágták az útjukat.
Az isonzói olasz hadsereg zömét viszont – kb. 450'000 embert - foglyul ejtették! Tragikomikus, hogy a tőlük zsákmányolt készletekből élt ezután két hónapig a Monarchia hadserege!
(A nélkülözésekről szóló hazajutó hírek hatására Vas vármegye lakosságának összefogásából egy alkalommal sikerült több vagon burgonyát eljuttatni a 83-as ezrednek.)
Egy érdekesség: a *caporettói áttörés* után az olasz lakosságnak közvetlen módja volt megismerkedni a K.u.K. hadsereggel, és ahogy a *Corriere della Sera* [203] olasz napilap megírta, megcsodálták a vasi bakák kiállását: a barnás bőrszint, és a zömök testalkatukat.

Oroszországban a hatalomra került *bolsevik* kormány 1918. március 03-án a *breszt-litovszki* béke megkötésével igyekezett „lélegzethez jutni": többek között hadifoglyok százezreit engedték haza.
A Monarchia velük töltötte fel az olasz front megfogyatkozott emberállományát. A volt hadifoglyok részükről már befejezettnek tekintették a háborút, ezért újrasorozásuk rombolóan hatott az amúgy is leharcolt ezredek harci szellemére. (Így járt nagyapám is, szenvedett a Kaspi-tenger melletti, félnomádok lakta Kazanyban, majd fagyoskodott a szibériai Irkutszkban, és a fogság kínjai után mehetett újra harcolni a 83. ezredhez, az Isonzóhoz.)

A *Habsburg*-dinasztia végzetes szerencsétlensége, hogy az öröklési rend felborulásával egy *alkalmatlan figura*, *IV.Károly* (1916÷1922) került a császári és királyi trónra, amiket aztán országaival együtt el is vesztett!
IV.Károly király *Armando Diaz* (1861÷1928) olasz tábornokkal kötött szerencsétlen *padovai fegyverszüneti szerződése* szerint 1918. október 3-án 15 órakor tűzszünet lépett életbe az egész olasz fronton, ami egyúttal a háború befejezését is jelentette a két fél között! Az egyezmény szerint egyszehazarendelték a Monarchia csapatait!

A tűzszünet a 83-as ezredet a Piave folyó mellett jól kiépített védőállásaikban érte. Egyik napról a másikra - mintha mi sem történt volna - abba kellett hagyni a harcot, és feladni az oly sok véráldozattal megszerzett állásaikat!
Turba József ezredparancsnok 1917. április 11-től 1918. november 12-ig irányította katonáit, jóban és rosszban együtt volt velük, az utolsó útjukon is ő vezette hazafelé a 83-asokat. A magyar kormány 1918. november 13-án hozott szégyenletes intézkedése miatt, önmagukat lefegyverezve léphetett csak hazai földre az ezred, ami tetézte az amúgy is nagy elégedetlenséget. *Turba József*et osztrák állampolgárnak minősítették, ezért a magyar határon át kellett adnia a parancsnokságot a rangidős magyar tisztnek, emiatt *Nagy Árpád* százados vezette vissza a 83-asokat Szombathelyre.

A 83-asok még így is zárt sorokban, felvetett fejjel és kemény léptekkel masírozva, a legnagyobb fegyelemben tértek vissza állomáshelyükre.
Az ezred indulóját énekelve vonultak fel díszelegni a szombathelyi Fő téren, ez volt az utolsó közszereplésük.
Ekkorra már egyetlen katona sem akadt köztük azokból, akik 1914-ben itt tették le az esküjüket!

---

[203] Milánóban kiadott, ma is létező napilap.

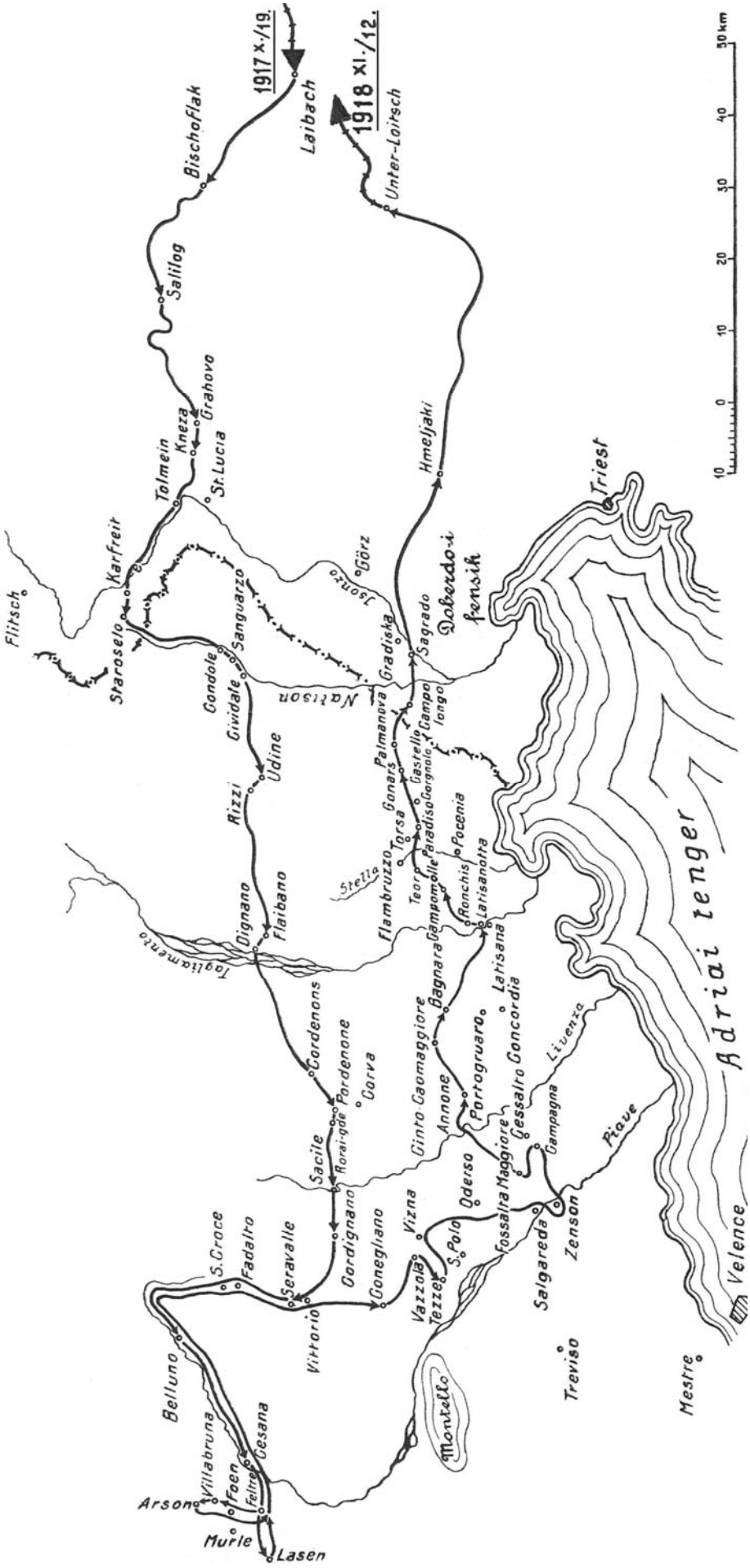

82. ábra A PIAVE-front 1917.10.19-től 1918.11.12-ig.

A háború alatt kb. 40´000 fő fordult meg az ezredben, hősi halottainak becsült száma: 6´679 fő, sebesültjei: kb. 10´568 fő.

A háborúban valójában a Monarchia katonailag minden fronton győzött, de gazdaságilag teljesen kivérzett. Sem hadianyagot, sem élelmiszert, sem egyéb más szükséges anyagot nem tudtak már küldeni a frontokra!

A katonák többsége viszont nem értette, hogy az áldozatos harcokban legyőzött ellenségeik előtt miért kell letenniük a fegyvert, miért kell feladni az oly nehezen megszerzett állásaikat?

33.2 MIÉRT KELLETT ELVESZTENÜNK A HÁBORÚT?

Az Osztrák–Magyar Monarchia 51 millió lakosából 1917 őszéig 11,5 M férfit rendeltek be sorozásra.
Az utolsó népszámlálási statisztika 1910-ben a 18 és 50 év közötti katonaköteles férfi lakosságot 10,9 M főben állapította meg. A különbözetet a felnövekvő nemzedék, illetve az 50. életévnél idősebb tartalékosok behívása adta.
A haderőbe beosztottak létszáma 7,4 M fő, a felmentettek 1,3 M-t, az alkalmatlanok 2,4 M főt tettek ki, és 400´000 férfit hadiüzemekbe osztottak be.
A 7,4 M főnyi katonából 1917 őszéig a teljes veszteség elérte a 7,3 M főt!
Ebből a „*véres veszteség*” 3,1÷3,3 M katonát jelentett: elesetteket, eltűnteket, hadifoglyokat és nyomorékokat.
A pótolható, tehát felgyógyult, és újra bevetett harcosok száma 4,1÷4,2M fő volt.
A tartalékosok behívásával a Monarchia stabilizálni tudta állományát. A haderő létszáma a háború kezdetén 1,3 M frontharcos, és 800’000 hátországi katona volt, 1915 májusában 1,54/2 M fő, egy évvel később már mintegy 3 M katona küzdött a különböző hadszíntereken. A hátországban maradtak száma 2 M alatt maradt. 1917 októberéig az állományok alig változtak.
A hivatásos tisztek száma az első évi nagyarányú veszteségek után megmaradt 5´000 főről fokozatosan 12´000 főre növekedett. Így az osztrák–magyar hadsereg a *caporettói áttörés* [204] előtt ismét elérte, vagy csaknem elérte létszámában az eredeti harcképességét.

1918-ra azonban a várható fogyaték miatt legkevesebb, mint 1 M katona kellett volna pótléknak a harcoló alakulatokhoz, 100´000 fő a rohamzászlóaljakhoz, és 3´000 fő az újrendszerű tüzércsapatokhoz. Ezt az igényt már nem lehetett kielégíteni. Az 1900-as korosztály 200´000 fője mellé az újragyógyultak egyre kisebb százaléka csatlakozott.
A feltöltéshez el lehetett vonni még a hadtápsávból 200´000 katonát, feladatukat 100’000 nőnek kellett volna átvennie.
(Kriegsarchiv Wien. Neue Feldakten. K. u. K. Armeeoberkommando. Verschluss. Op. Abt. Op. Nr. 109.100. id. Hadtörténelmi Közlemények. Budapest, 1974/1.)

---

[204] A caporettói áttörés a Monarchia legdiadlmasabb csatája Olaszországban: 1917. október 24 és november 19 között.

Vönöckről a háború 4 éve alatt 205 férfit soroztak be katonának, ebből is látható, milyen nagy áldozatot kellett hoznia a lakosságnak!

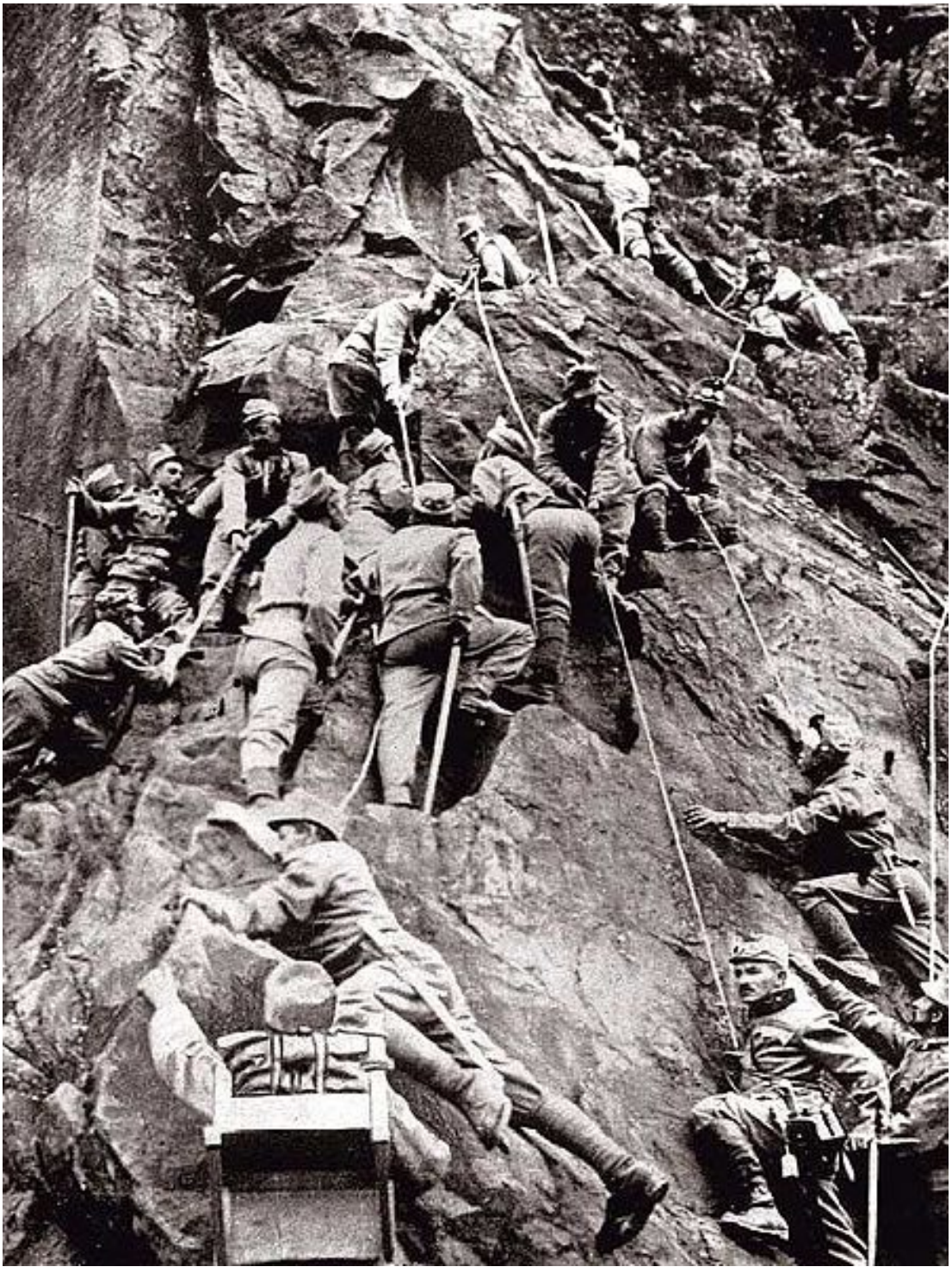

83. ábra Harc a Dolomitokért

A Dolomitokban az olaszokkal folytatott háború emberfeletti nehézségek között zajlott. A heves harcok jelentős tájképi változást okoztak a Déli – Alpok térségében, mivel az olaszok a monarchia egységei által megszállt fontos magaslatokat - sokszor hónapokon át tartó kézi fűrással - aláaknázták, majd felrobbantották. 1916÷18 között egyedül a tiroli front-szakaszon 34 ilyen aknarobbantásos támadás történt. A legnagyobb rob-bantás a *Col di Lana* hegycsúcsot döntötte össze.

Az Isonzó-frontszakaszon a kopár mészkőfelszínbe nem lehetett lövészárkot ásni, helyette a sziklafalba kis üregeket, *kavernákat* robbantottak. A hegyekben napjainkban is megtalálható a több ezer kis fedezék, búvóhely.

33.2 ÉLET A HÁTORSZÁGBAN:

A Nagy Háború terhei a polgári lakosságból először a falvak népét sújtotta. Gazda hiányában már az első hetekben felborult a paraszti gazdaságok rendje, ahol mindenkinek megvolt a maga szerepe. A nők nem tudták elvégezni a jellegzetes férfi-munkákat, legfeljebb az öregek segítettek a fogat felszerszámozásban, fogathajtásban és ganajozásban. De már a zsákok cipelése - mikor mentek *„gabnát őlletni”* - meghaladta az erejüket.
Tizenéves fiúknak kellett az eke szarva mögé állni, és elvégezni a tarlószántást. Nem volt, aki zöldtakarmányt, vagy szénát kaszáljon az állatoknak.
Sorolhatnánk tovább, mennyire hiányzottak a hadba vonult férfiak, ezért a Jegyzőséghez már az első hetek után sorozatban érkeztek a segélykérelmek! (108)
A vönöckiek szerencséjére, a Földvár-pusztán létrehozott fogolytábor 1915-től folyamatosan adott ki mezőgazdasági munkára önként vállalkozó hadifoglyokat. Így végre voltak erős, és szakértő férfikezek a paraszti munkákhoz.
1915-től államilag zár alá helyezték a kenyérgabona- és szemestakarmány termést, szigorúan ellenőrizték a cséplőeket. Rendszeresen rekvirálták a szálastakarmányt és a szalmát. Ennek ellenér már 1916-tól be kellett vezetni a kenyér - és a lisztjegyet! 1917-től pedig szarvasmarha beszolgáltatásra kötelezték a falvak népét.
A háború hatalmas nyomorba taszította a lakosságot falun és városon egyaránt, ami végül az 1919-es eseményekhez vezetett.

A lakosságot színesfém-beszolgáltatásra kötelezték: még a háztartási rézedényeket: mozsarakat, habverő üstöket stb. is lőszergyártás céljárta le kellett adni. Fájdalmas, hogy több száz éves harangok is beolvasztásra kerültek, ezzel pótolhatatlan történelmi emlékeket semmisítettek meg.

Ami leginkább fájt, hogy nem lehetett pótolni azt az 52 vönöcki férfit, akik özvegyeket és árvákat hagyva maguk után, az életükkel fizettek egy értelmetlen háborúban. A hadiözvegyek száma: 15, a hadiárváké 11 fő volt. (106) Mások meg éveken át sínylődtek embertelen körülmények között a szibériai, és egyéb kietlen helyeken felállított fogolytáborokban, sokan betegségeket, fagyásokat összeszedve, csak évek múlva térhettek haza.

Szólni kell azokról is, akiket a fogságban “*megmételyezett*” a *bolsevik* propaganda - ugyanis a szocializmus eszméi papíron nagyon vonzók voltak – valamint a hamarabb szabadulás reményében - beálltak a Vörös Hadseregbe. A hajdani bajtársaikat, a Monarchiát eláruló cseheket viszont a pánszlávizmus eszméjével a “*fehérek*” szólították fegyverbe. A kegyetlen orosz polgárháborúban aztán egymás ellen játszották ki őket.

A vönöcki hadifoglyok közül is voltak, akik vöröskatonaként harcoltak, de hazatérve jobb volt ezt elhallgatni, ez családi titok maradt.

1920. június 04-én a Nagy Háborút, másként az I. világháborút befejező *trianoni békediktátum* szerint az országunkat a háborúba sodró Ausztria – Magyarország kárára - területi gyarapodással került ki a béketárgyalásokból!
Sopron- és Vas vármegye területének egy részéből mesterségesen létrehoztak egy új szövetségi tartományt, *Burgenland*ot.
Ekkor csatolták el – katonai erőszakkal - Vas vármegye területének 40%-át!
Az elvesztett falvak többsége ugyan a török-kor idején elnéptelenedett települések közül került ki - amiket a földesuraik, a *Batthyány*ak, és az *Eszterházy*ak - horvát és bajor telepesekkel népesítettek be, de annál jobban fáj az Őrség központjának, és a többi őrségi színmagyar falvaink elvétele!

84. ábra Vasi baka – 1914 [205]

[205] *Velimir Vukšić* grafikája

33.4 HŐSI HALOTTAINK

85. ábra I. világháborús evangélikus hősi emlékmű

A vönöcki evangélikus gyülekezet hősi halottjai		
Bakk István	Kis Sándor	Mórocz Sándor
Bakk József	Kovacsics Márton	Nagy Antal
Bolla Dávid	Krug Károly	Nagy József
Dóczi Pál	Bertalan János	Németh István
Dömötör Vince tanító	Kurányi Lajos	Németh Sándor
Erőss Jámos	Molnár János	Riczinger Lajos
Horváth János	Molnár József	Szőke János
Szőke Lajos		

86. ábra I. világháborús katolikus hősi emlékmű [206] [207]

A vönöcki római katolikus vallású hősi halottak		
Benkő Sándor	Gyűrüsi Sándor	Illés Pál
Berecz Ferenc	Gyűrüsi István	Kovács Antal
Budai Lajos	Heller Lajos	Brányi Lajos
Fehér Péter	Heller Mihály	Illés Miklós
Fritz István	Horváth János	Jánossy István
Giczi Kálmán	Horváth Lajos	Jánossy László

[206] Tervezte és faragta: *Schneider Gusztáv* kőfaragó mester, Pápa
[207] *Riczinger János* fotói

Kovács Sándor	Pap Áron	Vince József
Kutasi József	Pusztai Mihály	Dala István
Lőrincz József	Szekér József	Hujbert István
Pálinkás János	Tatai Jenő tanító	Szabó János

33.4 SORSOK A TÚLÉLÖK KÖZÜL [208]

A 83. gyalogezred emlékkönyvében néhány vönöcki katonáról is találhatunk megemlékezést, ezekből a nagyon különböző sorsokból válogattunk:

- **Benkő Károly**: tizedes, sz.: 1885, Vönöck. 1906-ban, majd a háború alatt 1914-ben a 83. gyalogezredhez kerül. Lublin, Krasznik, Iwangorod, Brody, Batkow, ahol nagyobb csatákat vívott meg. 24 hónapos frontszolgálat után Bécsben kiképző altiszt lesz, majd a Piave frontra vezénylik. Kitüntetései közül: **O**2, K.cs.k., stb. Tovább növelte a *Benkő*-család évszázados katonai hagyományait!
- **Dóczi István**: sz.: 1898, Magosi. A 83. gyalogezredből a 31-esekhez helyezték át. Az olasz fronton a görzi, isonzói nagy harcokban vett részt. Lovcsenben megsebesült, 50%-ban megrokkant, és a fél szemét elvesz-tette.
- **Hári Lajos**: tart. hadnagy, sz.: 1898, Nagyenyencs. Vönöck község körjegyzője. 1916-ban önkéntesként vonult be. Bécsben az élelmezési osztályon működött.
- **Horváth Károly**: sz.: 1891, Vönöck. 1916-ban vonult be, és Wolhyniába került, ahol számos ütközetben vett részt. Itt súlyosan megsebesült, 75%-os rokkantként tért haza.
- **Kurányi Kálmán**: sz.: 1899, Vönöck. 1917-ben vonult be, az orosz, majd az olasz fronton harcolt. Bátorságáért két ízben megkapta a **II.** oszt. ezüstöt. Fivérei: **Lajos** a háborúban szerzett betegségben, **Sándor** pedig Romániában, 1917- ben halt hősi halált.
- **Lakatos József**: sz.: 1895, Vönöck. 1915-ben vonult be. Novoalexiniec mellett, sebesülten orosz fogságba esett. A hírhedett szibériai Krasznojarszki táborban raboskodott, ahonnan 1921-ben hazaszökött.
- **Papp János**: sz.: 1889, Vönöck. 1915-ben vonult be. A Kárpátokban, Uzsok mellett harcolt az oroszokkal. A Dnyeszter mellett fogságba esett, és az Ural hegységbe került fakitermelő munkatáborba.
  1918-ban szökött haza.
- **Riczinger József**: sz.: 1886, Vönöck. 1909-ben vonult be. Részt vett az 1914. évi nagy ütközetekben, és Iwangorodnál megsebesült. Felgyógyúlva ismét az orosz frontra vezényelték, ahol Rownónál 1915-ben fogságba került. 1921-ben jött meg Szibériából.
- **Rosta Lajos**: sz.: 1898, Vönöck. 1916-ban vonult be, és számos ütközetben vett rész az orosz harctéren. Podkamiennál megsebesül, s mint rokkantat, Albániába küldték útépítésre.
  Az **O**br., K.cs.K. kitüntetések birtokosa.

---

[208] Részlet *Dorombi József* könyvéből (110)

34 ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM - 1919

A magyar történelemben lezajlott három forradalom közül az 1919 őszén kitört *őszirózsás forradalom* megítélése mindig az aktuálpolitikától függ, főleg azért, mert a belőle fakadt a rövid történetű, 133 napig tartó, proletárdiktatúrát bevezető *Tanácsköztársaság*.
Amíg 48-ban és 56-ban idegen elnyomók ellen kelt fel a magyar nép, addig 19-ben a szegény néprétegek fordultak szembe a fél-feudalista *„Úri-Magyarországgal”*. Ez forradalom arról szólt, hogy az emberi méltóság megadása mindenkinek egyformán jár: nem úrnak, vagy szolgának születnek az emberek!
A frontokról Budapestre érkező katonavonatok ontották a sorkatonák tömegeit, akik megcsalatva érezték magukat: megnyerték a hatalmas véráldozattal járó csatákat, és most mégis veszteségként, megalázva rendelték haza őket!
A nélkülözésekből a lakosságnak is elege volt már, és most keresték a felelősöket, a bűnösöket, ami odáig fajult, hogy a háborús miniszterelnököt, *Tisza István*t meggyilkolták.
Vége lett a Monarchiának, de a magyar arisztokrácia nem vette át az irányító szerepet, sőt legtöbben külföldre távoztak. 1919 tragédiája, hogy a forradalom élén nem állt olyan emblematikus vezető, mind hajdan *Kossuth Lajos*.
A Szovjet-Oroszországból hazatérő katonák magukkal hozták az *utópisztikus kommunizmus* felemelő eszméit, amik széles körben, nagy népszerűségre tettek szert.
Vönöckön a Tanácsköztársaságnak azonnal több híve lett, főleg a szegényparasztság és a kisiparosok köréből. A Tanácsköztársaság államhatalmi szervét, a *direktórium*ot már az új rend első napjaiban megalakították. Ennek elnöke *Mesterházy Károly*, titkára *Böröcz Imre* lett.
Tagjai voltak:

- *Balogh Ferenc*
- *Balogh Nagy Antal*
- *Balogh Nagy Károly*
- *Papp János*
- *Németh József*
- *Dénes Sándor*
- *Rosta Lajos id.*

A *direktórium* intézte a község politikai, és gazdasági ügyeit, intézkedett a közellátás tekintetében. A *direktórium* munkáját az akkori körjegyző, *Nagy Lajos* is segítette. Az uradalomban a cselédség megalakította a *Munkástanács*ot, melynek vezetőjévé *Nagy József*et választották. Főleg a földosztásban reménykedtek, de ez nem szerepelt a Tanácskormány programjában.
A Tanácsköztársaság - de valójában a haza védelmében - a ránk törő csehekkel és románokkal szemben többen fegyvert fogtak, beálltak vöröskatonának, ami később megbocsáthatatlan bűnnek számított:

- *Molnár Lajos*
- *Szabó Lajos*
- *Riczinger József*

A *Tanácskormány* végnapjaikor Vönöckön is megjelent *Lehár Antal* ezredes Feldbachban gyülekező katonatisztjeiknek a páncélvonata. A daru-tollas „*fehér*” katonák *vitéz Góczán János* útmutatásával elvitték azokat az embereket, akiknek valami köze is volt a Tanácsköztársasághoz:

Balogh Ferenc	*Jánossi Sándor*
Balogh Nagy Antal	*Németh József*
Balogh Nagy Károly	*Papp János*
Böröcz Imre	*Rosta Lajos ifj.*
Dénes Sándor	*Somogyi Lajos*

Bikacsökkel véresre verték, megkínozták őket, és egyeseket Celldömölkön kilöktek a vagonból, míg mások - válogatott kínzások után - csak később térhettek haza.
Németh József testileg egy életre megnyomorodott, de olyan megalázó kínzásokat alkalmaztak, hogy ezek az emberek a mély lelki sebeik miatt a szocialista rendszer idején is inkább hallgattak róla, hogy mit tettek velük a tiszturak! (43)

A Tanácsköztársaság alatt *Papp Sámuel*, és *Cser István* voltak a falu bírói.

35 *HORTHY*-KORSZAK - FÖLDREFORM

A trianoni békediktátumot kijátszó királyi román hadsereg legyőzte a Vörös Hadsereget, és megbuktatta a Tanácsköztársaságot. [209]
Fővárosunk, Budapest egy puskalövés nélkül került román kézbe! Majd egészen Győrig nyomulva, gyakorlatilag elfoglalták Magyarországot.

A román hadsereg hozzáfogott Magyarországnak a történelem során példa nélküli, szisztematikus kirablásához!
A háborúban amúgy is kivérzett országból elrabolták az utolsó tartalékokat!
Hivatalosan az állatállomány 30%-ára, a mezőgazdasági eszközöknek szintén a 30%-ára, illetve 35 ezer vagon gabonára és takarmányra tartottak igényt. Valójában pedig 1919 júliusától 1920 áprilisa közötti 10 hónapban – a MÁV teljes kocsiparkját lefoglalva – éjjel-nappal folyamatosan vittek minden fellelhető értéket. Először is a háborúból megmaradt élelmiszer-készleteket: 5’428 q búzát, 5’041 q takarmány gabonát, 4’500 q bálázott szénát, stb.. Számolatlanul vittek el minden kezükbe került igásjószágot.

Át kellett engedni valamennyi hadifelszerelésünket, és a teljes hadiiparunkat: ennek megfelelően leszerelték Csepelen és a Ganz-Danubiusban, valamint a Győrben talált összes szerszámgépet, de nem elégedtek meg a hadiüzemekkel, elvitték az útjukba kerülő bármilyen profilú üzemek és gyárak komplett gyártósorait, így a vönöckiek számára is fontos cukorgyárakat is.

---

[209] 1919. augusztus 04.

Szerencsére Sopron, Moson, Vas és Zala vármegyék elkerülték a román megszállást! Ez feltehetően az ausztriai Feldbachban állomásozó, többszáz tisztből szerveződő katonai egység hírének köszönhető. Rendkívül eredményesen verbuváltak a hajdani 83-as és a 106-os testvérezredek állományából, mivel a szervezkedés élén álló *Lehár Antal* ezredesnek legendás híre volt az emberei között. Nyugat-Magyarországon a Tanácsköztársaság bukása után nem keletkezett hatalmi vákuum, a tiszti különítmény azonnali fellépésével visszaállította a korábbi rendszert - ezért az *entente*-hatalmak feleslegesnek tartották a terület román megszállását.
Ez az ország szempontjából is szerencsésen alakult, mivel a románok kielégíthetetlen rablási vágya elől ide menekítettek más országrészekből mindent, ami menthető volt: mozdonyok százait, vasúti kocsik ezreit, a Vörös Hadseregtől megmaradt hadianyagokat, állami és magán kézben lévő ménesek maradványait, értékes tenyészállatokat. A Dunántúl állatállományának tetemes része, köz- és magánvagyon a legkülönbözőbb formájában szorultak össze ezen az egyre szűkebbé váló területen. Végül a megszállás nem következett be, és az ide menekített, valamint az itt lévő és állami- és magánvagyon megmenekült!
A szabadrablásnak az *entente*-franciák vetettek véget: megsokallták, és leállíttották a románok 103 napos magyarországi tevékenységét. A becsült kártételt 1,5 milliárd aranykoronára értékelték!

1919. november 16-án a *Nemzeti Hadsereg* fővezére, *Horthy Miklós* ellentengernagy [210] vette át Magyarországon a hatalmat!
Neki, és kormányának kellett teljesítenie a trianoni békediktátum jóvátételi határozatát, amellyel az *entente*-hatalmak sújtották „*csonka*”-Magyarországot. A román szabadrablásról tudomást sem véve, minden talpalatnyi földre „*vagyonváltsági díj*at” vetettek ki, aminek törlesztését 1924-ben kellett megkezdeni. Emiatt nagyon sok falusi család adósságba keveredett, és tönkrement!

A *Horthy*-rendszerben a századforduló óta földhöz jutásért epekedő paraszti tömegek számára az állam meghirdette a *földreformot*!
Nagyatádi-Szabó István földművelési miniszter előterjesztésében indított földreform-tervezetet a nemzetgyűlés *"A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésről*" címmel az 1920. évi 36. sz. törvénycikkben fogadta el.
A földosztás eredeti célja szerint a 100 kat. holdnál nagyobb birtokok arányát 30% -ra kívánták csökkenteni. Az eredeti javaslatot azonban a pozícióit visszaszerző nagybirtokos réteg "megszelídítette", földreformos célokra annyi földet adtak át az államnak, amennyi a vagyonváltságos tartozásuk volt. Ezt osztották ki az igénylőknek, akik a kapott föld árának törlesztésével valójában letörlesztették a nagybirtokosok tartozását!

Ezzel két legyet sikerült ütniük egy csapással: a nagybirtokosok nem fizettek, és a termőterület 8,5%-ának kiosztásával egy időre betömték a földéhes emberek száját.

Az ország 16M kat.hold termőterületéből 1M kat. holdat érintett a földreform. Több, mint 1millió gazda jutott így földhöz, de valójában a 2 holdas életképtelen gazdaságok, törpebirtokok száma növekedett csak.

---

[210] *vitéz nagybányai Horthy Miklós* (1868÷1957)Magyarország kormányzója

Az új tulajdonosok többsége rendszeres bérmunka vállalására kényszerült, mégis a földosztás ténye tovább növelte a föld jelentőségét a paraszti világban.

A törvényben meghatározott nagybirtokosoknak egyrészt kötelessége volt - másrészt politikai célból javasolt, önkéntes felajánlásukra számítottak - hogy a hadirokkantaknak, a hadiözvegyeknek és a hadiárváknak juttassanak földet. A háborús hőstetteik alapján a *Horhty Miklós*-féle vitézi rendbe felvett tagok is így jutottak egy kisebb földbirtokhoz. Ilyen módon kapott *Góczán János* 1926-ban 7 hold „*vitézi váltságföldet*", és *Márkus Mihály* gazdát is vitézzé ütötte a *Kormányzó* úr őfőméltósága. (A vitézi rend a hajdani armalista nemesség elvén működött, egy király nélküli királyságban adta ezt a címet a *Kormányzó*.)

A földreform során elsősorban a hadiözvegyek, hadirokkantak és a hajdani nincstelen zsellérek igényelhettek földet, de jogosultak voltak a törpe-birtokosok és a gazdasági cselédek is.[211]
Az igénylőknek 70 kat. h. földet osztottak ki a *Hanga*-dűlőben és a *Horváth* -cseren, a határ legrosszabb minőségű területein. A jogosultaknak kiadott földbirtok személyenként nem haladta meg a 2 kat. h. nagyságot.
Országszerte - így Vönöckön is - *„Proletár-föld"* –nek [212] nevezték el az így kiosztott földeket. Házhelynek 4 kat. hold földet osztottak ki az igénylők kö zött. [213]
A lakosság birtokba is vette a földeket, de megművelni igavonó állatok és gépek hiányában csak igen nagy nehézségek árán tudta. A kiosztott földek megváltásának összegét 1928-ban, a stabilizáció után állapították meg. A földbirtokosokat az 1914 előtti [214] viszonyoknak megfelelő aranykorona értékben kellett kártalanítani, és azt teljes egészében az új tulajdonosoknak kellett megfizetniük. (1 M korona = 80 pengő)

35.2 A MEZŐGAZDASÁG FEJLŐDÉSE:

A kiegyezés idejének tájára tehető, hogy a mezőgazdasági gépgyárak egymás után jelentek meg olyan kiforrott gépi berendezésekkel, amik már a külföldi gyakorlatban beváltak, tényleg használhatóak voltak. Ezeket a magyar viszonyokra átdolgozták úgy, hogy a gépektől idegenkedő parasztsággal is elfogadtatták. Kezdetben a nagybirtokok igényelték a mezőgazdasági munkák gépesítését, majd a kis – és közép-birtokosokra gondolva, az ő számukra, az ő igényeiknek, és a pénztárcájuknak megfelelő gépi berendezéseket hoztak forgalomba.

A mezőgazdasági munkák közül elsősorban az aratás embert próbáló munkáját kellett gépesíteni. Ehhez cséplőgépet, és külön erőgépet: gőzgépet, *lokomobilt* – népiesen *masinát* - kellett vásárolni. Hatalmas minőségi ugrást jelentett a gépesített cséplés, mert előtte a ponyvával letakart földön lovakkal nyomtatták a gabonát.

---

211 A cselédek közül többen nem mertek földet igényelni, mert féltették az állásukat.
212 Nincs közük a Tanácsköztársasághoz!)
213 Lásd: Címtár-(1932÷1935)
214 Ekkora már nem volt reális érték, mert eredetileg a piacra jutás lehetőségét is számításba vették – köben megváltoztak a határok.

Végül az ősi cséphadarókkal is besegítettek. Nagy volt a szemveszteség, és a szelelések, rostálások ellenére is szemetes maradt a mag. Aratáskor a gabona megfelelően gazdaságos betakarítását még nem sikerült gépesíteni, a kaszálást továbbra is emberi erővel végezték.
Az uradalmakban fűkaszákat, és vetőgépeket is állítottak üzembe. Ezek a gépek még lóvontatásúak voltak. Az önjáró gőzekéket csak az igazi nagybirtokokon alkalmazták, ezek sokkal mélyebben, és hatékonyabban forgatták meg a földet, mint az ökrös fogatok, de a magas áruk miatt csak az igazán nagybirtokosok engedhették meg maguknak.

Az egész Monarchián belül nagy népszerűségre tett szert a *Zugmaier*-féle ekének angol minta szerint módosított változata, ami nálunk „*cenki eke*" (1853) néven vált ismertté. [215] Ez már tényleg nem túrta a földet, hanem az ekevas mélyen hasította, és átfordította a hantokat. Országosan elterjedt ez a kisparasztok számára is megfizethető áru, vasból készült eke, és még a II. világháború után is ezzel dolgoztak.
A *Bokor*-gépgyár az angol sorvetőgépek átalakításával ténylegesen használható – és megfizethető – vetőgép-családot állított elő. A kötényből, marokszórással történő ősi módszer helyett a vetőmag egyenes sorokban, egyenletes távolságokban, takarékosan kerülhetett a földbe. Ezeket az előnyöket a kisparasztok is belátták, ezért törekedtek a vetőgép beszerzésére – akár úgy is, hogy közösen vásárolták meg, s aztán bérbeadták a falu többi gazdájának.

A mezőgazdaság gépesítése a vönöcki uradalmakban (*Miskolczy* = *Pfeiffer*–féle, valamint a *Boda*- és a *Spissich*-birtok) a XIX. század végén kezdődött.
Az első cséplőgépet, és hozzá a *lokomobil*t 1899-ben *Schroller Antal* és társai vásárolták meg. Amikor először használták cséplésre, az emberek valósággal a csodájára jártak!

Később mások is vásároltak vállalkozás céljából ilyen gépeket, és bércséplésre vállalkoztak. Az aratásnál teljesen kiment a szokásból a kézi cséplés, annyira kézzel fogható volt az előnye. A géptulajdonosok pedig elfogadható áron vállalták a bérmunkát, hisz nekik is érdekük volt, hogy minél előbb megtérüljön a beruházásuk.

Géptulajdonos neve	Teljesítmény/LE
Boda Géza	32
dr. Deutsch Sándor és József, Farkas Sámuel	5
Mendel János	5
Czinder Ferenc	2
Schroller Antal és dr. Spissich László	6
Schroller Gyula	6
Schroller István	6

[215] *Bokor Nándor* (1821÷1896) cenki (Sopron vármegye) kovácsmester újítása.

Igazi önjáró erőgépek - *traktorok* – csak az I. világháború végén jelentek meg hazánkban, akkor kerültek az uradalmakba az amerikai *Ford*-traktorok. A traktorok nem csak vontatták a cséplőgépet, de ugyan úgy, mint a lokomobilok, szíjhajtás közbeiktatásával működtették is ezeket.
A körmös-kerekű *Hoffher*-traktorok huppogó hangja pedig már az 1940-es éveket jelezte.
A kisebb gazdaságok viszont végleg megmaradtak az ökörfogat, majd a lóvontatás mellett. A legszegényebbek pedig teheneket fogtak az igába.

Vönöckön az 1920-as években a birtokuk alapján a következő személyek számítottak nagygazdáknak – láthatjuk, milyen nagy köztük a különbség:

Név	birtok/kh	Név	birtok/kh
Benkő Gyula	25	Pintér Dezsőné	25
Dávid Kálmánné	47	özv. Pálffy Lászlóné	80
Fülöp Károly	30	Riczinger József	58
Jankó Sándor	25	Szántó János	70
Kiss László	80	Spissich János	279
özv. Kiss Sándorné	30	Szuh József	30
Milán Ilona	55	Takács János	46
Papp Lajos	61	Wolner Sándor	70
Vönöcki határ, összesen: **3'058** kh			**1'011** kh

<u>Ekkor a falu határának 33%-a 16 nagygazda kezén volt!</u>

A cséplőgépek naponta 100÷120 mázsát tudtak kicsépelni.
A „*géprész*" 10,5% szokott lenni, ebből 4,5 % illette a munkásokat, de a gazdasági válság idején már 4÷5 %-ért is elvállalták a munkát. Egy géphez 12÷16 *masináló* kellett.

Legtovább a kaszálás maradt meg kézi aratási műveletnek, mert ugyan megjelent a mai *kombájnok* elődje, a marokra-rakó gabonavágó kasza, és a kévekötő aratókasza, de még igen nagy veszteséggel dolgoztak. Ezek mind lóvontatású gépek voltak.
Az aratás július elején indult. Reggel sose kezdtek, mindig csak délután, fokozatosan, hogy az ember ne kapjon egyszerre izomlázat. Ezért az első napon csak úgy uzsonnatájban mentek ki a mezőre.

Érdekes, hogy tájegységenként mennyire eltérő méretű, és formájú kaszapengéket használtak, és így volt ez a kaszanyelekkel is. A kaszálás egyúttal a férfivirtus bemutatására is szolgált: mindenki megtudta, hogy ki vágta legjobban a rendet a faluban! Ekkor dőlt el az is, hogy férfiszámba vehető-e már a fiatal legény?

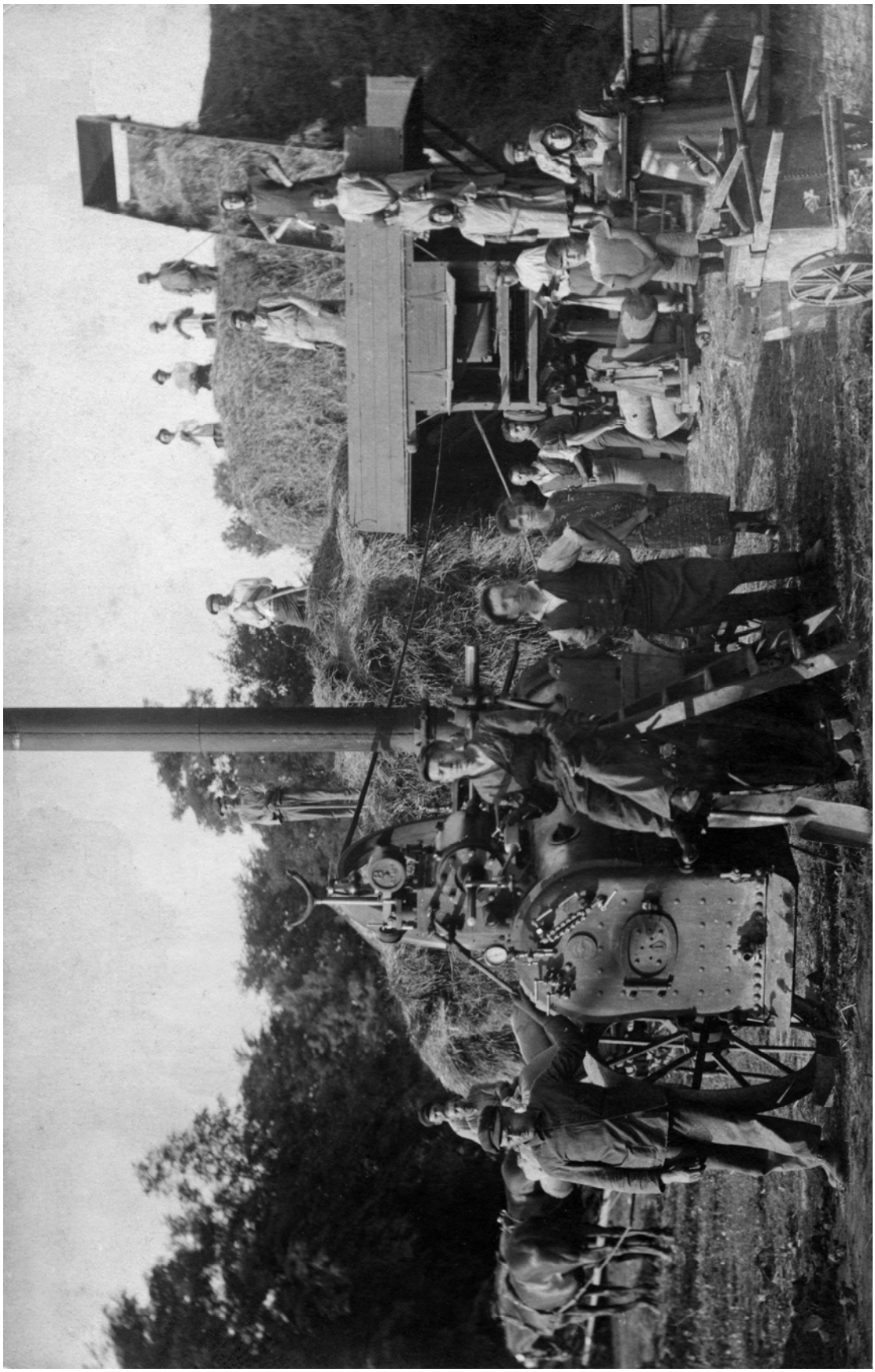

87. ábra "*Masinálás*"- így ment a gépi cséplés az egyik vönöcki uradalomban

A képen jól megfigyelhetők a jellegzetes munkafolyamatok:

- a legfőbb kellék a gőzgép, amit a "gépész úr" és a segédje kezel. A gőzgép veszélyes berendezés, módjával kell rakni bele a szenet, mert előfordulhatott, hogy elhasad valamelyik csővezeték, netán felrobbanhat maga a kazán is! A tűzveszély miatt a lehető legmesszebb helyezték el a cséplőgéptől. Emiatt viszont a két gépet nagyon hosszú szíjhajtás köti össze. A fokozott tűzveszély miatt előrelátóan a gőzgép mellé állítottak egy kézi pumpás vízfecskendőt.
- a gőzgépből kijövő forgó tárcsát hosszú bőrszíjjal kapcsolták a cséplőgép hajtott tárcsájához, ami sok balesetet okozott: ruhájuknál, hajuknál fogva elkaphatta a túl közel menő embereket. A hosszú bőrszíj, ha elszakadt, akkor hatalmas ütést mért a közelében tartózkodókra.
- lovasfogatok folyamatosan hozták a cséplőgéphez a kévébe kötött gabonát
- a kévékből rakott kazal tetejéről "*etetik*" a cséplőgépet, ami nagyon balestveszélyes munka, mert a kévén igazítani akaró embereket könnyen berántotta a gép - sok népballada énekelt meg ilyen tragédiákat.
- a cséplőgépből alul kifolyó gabonát zsákokban fogják fel, amit a helyszínre kihozott mérleggel mindjárt "*mázsálták*" is
- a kicsépelt szalmát *elevátor* hordta ki a gépből, amit a vasvillával dolgozó emberek a takaros szalmakazallá raktak össze
- a levegőben a pelyva, és a por a csípős, szúrós keveréke szállt, ami ráragad az izzadó emberi testekre, és kiszáradt tőle az ember torka – de egyúttal tűzveszélyt is hordozott!
- bőven van dolga a vízhordó fiúnak, szomjaznak az emberek!

Az aratás gépesítésével – szó szerint - sok szegény ember kenyerét vették el, akik eddig az országot csapatokban járva keresték meg télire a családjuk megélhetését.

A legnehezebb mezőgazdasági munka befejezésére a gazda és az aratócsapat áldomást ivott, zenés-táncos ünnepséget tartottak, és elmaradhatatlan kellék volt a szalmából font aratókoszorú:

88. ábra Aratókoszorú

35.3 A “HANGYA Szövetkezeti Együttműködés”

Minden idők legsikeresebb magyar összefogása volt a fél évszázadon át működő „HANGYA” szövetkezeti mozgalom, amely gazdasági alapról indult ki, és legszélesebb társadalmi rétegeket fogta össze.

A II. világháború előtti időszakban Magyarország minden településén jelen voltak a „HANGYA” szövetkezetei: székházzal, kereskedelmi átvevőhellyel, hitelszövetkezeti partnerséggel, valamint azzal a szellemiséggel, hogy az összefogás, a szövetkezés az egyetlen út arra, hogy a mezőgazdasági termelők megfelelő pozíciót foglaljanak el a piacon, hogy a gazdatársadalom piaci érdekei érvényesüljenek!

A „HANGYA” termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezet 1898-ban alakult, miután ebben az évben elfogadott törvény megteremtette a jogi alapját. A „HANGYA” stratégiája az volt, hogy lerövidítve az áru, és a szolgáltatás útját - az értékeket és a pénzt is minél nagyobb hányadban a rendszerén belül tartva - megteremtse az egyén, és a vidék boldogulásának anyagi és társadalmi feltételeit!

Ma már kevesen tudják, de Magyarország 1920-as években történt felemelkedésében a *Bethlen*-kormány [216] által a „HANGYA” szövetkezeti üzletrészéhez nyújtott állami támogatás volt a meghatározó!
A „HANGYA” Közép-Európa egyik legnagyobb vállalatcsoportja lett, úgy a tagságát, mint a kereskedelmi tevékenységét illetően, hiszen 1940-ben több mint 2’000 tagszövetkezete volt 700’000 taggal, valamint 30 konzervgyárral, 20 ipari üzemmel, és 400–nál több bolttal rendelkezett.

Termeltetett, hitelezett, feldolgozott, kis- és nagykereskedelmet folytatott. Tagjait nem csak gazdaságilag, hanem szociálisan is segítette.

Természetesen Vönöckön is jelen volt a „HANGYA”, és az 1930-as években az elnöki tisztet *Székely Norbert* kántortanító töltötte be, míg az üzletvezető *Nagy Kálmán* volt.

36 ORSZÁGOS NÉPSZÁMLÁLÁS ADATAI – 1930 (106)

- Községünk össz lélekszáma ekkor 1’389 fő volt.
- A lakosság összetételére nézve színmagyar.
- Felekezeti megoszlás:
  - 796 fő ágostai hitű evangélikus
  - 571 fő római katolikus
  - 1 fő görög katolikus
  - 9 fő református
  - 3 fő izraelita
  - 9 fő egyéb (?)
- Lakóházak száma: -269 db

---

[216] *gr.Bethlen István* (1874÷1946) miniszterelnök: 1921÷1931

- A község határának megoszlása:

Vönöck község és határa	
szántóföld	2’307
rét	106
legelő	182
erdő	225
szőlő	24
kert	66
terméketlen	144
egyéb	4
Községé	**72**
Összesen (kh)	**3’058**

37 A NAGY GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG

Az 1928÷33 években óriási mezőgazdasági válság tört ki, ami világválsággá szélesedve a magyar falvakat sem kerülte el!

A mezőgazdasági termények: növényi és állati termékek árai általánosan, hirtelen, egyik napról a másikra, a 20-as évekhez képest kb. **1**/**5**-ére zuhantak!
Az USA-ból a Nagy-Tavakon, és az Atlanti-óceánon keresztül hajóval átszállított búza Hamburgban olcsóbb volt, mint a magyar áru, ami pedig közvetlenül vasúton jutott a kikötőbe!
A világviszonylatban is kiváló minőségű, acélos „*Bánkúti 1201*” -búzának hiába volt sokkal magasabb a *sikér*-tartalma, mint a versenytársaié, a világpiacon az ára **1**/**3** - ára zuhant: az 1925-ös 36 pengő/mázsa ár 1934-re 10 pengő/mázsára csökkent.

A magyar kormány a nagy gazdasági világválság miatt súlyos helyzetbe került gabonatermelők segítésére az 1930. évi XXII. törvénycikkel, az egyensúly támogatására bevezette a „*bolettát*”, azaz a *gabonajegyet*. A boletta a búza értékesítésénél a termelői ár kiegészítését szolgálta. Adófizetésre lehetett csak felhasználni, esetleges maradékát egyes bankokban nyomott árfolyamon készpénzre váltották. A boletta bevezetésével 1930. júliusától kezdve 1934-ig, általában 3÷4 pengőt kaptak a termelők a tőzsdei eladási ár fölött. (A búza ára ekkor 10 és 20 pengő/mázsa között mozgott).
A boletta értéke 1931÷33-ban 10 pengő volt. A bolettából befolyó összeget elkülönített pénzügyi alapba helyezték, és más forrásokkal kiegészítve a gazdák egyéb módon történő megsegítésére fordították.
A bolettát 1934-ben szüntették meg.

Az állam intervenciós felvásárlásokkal is próbált segíteni a termelőkön.

Az eladhatatlan búzát „*eozinozták*”, azaz vegyszeres kezeléssel emberi fogyasztásra alkalmatlanná tették. [217]

Az ipari, és a kereskedelmi cikkek ára nem esett ilyen arányban - ezért beszélhetünk inkább mezőgazdasági világválságról!
Főleg az állami monopoltermékek: dohány, szesz, só, stb. tovább tartották árukat.
A mezőgazdaságban a napszámok is leestek, egy napi bérért 1 kg cukrot, vagy 2 kg sót, netán 1,5 l ecetet lehetett vásárolni.

A válság utolsó évében, 1933-ban alakult a faluban Tejszövetkezet. Az általános szegénységre jellemző, hogy a tejet csak úgy tudták nagy nehezen értékesíteni, ha a tagoktól 5 fillérért vették be literjét!
Sajnos a magyar parasztság mindig idegenkedett a szövetkezés összes formájától, a gépek közös használatától, és így a nyugati országok mezőgazdaságaival nem vehette fel a versenyt.

A gazdasági világválság idején mélyen kúszó termékárak mellett a földosztás új–birtokosainak nagyobb része képtelen volt a megváltási árat törleszteni, és a kiosztott föld kicsúszott a lábuk alól. A kölcsönöket terhelő kamatlábak felemelkedtek 10÷15 %-ra, és a bajba jutott adósok akár 20%-os uzsorakamattal juthattak csak újabb kölcsönhöz. Az adósok közül többen tönkrementek, a gazdálkodást tovább folytatni nem tudták.
Az adóterhek változatlanok maradtak, és a lakosság nagyobb része nem tudott adót fizetni, és ekkor jöttek az adóvégrehajtók, akik zálogoztak, majd árvereztek.
A bankok emberei is foglaltak, és árvereztek.

Végül az állam intézkedni kényszerült, bevezették a “*Védettséget*”. Ez azt jelentette, hogy akinek az adóssága több volt, mint a vagyonának az értéke, annál nem árverezhettek. Az adósságának a kamatát pedig leszállították 3%-ra.

Azért, hogy a kiosztott telkeken a házépítések elindulhassanak, az állam két szociális programot indított, egyik a FAKSZ (Falusi Kislakás Építő Szövetkezet), a másik az ONCSA-program volt. Ezeknek a programoknak az volt a célja, hogy megfelelő hitelkonstrukcióhoz juttassa a kispénzű embereket is.
A FAKSZ-ház -szerény kivitelű, egy szoba-konyhás, kamrás, téglaépítésű, cseréptetős ház - építési költsége 2’000 pengőt tett ki. Kedvező törlesztési feltételekkel kínálták: 25 éven át, évi 100 pengő, beszámítva a kamatokat is. Azonban a mezőgazdasági világválság miatt a FAKSZ-kölcsön nagyon megsanyargatta az építkezőket. Kezdéskor a 2’000 pengő pusztán négy tehén ára volt, de 1932 -re egy tehén már csak 100 pengőt ért – így végül húsz tehén ára fedezte volna a kölcsönt!

A FAKSZ-os házakat 1928-ban *Spissich Ottó* birtokából, és *Kovács Jánosné* földjéből kiszakított utcában építették. (Ehhez az utcához kapcsolódik az Akasztófai út.) Eredetileg ezt a falurészt *Miskei-kertnek* hívták. Lápos, vizes, terület volt, ahol nem nőttek fák sem, csak bozót borította. Még a nagy hőségek idején is csörgedezett imitt-amott a víz. A vizenyős részekből kiemelkedő dombokat, halmokat szérűskertként használták az emberek.

---

[217] Ez az a legendás időszak, amikor Dél-Amerikában kávéval fűtötték a mozdonyokat.

89. ábra *FAKSZ*-ház [218]

Az építkezés összehozta az embereket: kalákában dolgozva segítették egymást, és sok fogattal rendelkező gazda is segítette őket ingyen fuvarral.

A FAKSZ-házakat "*Nyög telep*"-ként is emlegették a faluban, mivel a szegényebb családok éltek itt, akik az építkezés részleteit nagyon nehezen tudták csak törleszteni. (Nem szívesen emlegették, hogy itt laknak.)

A törlesztésből adódó helyzet fonákságát az állam is belátta, ezért nem lakoltatták ki a kifizetetlen FAKSZ-házak lakóit, hanem átütemezték a kölcsönt – végül 1947-ben, már forintban - kellett egy kisösszegű zárórészletet befizetni.
„*Godenának*" [219] csúfolták, majd később "*Bécs*"-nek nevezték el ezt a faluszélt.
A világválság után átrendeződött Vönöck társadalma: az 1930-as évek végére a korábbi nagygazdák mind veszítettek a vagyonukból.
A *Miskolczy*-féle uradalmon a soproni sertéskereskedő, *szőlősi Pfeiffer Ottó*, valamint egy másik idegen, *Stoissich János* osztozott.

Vönöck határának még nagyobb része, 58% -a az uradalom és a nagygazdák kezébe került! Egyre nőtt az idegen lakosok, és a cselédek száma.
A "nagygazda" helyett inkább a "jó gazda" jelzőt érdemes használnunk, mivel 20÷40 kat. hold között mozgott a földbirtokok zömének a nagysága.
(Emlékezzünk: a jobbágyteleknek legalább 24 kh nagyságúnak kellett lennie! 115. p.)
Érdekes, hogy a jó-birtokosok között milyen magas az idős özvegyasszonyok aránya!

---

[218] *Riczinger János* fényképe
[219] „*Godena*" az egyik legjobb minőségű dűlő a határban.

Név	birtok/ kh	Név	birtok/ kh
Benkő Gyula	25	Milán Ilona	26
Boda Géza	62	Milán Róza	26
Dávid Kálmánné	28	Nagy Károly	30
Dezső Kálmán	70	özv. Pálffy Lászlóné	25
Fülöp Károly	28	Pfeiffer Ottó	731
Hőbe Lajos	29	özv. Pintér Dezsőné	32
Jankó Gyula	20	Özv. Riczinger Józsefné	36
Jankó Sándor	20	Stoissich János	301
özv. Jankó Sándorné	20	Szuh József	30
özv. Jánosi Józsefné	34	Takács Antal	29
Kiss László	95	Takács János	21
özv. Kiss Sándorné	26	Wolner Sándor	49
Vönöcki határ, összesen: **3'058** kh			**1'772** kh

- *dr. Deutsch József* és *Sándor* bérgazdasága:

A *Deutsch*-testvérek összesen 900 kh földet béreltek – amiben a legnagyobb tag a *Pfeiffer*-földek voltak.

A bérleményben szántó 760 kh, erdő 100 kh, legelő 20 kh, gyümölcsös 8 kh, rét 8 kh – a többi belsőség.

A gazdaság foglalkozott gabona, és kapás növények, valamint takarmány termesztéssel.
Az állattenyésztés körében *bergshire* sertéseket, *lipicai* lovakat tenyésztettek, és működtettek piros-tarka tehenészetet, valamint *merino precose* juhászatot tartottak.

- *Mendel János* bérlő gazdasága:

Összesen 112 kh nagyságot kitevő bérelt földeken termelt.

Cséplőgép tulajdonosok:

Gépeikkel valamennyien bércséplést vállaltak, a lehetőséggel éltek is a vönöcki gazdák!

Boda Géza	Schroller Antal
Czinder Ferenc	Schroller István
Farkas Sámuel	Schroller József
Mendel János	

Vönöck

kisközség Vas megye, celldömölki járás, 1314 lakos.
Celldömölk-Sopron-i vonal.

DUNÁNTÚLI
CÍM- és LAKJEGYZÉK: 1929÷30
Dunántúli Könyvkiadó és Könyvterjesztő V. Győr

Elöljáróság:

Körjegyző: Nagy Lajos.
Segédjegyző: Kovacs Károly.
Községi bíró: Szabó Sándor.

Egyházi hivatal:

Ág. h. ev. Esperesi és lelkészi hiv.
Esperes: Varga Gyula.
Segédlelkész: Bojna János.

Asztalosok: Leisztinger Lajos, Pethő Péter, Tüzes Károly.

Baromfikereskedők: Erőss Jánosné Pethő Péterné, Tóth Ferencné.

Béreséplők: Boda Géza, Czinder Ferenc, Farkas Sámuel, Mendel János Schroller Antal, Schroller István Schroller József.

Bognár: Németh Lajos.

Bornagykeresk.: Simán Jenő.

Cipészek: Ferenczi János, Jánszi Lajos, Kurányi Kálmán, Nagy Károly Szekér Mihály.

Egyesület:

Vönöczki Levente Egyesület.
Elnök; Spissich János.

Földbirtokosok: Benkő Gyula 25 kh Boda Géza 62, Dávid Kálmánné 28, Dezső Kálmán 70, Fülöp Károly 28, Höbe Lajos 29, Jankó Gyula 20, Jankó Sándor 20, özv. Jankó Sándorné 20, özv. Jánosi J.-né 34, Kiss László 95, özv. Kiss Sándorné 26, Milán Ilona 26, Milán Róza 26, Nagy K. 30, özv. Pálffy Lászlóné 25, Pfeiffer Ottó 731, bérlő Deutsch Testvérek, özv. Pintér Dezsőné 32, özv. Riczinger J.-né 36, Stoissich János 301, Szoh József 30, Takács Antal 29, Takács János 21, Wollner Sándor 49.

Földbérlők:

dr. Deutsch József és Sándor bérgazdasága.
A gazdaság foglalkozik gabona, kapás növények és takarmány termeléssel. Az állattenyésztés köréből a hazai piros-tarka tehenészet, lipicai ló, bergshirei sertés és merino precose juhászat. 8 khold gyümölcsös. A gazdaság összterülete 900 khold, melyből szántó 760 kh., erdő 100 kh., legelő 20 kh., gyümölcsös 8 kh., rét 8 kh., a többi belsőség.

Mendel János bérlő 112 kh.

Kovácsok: Balikó Ferenc, Nagy Sándor, Rosta Lajos

1127 Vönöck—Vörösberény-

Kőművesek: Laki Imre, Németh József, Wagner István.
Szülésznő: Szőke J.-né.
Vegyeskereskedők: özv. Baráth Károlyné, Boda Géza, Hangya fogy. és ért. szövetk., Mendel János, Papp László, Szabó Sándor.
Vendéglősök: özv. Baráth Károlyné, Boda Géza, Szabó Sándor.

90. ábra Vönöcki Címtár **1929÷30**

VÖNÖCK 135

ÁLTALÁNOS ADATOK

Lakosság száma az 1930. évi népszámlálás szerint: 1389 lélek, színmagyar. R. kath.: 571, ref.: 9, ágh. ev.: 796, g. kel.: 1, izr.: 3, egyéb: 9. *Házak száma*: 269.

Területe: 3058 kh., melyből a községé: 72 kh. Szántó: 2307 kh., rét: 106, legelő: 182, erdő: 225, szőlő: 24, kert: 66, terméktlen: 144 kh., egyéb: 4 kh. *Talajviszonyok:* világosbarna televényes, kaviccsal szórt agyagos homok. *Termények*: gabona- és gyümölcsfélék.

Vas. áll.: *helyben*. Autóbuszjárat Magyargencs—Celldömölk között. Szállás: özv. Baráth Károlyné vendéglősnél.

Pósta, Táv., Tel.: *helyben*. Főszb., Járb., Tkv., Adóh., Pü. szak., Csö., Vál. ker.: *Celldömölk*. Törvsz., Pü. ig.: *Szombathely*. Pü. bizt.: *Sárvár*.

HATÓSÁGOK, INTÉZMÉNYEK

Körjegyző: *Hári Lajos*.

1898-ban Magyargencsen szül. Gimnázium 7 osztályát Sopronban végezte, érettségit Pápán tett. Mint gyakornok Magyargencsen működött. 1922-ben jegyzői tanfolyamot végzett és 1922-től 1924-ig Magyargencsen segédjegyző, 1924—29-ig u. ott adóü. jegyző, 1929—1930-ig Vönöckön h. körjegyző, 1930 óta mint körjegyző működik. 1916—1918-ig katonai szolgálatot teljesített.

Segédjegyző: *Kovács Károly*. Közs. bíró: *Major Sándor*. H. bíró: *Nagy Dániel*. Közgyám: *Boda Géza*.

M. kir. póstahivatal. Vezetője: *özv. Kovács Kálmánné sz. Tóth Ilona*.

Szepecsken szül. Képzettsége 4 középisk. és postamesteri okl. Néhai férje rábahidvégi körjegyző volt 19 évig; a nemes Sebestyén família anyai ági leszármazottja, — előneve: nagyvázsonyi.

Áll. főnök: *Molnár József* áll. előljáró.

1894-ben Dobronyban született. Iskolái elvégzése után a vasut szolgálatába lépett. Előbb Tinnyén 4 évig; 1929 óta helyben Gy. S. É. V. állomás előljáró. A háborúban mint vasutas fel volt mentve. Károly testvére végig harcolta a háborút, súlyosan sebesült. Neki a kommunisták elől menekülnie kellett, öccse mentette meg a felakasztástól.

EGYHÁZAK, ISKOLÁK.

Ágh. ev. egyházközség. Lelkész: *Varga Gyula*.

Segédlelkész: *Bojsza János*.

1902-ben Lovászpatonán szül. Középiskoláit Sopronban, a theológiát Bpesten végezte. Lelkésszé 1927-ben dr. Kapi Béla ev. püspök avatta. 1927 óta Vönöckön s.-lelkész. Édesatyja az orosz fronton 42 éves korában hősi halált halt.

R. kath. elemi iskola. Kántortanító: *Székely Norbert*.

1894-ben született Völcsejen. A tanítóképzőt Felsőlövőn végezte 1912-ben. 1912—1917-ig Rábakecskéden, azóta helyben működik mint kántor-tanító. A Levente és Lövészegy. ügyvezetője, a Hangya Szöv. ig.-elnöke. 1917-ben bevonult, összeomlásig katonai szolgálatot teljesített.

Ágh. ev. elemi iskola. Kántortanító: *Wéber Gyula*. Tanítónő: *Éder Ilonka*.

EGYESÜLETEK,

Önkéntes Tűzoltó Testület. Parnok: *ifj. Szabó Sándor* gazdálkodó és kereskedő.

1889-ben Vönöckön született, ahol iskoláit is végezte. Édesatyjával közösen gazdálkodnak és közösen vezetik a fűszer- és vegyeskereskedést. Van koresmájuk korlátlan kiméréssel és trafik joguk. Háborúban orosz és olasz fronton harcolt, 1918-ban szerelt le. Károly cs. ker. seb. ér. és háborús eml. ér. tulajdonosa. 1918 -

ban ő alakította újra a tüzoltóságot 32 taggal. A jelen követelményeknek megfelelő felszerelése van. 1924 óta ő a főparancsnoka. Polgári Lövész Egy., mint a Tüzoltó Test. szertárnoka 1928–30-ig bíró volt.

Levente Egyesület. Vezető: *Székely Norbert.*

R. Kath. Ifjúsági Egyesület: Vezető: *Székely Norbert.*

Ágh. Ev. Ifjúsági Egyesület. Vezető: *Bojsza János.*

Hangya Szöv. Elnök: *Székely Norbert.* Üzletvezető: *Nagy Kálmán.*

BETÜSOROS CIMTÁR

Asztalosok: *Horváth Károly, Pethő Péter, Tüzes Károly.*

Bognárok: *Ferenczi Sándor, Németh Lajos.*

Cipészek: *Dénes István, Farkas Ferenc, Ferenczi János, Jánossy Lajos, Kurányi Kálmán, Nagy Károly.*

Cséplőgéptulajdonosok: *Boda Géza* 32 HP., *dr. Deutsch Sándor* és *József, Farkas Sámuel* 5 HP., *Mandel János* 5 HP., *Reinder Ferenc* 2 HP., *dr. Spissich László, Schrotter Antal* 6 HP., *Schrotter Gyula* 6 HP., *Schrotter István* 6 HP.

Csizmadiák: *Nagy Károly, Szekér Mihály.*

Földbirtokosok: *vitéz Góczán János.*

1882-ben Káldon szül. Szülei szintén káldiak. Háborúban az orosz fronton harcolt 16 hónapig. Nagy ez., kis ez., bronz v. é. tulajdonosa. 1926-ban avatták vitézzé. 7 hold válság földet kapott, de még nincs beiktatva. Egyik fivére Przemyslben hősi halált halt.

Benkő Gyula F. 25 kh., *Dávid Kálmánné* 47, *Dezső Kálmán* 47, *Fülöp Károly* 30, *Jankó Sándor* 25, *Kiss László* 80, *özv. Kiss Sándorné* 30, *Milán Ilona* 55, *Papp Lajos* 61, *Pintér Dezsőné* 25, *özv. Pálfy Lászlóné* 80, *Ricsinger József* 58, *Szántó János* 70, *Spissich János* 279, *Szuh József* 30, *Takács János* 46, *Volner Sándor* 70.

Fűszer- és vegyeskereskedők: *Boda Géza.*

1876-ban Vönöckön szül. A háborúban résztvett. Signum Laud. kard. és *Károly* cs. ker. tulajdonosa, mint népfelkelő főhadnagy szerelt le. Tüzoltó Egylet, Olvasókör elnöke, azelőtt jegyzője volt. Virilista, közgyám. A forradalom alatt nemzetőrparancsnok volt, ma is készenlét parancsnok, volt megyebizottsági tag.

Baráth Ferenc, Hangya Szöv., Mendel Sándor, Papp László, id. Szabó Sándor.

Hentes és mészáros: *Baráth Ferenc.*

Italmérők, kocsmárosok és vendéglősök: *özv. Baráth Károlyné, Boda Géza, Szabó Sándor.*

Kertészek: *Kovács Kálmán, Németh Pál.*

Kovácsok: *Farkas József, Nagy Károly, Rosta Lajos.*

Kőművesek: *Laki Imre, Németh József, Wagner István.*

Vitéz: *v. Góczán János* gazd., v. *Márkus Mihály* gazd.

Főszerkesztő: F. Szabó Géza
Kiadja: A Vármegyei Tisztségviselők Országos Egyesülete Budapest

91. ábra Vönöcki Címtár **1931÷32**

A gazdasági válság elmúltával a község lakossága továbbra is a mezőgazdaságban tudta megkeresni a kenyerét, és a gazdasági fellendülés nagy kedvet adott a földműveléshez, állattenyésztéshez.

Ezt használták ki azok a földtulajdonosok, akik nem maguk művelték meg a földjeiket, hanem azt haszonbérletbe adták. Nyilvános árverésen, licitálás alapján lehetett megszerezni a bérleti jogot. A jobb minőségű földekért még 380 kg búza-bérletet is vállaltak! Valójában a bérlet árát nem a búzából termelték ki, hanem az állattenyésztés jövedelméből gazdálkodták ki. (A vönöcki földek fő gabonanövénye a rozs volt.) A község határában egy talpalatnyi föld sem maradt műveletlenül!

Az állattenyésztésben általános volt sertéstartás. A falu lakossága megkedvelte a *Pfeiffer*-birtokon kitenyésztett fekete disznókat, amikben szerencsésen ötvöződtek az angol és a szerb sertések tulajdonságai: ideális volt a hús-zsír arányuk. A sertésállomány az 1895. évi felméréshez képest 1935-ben a háromszorosára emelkedett. A legeltetésnek nagy hagyománya volt: a gabonatarlókat, a folyó menti és a völgyekben lévő mélyebb fekvésű, vizenyősebb legelőket, valamint a Csert igen nagyszámú konda járta.

92. ábra Kanásztülök ökörszarvból, karcolásos díszítéssel [220]

Szarvasmarha tenyésztéssel is egyre többen foglalkoztak, leginkább a piros-tarka magyar fajtát kedvelték. A celli vásárokon újra megjelentek az olasz kupecek, akik vágásra vitték a hizlalt, fiatal bikaborjakat.
Az istállózó állattenyésztés még nem terjedt el, a gazdák legeltetéssel etették az állataikat. A fellépő legelő hiány miatt még a tagutak partját is bérbe adta a község. Ezeket is nyilvános licitálásokra bocsátották, de nem tudták kielégíteni az igényeket.
Az állatok itatására a tagutak mentén sorra ásták a kutakat, amikből néhány mára is megmaradt.
A felső faluvégen mindig gond volt a vízellátás. Hatalmas vályúk voltak a nagy átmérőjű köves kútnál. A legenda szerint a kút lefelé szélesedett, az alján egy szekér is megfordulhatott volna benne. A hosszú, erős, kovácsoltvas láncon két, ötven literes, abroncsozott favödör járt fel-alá.
Hasonló nagyméretű kút volt a Cser felső szélén, a kemenespusztai Királykúton is.
A hajdan meghatározó juhtartás jelentősége egyre csökkent, és legelő hiányában az 1940-es évekre szinte teljesen megszűnt.
Megnőtt viszont a lovak száma, valamint a szarvasmarha állományon belül az igásökrök aránya.

93. ábra Boros bucskó (csobolyó)

[220] *id.Kapoli Antal* faragó-juhász karcolozott pásztortülke (*Kossuth*-díjas)

38 A II. VILÁGHÁBORÚ

38.1 LEVENTE EGYESÜLET:

A Nagy Háborút lezáró *trianoni békediktátum* rendelkezései a veszteseket túlzott mértékben sújtotta, és mélységesen megalázta – ezzel magában hordozta egy következő háború, a „*reváns*” csíráját!
„*Csonka*”-Magyarországon is az élet minden területét beszőtte az irredentizmus, aminek egyik „terméke” volt a „Levente” mozgalom.
A “Levente Egyesület” 1924-ben felállított országos szervezet volt, a 12÷24 év közötti ifjúság *kötelező* részvételével!
Célja a *reváns*-vágy: egy új, egészséges, edzett, erős fizikumú generáció felnevelése, akiknek jó esélye lesz az elvett területek visszaszerzésére. Ezért a fiatalok helyes testépítésének irányítása mellett nagy gondot fordítottak a katonai szellemben történő nevelésre, a hazafias gondolkodás kialakítására.

94. ábra A LEVENTE-otthon

LEVENTE-otthon céljára a község 40’000 pengőért megvette *Pfeiffer* uraságtól a fenti házat.

Hetenként egy alkalommal, kezdetben vasárnap, majd hétfő délután voltak a kötelező foglalkozások. Tagadhatatlan, hogy hasznos volt a működése, új színt vitt a falvak egyhangú életébe. Minden klasszikus atlétikai számban tartottak edzéseket, és országos versenyeket is rendeztek. Jól kihasználták a falusi emberek patriotizmusát, felébresztették az egészséges versenyszellemet: minden falu ifjúsága különb akart lenni másoknál!
Népszerű intézkedés volt, hogy kifejezetten a számukra gyártottak kisöbű golyós fegyvert, a “*levente-puskát*”, és a mozgalmon belül megalakultak a *Lőegyletek*. A Levente Egylet és a Lövész Egylet első ügyvezetőjének *Székely Norbert* katolikus kántortanítót nevezték ki.

1938-ban, az addig ki nem mondott célnak megfelelően a Levente Egyesületet a közvetlenül a Katonai Parancsnokság alá helyezték.

A *nyilasok* [221] hatalomra kerülésével, 1944-ben megváltozott a korábbi szellem: az elsőrendű cél a fiatalok szélsőséges fasiszta ideológia szerinti átnevelése lett!
A nyilasok megbocsáthatatlan bűne, hogy még ezeket a kiskorú fiatalokat is kivitték a frontra! A Nyugati-fronton többségüket az „*Atlanti-falhoz*" (Atlantikwall) vitték a németek, de máris a szövetségesek valamelyik fogolytáborában találták magukat. A szövetségesek nem számítottak ilyen nagyszámú hadifogolyra, ezért a táborokban kezdetben nem tudták biztosítani az élelmiszer ellátást, sem a szükséges higiénés feltételeket. Szinte minden táborban kitört a vérhas járvány, ami az ínséges ellátástól legyengült foglyokat megtizedelte.
/Nagybátyám, *Nagy Gyula* (1923÷1945) is a vönöcki leventék közt volt, és egy Franciaországban felállított amerikai fogolytáborban a félrészegen lövöldöző amerikai katonák egy eltévedt lövedéke sebesítette meg. Kórházba került, és ott a sebe elfertőződött. Egyre növekvő kínok között, itthon, Vönöckön halt meg a *Nagy*-család egyik reménysége, a fiatal *Prisoner of War*, aki úgy vett részt a háborúban, hogy a puskáját sem sütötte el!/

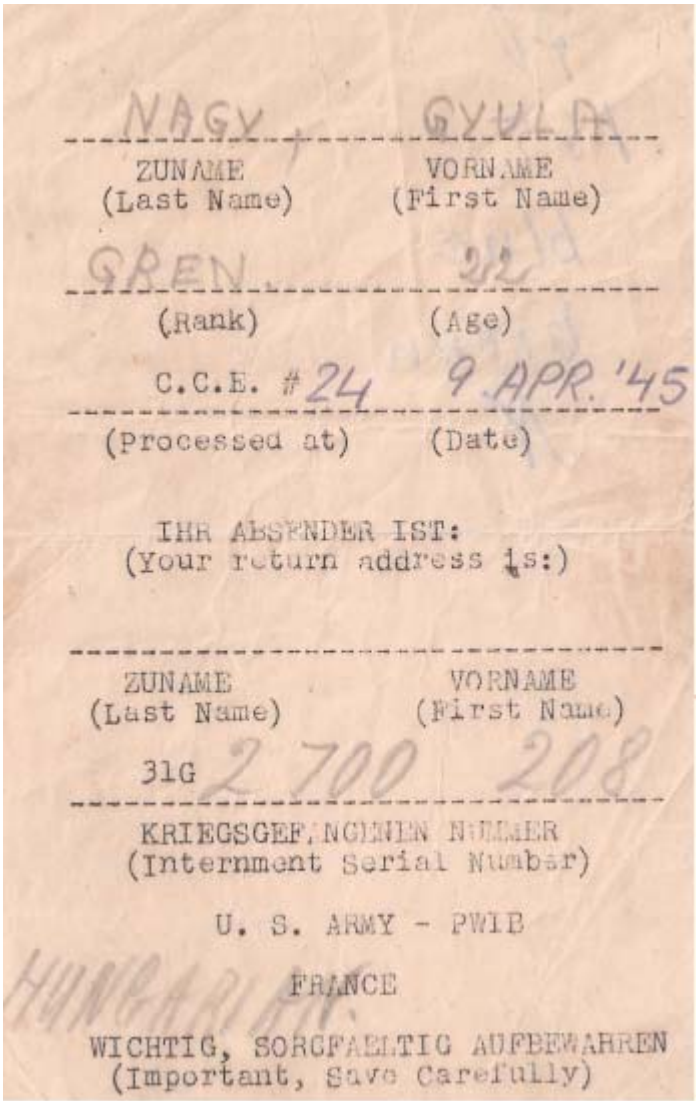
NAGY GYULA
ZUNAME (Last Name) VORNAME (First Name)
GREN 22
(Rank) (Age)
C.C.E. #24 9 APR. '45
(Processed at) (Date)
IHR ABSENDER IST:
(Your return address is:)
ZUNAME (Last Name) VORNAME (First Name)
31G 2 700 208
KRIEGSGEFANGENEN NUMMER
(Internment Serial Number)
U. S. ARMY - PWIB
FRANCE
HUNGARIAN
WICHTIG, SORGFAELTIG AUFBEWAHREN
(Important, Save Carefully)

95. ábra Fogolytábori igazolvány - **1945**

[221] *Szálasi Ferenc* (1897÷1946) vezérőrnagy vezette szélsőséges fasiszta párt

38.2 TERÜLETI VISSZACSATOLÁSOK:

Kétséges volt, hogy a trianoni békeszerződés után megmaradt un. „*csonka*" -Magyarország életképes állam lesz-e, hiszen a nyersanyaglelőhelyeit, és nehézipari körzetét Cseh-Szlovákia kapta meg, míg a fő gabonatermő területeken, Bácskán és a Bánáton pedig Jugoszlávia, ill. Románia osztozott. A *Horhy*-korszak vitathatatlan érdeme, hogy hatalmas erőfeszítések árán felépítették újra a magyar gazdaságot, és a maradék Magyarország még ellenségekkel körülvéve is működőképes állam maradt Európa közepén!

Ezek után meg lehet érteni, milyen lelkesedést, és reményeket okozott a magyar emberek szívében a *hitleri*-Németországnak a határok felülvizsgálatát is tartalmazó külpolitikája, ami Magyarországot is érintette:

Az *1. bécsi–döntés* (1938. november 2.) értelmében a csehek visszaadták a Felvidék déli szegélyét. A magyar csapatok azonnal, minden ellenállás nélkül megszállhatták ezt a területet. Kárpátalját már kisebb harcok árán adták csak át, az 1939. március 15÷18. közötti időben.

A 2. *bécsi-döntés* (1940. augusztus 30.) értelmében Romániától visszakaptuk Erdély, és a Partium északi felét, a Székelyfölddel együtt!
A visszatért területek magyarságának öröme határtalan volt, mindenhol ünneplés és virágeső fogadta a magyar katonákat. Ezekben a hadműveletekben több vönöcki katona is részt vett, az ő életükben kitörölhetetlen, felemelő emlékként maradhatott meg a visszacsatolás időszaka.
Viszont a falu hosszabb időre dolgos férfikezek nélkül maradt, azonnal felborult a paraszti gazdaságok rendje! A helyzetet még tovább súlyosbította a nácik elől menekülő lengyel hadsereg befogadása, mivel az őrzésük a besorozott idősebb férfilakosság feladata lett.

Sajnos a Délvidéken másként, szerencsétlenül történtek a dolgok!
Németország lerohanta Jugoszláviát, és az ő nyomásukra hódítóként vonulhattak be a magyar csapatok 1941. április 11-én.
Már a határon fegyveres ellenállásba ütköztek, majd szembe találták magukat egy ismeretlen harcmodorral, a *partizán*-háborúval. A magyar lakosság ünneplése mellett orvlövészek, rejtett bombák, mérgezett kutak, stb. is vártak rájuk. Ez sokkolta a megszállásban résztvevő csendőrséget és rendőrséget, és 1942-ben a magyar hadsereg főtisztjei razziát rendeltek el a Bácskában: a tényleges szerb partizánok mellett gyanúsnak tartott személyeket, valamint a zsidó lakosságot belelőtték a Duna jegén robbantott lékbe, hogy nyomuk se maradjon! [222]
A Délvidék megszállása *tabu*-témának számított, nem beszélhettek róla – és nem is akartak - a hazatért honvédek! A háború után jól titkolni kellett, ha valaki a Bácskában szolgált, mivel kiadták az ilyeneket a jugoszlávoknak, ahol halálos ítélet várt mindenkire!

(A későbbiekben *Tito* [223] partizánjai 30÷40'000? vajdasági vétlen civil magyar meggyilkolásával álltak bosszút! Ez a hajdani Jugoszláviában, és a mostani utódjában, Szerbiában számít *tabu*-témának, még napjainkban sem engednek emléket állítani a tömegsíroknál!)

---

[222] Ekor is az az úri arogancia működött, mint az 1919-es megtorlásokkor!
[223] *Josip, BROZ „Tito"* (1892÷1980) partizánvezér, majd Jugoszlávia államelnöke.

38.3 HARCAINK A II.VILÁGHÁBORÚBAN:

1939-ben *Adolf Hitler* [224] német kancellár kirobbantotta a II. világháborút. Semmit nem adnak ingyen, így a területi revíziókért nekünk is benyújtotta a számlát: a Szovjetunióban harcoló német hadsereg, a *Wehrmacht* egyre nagyobb mértékű támogatását zsarolta ki. Nem volt elég, hogy országunkon keresztül szabadon folyhatott a német alakulatok, és a hadianyag, valamint az élelmiszer utánpótlás szállítása, a Magyar Királyi Honvédség harcokban való részvételére is igényt tartott. *Horthy Miklós* kormányzónak egészen 1942-ig sikerült távol tartani a magyar haderőt a szovjet fronttól, de akkor már félő volt, hogy további ellenkezés esetén mi is a megszállt országok közé kerülünk, ahol elrettentő példaként szerepelt Lengyelország sorsa.
Így vált országunk egy a tébolyult elme játékszerévé, amikor a 10 milliós Magyar Királyság megtámadta a 200 millió lakosú Szovjetuniót, és hadat üzen annak az USA-nak, akitől egy óceán választott el bennünket!
Magyarországot a fasiszta Németország kényszerítette arra, hogy résztvevője legyen a világégéssé kiterjedő II. világháborúnak. Horthy kormányzó hiába kereste a szövetséget az angolokkal, azok elzárkóztak, mások voltak az érdekeik!
A német nyomásra felállított 2. magyar hadsereg 207'000 főt tett ki, aminek a legénysége „másodosztályú" emberanyagból állt: főleg 35÷40 éves, póttartalékosok alkották.
Községünkből fegyveres katonai szolgálatra 132 főt hívtak be. Az újonnan felállított „*munkaszolgálatos*" alakulatokba pedig 32 főt soroztak. (Munkaszolgálatra főleg a zsidókat, és a politikailag megbízhatatlannak tartott állampolgárokat hívták be.)
A háborúba való belépést nem nagy lelkesedéssel fogadta a lakosság!

A 2. magyar hadsereget a németek a Don-folyó partjára telepítették, egy 208 km hosszú folyószakasz védelmére. A Vörös Hadsereg 1943. január 12-én indított támadásával elsöpörte a 2. magyar hadsereg állásait. A katasztrofális vereség nagyjából 125'000 fő veszteséggel járt, amit a hátország elől eltitkoltak! [225] A –45 C°-os hidegben, térdig érő hóban gyalog menekülő katonák egy része megfagyott, míg mások súlyos fagyásai végtag amputációkhoz vezetett. A hómezőkön vánszorgó, fegyvertelen csoportok védtelen prédái voltak a partizánoknak, akik foglyot nem ejtettek.

Ezután az újjászervezett magyar csapatokat német felügyelet alatt, főleg a megszállt területeken rendfenntartókként alkalmazták. Elsőrendű feladatuk a vasútbiztosítás volt.

Kelet-Ukrajnában viszont a Dunántúl nagyságú *brjanszki*-erdőségben tízezrével rejtőző orosz partizánokkal állandó harcok folytak. Itt a németek partizánvadászatra használták a magyarokat. Ez nagyon durva harc volt: egyik fél sem ejtett foglyokat: míg a partizánok lesből gyilkoltak, válaszul a katonaság a csak gyanút keltő személyeket is a helyszínen „*elintézte*"!
(A háború után jaj volt annak, akiről kiderült, hogy a partizánvadászoknál szolgált.)

---

[224] *Adolf, HITLER* (1889÷1945) német birodalmi kancellár, szélsőséges fasiszta diktátor
[225] Lásd: *Nemeskürty István*: „Requem egy hadseregért" c. regénye

Románia nyíltan hirdette, hogy Észak-Erdély és a Székelyföld visszafoglalására készül! Ezért a Keleti-Kárpátok térségében állomásoztatták a legértékesebb korosztályokból álló, és magyar viszonylatban a legmodernebb haditechnikával felszerelt 1. magyar hadsereget.
Teljes elszántsággal készültek a Kárpátok szorosainak védelmére, hogy ne ismétlődhessen meg az I. világháborús megaláztatásunk! *Horthy Miklós*, amíg tehette, nem bocsátotta a németek rendelkezésére az 1. magyar hadsereget, bármilyen dühödten is követelte is tőle a *Führer*!
*Hitler*nek szüksége volt a magyar haderőre, és egyszerűen eltávolította az útból *Horthy*t és kormányát: a német csapatok 1944. március 19-én – minden ellenállás nélkül - megszállták Magyarországot! Ebből a falusi lakosság semmit sem vett észre. A hatalmat a magyar fasiszták pártja, a „*Nyilaskeresztes Párt* (NYKP)" kezébe adták. Ekkor jelentek meg az egyenruhás, fölfegyverzett „*nyilas testvérek*". [226]

A németek az 1. magyar hadsereget kihozták a Kárpátok mögül, és ezután német egységek mellé rendelték őket a különböző frontszakaszokra. Ekkora már minden lehetséges korosztályt behívtak katonának, végül a totális háború eszméjének megfelelően a *nyilasok* a kiskorú leventéket is besorozták!
Románia „*kiugrása*" miatt a Vörös Hadsereg 1944 szeptemberének végén Dél-Erdély felől megkerülte a Kárpátokban kiépített háromszoros magyar védvonalat, és ezután nem állt előttük semmilyen természetes, vagy mesterséges akadály, tömegesen özönlöttek be az országunkba!

Ettől fogva Magyarország egész területe hadszíntérré vált, mivel a magyar haderőt a szívósan védekező német hadvezetésnek rendelték alá!

38.4 CIVIL ÉLET A HÁTORSZÁGBAN

Nagyon hamar beköszöntött a kötelező beszolgáltatások ideje, sőt a jegyrendszer. Falun sokkal jobb volt a helyzet, mint a városokban – itt maradt élelmiszer tartalék, meg mindenhol neveltek lábasjószágot is.

Más volt a gond: most nem voltak hadifoglyok, akiknek a munkaerejére a hátországban számítani lehetett volna.
A falvakban csak az asszonyok, és a tehetetlen öregek, valamint a kisgyermekek maradtak. Nem csak a férfiak hiányoztak, de a lovakat, sőt a szekereket is elvitték a frontra. Az itthon maradottak az igásállataiktól is megfosztva, hiába küszködtek, a szükséges mezőgazdasági munkákat nem tudták elvégezni. A földek egyre nagyobb része elgazosodott, mert éveken át műveletlenül maradtak.

A civil lakosság elleni angol terrorbombázások miatt a városokból több Vönöckről elszármazott személy ekkor ide menekítette gyermekeit a rokonokhoz, vagy maguk is ideiglenesen „*hazaköltöztek*".

---

[226] Voltak-e nyilasok Vönöckön? Ezzel szándékosan nem foglalkoztam!

38.5 A VÖNÖCKI REGRUTÁK - **1943**:

Régi szokás szerint a regruták a lányoktól színes, hímzett selyem szalagokat kaptak - rangsort jelentett, ki hányat – amiket büszkén viseltek.

96. ábra A besorozott legények

Hajdan igen nagy szégyen volt, ha a legény nem felelt meg sorozáskor!

38.6 SZOVJET BEVONULÁS

Az egyre hátráló csapataink 1945 tavaszán Kenyeriben építettek ki egy hadirepülőteret. A 101. honi vadászrepülő-ezred I., II., és III., osztálya ide települt

Messerschmitt Me. 109. G-14 típusú vadászgépeikkel. A földi kiszolgáló személyzetet Vönöckön az evangélikus iskolában, valamint újonnan épített fa barakkokban szállásolták el. (*Csiszlérék* háza mögött.)

Vas megyét a 3. ukrán front Bécs irányába törő támadó hadműveleteinek során foglalták el a szovjetek. Pápa elfoglalása után a 9. és a 6. gárda-harckocsihadsereg csapatai 1945. március 26-án Karakónál a Marcalon átkelve léptek be a megyébe. Másnap ezek a csapatok az Ukk, Jánosháza, Szergény közötti arcvonalszakaszon megtörték a német 6. tábori-, és a 6. SS páncélos hadsereg védelmét, a német csapatokat a Rába mögé szorították vissza. A 22., 21., 6. harckocsizó dandár elfoglalta Dukát, Kissomlyót, Káldot, Gércét.

Vönöcköt szerencsésen elkerülték a harcok. A Cser dombján felállított légvédelmi ágyúikat a németek idejében visszavonták.
A repülős katonák benzinnel fellocsolták, és felgyújtották az iskolát, hogy megsemmisítsék az ott tárolt repülőgép alkatrészeket, majd sürgősen elhagyták a falut. Senki sem merte oltani a tüzet, féltek az emberek az esetleges robbanásoktól.

97. ábra A hajdani Evangélikus Iskola [227]

[227] Mozaik-kép, postai levelezőlapról

1945. március 27-én reggel *Háry Lajos* körjegyző összehívta, és tájékoztatta a község lakosságát, hogy másnapra már ide érkezik a front. Kért mindenkit, hogy őrizzék meg a nyugalmukat, és senki se tanúsítson ellenséges magatartást a harci alakulatokkal szemben.
Az ágyúzás erősödése miatt az emberek elhagyták a falut, és főleg a Szőlőhegy pincéiben bújtak meg. Csak néhányan maradtak őrködni a községben.
Március 27-én délelőtt vonultak be Vönöckre a Vörös Hadsereg ukrán gyalogos alakulatai. Az Alvég felől jött az áradat, és az előzetes hírek ellenére kifejezetten barátságosan viselkedtek. Erre a hírre a lakosság lassacskán visszatért a házaikba. A község szerencsére harc és áldozat nélkül került a Vörös Hadsereg kezébe!

Az ukrán harcosok nagy dobtáras golyószóróval a vállukon, géppisztolyosan, puskásan jöttek. Voltak, akik zörgő géppuskát vonszoltak maguk után. Rendezetlenül vonultak, néha kivált pár katona a sorból, s berúgták a kapu-ajtót: "*Germanszki, Konyi ?*" [228] kérdezték, de miután *konyi*t nem találtak sehol, csatlakoztak a többiekhez.

Különös ármádia volt a második hullám, az előbbiektől lemaradt katonák, fél-civilek, sőt civilruhás "*népfölkelők"*(?) rendezetlen vonulása. Pár fős csoportokba összeverődve haladtak. A kellő hangulat kedvéért, egy-egy géppisztolysorozatot csak úgy elengedtek a levegőbe.
Köztük vonult a „*szamaras ember*"- mintha *Rejtő Jenő* [229] regényeiből *Vanek úr* lépett volna elő - egy bíborpiros selyempaplannal letakart szamáron ülő keménykalapos civil „úr": drótkeretes szemüveg, villásra kifent bajusz, kihúzott derék, méltóságos tartás, és a feje fölé – bár nem esett – ernyőt tartva vonult a harcosok között. Akkor ezen senki sem nevetett!
Ekkor következett be a „*szabadrablás*": minden házba benyitottak, és értelmetlenül vittek, amit csak megláttak, valójában sok értéktelen holmit.
Viszont nagyapám lábáról lehúzták a szép, keményszáras csizmáját.
Az emberek végül inkább kitámasztották a kiskaput, mert a bezárt ajtók különösen vonzották e derék „kincskeresőket".
Sok tárgyat aztán másnap a falun kívül eldobva megtaláltak a falubeliek.

Feltörték a HANGYA-boltot, feldúlták a *Miskolczy*-kastélyt, és a *Spissich*-kúriát. Sajnos, ekkor a falu lakosságából is többen megtévedtek. Mindkét kastélyban a földre kidöntött könyvhalmokon tipródtak, gázoltak át az emberek. Így volt ez a HANGYA-boltban is: liszt, cukor, paprika borította a földet, és a kilocsogott petróleum bűze terjengett.

Igaz, már másnap járta a kisbíró a falut, és kidobolta, hogy azonnal vigyék vissza az elorzott javakat – de nem tudni, volt-e foganatja!

A szovjetek karórára és ékszerekre vadásztak, de az a falusi lakosságnak sem volt. Vitték volna a néhány kerékpárt is, de nem tudtak biciklizni, így csalódottan elhányták útközben ezeket.

Másnap érkezett meg a rendfenntartásért felelős GPU, a szovjet katonai rendőrség, akik egy napra kijárási tilalmat rendeltek el.

A következő nap nagy félelmet hozott: közhírré tették, hogy minden 16 és 60 év közötti férfi és nő jelentkezzen a *Spissich*-uradalomnál: és hozzon

---

[228] Ukrán nyelven: „német férfi", és „ló"a jelentésük.
[229] *Reich Jenő*: *P. Howard* néven az „ál-ponyvairodalom" megteremtője (1905÷1943)

magával szerszámot: ásót, kapát, lapátot – valamint egynapi élelmet, és teherautókon kivitték az embereket Királykútra.
Ekkor már a legrosszabbra gondoltak az emberek! De minden jóra fordult, mert csak az volt a feladatuk, hogy a németek által tönkretett, traktorral mélyen felszántott hadi repülőteret kellett elegyengetni, újra használható állapotba hozni. Szokatlan, és érdekes volt, hogy minden óra végére 10 perc pihenőt iktattak be. A munka végeztével egy szovjet százados felsorakoztatta az embereket, és *megköszönte* a szorgalmas munkájukat!

38.7 A VÖNÖCKI SZTAROSZTA [230]

Soóki Mihály a szovjet csapatok bevonulásakor a semmiből bukkant fel Vönöckön, és kihasználva a lakosság félelmét, önkényesen intézkedett. Mint később kiderült, a szovjet-parancsnokságtól sem kapott erre megbízást! Önkényesen kinevezte magát „*sztarosztának*", noha a községnek *Balogh István* személyében volt választott bírája.

Valószínű, hogy sógora, *Perepatics Antal*, hajdani 19-es kommunista – nem vönöcki – biztathatta fel. Nagy előnyük volt, hogy mindketten folyékonyan beszéltek oroszul.
Senki sem ismerte korábbról, nem tudni, hogy honnan jött. Jellegzetes alak volt: szemébe húzott kalappal, esőköpenyben, kezében kampósbottal. Neve csak azért maradt fenn, mert a tevékenysége nem mindig szolgálta a község, és a lakosság érdekeit, illetve a szovjet parancsnokság és a lakosság jó kapcsolatát.

A szovjet katonák azonnal kinézték maguknak a *Kossuth Lajos* utcában lévő *Dezső*-portát, és bekvártélyozták oda magukat. A hatalmas udvarba gulyáságyút, autókat, kocsikat hoztak. Főztek, szereltek, és jól érezték magukat – mert kihallatszott a gramofon-zene.

Vönöck első katonai parancsnoka, egy kulturált kinézetű fiatal tiszt volt: jól szabott köpeny, vállszíj, térképtáska - ahogy egy igazi tiszthez illik. Neve feledésbe merült.

Így kezdődött az új élet!

38.8 A HOLOKAUSZT ÁLDOZATAI:

Csak egy zsidó család élt Vönöckön, *dr. Deutsch Sándor*, felesége *Éva*, és két leánygyermekük. Először az édesapát vitték el, majd pár hét múlva az édesanyát a 4 és a 6 éves kislányokkal. Soha többé nem tértek haza.
Ők bérelték a *Pfeiffer*-birtokot, és szerették Vönöckön az emberek a családot, mert tisztességesen éltek. A bérelt nagybirtokon gazdálkodva sok vönöckinek adtak munkát. (A mai Kultúrház udvarán lévő nagy ház volt az otthonuk.)

---

[230] Szláv nyelvekben elöljárót, bírót jelent.

Sömjénben élt dr. *Deutsch Sándor* testvére, *József*, az ő családjából egy személy hazatért a németországi koncentrációs táborból. Ez az ág felvette a „*Dömölky*” családnevet, és ezek a családok napjainkban is virágoznak.

38.9 A II. VILÁGHÁBORÚ VÖNÖCKI ÁLDOZATAI:

A világháború áldozatainak nevét az I. világháborús Hősi Emlékműveken elhelyezett márványtáblák őrzik:

II. világháború r. katolikus áldozatai 1941 ÷ 1945	
Balikó Imre	Kovács László
Dancs Lajos	Nemes Vilmos
Dénes Gyula	Pethő József
Göcsei József	Rosta Pál
Heller Pius	Szalai Sándor
Illés Sándor	Tarczi János
Illés József	Török István
Kovács Károly	Tüzes József

II.világháború evangélikus áldozatai 1941 ÷ 1945	
Bakk Lajos	Molnár Sándor
Balogh Imre	Nagy Gyula
Horváth Kálmán	Nagy Károly
Horváth Sándor	Németh Gyula
Mészáros József	Óbár Sándor
Molnár János	Somogyi Imre
Szabó József	

Szerte az országból tömegesen kerültek katonák és civilek vegyesen szovjet fogságba, velük építtették újjá a háború során rommá lett városaikat, de sajnos kifejezetten megsemmisítő táborok is működtek, pl. szibériai ólombányák nyelték el örökre a magyar és német foglyok ezreit.

39 NÉPÉLET – EMLÉKEK, AMIT A RÉGIEKRŐL TUDUNK

39.1 ÖLTÖZKÖDÉS:

Kemenesaljára jellemző népviseletről nem tudunk. Lehet, hogy ez az itteni lakosság származásából ered, de az is elképzelhető, hogy a többségében protestáns vallású lakosság puritánsága az ok.
Ez azért is valószínű, mert a Rába másik oldalán, a katolikus Rábaközben meg tán az ország legszínesebb, legdrágább népviselete jött létre, sőt a nők saját hímzési stílust alakítottak ki.

Az öltözködéssel kapcsolatos érdekes közlést találunk a *Borovszky*-kötetben: furcsállja, hogy Kemenesalján a nők nem szőnek, hímeznek; a lányok nem maguk készítik el a kelengyéjüket! Való igaz, Vönöckön a szövést, és egyúttal a kendertermesztés és feldolgozás fortélyait *Selly Mihály* (1742) Sömjénben dolgozó takácsmester unokája, *Seli József* (1810÷1863) honosította meg, akinek a közreműködésével létrehozott *Nemes Takács Céh*-ben férfiak ültek a szövőszékek mögé, és a határban termesztett kenderből készítették a vásznat.
Sokkal később a nők is nekiláttak a fonásnak-szövésnek, de ez nem vált általános női munkává. Az utolsó takácsmester *Mesterházy Sándor* volt, aki az 1960-as években állt fel a szövőszéktől – de akkor már csak zsákokat gyártott.

A reform-korban - az 1800-as évek elején - kialakult „*magyaros*” viselet általános lett a kisnemesek öltözködésében: sötétkék posztóból készült zsinóros csizmanadrágot hordtak keményszárú, katonás szabású, fényes fekete csizmával. Felül pedig vállra vetett vitézkötéses dolmányt, és búzavirágszín, égszínkék, vagy meggypiros színű pitykés mellényt viseltek. Fejükön darutollas kis, pörge kalapot hordtak. 1848-ban jött divatba a *Kossuth*-szakáll, legtovább a pásztorok viselték.

Ruházkodással kapcsolatos Vas vármegyének országosan elhíresült nevezetessége az 1752-ben kiadott, *cifraszűr*-rendelet. A vármegye meglátása szerint a tolvajlások és fosztogatások a Kemenes pásztornépének fényűzésével álltak kapcsolatban. A fényűzés pedig leginkább a drága cifraszűrök viselésében nyilvánult meg. Ezért a szűrszabók által készített szegett-, vagy cifraszűrök viselését azok elkobzásának büntetése alatt eltiltották! A rendelet átvételére a szomszédos vármegyéket is buzdították. Ez az előírás egészen 1930-ig volt érvényben!
A cifraszűr-rendelet miatt a kemenesaljai férfiak öltözete sajnos nagyon egyhangúvá vált - sötétbarna, szürke, illetve fekete, dísztelen szűröket hordtak, vagy egyszerű subában jártak.

A pásztornépet nem lehetett megregulázni, az 1880÷90-es években még látni lehetett a hosszú hajú, nyalka juhászlegényeket borjúszájú gyolcsingükben, és a 16-szeles [231] bőgatyában. Fejükön árvalányhajas [232] pörge kalapot hordtak, és tulipános, kivarrott szárú,ráncos torkú csizmában jártak. Az 1930-as évekre a Kemenesen majdnem teljesen elfogyott ez a színes, tarka pásztornép, akiknek utolsó hírmondói legtovább Vönöckön maradtak fenn. (53)

A köznép, így a szegényebb kisnemesek viselete volt a bőgatya. Vönöckön legalább 4,5 m széles anyag kellett egy gatyához, amibe száz hajtást,ráncot mángoroltak a „*dürgöllővel*”. A rábaközi falvak gazdagabbak voltak, ott 12 méteres, több százráncú gatyákat hordtak! Az I. világháború után már csak néhány idős ember járt bőgatyában. Az 1930-as években a bérmáló körútja alkalmából Vönöckre látogató szombathelyi püspök urat ugyan még bőgatyába beöltözött lovas bandérium fogadta!
Palánki Lajos bácsi volt tán az utolsó, aki az 1930-as években is minden vasárnap bőgatyában, fekete mellényben és kalapban, bőújas vászoningben jelent meg az istentiszteleten. Vászongatyájának olyan bő volt a szára, hogy szoknyának nézett ki. Hány szélből varrhatták, ezt csak találgatni lehetett. Azt viszont tudni, hogy a gatya ráncba *(korcba)* szedése órahosszat is eltartott!

98. ábra *Balassa Károly* regruta –**1914**

A magyaros viselet fontosabb elemeiben az I. világháborúig élt, a fényké-

[231] Egy „szél” az illető szövőszéken szőhető legnagyobb anyagszélesség, kb. 60cm.
[232] *Stipa* (latin)

pen látható regruta ruházata az átmenetet mutatja a magyaros- és a városias öltözködés között.

A férfi-viselethez tartozott a fokos, amit úr és paraszt egyaránt hordott, ha valahova hosszabb útra indult. Hordását tényleges veszély indokolta: míg a mocsárvilágban a nádi farkas, vagy toportyán [233] húzodott meg, addig a Cser erdejében szürkefarkas [234] falkák kóboroltak.

99. ábra Fokosbalta

A kovácsoltvas fejet szépen díszített, általában szilvafa nyélre fogatták fel.

39.2 TÁRGYKULTÚRA:

Egy falusi házban számtalan saját készítésű eszköz fordult elő. Az emberek igyekeztek lehetőleg mindent maguk elkészíteni, vagy megjavítani, hogy pénzt csak a legszükségesebb dolgokért kelljen kiadni.
Másrészt a téli hónapokban, amikor jóval kevesebb lett a mezőgazdasági munka, akkor sem akarták tétlenkedéssel tölteni az időt. (Manapság ezért készülnek a kornak megfelelő fonott tárgyak, pl. a PVC tejes-zacskókból nagyon hosszú élettartamú lábtörlőket készítenek.)

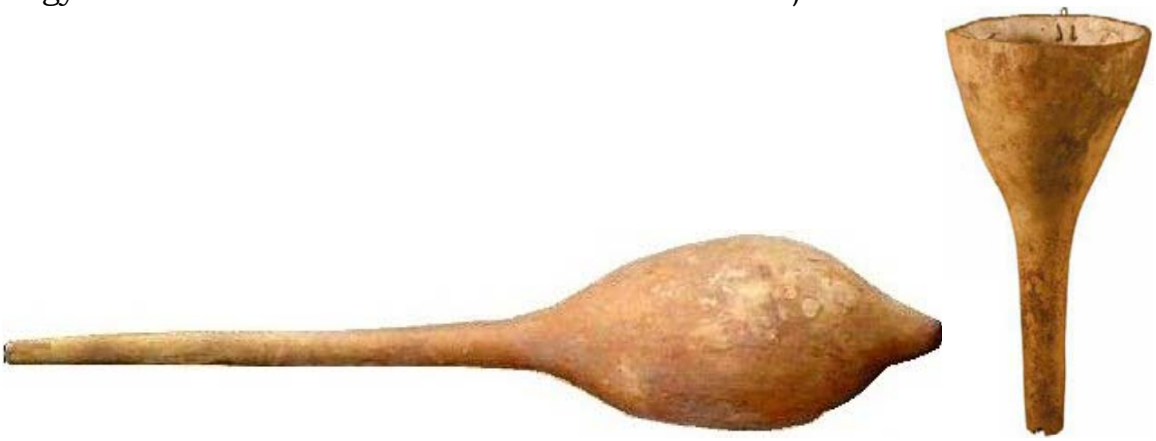

100. ábra Kobak-tökből készült praktikus eszközök: borlopó, és tölcsér

[233] Aranysakál (Canis Aureus
[234] Farkas (Canis Lupus

- Szalmából font tárgyak:

A férfiak értették a szalma-, illetve vesszőfonás tudományát. Mindkét anyagból tároló edények készültek. Rozsszalmából készült a kas, a zsombor és a szakajtó. A szalmafonatot nyers fűz hánccsal fogatták össze.

101. ábra Kas és zsombor

- Vesszőfonatok:

A Rengetben álló több száz éves füzeket rendszeresen lekopaszították - és a hajlékony vesszőkből különböző méretű, méretű és alakú kosarakat, puttonyokat, és egyéb tárgyakat fontak.

102. ábra Vesszőfonások

- Kukoricacsuhéból összesodrott fonatokból a férfiak fonták a női szatyrokat, amiket számtalan díszítő minta tett egyedivé.

Fából is sokféle alkalmatosságot gyártott a falusi ember. Ilyenkor készültek a *„gráblák”*, a vessző söprűk, és ki tudja, még hányféle holmi, a háztartásban szükséges tárgy. Fontos szerszám volt a formázóvas: a kovács egy vaslapba különböző méretű lyukakat és négyszög alakokat lyukasztott - amiken aztán a gazda átkalapálta a nagyolva megfaragott fadarabot, ami olyan lett, mintha asztalosnál esztergályozták, vagy gyalulták volna!

103. ábra Csizmahúzó

- Fazekasmunkák:

Nagyon megbecsülték az olyan háztartási tárgyakat, amikért a vásárban pénzt kellett adni.

Az igazi lábas

Kapcsozott tál

Köcsög, drótozott

Szilke, drótozott

104. ábra Cserépedények

Az országot járó „*drótostótok*” a törött cserépedényeket csirizzel, szurokkal összeragasztották, majd acéldrót kapcsokkal összefogatták. Amennyiben ez sem volt elég, valóságos dróthálót szőttek a széttört edény köré. A drótozott edény használata nem a szegénységet jelentette, hanem a tárgyak megbecsülését. (Még az 1960-as években is dolgozott néhány „*drótostót*”, aki üvegezést is vállaltak. A hátukon fadobozban hordták a szerszámaikat és a nyersanyagaikat.)

- Fából vájt holmik

Az edények harmadik fajtáját alkották a fából készült termékek: kenyérsütéshez való gyúrómelence, dagasztó- és sütőteknők; disznóöléshez sózóteknők és keverő-melencék, valamint a mosóteknő. Hajdan a zsírt is famelencében tárolták. Ezeket az eszközöket a vándor *beás* cigányok készítették fehér-nyárból, vagy mocsári-fűzből. A háztartásban használatos kisebb-nagyobb keverő-lapátok, és a sütőlapát is a cigányoktól származott.

A hajdani vasútvonaltól **D**-re lévő rétség és árterület ma is a *Cigányrét* nevet hordozza. Hajdan tele volt nyárfákkal, és a teknővájó cigányok az 1910-es és 30-as években is vissza-visszatértek ide fát vásárolni, illetve azt feldolgozni. Ilyenkor lombkunyhókat építettek, és a munka befejezéséig abban laktak.
Az alkalmas rönkökből főleg kisebb-nagyobb teknőket, melencéket készítettek, de itt készültek a falapátok, lisztmérő kislapátok, és mindenféle más keverőlapátok, főzőkanalak. Maguk után mindig nagy forgácshegyet, rendetlenséget hagytak.

105. ábra Dagasztó melence

106. ábra Vájt teknő – a „tekenyő”

39.3 IFJÚSÁGI ÉLET:

Az ifjúság vezetőit, hangadóit *céhes legények*nek nevezték. Úgy választották őket: példaképek, vezetők, erkölcsös személyek voltak. A céhes legények karácsonykor jelölték ki az *első legényt*. Az *első legény*nek akkora tekintélye volt, hogy parancsszavával meg tudta akadályozni a készülő verekedéseket, és jobban szót fogadtak neki, mint a község bírójának. Ezért a fiatalságot érintő ügyekben – általában a mulatságok rendezése előtt - vele tárgyaltak a csendőrök, és a bíró. Vigyázott az erkölcsökre is, többek között ellenőrizte, hogy járnak-e a legények templomba, és miként viselkednek ott.

Joga volt pénzbüntetést kiszabni, és a a fiatalabb nemzedék megismerhette a nádpálcája suhogását is!
A céhes legények mindig a lehető legjobb ruhájukban jártak: hímzett kék, vagy fekete mellényt, borjú-szájú fehér inget, és „*százrétű bű gatyát*” viseltek, nemzetiszín szalagövvel. Derekukra a lányoktól kapott fehér kötényt kötöttek. A csizmaszárba dugva bambusznád pálcát hordtak a kiskorúak fegyelmezésére.
Kalapot hordtak, amire a leányok mindenféle színű szalagokat kötöttek. Melléjük virágokat, főleg rozmaring ágakat tűztek, azt a leány adta a „*szerettejének*”.

A gyerekből akkor lett legény, ha már „*bírta a zsákot*”. Persze nem a 30÷40 kg-os zabosat kellett emelgetni, hanem a 60÷70 kg-os búzással.
Akit “*masináláskor*” teljes fizetésű kévehányónak és zsákolónak alkalmaztak, az már igazi legénynek számított.

Az olyan 15÷16 éves ifjonc, aki már bírta a munkát, *keresztapát* választhatott magának. Vagy rokon, vagy az apja komájának a felnőtt fia jöhetett szóba. A keresztapa meghívta a kocsmába, mert addig oda nem léphetett be, kizavarták! („Esti harangszó után a gyereknek otthon a helye!” – még a tejcsarnokból is időben haza kellett érni.) „Keresztelőkor” a kocsmában összegyűltek a legények, és a keresztapa mindenkinek rendelt bort, és megkínálta a „*keresztfiát*” is. Majd ezután jól képen vágta:

„Tőlem tűrd el, mert én vagyok a keresztapád, a nevelőd, a tanítód! Mástól Ne tűrd el, add vissza, én megvédelek!”

Koccintottak vele – ez volt a befogadás szertartása, most már teljes jogú legény lett. Járhatott kocsmába, bálba, hazakísérhette a kiszemelt leányt, sőt be is mehetett hozzájuk, feltéve, ha a szülők is szívesen látták.
Ruházkodása felnőttesebb lett. Kalap, mellény, ünnepi csizma. A keményszárú, fényes fekete csizmát csak jó hírű csizmadiákkal készíttették, mert nagyon drága volt, de egy életre szólt: legtöbbször ebben is temették el.
A csizma a férfiember ékessége és dísze volt!

39.4 MULATSÁGOK: (43)

Kik mehettek a bálba? Férfiak közül mindenki, a lányok közül csak az, akit hívtak. A rossz erkölcsűt nem hívták, az csak az utcáról bámészkodhatott!

Az 1800-as években szokásban volt, hogy a céhes legények évente egyszer künn a Pagony erdő tisztásán „búcsúi” mulatságot rendezzenek. (A búcsúi mulatságnak a község belterületén való tartására csak 1900-tól tértek át.)
Borosüvegekkel a kezükben, cigány-banda kísérettel minden lányos házba bementek, megkínálták a háziakat, s a leányt meghívták a mulatságba.
A legények vették meg a bort, s maguk is mérték ki.
A mulatságban a lány köteles volt mindenkivel legalább egyszer táncolni, csak a részeget utasíthatta vissza.
Részeg nem nagyon volt, mert a céhes legények akár a tekintetükkel, vagy fejbólintással kiparancsolták, a szófogadatlant pedig ketten-hárman megfogták, és kipenderítették az utcára.
Ha egy leány túlságosan rátarti volt, s valakivel nyomós ok nélkül nem ment el táncolni, azt kimuzsikáltatták a bálból!
A céhes legények a zenekarral bús, temetői zenét játszattak, amire azonnal megállt a tánc. Két céhes legény belekarolt a leányba, és az ajtóig kísérte.
Ez az óriási megszégyenítés szerencsére csak nagyon ritkán fordult elő.
Ilyenkor a rokonság is pironkodva szedelőzködött.

Vönöcki népdal [235]

Hej idës anyám	Tiszta fehír selëm,
Engeggyën é	Csak a szëmödökö
A bálbo.	Feketë.
Ott látom a babám	Hej idës anyám
Tiszta fehír selëm	Bárcsak az enyim
Ruhábo.	Lëhetnë.

107. ábra A "Vörös Ökör" kocsma és vendéglő

A kocsmát 1836-ban építtette a község, és bérlőknek adta ki.

[235] *Dr. Beke Ödön* gyűjtése Vönöckön, 1907

39.5 LAKODALOM:

A régi Anyakönyvek szerint a fiatal párok szerettek farsang idején egybekelni, volt olyan év, amikor 5÷6 pár is ekkor házasodott.
Az esküvőt megelőző eljegyzésre inkább a "*kézfogó*" elnevezést használták.
Házassági tanúnak idősebb, tekintélyes férfit kértek fel a rokonságból.
A menyasszony segítői idősebb, jó ízlésű öltöztető asszonyok voltak, „*kontyolóknak*" is nevezték őket.

A készülő lakodalom izgalomba hozta az egész falu ifjúságát, különösen, ha idegenből hozták a menyasszonyt. Ekkor a helybéli legények szalmakötéllel lezárták az utcát. A kocsmában megindult az alkudozás: néhány demizson bor, pár liter pálinka, és több doboz cigaretta, szivar kifizetése árán nyitották csak meg az utat.

Az idegenből hozott menyasszony a vőlegény egyik nőrokonától virágcsokrot, és egy csókot kapott, ezzel jelképezve, hogy befogadta a falu!

A kisebb rangú vőfélyek és nyoszolyólányok az utcai „*tátogatókat*" kalinkóval, [236] és sült-, vagy rántott hússal kínálták és bor is járt hozzá. Újabb időkben a cigaretta kínálata is divatba jött.

A gyerekeknek is szaggattak nagy darabokat a kalinkóból, és még apró szárazsüteményt is kaptak, hozzá „*márco*t" [237] ihattak.

Nagy divat volt a jegyespárt utánzó díszes, ékesített torta, a pólyás baba formájú meg szinte kötelező volt. Nem maradhatott el az „*Egészséget, boldogságot, esztendőre apróságot!*" feliratos sem: a fehér cukormázas képen pedig gólya tartotta a kisbabát - természetesen ezt a menyasszonynak kellett - nagy pironkodások közepette – felvágni.
A tortákat és a süteményeket helybeli, ügyes kezű sütőasszonyok készítették. A húsételek elkészítéséhez is a faluból hívtak jól főző asszonyokat.

Menyasszonytánckor a nyoszolyóasszony főzőkanállal kongatott egy „*vájlingot*", és kiabálta: *Eladó a menyasszony*!
Aki pénzt tett az edénybe, egy kört táncolhatott. Közben a nyoszolyólányok és a vőfélyek nagyon vigyáztak arra, nehogy valaki felkapja, és kivigye az ajtón a menyasszonyt! Nagy szégyen lett volna ez a vőlegényre, és jó sok borába került volna a váltság.
Ha elfogytak a táncosok, az ifjú férj – aki eddig másokkal táncolt – egy jól kitömött bukszát dobott az edénybe, a következő kiáltással:

Ti megvettétek egy időre, én megveszem örökre!

Még egyet táncoltak, majd eltűntek, majd menyecskének öltözve jött vissza a menyasszony.
Nagyon fiatalon – sokszor túl fiatalon - igyekeztek férjhez menni a lányok, és jellemző, hogy az Esketések Könyvébe a 16 éves kort mondták be – a valóságnak senki sem nézett utána.

A cigányzenére mulatozó férfiak és nők együtt danoltak, és szokás volt, hogy a férfiak erős hangon kurjantottak:

---

[236] Koszorú alakra font kalács
[237] mézsör

E za zóma gömbölü *Nyoszolólán më̈g a vőfin*
A zén rúzsám gyönyörü *Ut tündöklik, mint a napfíny!*
Sárga csikó, arany nyerëg, *E za zílet minket illet.*
A vőlegin dëríg gyerek! *Nëm a rígi öregekët!*
E zám a za vig ílet, *Heje huja lakodalom,*
Míg a legin így íhet! *Magam is mëkházosodom!*
A vőlegin tapogatott, *Bundás kutyát së láttunk.*
Dërik mënyasszonyra kapott! *Lányból asszont csinyátunk!*

Nászajándékként régen használati tárgyakat kapott az ifjú pár, pl. a rokonság összeállt, és vett egy szekeret, vagy más mezőgazdasági szerszámokat, netán állatot, edényeket. A fiatalok elindítása a szülők feladata volt.
Az elköltöző leány nem csak a ruháit, ágyneműt, háztartási textíliákat, takarókat vitt magával, hanem ennivalót is: húst, zsírt, krumplit, diót, mákot, stb. Élő állatot, lovat, tehenet, disznót is adtak – már ha volt.

Házassági babonák:

A templomi igen kimondása után, aki elsőként rálépett a másik lábára, az lesz a házban a parancsoló. Az asszonyt az első ingében kell elfenekelni, akkor rendes feleség válik belőle, nem lesz kujtorgó, csavargó. Az új asszonyt az esküvő után egy hétig nem engedték az utcára, nehogy „*faluzó*”, csavargó természetű legyen. Az édesanyjához sem mehetett haza, mert akkor az terjed el, hogy csalódott a férjében, és panaszkodni ment haza.
Az anyós megvizsgálta, hogyan hámozta a krumplit az új asszony, ha vastagon, akkor pazarló lesz. Ha meghámozva ette az almát, az még nagyobb pazarlás előjelének számított.
Az esküvőt követő vasárnap a menyasszony szülei látogatást tettek, és ekkor mondották:

„A *fejkötő északaggyon, a zasszon më̈g më̈gmaraggyon!*

39.6 ÉTKEZÉSI SZOKÁSOK:

„*Ahány ház, annyi szokás!*” mondja a népi bölcsesség, de ez a falvainkra is igaz.

Eleink étkezésében szigorú rendszer uralkodott, ismétlődve tartották a főzelékes, tésztás, és a húsos napot. Vasárnap pedig a sütemény nem maradhatott el!
Természetesen az évszakokhoz, és az egyházi ünnepekhez is szorosan kötődtek az étkezési szokások, sőt mondhatjuk, hogy előírások.

A legfőbb étek, az otthoni kemencében sütött kenyér jellemzett leginkább egy települést. A tészta más arányú liszt-keverékből, és különböző adalékokból (pl. krumpli, kukorica, komló, stb.) állhatott, és falvanként más volt a kenyér nagysága, és formája is.

Vönöckön hatalmas, malomkő nagyságú kerek, kissé lapos kenyereket sütöttek. Tésztájuk rozslisztből készült, mert így tovább maradtak frissen. Ízük kissé savanykás, állaguk nem morzsálódó, tésztájuk elég nehéz volt. Egyszerre többet sütöttek belőlük, ezért volt fontos, hogy ne száradjanak ki. Szeleteléskor csak úgy csikorgott bennük a kés!
A maradék kenyértésztából *langalló* – kenyérlángos - készült, amit fokhagymázva, és tejföllel nagy kedvvel fogyasztottak.

108. ábra A vönöckiek rozsoskenyere

Ahol fejőstehenet tartottak, ott a legkülönbözőbb tejes ételeket ettek, pl. rendszeresen főztek *csipetkés tejlevest*, és a csülkös bableveshez túrós tészta járt, tejfölösen, pirított szalonnával.
A tejből vajat köpültek, a melléktermék írót, és savót lehűtve, víz helyett itták. A nagyon poros munkáknál (szénahordás, kazalozás, cséplés, gabona tisztítás, kendertörés) a legjobb szomjoltónak bizonyultak és egyúttal nagyon egészséges italok voltak. Nyaranta a kútban hűtötték cserépköcsögben az aludttejet, ami a fárasztó nap után egy karéj kenyérrel, vagy langallóval kitűnő, könnyű vacsorának bizonyult.
Gyakorta készítettek vacsorára túróból, tejfölből, hagymából és porpaprikából kevert körözöttet, ami igen egészséges étel. Némi pálinkát is öntöttek hozzá – állítólag ettől nem csiccsent meg.

Vacsorára divatos volt még a rakott-krumpli, hisz minden kelléke adva volt – igaz, kolbász nem mindig akadt.
A *gánica* is olcsó, gyors vacsora étel volt. Krumpliból, és búzadarából készítették, zsíron pirítva kis csomókba, darabokba állt össze. Savanyúsággal, vagy aludttejjel ették, mert igen nyögvenyelős étel volt.

„Te edd csak a fájintos öreggyét, én majd megeszem a ringy-rongy apraját!" – így biztatták hamiskodva egymást az asztalnál – mivel az apraja jobban megpörkölődött, és az volt a finomabb.

Érdekes étel volt a *csiramálé*, másként *csiripiszli*, *csuszpájz* – ami cukor felhasználása nélkül készült az édesség utáni vágy kielégítésére.
Elsősorban búzából készült, amit alaposan megmostak, és lapos cserép-, vagy zománcos tálban vékonyan elrendeztek. Langyos vizet öntöttek rá, és meleg helyen, a kemence, vagy a tűzhely közelében csíráztatták. Naponta legalább kétszer átmosták, mert fehéres-szürkés hab képződött rajta. Amikor kb. ½ cm-re kicsírázott, ismét megmosták, mozsárban alaposan megtörték, közben kevergették.
Tepsibe, vagy cseréptálba téve enyhén megsütötték. Sárgás, zöldes, fényes, ragadós édes „*ketyemátyó*" lett belőle. A fogatlan öregek, és a gyerekek cukorpótló csemegéje volt. Kanalazva, frissen ették – jellegzetes tél végi étel volt. A háború alatt, és után élte fénykorát.

Csodálatos ügyességgel készítették a nyújtott tésztás réteseket, amik közül a túrós volt tán a legjobb. Ezt még *aszalíkkal* is gazdagították.
A nyár a rétesek évszaka volt, bővült a választék cseresznyés, meggyes, almás töltelékekkel. Az almáshoz hasonló tökös rétes is szokásos volt.

Húsételként szinte kizárólag a disznóhús, és a lábasjószág szolgált: a csirkék mellett tartott kacsát, libát levágás előtt ólba zárták, és töméssel hizlalták.
Sok háznál az istálló gerendáin, a padlásokon és dúcokban neveltek galambokat. Ezek a mezőre kijáró, önellátó, kistermetű "parlagi" galambok voltak. Levesnek, pörköltnek, és töltve készítették el.
A betegek, és a gyermekágyas anyák esetében kötelező, gyógyhatású ételnek számított a galambleves.
A füstöléssel tartósított disznóhús javát az embert próbáló nyári nagy munkákra tartogatták.
Érdekes, gulyás-szerű leves készült a füstölt disznóoldalasból, aminek az alapanyagát csontostól kockákra feldarabolták. Kanállal szaggatott tészta galuska, és zöldségek főttek még vele, és babérlevél ízesítette. A porpaprikával, mint minden más ételnél is – nagyon takarékosan bántak. Egy kis ecet hozzáadása határozta meg a leves végső ízét.
Nagyobb ünnepekre készítették a „rábaközi perecet", amihez rengeteg tojás és nagyon sok munka szükséges, a kinyújtott tészta mindkét oldalát a férfiaknak a kisfejsze fokával alaposan meg kellett vernie!

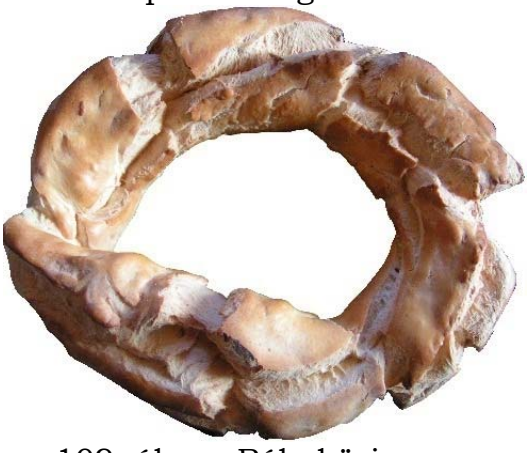

109. ábra Rábaközi perec

A pereceket megfőzték, majd forró kemencébe téve, szépen kinyílt a tésztájuk.

Nagyon kevés fűszert használt a vönöcki konyha, azt is nagyon visszafogottan: porpaprika, kömény, petrezselyem zöldje, kapor, és elvétve a babér ízesítette az ételeiket. Nem termeltek sem zöldpaprikát, sem paradicsomot.

Aszalt gyümölcsök – *aszalík* készítése

A gyümölcs aszalás története nagyon régre nyúlik vissza, hiszen a nád- és a répacukor megjelenéséig az emberek csak a gyümölcsökből jutottak édességhez. Készítése összefüggött a kenyérsütéssel, mióta nem sütnek, az aszalás is elfelejtődött.
Amíg a kenyértészta kelt, és a kenyér sült, addig a gyümölcsöt megmosták, átválogatták, esetleg darabolták. Az almát, körtét gerezdekre, karikákra vágták, mert több idő kellett a kiszárításukhoz.
Azután vesszőből font, jól szellőző tálcákra rakták. Aszalásra elsőként a cseresznye került. Kedvelt fa volt a Cser oldalán, volt fehér, sárga, halvány- és sötétpiros, valamint fekete változat is. A fehér és a sárga, sérülékenysége miatt nem volt piacképes. Aszalásra a sötétpiros és a fekete, nagy szemű volt a legalkalmasabb, legédesebb.
Amikor kiszedték a kenyeret, helyébe berakták a tálcákat a még meleg kemencébe.
Továbbiakban napos, de lehetőleg huzatos helyen folyt a szárítás. A kellően kiszáradt „*aszalík*”-ot, tisztára súrolt fateknőbe, melencébe öntötték, és vékony vászonnal letakarták, lekötötték, hogy szellőzhessen is, de tisztán maradjon. A langyos, szellős padláson dróttal felkötötték a szarufára – így védve az egerektől.
A legértékesebb gyümölcs a besztercei szilva volt, magas cukortartalma miatt szinte ragadt a kézhez, és az ízre is legjobb volt. Csak felhasználáskor magozták ki, amikor süteménybe, húsba, vagy kalácsba tették. Télen leves, vagy gyümölcsfőzelék készült belőle. Az egyetlen gyümölcs volt, amiből cukor hozzáadása nélkül lekvárt lehetett főzni. A negyvennapos böjt idején, hetente kétszer is fogyasztották hígabb gyümölcslevest, vagy sűrűbb, habart főzeléket. Mivel enyhe hashajtó hatása is volt, gyógyításra is használták: „*jól kipurgálja az ember beleit*”- szólt a mondás.

Napszámosok

Idénymunkák – kapálás, egyelés, kaszálás, aratás - elvégzésére sokan jártak, férfiak és nők egyaránt a nagybirtokokra napszámosként dolgozni. Őket a gazda etette: reggelire egy bögre tej, vagy *Frank*-pótkávé, karaj kenyérrel. Szalonnás tojásrántotta, tejjel szaporítva; vagy kenyér 5÷6 dkg füstölt szalonnával.
Az ebéd ugyanazzal a napi rendszerességgel zajlott, ahogy otthon is történt: krumpli-, káposzta-, babfőzelék, majd a tésztanapon gyakori étel volt a szilvás gombóc – jól megprézlizve - azt mondták, attól lehet kaszálni. Akadtak olyanok is, akik húszat is megettek!

Igen kedvelték a túrósmácsikot, tejföllel gazdagítva, pirított szalonnával. Rendszeresen főztek bablevest is, amihez töpörtyűs pogácsa járt. Hetente

kétszer illett hús-ételt adni. A legnehezebb munkák idején reggel megjárt a fél pálinka, ebédhez pedig egy pohár bor. Ha messzebb dolgoztak a határban, akkor este volt a főétkezés.

39.7 JELES NAPOK NÉPSZOKÁSAI

- Szent Márton: november 11.

A rántani való csirkék már elfogytak, a disznóöléseknek még korai volt az ideje: ekkor kerültek terítékre a ludak.
Vönöckön a „Pesung", a vasúti töltés tocsogói és a kavicsgödrök voltak alkalmasak a nevelésükre.

Szt. Márton napja búcsú nap volt, s mivel az őszi munkák megfogyatkoztak, mindig nagy összejövetel, rokon- és szomszédlátogatási alkalom volt. Előfordult, hogy három napig is tartott a bál. Bor akadt minden háznál, a zenét meg a jánosházi és a sági cigányzenészek szolgáltatták.
(Korabeli szólás-mondás: *Olyanok, mint a jánosházi cigányok: nehezen kezdik el, utána meg nem tudják abbahagyni.*)
A zenészek napközben egyenként a házaknál muzsikáltak, este pedig bandába állva.
Hajdan több helyen is volt bál, ahol megfigyelhető volt a vagyoni, és a vallási elkülönülés.
Az I. világháború után jött szokásba, hogy a felekezetek külön szerveztek színdarabozást, és más kultúrműsort. Erre egymást is meghívták, el is mentek, és összehasonlították a produkciók minőségét. A barátságot nem zavarta a vallási különbség, de annál inkább akadályozta a vegyes házasságokat, ami még ellenségeskedést is szülhetett!

- Szüret:

A kemenesi dombokon a szüret – az időjárás függvényében - a krumpli és a cukorrépa szedés után, kukoricatöréssel párhuzamosan szokott zajlani. A szüret napját - a lopások elkerülésére - a gazdák véleménye alapján, az elöljáróság határozta meg. Igazi népünnepé vált, még a gyerekek is szünetet kaptak erre a napra.
A szüret hagyományos étele a cseri juhászoktól beszerzett, vagy a saját tartású birkából készült gulyás, paprikás, vagy pörkölt, a minek igazi zamatát az adta, hogy kint a szőlőben rotyogott bográcsban. Hozzá nokedlit, vagy krumplit főztek.
(Érdekes, hogy még a legszegényebbek sem főztek pacalt a kérődző állatok -juh, kecske, szarvasmarha - gyomrából, azt a cigányoknak adták.)

Az új bor két-három hét alatt félig-meddig kiforrott, és az első „*szakértői*" kóstolás *Szent Márton*kor történt. „*Aki Szent Mártonkor új bort nem iszik, az egész évben szomjazik.*" tartotta a mondás.
Kedves szokás volt, hogy a férfiak vasárnap délután kettő demizsont felakasztottak a kampósbotra, és kiballagtak a hegyre, a szőlőjükbe. A kifelé ballagót nem győzték behívni a házakba, hogy kóstold meg az ideit. (A *tavali*, jószerivel már a sarjúkaszálásra elfogyott.)

Visszafelé ő kínálgatta a behívókat: *„Az enyim meg illën ízű az idén.”*
Azért kellett a két demizson, hogy haza is jusson belőle.
Mivel igazában nagy szőlőbirtoka senkinek sem volt, a hiányt a kocsmából pótolták. Az igazi jó bort a Somlóról, és a Balatonfelvidékről hozták. Ez több napos út volt, közben ismerősöknél szálltak meg. Érdekes, több évszázados hagyomány volt, hogy borért cserébe, egyes balatoni falvak disznait a Cseren makkoltatták, illetve a későbbiekben Kemenesalján kukoricával hizlalták.
Rendszeresen jöttek Zalából borkereskedők, de a boruk a direkttermő szőlőkből készült hitvány lőre volt.

- Tollfosztás:

A libatartás egyik haszna. A cseperedő leányka édesanyja libákat tart, összegyűjtve a vánkosok és dunyhák töltőanyagát. [238]
Télen összehívja az ismerőseit, akik esténként megfosztják a tépéssel és vágással összegyűjtött tollat. Egymásnak visszasegítenek, a munkáért fizetés nem járt, de a segítő vacsorát: tejeskávét, kalácsot, vagy aprósüteményt kapott.
Utolsó délutánra kevés munkát hagytak, és következett a záró uzsonna. Erre az alkalomra a férjek, és a gyerekek is hivatalosak voltak. Bort és pálinkából készített édeslikőrt is kínáltak. Ettől a felnőttekből is előjött az örök gyerek: nagy nevetésekkel kísérve elkezdték egymást tollpihével kidekorálni, igyekeztek az asszonyok-lányok bögyét megtömni tollcsutkával. Még meg is kergette egymást a sok vidám ember.

- Méhészet:
Szt. Ambrus nap: december 1. a méhészek ünnepe. Ezen a napon alszanak el a méhek, lezárják a kaptárokat, kezdődik a téliesítés.

110. ábra Méhkas

Kezdetben ilyen házilagosan elkészített, szalmában font kasokban lakott egy-egy méh-család. Sajnos a mézhez csak a méhek kifüstölésével, elpusztításával lehetett hozzájutni. Az 1800- as évek második felétől jelentek meg a különböző rendszerű, fából ácsolt *kaptárok*, amikből a mézzel telt lépek

[238] A liba pehelytoll töltelék minőségét a műanyag vatták nem érik el!

fiókszerűen, a méhek pusztítása, károsítása nélkül kivehetők lettek. Legismertebb típus az 1902-ben forgalomba hozott, és a méhészek körében a mai napig közkedvelt, „*nagyboconádi*” [239] kaptár.
Vönöckön hajdan komoly méhészkedés zajlott.

- Suprálás, korbácsolás

Aprószentek napja: december 28.

Vallási alapja emlékeztetés a *Heródes*-féle gyermekgyilkosságokra – a korbácsolással pedig felidézni *Jézus* szenvedéseit.
A korbácsot piros színű, hántolatlan nyers fűzveszőből fonták 4-6-8 szálból, a Cinca menti területeken bőven akadt nyersanyag. A fogantyúját szépen eldolgozták, és a végére gombot kötöttek.
A suprálók gyakran „*háromkirályoknak*” nevezték magukat, és kántálva elénekelték a vallási történetet – közben humoros előadásban elpacskolták a gyerekeket, leányokat és az asszonyokat, végül a férfiakra is sor került:

Friss, egészséges legyél, kelléses ne legyél!
Ha lenek a Cincának küdenek, főnek a Csernek menj!
Ha főnek küdenek, mindig lefele menj!
Ha kert alá küdenek, az ucca felé menj!
Ha az uccára küdenek, a kert fele menj!
Ha vizért küdenek, borért menj!
Ha borért küldenek, vizért menj!
Ha hínak, menj el! Ha vernek, fuss el!
…

A *megsuprált* legényt nősülésre, a nagy lányt pedig férjhez menésre nógatták.
Mivel a korbács közben egyre járt, a háziak igyekeztek gyorsan egy-egy pohár bort adni a kezükbe, hogy minél hamarabb véget érjen a „*kellésmegelőzés*” szertartása.
A korbácsolás máshol is szokásban volt, de általában Húsvétkor végezték.

- *Luca* a főboszorkány, *Luca*-széke, *Lucázás* [240]

Luca napja: december 13.

A *Juliánus*-naptár téli napfordulója, amikor leghosszabb az éjszaka. A *Gergely*-naptár az 1570-es években 10 nappal arrébb vitte, Karácsony-szentestére. Többféle hiedelemvilág: a pogány és a keresztény találkozása, a sötétség és a fény, a jó és a rossz küzdelme.

*Luc*a-napján a nők ágyban maradtak, hogy ne okozzanak szerencsétlenséget. Aznap tüzet sem gyújtottak, és nem is főztek. A hiedelem szerint fémtárgyat – tű, olló, stb. – sem foghattak a kezükbe.
Az öregek több száz éves történeteket meséltek - amik az ő nagyszüleik idején történtek – és hittek is bennük! A boszorkányok [241] (akik egyaránt lehettek férfiak és nők) nevét még titokfogadások után sem mondták meg,

---

[239] *Boconádi Szabó Imre* (1847÷1933) építette, majd fia, *Boconádi Szabó Imre Zoltán* (1882÷1969) által tökéletesített kaptár.
[240] *Kiss Gáspár* néprajzi gyűjtése, 1965.
[241] “buszurgány” ó-török szó

mert még „*hóttukban is árthatnak*”, így nevük örök titok maradt. A véletlen elszólásokból kikottyantott neveket „*még véletlenül se írjam le, mert abból még nagy bajom lehet!*”

A *Luca*-széke szintén ilyen rejtélyes dolog maradt, mert használata után azonnal el kellett égetni.
Volt, aki szerint 9 féle fából, 9 darabból, 9 napig készült – vasár-, és ünnepnap nem dolgozhattak rajta. Valaki 13 fára, 13 darabra, és 13 napra esküdött: fedőlap, négy botláb, négy összekötőpálca, és négy ék - a 9-es változatnál elmaradtak az összekötőpálcák.
Bodzafát okvetlenül kellett használni hozzá. Nagyon alacsony, és kicsi szerkezet volt, hogy a ruha alá el lehessen rejteni.
Teljesen titokban készült, más nem láthatta és nem is tudhatott róla, és munka közben még fütyülni sem szabadott.
Karácsonykor, szenteste a templomban úrfelmutatás előtt rá kellett állni, és ekkor meglátták a boszorkányt, mert *Isten előtt nincs titok*! A boszorkány is észrevette, hogy leleplezték, ezért az utolsó *Ámen* után menekülni kellett hazáig! Hogy ez sikerüljön, útközben mákot kellett kiszórni, amit a boszorkánynak szemenként össze kellett szednie. Otthon azután azonnal a tűzbe kellett dobni a széket, mert a boszorkány a hajnali hármas kakasszóig kereste a leleplezőjét - akit csak a székről ismerhetett volna fel – és még a falakon is átlátott!
Persze, utólag a család észrevette, hogy mi történt, de hallgattak róla. A mesélők között akadtak olyanok, akik bevallották, hogy a nagyapjuk, dédapjuk készített *Luca*-széket, és tudták ki a boszorkány, de azt még most sem szabad megmondani.
Valaki véletlenül elkottyantott egy nevet, de az nem vönöcki családnév volt. Az illető zsomborokat kötött télen, és akit nem kedvelt, annak a zsomborában sohasem kelt meg rendesen a kenyér.

Lucázás: csak a fiúk és a férfiak Lucázhattak, nők sohasem, még a verset sem mondhatták el, pedig tudták!
A szomszédban illett kezdeni, általában háromfős csapatban. Arcukat nem álcázták, nyíltan jöttek, bekopogtak, bekérdeztek:

Luca, Luca kitty-kotty
néném asszony litty-lotty
Szabad-e Lucázni?

A háziak: Szabad, szabad, gyertek beljebb! – felelték.
Kezükben szalmát, vagy hasábfákat hoztak, és erre térdeltek rá, miközben ütemesen hajlongva énekelték az ősi, állandó szöveget - kiegészítve a családhoz való rögtönzésekkel. Alapvetően termékenységet, és bőséget kívántak minden jóban.
A Lucázás a közösség kapcsolatteremtését, ápolását szolgálta. A szomszédságban mindenkihez illett bemenni, és mindenhol megjárta a jutalom, ami egy kis szalonna, kolbász, vagy a felnőtteknek kis pohár pálinka volt. Pénzt nagyon ritkán adtak.

Ha valakit kihagytak, az kiközösítést jelentett, és sérelmet okozott.

- Szórakozás, kártya

Falun a közösségi élet - főleg a téli délutánokon - a kocsmában zajlott. Másként működött a kocsmai élet, mint most: elüldögélhetett az ember egy nagyfröccs mellett egész késő estig – a társalkodás volt a lényeg. Mindig előkerült a kártya, és játék közben főleg a katona-történeteket mesélték.
A legöregebbek *ramsliztak*, *tarokkoztak*. A tarokkjátéknak külön kártyája van, a szabadságharc után lett igen népszerű játék. Főleg a dzsentrik játszották, nem a vagyoni meggazdagodás volt a cél.
Az I. világháború után terjedt el az *ultizás*, *a snapszerezés*, és az erősen szerencsejáték jellegű *huszonegyezés.* Ezekhez a játékokhoz már a *magyar kártyát* használták.
A pipázó öregekre ezt danolták:

„Hosziii, vééékony a pipaszár,
*Vééége*s *végig folik a nyál.*
Folik, csöpög, csörszög a lééé,
*Hogy a ménkű csapna beléé*é!”

Nevetségesen kis tétekben játszottak, ennek ellenére akadtak csalók, akik „*cinkelt*” lapokkal játszottak. Előbb-utóbb lebuktak, és az esetleges verésnél sokkal nagyobb büntetés volt, hogy a „*csaló*”-szót az illető családjának nevéhez ragasztották (ilyen volt a *csaló-B…yi*) – amit még a gyermekei is viselhettek.

A férfigyerekek otthon tanulták a játékot, ők „*zsíroztak*”, s az értékmérő bab, vagy kukoricaszem volt.

Rémtörténetek keringtek az amerikai hajóutakról, ahol az óceánjárókon - a valóságnak megfelelően - egész hamiskártyás-bandák működtek. Nem csak az úri közönséget kopasztották meg, hanem az egyszerű hazatérő „amerikásokat” is gyakran megszabadították az évek során összekuporgatott dollárjaiktól.

40 PÁSZTORÉLET:

Palánki Pista bácsi volt az utolsó igazi vönöcki kanász. Az 1950-es évek körül kukoricafosztásokkor sok régi pásztor- és betyártörténetet mesélt.

Pista bácsi nagyapja idején - a Marcal és a Cinca szabályozása előtt - a nádasok a Kis-Balatonig értek. Ekkor a kondát gyakran hetekig, hónapokig a szabadban tartották, és Várkeszőig engedték, az ottani nagy tölgyesekbe, ártéri erdőkbe. Különösen Merseváton és Külsővaton volt óriási állomány. A szilaj tartást az állatok nagyon jól viselték, mert a disznó talán a legkevésbé háziasodott állat az ember környezetében. Rendszeresen párosodtak a cseri sűrűből a vízhez költöző vaddisznókkal, és elképesztő, hosszúpofájú, tarkafoltos malacaik lettek.

A százas, vagy még ennél nagyobb konda őrzéséhez két-három ember, és néhány őrzőkutya kellett. A kanászok lombokból sátrat építettek, abban

éltek. A család hetente vitt utánuk tiszta alsót, és tartós élelmet: krumplit, tésztát, sót, porpaprikát, dohányt. Hús akadt, mert a „kényszervágást" a helyszínen intézték.
A kanászok meleg zsírban áztatták az ingüket, így lepergett róla az eső, és nem mászott bele a tetű, ami a disznó sörtéje között nagy számban szaporodott, kullancsról, bagócsokról nem is beszélve. A nadrág -„*ördögbőrből*", nagyon erős düftin anyagból készült, és ezt is zsírozták. A kanászoknak két váltás ilyen zsírozott ruhája volt, de ezeket csak munkaruhaként használták.
A farkasok miatt a kemenesaljai pásztorok nem létezhettek önvédelmi eszközök: kisbalta és ólmosbot nélkül. Pedig a vármegye 1818. évi közjogi rendtartása a pásztorembereket a puska, pisztoly és egyéb öldöklő fegyverek - még a balta tartásától is - testi fenyítés büntetése alatt eltiltotta! Ezért aztán a balta fejét a nyélről leszerelve, a tarisznyájukban hordták.

111. ábra Valaska, a kanászbalta

A kanásznak önvédelemből is szüksége volt erre fegyvere, mivel félvad állatok között járt, melyek bármikor megtámadhatták az őrzőjüket!
Fegyverük, a *valaska*, egy félhosszúnyelű balta. A balta fokát a kovácsok megnyújtották, ezzel vágták fejbe a támadó, vagy a levágásra ítélt disznót. A valaskába barkóca, vagy vadkörte nyelet tettek, ez szívós volt, nem hasadt.
A kanászbot is barkócából, vagy somfából készült, a végét ólombeöntéssel nehezítették.
A karikás vadászásra is alkalmas volt, az ostor végébe drótszálat fűztek, és ezzel a kanász lecsapta a bámészkodó nyulat, vagy agyonvágta a malaclopással mesterkedő *toportyán-férget.* A karikással más hangon cserdített a juhász, csattintott a gulyás-csordás, vagy csapott a kanász. Használták a nagyon durva bőrű, fémgombokkal nehezített végű karikást is. (Tudtak „*kunsztokat*" is, pl. a pontba-ütést, amikor egy kitett pénzérmét talált el az ostorvég, vagy a cigarettát úgy kicsapták az ember szájából, hogy az illető csak a szelét érezte.) [242] A naponta kijáró anyakocákat, malacokat csürhének nevezték, ezeket a Cser tölgyeseiben, a Marcal és a Cinca mocsaras rétjein tartották.

[242] *Kopecsni Gábor* (Dunaszerdahely) legalább 25 féle csapást, cserdítést képes bemutatni

A disznó mindent felfalt: halat, békát, csigát, rovarokat, madártojást, és valósággal vadászott a madárfiókákra, de kitúrta magának a gombát és a gyökereket, és szívesen legelte a fűféléket. Igazi hízlalását makkoltatással lehetett elérni.
Egyre fogyott a legelő, mert egyre több földet vettek művelésbe. Ez megváltoztatta a pásztorkodás szokásait. A tavaszi kihajtás időpontja attól függött, hogy hol lehet legeltetni: mennyi volt a rét (kaszáló), legelő, vagy a *páskom*ban [243] szabadott-e legeltetni. A fiatal sarjadékot a juhok, kecskék lerágták, a disznók kitúrták, a tehenek letaposták.
A réteket május végéig - a nyári esőktől függően- szeptemberig, másodszor is kaszálták, és csak utána legeltették a dér megjelenéséig. A deres, hóharmatos fűtől megbetegedett az állat, nem bírta a gyomra. A Cinca, Marcal, Rőke melletti rosszabb minőségű szittyós, csádés [244] legelőket is egyszer lekaszálták, és csak a széna behordás után eresztették rá az állatokat.

Reggel a kanászkürt rekedtes tülkölése e sorra nyíltak ki a kapuk, és a kijáró disznók már szinte egymást taposták, hogy mielőbb csatlakozhassanak az alvég felől érkező csürhéhez. Szállt a por, röfögés, visítás, tülekedés, futás, loholás, pokoli a hangzavar.

Ezután monoton kolompszóval a tehenek, üszők, tinók méltóságos, ringó menete következett a marhapásztorokkal.
Mikor késő délután megjöttek a barmok, hihetetlen, de oda se néztek a kitárt kapukra, mégis csalhatatlan ösztönnel fordultak be a saját udvarukba. Némelyik tehénnek olyan duzzadt volt már a tőgye, hogy minden lépésnél egyet-egyet spriccelt.

Minden juhásznak két fehér és két zsíros gatya tartozott a ruhatárához. Az utóbbit hamuval, és faggyúval itatták át, úgyhogy az eső nem járta. Ezt a nyíráshoz, és más, piszkos munkához vették fel.

112. ábra Juhászkampó

A juhászkampó nem is olyan régi szerszám, a *merinói* tartása hozta magával. Mert amíg a *rackát* [245] a hosszú gyapjánál fogva megragadhatták, a merinóit a lába szárán, kampós végű bottal fogták meg. A kampó szélessége az állat lábának megfelelő méretű volt.
A terelőbotot legtöbbször ősi módon díszítették: a kecskerágító suhángot tél végén hegyes szerszámmal megbökdösték – akár mintásra is – és ezekből a sebekből év közben kipúposodó hegek keletkeztek. Trágyadombba temetve, érleléssel tették szép színessé, és egyben vízállóvá a fát.

Később jöttek divatba a fémből készített kampók, a sárgarézből öntöttek, vagy a vasból kovácsoltak.

---

[243] Ligetes erdő
[244] Káka, sás (Carexdivisa)
[245] Csak a Kárpátmedencében élő ősi juh fajta, amikből még a nőstények is pödrött, egyenes szarvat viselnek.

40.1 KIRÁLY ZSIGA MUNKÁI:

Ugyan nem vönöcki születésű ember volt, de főleg Vönöckön és Magyargencsen juhászkodott a dunántúli pásztorművészet kiemelkedő alkotója, *Király Zsiga* faragó-pásztor.

Munkáit a legtöbb esetben ellátta a nevével, és keltezte is, ezért követhetjük, ahogy kortársai, majd mások évtizedek múlva is próbálták utánozni faragványait, és átvenni motívumait. [246]
A több színű spanyolozás [247] technikáját olyan pontossá, hajlékonnyá, aprólékossá tette, amit sem előtte, sem utána, még napjainkban sem ért el más! Annyira aprólékos, és vékony vonalakkal dolgozott, mintha lézerrel vágták volna a fába a rajzolatot, és ezeket a vékony vágásokat sikerült kitöltenie spanyolviasszal, ráadásul úgy, hogy a mai napig sem peregtek ki. A történetnek csak egy szépséghibája van, ugyanis - más faragó-pásztorokhoz hasonlóan - a legtöbb alkotását a soproni, vagy a szombathelyi fegyházban raboskodva készítette!

Minden pásztor hordott magánál tükröt, mivel maguk borotválkoztak künn a mezőn. Egyébként is sokat törődtek a külsejükkel, szerették a viasszal kipödrött hegyes bajuszt.
A *tükrös* két falapból készült, az egyikbe vájt mélyedésbe rögzítették a tükörüveget, erre jött a tükörfa teteje. A tetőlap rögzítése az idők folyamán nagyot változott: kezdetben bele lehetett tolni az üvegtartóba, később már boltból beszerzett réz csuklós pántot használtak. A tükörlapot faragással és spanyolozással díszítették.

Kedvelt szerelmi ajándék lett a *tükrös*, a legények ilyet ajándékoztak a rózsájuknak.

[246] Híres kortársa volt az Ostffyasszonyfán élő *Jónás Vendel* faragó-pásztor.
[247] Spanyolozás: a tárgyba mélyített alakzatott olvasztott spanyolviasszal töltik ki.

113. ábra Tükrösök – *K.ZS.* „spanyolozott” munkái

Mosáskor az asszonyok, lányok a vizes ruhát ütötték a sulykolóval.

114. ábra Sulykoló / Lapicka - mosáshoz

A sulykoló rendszeresen vízzel érintkező fáját nem volt célszerű spanyolozással díszíteni, ezért a fennmaradt példányok inkább szerelmi ajándéktárgyak lehettek.

40.2 BETYÁRVILÁG KEMENESALJÁN

A rabló, a zsivány, a haramia, az útonálló, vagy a zsebrák fogalma ma már kikopott a nyelvünkből, kiszorította a romantika korában a szépirodalom jóvoltából kialakított magyar különlegesség, a *„betyár”* fogalma. Napjainkra pedig már teljesen egyoldalúvá vált a kép: a *betyár* már nem

bűnöző, hanem idilli életet élő népi hős: a jobbágyi kötöttségekkel terhes korokban a szabad, független életet testesítette meg - legalább is ezt szerették volna bennük látni: a betyár a társadalmi igazságosságot szolgáltatta, a kizsákmányoló gazdagokat megsarcolta, zsákmányával pedig a rászoruló szegényeket segítette. A jobbágy-parasztság szabadság utáni sóvárgása mutatkozik meg abban, hogy a betyárokat „*járkáló*”, vagy „*menő*” embereknek nevezték. A valóság azonban kiábrándító: még az országos hírű, már az életük során is legendássá vált betyárokról is kiderül, hogy szinte kivétel nélkül tolvajláson kapott bűnözők – főleg állatot „elhajtó, elkötő” pásztoremberek - akik a túlzottnak tartott büntetést elől bujdostak el!

Az útonálló típusú bűnözés főleg a *napóleoni*-háborúk idején erősödött meg: az erőszakos katonafogdosás elől menekülők, valamint a katonaszökevények nagy számban választották ezt a bűnöző életformát, de mindig akadtak köztük más indíttatásúak is: a földesúri hatalom visszaéléseivel szemben lázadó jobbágyok, zsellérek, talajt vesztett kisnemesek.

A Dunántúlon a Bakony hegység rengetege adott századokon át menedéket a társadalom számkivetettjeinek, ez a hely volt a betyárok rettegett búvóhelye.
Célszerűen kisebb csapatokba álltak össze, 4÷8 fő alkotott egy bandát. A pandúrok elől a legegyszerűbben úgy menekültek, hogy átjöttek Kemenesaljára, és Vas vármegyében már biztonságban voltak, mivel más vármegyében nem üldözhették őket! Ha több vármegyében is kiadták a körözést - nagyon szorult a nyakuk körül a hurok – akkor Belső-Vatnál átkelve a Marcalon, a Marcal és a Cinca mocsaras bozótjain át a Cseren lévő Királykúti erdőbe vezetett a betyárok útja, majd onnan Ostffyasszonyfa határában lévő Ragyogó csárdánál keltek át a Rábán. Ezt az útvonalat azért szerették, mert szinte végig réteken, nádasokban és erdőkben közlekedhettek. A Marcal nádasai hajdan egybe függtek a Kis-Balaton mocsárvilágával. (105)
A Cinca mellett a *Renget*ben évszázados fűzfák nőttek, soknak az 1,5÷2 m átmérőjű törzse belül kikorhadt, egy ember is elrejtőzhetett bennük. A kivénhedt fák kivágásakor [248] többnek a belsejében találtak belevert szögeket, amik hajdan lépcsőként szolgáltak! A fában lévő üreg kiváló rejtekhelynek bizonyult.
A betyárok cinkostársai a pásztoremberek voltak, akik figyelték a kijelölt fát, ahova a betyárok pénzt, és jeleket tettek be. Így váltottak fehérneműt, és ebből tudták meg, milyen élelmiszereket, fűszereket hozzanak – a betyárokkal nem is kellett találkozniuk.

A betyárok általában éjjel támadták meg a nagyobb birtokosok, bérlők házait, valamint rátörtek a plébániákra is.
A vásárból hazatérő kereskedőket, iparosokat akár fényes nappal is meg merték támadni!
A rablott holmik értékesítését kiterjedt orgazdahálózat végezte. Az orgazdák – pásztorok, kocsmárosok, molnárok, erdészek láncolata - látták el élelmiszerekkel, lőszerrel és információval őket.
A törvényhatóságok igyekeztek a bűnöző csoportok elszigetelésére. Ezért rendszeresen ellenőrizték a külterületi lakott helyeket, például malmokat, csárdákat, pusztákat; vérdíjat tűztek ki a gonosztevők fejére; megtiltották,

[248] Az 1960-as években történt.

hogy a pásztorok lovat, kocsit tartsanak, a falvakat pedig éjszakai őrség felállítására kötelezték, stb..

1849. októberében a császári hadsereg főparancsnoksága elrendelte, hogy „*a felkelő seregben szolgált minden egyén előállítandó és a hadsereg állományába osztályozás nélkül besorozandó*". Valóságos hajtóvadászatot indítottak a honvédek, és főleg a volt tisztek után, akik közül sokan inkább vállalták a bujdosó életet, és a Bakony rengetegébe menekültek. Őket a köznép teljes együttérzése, és támogatása övezte.

Ezen a tájon élt a XIX. század végéig tartó betyárvilág utolsó, országos hírű szegénylegénye, *Savanyú Józsi* (1845÷1907). Veszprém vármegyében juhászkodott, ahol apja számadó juhász volt. Erőszakos természete miatt már büntetetett előélettel, állatlopás miatt adta a fejét a betyáréletre. Az 1878÷84 közötti években főleg szülőföldjén működött. A pandúrok elől ő is rendszeresen Kemenesaljára menekült. Vönöckön is voltak olyan házak, ahova a betyárok bejáratosak voltak, és a vönöcki kocsmában is szívesen mulatoztak.(56, 59)

Ez az oka, hogy a közvetlen kapcsolat miatt a kemenesaljai falvakban napjainkig számos betyártörténet és nóta maradt fenn: pl. *Gombár Miska* betyár is itt vesztette életét, aki *Hellerék*hez szokott belátogatni (majd *Benkő Ferenc*ék háza).(43)

A házigazda borért küldte a kislányát a kocsmába, ami feltünt az éppen ott pihenő csendbiztosoknak, és kifaggatták a gyereket, hogy kinek viszi a sok italt.

Gombár Miska a ház északra néző kisablakán még ki tudott menekülni, de a csendőrök üldözőbe vették, és menekülés közben lelőtték.

A temető árkába temettették el.

Betyártársai néhány nap múlva kiásták a holttestet, és ismeretlen helyen – valahol az erdő mélyén, jelzetes fa alá - helyezték örök nyugalomba.

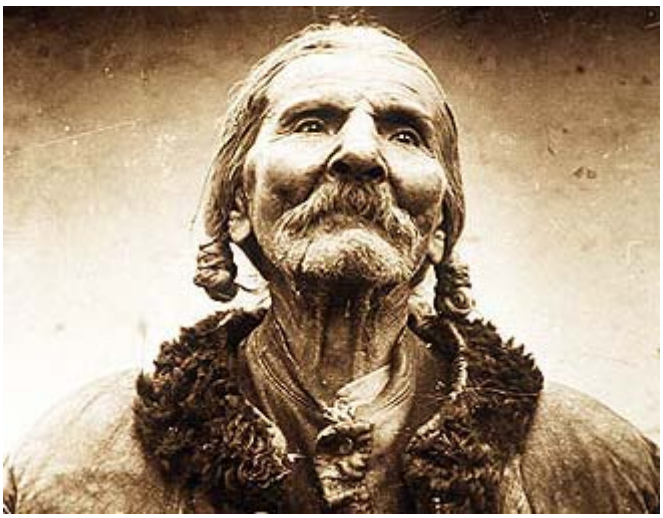

115. ábra Öreg pásztor: ősi, csimbókos hajviselettel [249]

[249] Néprajzi Múzeum, 1997

41 AZ ISKOLAI OKTATÁS:

Reformált vallások:

A reformált vallások egyik fő célkitűzése az iskolai oktatás megszervezése és kiterjesztése minden gyülekezetre. A reformáció gyors térhódításához nagyban hozzájárult, hogy a köznép gyermekei is iskolai oktatásban részesülhettek.
A reformáció kemenesaljai elterjedésének kezdetén – az 1570-es években – még nem állhatott rendelkezésre annyi képzett lelkész, hogy külön lehessen választani a lelkészi és a tanítói munkát. Az is nyílván való, hogy a kis falvak több évtizedes késéssel jutottak csak tanítóhoz, mint ahogy azok az áttért főnemesek házainál elkezdték munkájukat.
Emlékezzünk meg az első tanítóinkról, a „*nemzet napszámosairól*", akik akkor működtek, amikor pedagógusnak lenni még hivatásnak számított:

- vönöcki tanító létezéséről először *Szenci Fekete István* püspök 1671. augusztus 29-én kelt, *Dimiakovics Péter* simonyi al-esperesnek írt levelében találunk utalást. A lelkész nevét sajnos nem említette meg.
- 1693: *Király Mátyás* (*Kazó István*-vizitáció szerint)

1695. évben *Asbóth János* evangélikus esperes vizitációjakor Kemenesalján 69 gyülekezetet talált, melyből 48-ban 56 lelkész szolgált, akik egyúttal ellátták a tanítói munkát is! Ekkor, majd az **1696**-ban megismételt egyházlátogatáskor felvett jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy ezekben az években Vönöcknek már külön tanítója volt, de nem nevezi meg személyét.

- 1706÷1725: *Farkas Mátyás*, aki Vönöckön él.

- 1740-es évek elején van tanító, aki „lelkesíti híveit", [250] de nem tudjuk a nevét

- 1758-ban nincs iskolamester.

- 1781-ben van tanító (*Szily*-vizitáció*)*

- 1788: *Rácz József*

- 1803: Sólyom János

- 1808: *Matisz András*

- 1814: *Horváth János*, aki itt is él a faluban. (*Somogy*-vizitáció)

- 1834: *Matirai János*, aki Vönöckön lakik. (*Bőle*-vizitáció)

- 1840: *Marton Gábor*

- 1856: *Bognár Sámuel*, *Nagy János*

- 1857: *Szily Pál*

- 1892: *Nagy Pál*, aki ekkor énekkart is alapított

- 1900: *Wéber Gyula*

- 1938: *Rácz Endre*

---

[250] Pannonhalmi rendi levéltár, 12-B kötet, Fasc. 79. Num. 25.; *Sörös Pongrác*

1900-ban megszervezték a II. sorszámú tanítói állást:

- 1901: *Hajas Dénes*
- 1903: *Nagy Kálmán*
- 1903: *Dömötör Vince*, aki hősi halált halt az I. világháborúban
- 1903: *Jónás István*
- 1903: *Haramia Erzsébet*
- 1912: *Éder Ilona*
- 1913: *Böröczky Vilmos*
- 1932: *Rácz Endre*
- 1938: *Bognár Sándor*
- 1947: Németh Zoltán

1786-ban a Türelmi Rendelet hatására a vönöcki evangélikusok nem csak gyülekezet alakításának, és templom építésének jóváhagyásáért folyamodtak a vármegyéhez, [251] hanem iskolaépítés engedélyezését is kérvényezték.

A vármegye a gyülekezeti iskolaalapítást elutasította: a katolikus iskola bővítésére, és az oda történő beköltözésre adott utasítást.
Ismertek a tanterem külső méretei: 2 x 2½ öl, azaz 3,8 x 4,75 m= 18m² a területe, ahova a hivatalosan bejelentett 26 katolikus diák sem fért volna el! A 100-nál több evangélikus gyermek elhelyezésére a rendkívül keskeny telekre kellett volna új épületet húzni, amiben nem lehetett volna az oktatáshoz alkalmas tantermet kialakítani.

Újabb kérvényt nyújtottak be. Ennek az érdekessége, hogy az 1732-es templomfoglalás előtt szerzett jogaikra hivatkozva nyíltan megírják, hogy eddig is működtették az iskolájukat, és a tanítójuk beiktatásához a korábbiakban már hozzájárult a vármegye!?

Egyúttal súlyos váddal illették a katolikus tanítót:

"*sem a magyar nyelvet, sem a szabályszerű tanítást nem tudja!*"

Az evangélikus iskola telke a hívek adománya, és így nemesi fundusként védettséget élvezett. Fazsindelyes épület lévén, többször leégett, többek között 1801-ben is tűz martalékává vált.

Az 1846-os egyházlátogatás olyan leromlott állapotban találta, hogy a gyülekezet elhatározta a teljes újraépítését, de a közbe jött háborús világ miatt erre csak 1851-ben kerülhetett sor.

[251] Vas vármegye kisgyűlése: 1786. április 03. Ügyiratszám: 696. 587.p.

116. ábra Az evangélikus iskola tanulói, *Jónás István* és *Wéber Gyula* tanítókkal, **1923**

Ezen a képen még olyan korosztályok is láthatók, akiknek emléke elevenen él bennünk!

Római katolikus oktatás és a közoktatás:

Vönöck esetében nem lehetett megtudni, hogy létezett-e egyáltalán a kötelezően vezetendő plébánia-történelem, azaz a *Historia Domus* – ellentétben az evangélikusoknál szabad akaratból elindított "*Aranykönyv*"-vel. Ezért is nagyon hiányosak a római katolikus gyülekezet életéről szóló híradások.

A római katolikus egyház Magyarországon nagyon sokáig lelkészhiánnyal küszködött, nem beszélve a tanítókról! Katolikus tanítóról először 1733-ból ismerünk híradást. A következő hír 1758-ból származik, amikor a katolikus tanítónak - iskolaház híján - nem volt tanítványa.

1774-ben már állt egy faház a falu végén, és ide járt tanulni 10 gyerek! (*MOL C99 Jelzetes könyvek XI. A116/1 Conscriptiones Prov. parochiae et ludi magister*)

A római katolikus iskola, és a tanítólakás a *Kossuth Lajos* utcai telek udvari részében volt. Előtte az utcán fa harangláb állt.
Ennek helyére épült 1913-ban két tanteremmel a katolikus „*Tornyos iskola*", ahol az egyik tantermet vegyes használatra szánták: szentmisét is szándékoztak tartani benne - ezért épült a harangtorony.

117. ábra A "Tornyos Iskola" – Anno 1913 [252]

[252] *Riczinger János* felvétele

Ebben 2÷2 tanteremben két-két pedagógus tanított. Az előbbibe 93 tanuló járt, és 95 volt a tanulólétszám, míg az evangélikus elemiben 97 tanulót oktattak, az előző évek átlagát nézve pedig 130-at.
1875-ben a faluban egyosztályos vegyes katolikus, és evangélikus elemi iskola működött, 1÷1 tanerővel. A katolikus tanulók száma 34 fő, az evangélikusok pedig 96-an voltak.
Szt.Mártonból is ide jártak át iskolába a gyerekek – gyalogolhattak sárban, hóban.

Az ismert katolikus néptanítók:

- 1870: *Makrai János*, akit *Köves István* helyettesített
- 1881: *Köves István* kántortanító
- 1912: *Tatay Jenő*, aki elesett az I. világháborúban
- 1914÷15: *Baráth Ferencné (Nagy Karolina)*
- 1915÷16: *Wendler Lajos*
- 1917: *Székely Norbert*

1938-ban megszervezték a II. sorszámú tanítói állást.
- 1938: *Schlegel Lujza*
- 1939: *Horváth Józsefné* (*Gábriel Irén*)

1942-ben mindkét felekezetnek egy-egy közös, osztott elemi iskolája volt.

Az iskolai oktatással kapcsolatban meg kell említeni *Klebelsberg Kuno* [253] vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922÷1931 közötti népiskolai programját, aki elérte, hogy a *Horthy*-rendszerben a nemzeti jövedelem több, mint 10 %-át közoktatás szintjének felemelésére fordítsák!

1913-ban tizenhétezer mindennapos népiskola működött az országban, harmincötezer tanítóval, és 2,2 millió diákkal: így egy iskolára kb.130 diák és két tanító jutott.
A tanterem is kevés volt, és osztatlan - osztályokra bontás nélküli – rendszerben tanítottak, így nem tudott emelkedni az oktatás színvonala, hatékonysága. Az 1920/21-es tanévben a tankötelesek 22,7 %-a nem járt iskolába, és a 6 évnél idősebb népesség 15,2 %-a *analfabéta* volt. Falun - sok esetben, ha volt is lehetőség a gyermek iskolába járatására - az őszi és a tavaszi munkálatokban való részvétel igénye, télen pedig a meleg ruha, főleg a cipő hiánya tette lehetetlenné azt. (Még a 30-as években is megszokott látvány volt, hogy még a 18 éves legények közül többen mezítláb mentek vasárnap a templomba!)

Klebelsberg szerint a puszta írni-olvasni tudás rosszabb dolog a teljes tudatlanságnál. A hatosztályos elemi iskolák pedig ennél többet alig tudtak nyújtani. A csak elemit végzők többsége néhány év alatt szinte mindent elfelejtett, s még a nevét is alig tudta leírni. 1925-ben olyan új tantervet vezettetett be a népiskolákban, amely összhangban állt a korabeli modern európai reformpedagógiai törekvésekkel.
Már az 1930/31-es tanévben a tankötelesek 92,5 %-a járt iskolába, és a 6 évnél idősebb népesség 90,4 % a tudott írni, olvasni!

Országszerte több ezer népiskola, és tanítói lakás épült: téglából, palatetővel, vörösfenyő padlóval, és nem utolsósorban nagy, világos ablakokkal – ezek aaz épületek messze meghaladták a kor falusi házainak komfortját!

---

[253] *gr.Klebelsberg Kuno* (1875÷1931)

Amint a korábbiakban említésre került, az evangélikus iskola utolsó lakói a II. világháborúban a pápai 101. honi vadászrepülő ezred I., II., és III. honvéd vadászrepülő osztályainak földi kiszolgáló személyzete volt. (113)
A repülősök a front közeledtével 1945. március 26-án tovább menekültek, de előtte – a benne tárolt hadianyaggal együtt - felgyújtották az épületet, ami porig égett!.

A béke első napjaiban az iskolai oktatás a repülősök elhagyott, fából készült barakkjaiban kezdődhetett meg! (A *Csiszlér*-porta mögött álltak.)
Az 1948. évi XXXII. t.c. rendelet szerint államosítottak minden felekezeti iskolát. Az államosítási hullám mélyen felkavarta, és megosztotta a falu lakosságát.
1949-ben - iskolaépület híján - a célnak megfelelően átépített *Miskolczy*-kastélyban indult meg a vönöcki közoktatás.

A *Miskolczy*-kastélyban az állami általános iskola 55 éven át, 2009-ig működött.

Szomorúan emlékezzünk az utolsó tantestülete, mert ne feledjük, addig élő egy település, amíg azt bezengi a gyermekek hangja!

42 KULTÚRÁLIS ÉS TÁRSADALMI ÉLET

A kiegyezés után, a hosszú elnyomás megszűntével településeinken gomba módra, sorra alakultak a legkülönbözőbb polgári társaságok: egyletek, egyesületek, körök, asztaltársaságok, stb..
A *Nagy Háború* éveiben viszont csak a karitatív tevékenységet végző társulások maradtak fenn, azok, amik segíteni tudtak a frontokon szenvedő katonák életén.

A kulturális élet csak az 1920-as évek elején éledt fel újra. Minden faluban szinte azonos célú társulások jöttek létre.
Itt csak azokról a vönöcki szerveződésről tudunk beszámolni, amik után valamilyen dokumentum maradt, holott tudomásunk van róla, hogy jóval több is létezett, pl. az *Olvasókör,* melynek elnöke 1932-ben *Boda Géza* volt, és 500÷600 kötetből álló könyvtárral rendelkeztek.

Az emberek életében beláthatatlan jelentőségű változást hozott az 1938-ban végzett villamosítás! Addig néhány telepes rádió jelentette csupán a modernizációt.

42.1 A „NŐEGYLET”

Az első polgári társulás a „Nőegylet”, amit 1879. január 10-én alapítottak az ágostai evangélikus hiten lévő vönöcki asszonyok.

Az egylet 63 éven át folyamatosan működött, szerteágazó tevékenységet folytattak, de alapvetően két területen munkálkodtak:

- az ev. templom rendszeres díszítése, gondozása, valamint az állagának fenntartása rendszeres pénzadományok gyűjtésével
- a szegényebb sorsú iskolás gyermekek támogatása

Az egylet az „ARANYKÖNYV” elnevezésű krónika vezetésével nagyon értékes feladatot látott el, melyből nem csak a saját tevékenységüket lehet megismerni, de szinte az egész falu életét dokumentálja.

A világháború alatt előtérbe került a karitatív tevékenység! A Vöröskereszt felhívására segélycsomagokat küldtek a frontokra. A sors fintora, hogy mindkét háborúban katonáinknak külön harcot kellett vívnia a rendkívüli hideggel, ami ellen a szakszerűtlen egyenruhájuk nem nyújtott elég védelmet. A csomagokba ezért nagyon sok saját készítésű holmi: meleget tartó anyagokból vart hasmelegítők, kapcák, és rengeteg kötött dolog: fülvédők, sálak és kesztyűk kerültek.
Az általános szegénység ellenére, rendszeresen gyűjtésekkel, pénzzel is segélyezték a hadirokkantakat, és a hadiárvákat. (lásd: MELLÉKLET)
Jeles tettük *Varga Gyula* lelkész úr *„A vönöcki ágostai hitvallású evangélikus gyülekezet múltja és jelene; Kis-Cell, 1895.”* című könyvének kiadatása.

Tőlük eredt a fennkölt gondolat, a templom építésének százéves, 1887. évi jubileumának megünneplésére. Gyűjtéssel sikerült megvalósítani, hogy az évfordulóra teljesen felújított templombelső fogadja a híveket, és a meghívott vendégeket.

42.2 „ÖNKÉNTES TŰZOLTÓ TESTÜLET” (43)

A Communitas szolgálatában álló *bakterok* nem csak a közbiztonságra vigyáztak, de a fegyverűk - a hosszú nyelű dárda - egyúttal tűzoltó szerszámként is szolgált: az égő zsúp-tetőt meg lehetett vele bontani.
A községi tűzoltók egyesülete, már nagyon korán, 1884-ben megalakult, de sajnos a kezdetekről többet nem tudunk.
Ezután rendszeresítették a tűzoltók éjszakai szolgálatát, minden alkalommal 4 „*strázsa*” tartott szolgálatot. Ez a rendszer 1945-ig működött!

A Tűzoltó Testület jelölte ki a „*korombírókat*” is, akik ellenőrizték, hogy a házaknál – egy estleges tűz estére - éjjelre van-e elegendő víz tárolva.

Emlékezet szerint a legnagyobb tűzvész 1907-ben tombolt a faluban. Ekkor égett le a falu u.n. „Bécs” része.
Az erős szél a tüzes *gicát* még Szt.Mártonba is átvitte, ezért az ottaniak sem tudtak segítséget adni.

A tűzoltóságot 1918-ban újra alakította 32 taggal *ifj. Szabó Sándor* (1889, Vönöck) gazdálkodó és kereskedő, aki 1924-től ellátta a testület parancsnoki tisztét.

118. ábra Az első vönöcki önkéntes tűzoltók (43)

A tűzoltóság főleg az iparosokból és a kereskedőkből állt, mivel ők tartózkodtak napközben is otthon a faluban, az ő éberségükre mindig lehetett számítani. Közülük kerültek ki a fecskendő-kezelők.
Rendszeres összejöveteleket csak a tűzoltók tudtak tartani, mivel rendelkezésükre állt a tűzoltó-őrszoba.

A tűzoltó-őrszobát - ha kellett - a színjátszók rendelkezésére bocsátották, hogy ott próbálhassanak.

42.3 VALLÁSI IFJÚSÁGI SZERVEZETEK (43)

Az I. világháború előtt felekezetre való tekintet nélkül együtt tartott a község fiatalsága!

A *Horthy*-rendszerben az *entente*-bizottságok aktívan ellenőrizték az ország ipari létesítményeit, hogy nem folyik-e bennük a hadiipar újra szervezése. (pl. ahol a vönöcki harangok készültek, a soproni *Seltenhoffer* öntődében is többször jártak, ágyúgyártásra gyanakodva!)
A hadiipar titkos fejlesztése a helyett a magyarság szellemi, erkölcsi fölényének megvalósítása lett a kitűzött cél, s ezt az alapoknál, az ifjúság keresztény világnézetet valló nevelésével kezdték. Ekkor alakultak a KALOT, KALÁSZ, KIE országos keresztény szervezetek, melyek célja a vidéki fiatalokból nemzeti műveltséggel rendelkező, erkölcsös, gazdálkodni jól tudó állampolgárok nevelése volt.

1923-ban szervezték meg a vönöcki r. kat. vallású fiatalok ifjúsági szervezetét. Rendelkezésükre bocsátottak egy egyházi tulajdonban lévő épületet, ahol rendezett körülmények között tarthatták meg az összejöveteleiket, foglalkozásaikat.

Ez időtől kezdve mind két felekezeti ifjúságnak megalakultak a maguk ifjúsági szervezetei: a leánykörök, és a legényegyletek.[254]

A reformált valláson lévő fiatalokat az *„Ághostai Evangelikus Ifjúsági Egyesület*” tömörítette magába. Vezetője *Bojsza János* (1902) ev. segédlelkész. Az ev. fiatalok a *Boda*-féle kocsmaépület egy szobáját bérelték ki, majd 1932-ben önerőből ifjúsági otthont építettek! Itt működtették a kölcsön-könyvtárukat is. [255]
Télen színi előadásokat csak az ev. fiatalok tudtak tartani, mivel csak az ő rendelkezésükre állt a „*Luxus-major*”-i [256] volt istálló, ahol még színpadot is építettek.
Az igazságosság kedvéért a r.k. fiataloké volt a nyári színdarab rendezési joga! Ők a kocsma udvarán lévő szín alatt játszották el a nagy kedvvel betanult színdarabjukat. (A Leventék, és a Frontharcos Szövetség tagjai is gyakran gyűléseztek itt.)
Az egyesületek ezeknek az előadásoknak a bevételéből tartották fenn magukat, mert sem az állam, sem egyházak anyagi támogatásban nem részesítették őket.

---

[254] Nagyon sajnálatos, hogy ekkor újjáéledt a vallási megosztottságból eredő feszültség.
[255] A könyvtárukról szóló iratok az ev. plébánián megtalálhatók.
[256] Az utolsó nagybirtokos, *Karátsony László* építtette, túl korszerű épület.

42.4 A „DALÁRDA”

Nagy Pál ev. tanító úr nevéhez fűződik a vönöcki ev. férfi énekkar létrehozása, ami még 1882-ben történt! Utódja a „Vönöcki Ághostai Hitvallású Evangélikus Ifjúsági- és Dalárda-egyesület” énekkar, hivatalosan 1903. január 4-én alakult.

119. ábra A „Dalárda”, **1943**

Egyházi férfikarként indultak, és az 1930-as évek végétől folyamatosan részt vettek - főleg a KIE [257] által szervezett - egyházmegyei versenyeken. Télen az ev. iskolában, vagy a tűzoltó-őrszobában rendszeresen gyakoroltak, fejlesztették tudásukat.
A községi ünnepeken is mindig felléptek.

Emlékezetes énekkari számaik:

Kunoss Endre [258] gyönyörű, érzelmes versei:

- a „Kitárom reszkető karom”,
- a „Bányász himnusz”,
- a „Képeddel alszom el”

a nép ajkán dalokká formálódtak, és napjainkban is kedveltek.

Valamint *Tompa Mihály*:[259]

- „A madár fiaihoz” című költeménye, *Bárdos Lajos* [260] által megzenésítve

és *Vörösmarty Mihály*(!): [261]

- „A reményhez” című versének, *Chován (Záborszky) Kálmán* [262] által énekkari művé átírt változatai voltak.

42.5 „FRONTHARCOS SZÖVETSÉG”:

Az 1920-as években országosan, minden településen életre keltették az I. világháborús veteránok szövetségeit. Nagy-Magyarország megcsonkításába belenyugodni nem tudó, un. *„irredenta”* eszme életben tartására szolgáltak ezek a bajtársi szövetségek.

120. ábra Jellegzetes irredenta plakát

Tagjai katonai egyenruhát viseltek, és a társadalmi ünnepeken jelenlétükkel emelték a rendezvény fényét.

---

[257] Magyarországi Keresztyén Ifjúsági Egyesület
[258] *Kunoss Endre* (1811÷1844)
[259] *Tompa Mihály* (1800÷1855)
[260] *Bárdos Lajos* (1852÷1986)
[261] *Vörösmarty Mihály* (1817÷1868)
[262] *Záborszky) Kálmán* (1852÷1928)

121. ábra Frontharcos Szövetség – az 1930-as évek elején

42.6 „IFJÚSÁGI TÁNCCSOPORT”:

Baráth Frencné vezetésével 1937÷1944 között idegenben is fellépő róm. katolikus fiatalságból szervezett tánccsoport sok szép sikert ért el.

122. ábra Legsikeresebb műsoruk a “Magyar Bál” – 1937. 02. (07÷09)

42.7 SZÍNJÁTSZÁS:

Ha egy községben a pap, és a tanító jól megértették egymást, akkor meglepően eleven, pezsgő kulturális életet lehetett beindítani, énekkar és főleg színjátszás szervezésével.
Színdarabokat 1930-ig a *„Luxus”*-majorhoz tartozó egykori istállóban játszottak a műkedvelők.

123. ábra Vönöcki színjátszók 01 (43)

Főleg országosan kedvelt népszínműveket, mint *Csepreghy Ferenc*:”Piros bugyelláris”, *Szigligeti József*:”A vén bakancsos, és fia a huszár”, *Zilahy Lajos*:”Süt a nap”, *Vincze Ottó*:”Párizsi vendég”, és *Tersánszky Józsi Jenő*: „Cigányok” című darabját játszották nagy lelkesedéssel.

A színjátszás országosan kedvelt szórakozása lett a falusi embereknek, előhozta belőlük az örök gyermeket. Halálos komolyan vették a szerepeket, úgy hogy évtizedek múlva is emlegettek egy-egy jól sikerült jelmezt, vagy alakítást. Viszont jaj volt annak, aki valami hibát vétett, mert nagyon könnyen csúfnevet is szerezhetett, amit ráragasztottak az egész családjára.

124. ábra Vönöcki színjátszók 02 (43)

125. ábra „*A vén bakancsos* …” színdarab boldog „színészei” (43)

Talán még élnek olyanok, akik felismerhetik a képen vidámkodó eleiket.

43 A MISKOLCZY-KASTÉLY TÖRTÉNETE

Vönöck története során mindig kisnemesek faluja volt, így nem akadt olyan kiemelkedő nemesi család, akinek a vagyona lehetővé tette volna, hogy jelentősebb épületet: kúriát, netán kastélyt építhetett volna.

Egészen az ezerkilencszázas évekig kellett várni, hogy figyelemre méltó épülettel gazdagodjon a falu.

- MISKOLCZY-korszak:

A vönöcki kastély építtetője *mezőtelegdi Dr. Miskolczy Imre*, érselédi földbirtokos volt.

126. ábra *mezőtelegdi Dr. Miskolczy Imre* orsz.gyül. képviselő

Bihar vármegye legjelentősebb földbirtokos családjának a sarjaként Álmosdon született 1853-ban.

Édesapja *mezőtelegdi Miskolczy Lajos* főrend: Hajdú vármegye és Debrecen város főispánja, álmosdi földbirtokos. Édesanyja *kölcsei Kölcsey Klára*, nagy költőnk, *Kölcsey Ferenc*nek az unokahúga.

Vönöckre *Boda Jolán* (1858÷1919) kisasszonnyal kötött házassága révén került.
A menyasszony szülei: *puszta-rádóczi Boda József* vönöcki földbirtokos, országgyűlési képviselő, valamint *nagyalásonyi Barcza Mária*, ők voltak a leggazdagabb vönöcki család.

127. ábra Részlet az Ág. Evangélikus Esketési Anyakönyvből, Vönöck

Megismerkedésük feltehetően *Boda Dezső*nek volt köszönhető, akit Budapest modern államrendőrségének a megszervezőjeként tartanak nyílván. Ugyanis ekkor lépett az államrendőrség kötelékébe, ahol Budapest helyettes rendőr-főorvosának posztját töltötte be.

Felesége hozományát kiegészítve, Vönöck és Magasi falvak határában felvásárolt földekből 900 kat. hold nagyságú uradalmat hozott létre. A birtokon a gazdálkodást azonban *Hübsch Károly* zsidó bérlőre bízta.

Miskolczy a családjának méltó lakhelyet kívánt teremteni, ezért az 1902÷1903-as években emeletes kastélyt építtetett. Az épület stílusa ugyan vegyes: neobarokk és neoklasszicista elemek keverednek, de végül is jók az épület arányai, harmonikus látványt nyújt:

128. ábra a *Miskolczy*-kastély (postai képeslap)

„Tört alaprajzú közép-rizalitja háromtengelyes, a tengely közepében lévő ajtó a nyitott teraszra vezet, mely alá kocsifelhajtót építettek, tartópilléreit kosárívek kötik össze. A nyitott erkélyt napraforgó-mintás kovácsoltvas korlát keretezi, melyek oszlopokhoz kapcsolódnak, a két sarkon lévő oszlopkő virágvázákkal ékesített. A kocsi aláhajtó középső nyílása előtt lépcső vezet fel az aláhajtóra, melyet szintén íves kovácsoltvas korlát kísér, mögötte a kastély főbejárati ajtója vezet a földszinti fogadóba. A kocsi aláhajtó két szélső sarokpillérét a külső oldalon keretbe foglalt angyalfejek díszítik, a keret oldalát és végződését bojtok zárják.
A kastély homlokzatai vízszintesen hornyoltak, ebbe vannak beépítve az ablakok konzolos könyöklővel és fejezetükben zárókővel. Az épület sarkai rusztikusan kváderezettek.
A nyitott emeleti teraszajtó felett konzolokra támaszkodó díszes mintázattal kísérve a *Miskolczy*-címer látható.
Az épület lábazati öv- és záró párkányai hangsúlyosak. A záró párkány ritkafogazatú díszítésű.
A kastély valamennyi homlokzatát közép-rizalitok díszítik. A nyugati homlokzat hangsúlyos, ebben nyert kialakítást a díszes kovácsoltvas korláttal kísért egypihenős lépcsőzet.

Külön érdekessége a nyugati (hátsó) rizalit főbejárata mögé épített „vendégváró" (vendégfogadó) fülke a kisméretű íves fejezetű ablakával.
Az északi közép-rizalitjában helyezkedik el a személyzeti bejáró, amely mögött a középfolyosóról a konyhai részt lehetett megközelíteni.
Az épület földszintje középfolyosós rendszerű, az emelet nagyméretű fogadóval kialakított.
A lépcsők áthidalói lesarkítottak, melyek vállpárkány nélkül bojtos díszítéssel záródnak. A bojtos díszítés a kastély külső és belső falfelületeinek is a jellegzetes díszítő eleme. A mennyezeteket stukkók díszítik.
Az épületet kontyolt – összetett – nyeregtető fedi, míves barokk padlás - szellőzőkkel, melyek süvegfejezetűek, és felettük csúcsdíszítmény látható. A tetőzetet még külön önlemezből készült csúcsíves díszítmények ékesítik. Parkja példásan rendezett." [263]

Miskolczy Imre a karrierjét az 1893-i kolerajárvány elleni tevékenységével alapozta meg, amikor tizenegy vármegyében – miniszteri biztosként – sikeresen irányította a járvány elleni küzdelmet. Munkájáért a megyék és a minisztérium részéről is számos elismerésben volt része, és a Belügyminisztérium közegészségügyi főfelügyelővé nevezte ki. Itt dolgozott osztálytanácsosi beosztásban egészen a nyugdíjba vonulásáig.

Miskolczy politikai ambíciókat is táplált, ezért 1906-ban túladott a kastélyán és az uradalmon, és a fővárosba költözött. Az 1910. évi általános választáson a *Nemzeti Munkapárt* programjával a tatai kerületben megválasztották országgyűlési képviselőnek. Az országgyűlésben a földművelési bizottság tagjaként tevékenykedett.

Vönöcköt a *Miskolczy*-család nem tudta feledni, rendszeresen hazajártak pihenni a régi *Boda*-házba.

---

[263] *Horváth Ferencné* iskolaigazgató: Emléklapok a vönöcki iskola életéből, 2003÷2005

*Miskolczy*éknak két gyermeke született:

- *Imre* (1878. 02. 16. ÷ 1968. 09. 12.)	- *József* (1887. 10. 02. ÷ ?)
- felesége: *Szodoray Eszter*	- felesége: *Nadányi Karolina*
- gyermekei: ---	- *László* és *Erzsébet*

129. ábra A *Miskolczy*-címer, részlet a *mezőtelegdi Miskolczy*-család családfájáról

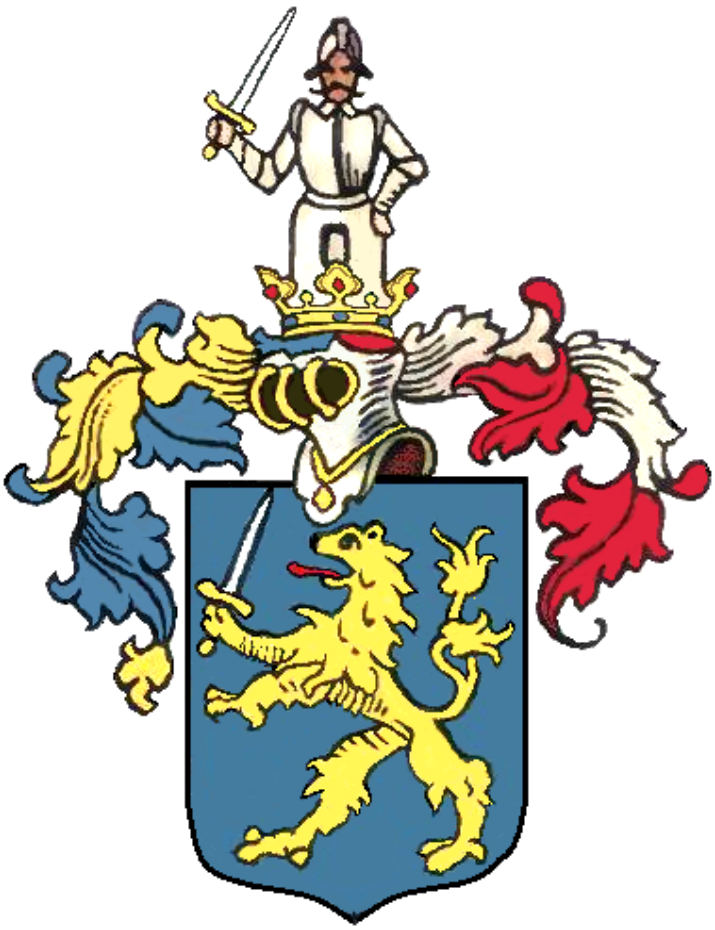

130. ábra A *puszta-rádóci Boda*-család címere

131. ábra A kastély és parkja - korabeli postai levelezőlapon [264]

[264] *Kőszegfalviné Pajor Klára* képeslapgyűjteménye, Szombathely

Dr. Miskolczy Imre 1923-ban Budapesten hunyt el.
Feleségével együtt Vönöckön, a *Boda*-kriptában nyertek végső nyugodalmat.

132. ábra *Boda*-kripta, Vönöck [265]

A márványtáblán csak a korábbi *Boda*-ősök neve olvasható, az itt nyugvó *Miskolczy*-házaspár neve nincs felvésve!

- <u>PFEIFFER-korszak:</u>

A *Miskolczy*-kastélyt és a birtokot 1907-ben egy módos soproni polgár, *szőlősi Pfeiffer Ottó* vásárolta meg.

A *Pfeiffer*–család a csehországi Waidhofenből származott, és *Pfeiffer Mátyás* róm. kat. vallású sertéskereskedő 1805. 04.15-én nyert polgárjogot Sopronban. (Nemességüket – *szőlősi* előnévvel – *I.Ferenc Józsefe*től kapták.) Fiai közül *Lipót*, és *Mátyás* állatkereskedőkként apjuk nyomdokát követték, míg az ügyvédként tevékenykedő *Péter*t 1848-ban Sopron szabad királyi város polgármesterévé választották!

A *Pfeiffer*-család a magyarországi sertéskereskedelemben meghatározó szerepet játszott. A család egy-egy tagja Bécsben, Győrben, Orlovnyikban (Horvátország) és Sopronban székelt, és családi vállalkozásban működtek. A soproni *Pfeiffer Lipót* volt a legjelentősebb láncszem a nyugatra irányuló

[265] *Riczinger János* fotója

sertéskereskedelemben. A hajdani *Miskolczy*-birtokon is tömeges sertéshízlalással, valamint takarmány termesztéssel foglalkoztak.
Nem tudjuk, hogy miért éppen Vönöcköt választották ki, mindenesetre akkor a falu előnyös helyzettel bírt: a Fertővidéki HÉV vasútállomásaként kapcsolatban állt a GYESEV és a MÁV vonalával, azaz innen vonaton elérhető volt Budapest, valamint Bécsen át Nyugat-Európa piacai, de Celldömölk is, ahol Vas vármegye gabonakereskedelme zajlott. /Lehet, hogy családi kapcsolat állt a háttérben, mert az anyakönyvből tudomásunk van róla, hogy a vönöcki *Guoth Gábor* földbirtokos úrnak a soproni *szőlősi Pfeiffer Erzsébet* volt a felesége./
Egészen az 1930-as évek végéig gazdálkodtak itt, amikor a túladtak a kastélyon és az uradalmon. (Sajnos az eladás időpontját nem ismerjük, mivel a II. világháború során Celldömölkön a Telekkönyvi Hivatal teljes iratanyaga megsemmisült. Az eladás okáról meg a Soproni Levéltárban található *Pfeiffer*-iratok nem szólnak.)

- <u>KARÁTSONY-korszak:</u>

Az új gazda *vitéz hodosi Karátsony László* (1894÷1951) vezérőrnagy.

Karátsony László a hajdani Pozsony megyei – napjainkban is virágzó – *Árpád*-kori nemesi családból származott, ősei 1287-ben nyertek donációt Hodosra! [266]

Születési helye Nagypeszek, édesanyja neve *miskolczi Bodnár Sarolta.*
1932-ben nősült, felesége *bocsári Mocsáry Janka.* Házasságukból két leánygyermek született.

Katonai pályáját 1915-ben Szombathelyen, tábori tüzér hadnagyként kezdte, majd

- katona-diplomataként 1938-tól 1942-ig a párizsi, berni, és a madridi katonai attasé hivatalát látta el, vezérkari ezredesi rangban;
- 1942 decemberétől 1943 augusztusáig a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöksége 2. osztály vezető helyettese, vezérkari ezredes rangban;
- 1943 augusztusától 1944 júliusáig a Honvédelmi Minisztérium III. Csoportfőnökének a helyettese;
- 1944. augusztus 1-jével kinevezték a m. kir. 6. honvéd gyaloghadosztály parancsnokává;

-1944. december 1-jével a kinevezték a m. kir. 16. honvéd gyaloghadosztály parancsnokává - előléptetve vezérőrnaggyá – ezzel a tábornoki kar tagja lett;
*vitéz hodosi Karátsony László*t katonai pályafutása során a következő rendjelekkel, érdemjelekkel, és díszjelekkel tüntették ki:

[266] Hodos község jelenleg Szlovákiához tartozik.

133. ábra *hodosi Karátsony László* tábornok családjának ősi nemesi címere

A német hadvezetés 1945. január 18-án kelt rendeletére, az 1. német páncélos hadsereget, és az 1.) magyar hadsereg maradványainak nagy részét, a 24. és a 16. gyaloghadosztályt, valamint az 5. tartalékhadosztályt – több, mint 160'000 embert – a Cseh-Morva Protektorátus területére vonták visszsza, azzal a szándékkal, hogy ott feltöltsék az emberállományt és pótolják a fegyverzetet.

Az 1.) magyar hadsereg parancsnoksága, *László Dezső* vezérezredes, *hadseregparancsnokkal* az élen, 1945 márciusában – csapataikat magukra hagyva – vonaton Szlovákiából Hévízre menekült, onnan pedig április első napjaiban Ausztriába, hogy önös érdekből angol fogságba kerülhessenek!

Az 1.) magyar hadsereg Szlovákiában és Morvaországban maradt erőinek vezetését "*megbízott-hadseregparancsnokként*" – mint rangidős tiszt – *vitéz hodosi Karácsony László* látta el, és ő tárgyalt a szovjetekkel a megadásról. Mielőtt szovjet hadifogságba kerültek volna, *hodosi Karátsony László* vezérőrnagy végrehajtotta azt a cselekedetét, amivel méltán beírta nevét a magyar hadtörténelembe:

<u>*Dr. Balogh István* tábori főlelkész szóbeli visszaemlékezése:</u>
(Részlet *Frigyesy Ágnes* újságíró 2010-ben felvett, 71 oldalas jegyzeteiből)

„Mi, százhatvanezer magyar katona, 1945-ben egy nappal később tettük le a fegyvert Prága és Olmütz között, mint a német hadsereg. A németek megüzenték nekünk, hogy május 8-án 2 órakor leteszik a fegyvert, ehhez tartsuk magunkat.
Nekünk azonban tizenegyezer lány és asszony volt a pártfogásunkban! Kárpátaljáról, Észak-Magyarországról, Sátoraljaújhelyről, Felvidékről menekültek a hadsereggel együtt. Mindig 2÷300 kilométerre voltak a fronttól, és magyar katonai ellátásban, ruházatban részesültek. A férfiak közül, aki akarta, egyenruhát kapott a hadseregtől.
Én akkor tábori főlelkész voltam, századosi rangban.
Hadseregparancsnokunk, [267] *- a később kivégzett Karácsonyi László tábornok — azt mondta, hogy*
a tizenegyezer polgári személyt nem lehet az oroszok prédájára adni!

Mert ahova az oroszok betették a lábukat, egyetlen nő sem maradt előttük biztonságban.

A fegyverletétel előtt mind a tizenegyezer polgári személyt repülőgéppel az amerikai zónába szöktettük. Az amerikaiak óriási repülőgépeket küldtek mentésükre. Vitték, vitték a nőket, de a fegyverletétel után egy nap késéssel értek a végére.
Ezért kellett még egy nappal tovább harcolnunk az oroszok ellen!
Az amerikaiak három példányban adtak pontos névsort azokról, akiket átvettek tőlünk.
A nők legtöbbje kint maradt, férjhez ment, az asszonyok később hazajöttek. Akadt néhány tiszt, aki nem engedte el feleségét a repülőgépekkel. Ezek a szerencsétlenek nem élték túl az orosz erőszakot!"

/Alulírott *Dr. Balogh István*, róm. Kat. lelkész, születtem Sárospatakon, sz. **1917.** július 3-án, anyám neve *Trócsányi Erzsébet*, jelenlegi lakhelyem Salgótarján, Rákóczi út 178./

---

[267] Acting General Officer Commanding 1st. Army

Közben érthetetlen módon, az 1.) magyar hadsereg teljes iratanyaga eltűnt, és a mai napig nem került elő! Egy "*cipős dobozt*" sem töltenek ki a MOL-ban őrzött, fennmaradt iratok.
Nem valószínű, hogy sikerült tökéletes módon megsemmisíteni a hatalmas irathalmazt: elrejtve lappang-e valahol, vagy valamelyik győztes hatalom kezébe került-e, máig nem tudni.
Sajnos így *Dr. Balogh István* főlelkész visszaemlékezésében említett amerikai mentőakciót nem lehet dokumentumokkal igazolni, a megmentettek névsora ismeretlen.

Az 1.) magyar hadsereg teljes állománya – a 24. gyaloghadosztály kivételével – 1945 április 9-én megadta magát, és szovjet hadifogságba került.

Vitéz hodosi Karácsony László v. vezérőrnagy több, hajdani *horthysta*-tábornok társával együtt a *Rákos*i-korszak koncepciós pereinek áldozata lett.
A Budapesti Katonai Törvényszék 1951. május 11-én adatkiadás (kémkedés) koholt vádjával halálra ítélte. Budapesten végezték ki 1951. október 2-án.

Élt 57 évet, nyugodjon békével!

134. ábra *bocsári Mocsáry* család címere

A *hodosi Karácsony* család Vönöckön jeles emléket hagyott maga után:

135. ábra *"Krisztust megfosztják ruháitól"*- ismeretlen festő műve

Karátsony Lászlóné a háborús évek alatt az ágostai evangélikus templomnak ajándékozott egy nívós, régi olajfestményt, amit még a férje hozott az 1937-es Világkiállításról, Párizsból. Alkotója külföldi, ismeretlen festőművész. Jelenleg oltárképként díszíti az evangélikus templomot.

A „*Miskolczy*”-kastélyt 1945-ben a nyugatra tartó szovjet csapatok feldúlták, majd a teljes berendezését a lakosság egyes elemei széthordták.

A kastélyt az állam lefoglalta, és benne 55 éven át, egészen 2009-ig állami általános iskola működött: pl. 1966-ban 12 pedagógus oktatott 8 osztályteremben 229 gyermeket.

Manapság a *Miskolczy*-kastély szállodaként várja a vendégeit. Az épület műemléki védettséget élvez.

43 KEMENESALJA NYELVE

„Vasvármegye magyar lakossága, nyelve után ítélve, határozottan olyan néptörzs maradványa, mely a honfoglaláskor települt itt meg, és századokon át kemény állhatatossággal megőrizte nyelve sajátságait. …Nyelvéhez való szívós ragaszkodása, melyet az iskolai egyszabásúság sem gyöngíthetett, a leghatározottabb az összes dunántúli csoportok között. Sajátosságához való ragaszkodása átháramlik az urakra is, a kiknek pedig lenne módjuk annak elhagyására a hosszabb iskolázás által.”

olvashatjuk az 1898-ban írt „Vas vármegye” (42) kötetben, és ez a megállapítás napjainkban is érvényes!
A vasi embert azonnal elárulja a jellegzetes, zamatos vasi tájszólása.
A „*nyugati nyelvjárás*”-t Győr, Sopron, Vas és Zala megyékben hallhatjuk, egymástól kisebb-nagyobb eltérésekkel.
Néhány általános jellemző:

- csak ez a nyelvjárás nem ismeri az „**ly”**-t: ekkor„ **j** ” hang helyett – szabály nélkül, született érzékkel – „**l**”–et mond: *királi, Károl, heles, millen, illen, ollan, foló, góla*, stb..
- az „**e**” – hangnak szigorúan elkülönülve, nyitott „**e**”, és zárt „**ë**” hangalakja él: pl. az „**embër**” szóban kétféle hangot ejt (*feketë, kezë, kípë, këttő*)

Dr.Beke Ödön [268] nyelvész 1906-os gyűjtőútján figyelt fel arra, hogy Kemenesaljának a nyugati nyelvjáráson belül külön tájnyelve van!
Egyrészt mások a hangtani, és nyelvtani jellegzetességek, másrészt pedig saját tájszavai vannak, amiket csak ezekben a falvakban értenek meg!

A térképre nézve sejthetjük ennek a jelenségnek az okát: a kemenesaljai falvak a Marcal és a Rába folyók által alkotott „zsákban”, meglehetős el-

[268] Részletek *Dr. Beke Ödön* nyelvészeti tanulmányából, 1906, Budapest

zártságban éltek a vármegye többi lakosától. (Ha figyelembe vesszük, mennyire más volt az öltözködés, és az étkezési kultúra ezekben a falvakban, akkor valószínűsíthetjük, hogy eleve más eredetű etnikum népesítette be Kemenesalját.)

Itt most a gyűjtemény nagyon régi eredetű szóösszetételeket tartalmazó mondataiból közlünk néhányat:

- Soha ëttem aszt íletëmbe. Én nëm mënek tájíktyokra is soha. Öt hétig sohasë is két fő. Soha veti szëmire. Senki tudott rá szónyi sëmmics csë. Én soha së is láttom, hugyan kepínek.
- Ki köllöttem mënnyi. Én më́g itt őröznöm köllött. Az asszony otthon kő lënnyi. Annak tiszta kék lënnyi. Ëggyik mindig maga kő lënnyi. Vőfin kő lennyi.
- Kapállást csak nëm kapátá? Gazdálkodást nëm gazdákodunk. Látást láttom ölöget.
- Magam izs vótam abba a Sopronba kéccër-ë vaj háromszor. Az ősszé ollan huszan-ë vaj huszonöten vótak.
- Nem tom hor regűt, de íneklíst ínekűt. Mëgunyást nëm untam më́g.

A „*de*” kötőszó értelme itt érdekesen „*nem, hanem*”:

- Kaszányi van? De sargyut szënnyi. – Kecskédën vaj Kënyeribe van a halott? De Kecskédën.
- Kimënt bab szënnyi. Kimënt vacsora főznyi. Igën jó tűz raknyi. Kendër nyűnyi ment.
- Még legéínyű vannak, akkik tuggyák. A zisten panasznévű në vëgyë.
- Pápára vótak vásárro. Amoda keletkëzik ës sebës folóviz. Tënnap vótunk a doktorhoz.
- A szókint vótak nénnyeji hármon-nígyenn ëf faluba.
- Akki gyütt kocsi Bándrú, ah hozott haza. A Radóházi pusztán innej aki van, az a Vörözs-birtok.
- Në vessë më́g a kinámot!
- Behajtottuk ollan féligreformán a zajtót.
- Miháncs bánot van, minygyá rossz s szemëm.

Lakodalmi kurjantás:

- Ez az ucca szëglelet, beleménnyünk, ha lëhet!

Izelítően ennyit a régi beszédből!

A MELLÉKLET-ben megtalálható a TÁJSZÓ gyűjtemény.

Valójában ezt a nyelvészeti tanulmányt időben megelőzte *Sass János*: „Kemenesvidéki szólásmondások” [269] című, csupán megfigyelés alapján írt tudósítása:

- *Az eszédet kergeted?* – amikor valaki nem fér a bőrébe
- *Én ide ëgy garast tettem!* – mondják annak, aki más helyét foglalta el.

[269] Magyar Nyelvőr II. kötete, 1879. 129 p.

- *No, gyerëk, kifolik a csurkod*! – ijesztik meg a vérző kezü/lábu gyereket
- *Ennek a késnek Bécsben van a köszörüsö.* – mondják az életlen késre
- *Ennek a késnek Bécsben bot a bátyja.* – a tompa késre mondják
- *Van-é bolongyabb fia apádnak?* – ha a felelet „*van*", akkor „ *a többinek kevés esze lehët*" a folytatás
- *Na, Józsi, nem fázó?* – üdvözlésforma a „Jó reggelt!" helyett
- *ötön vëtte* – úgy lopta
- *Ferkó, mëgázó!* – felelet: *„Nëm mondom."* t.i., hogy nem ázom meg

Végül egy nagyon szellemes szólás-mondás:

„Nagyon magasiban van, de gyün még alásonba is!"

aminek az értelme, hogy *most nagyon magasan hordja az orrát, de lesz még alázatosabb is*. (Magasi és Alásony kemenesaljai falvak.)

44 VÖNÖCK HÍRES SZÜLÖTTEI

- Puszta-Rádóci Dr. BODA DEZSŐ

(Vönöck, 1863. május 9. - Máriabesnyő, 1918. június 22.)

Budapest rendőrfőkapitánya 1906÷1917-ig tartó években, a modern rendőrség megszervezője.
Vönöcki földbirtokos családból származó jogi végzettségű fiatalember a pályafutását 19 éves korában, 1882-ben kezdte a rendőrségnél.

1887-ben szerzett a Budapesti Tudományegyetemen államtudományi doktorátust. Néhány évi szolgálat után kapitány lett, majd a budapesti V. kerületi kapitányság vezetője. 1902-től a főkapitányság közigazgatási osztályát vezetve, 1904-ben rendőrtanácsossá nevezték ki.

1906 elején már főkapitány-helyettes, majd páratlanul rövid időn belül, március 3-án kinevezték Budapest főváros rendőrfőkapitányává.

136. ábra *Dr.Boda Dezső* rendőrfőkapitány

Ő volt a főváros első rendőrfőkapitánya, aki a ranglétra legalsó lépcsőjéről indulva foglalhatta el a főkapitányi széket.

Képességeinek elismeréseként az ún. „*darabont*”-kormány [270] bukása után a *király* és az új kormány is kiállt mellette, sőt *gr.Andrássy Gyula* belügyminiszter saját állását is *Boda Dezső* személyének maradásához kötötte!
Az erőskezű és kitűnő diplomáciai érzékkel rendelkező *Boda Dezső* 11 évi vezetése alatt felállíttatta az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalt, és nevéhez kötődik a *gyermekrendőrség* létrehozása is. Rendezte az *erkölcsrendészettel* kapcsolatos kérdéseket.

Felismerte, hogy a gépkocsik növekvő száma miatt a közlekedést szabályozni kell, és a nevéhez fűződnek az első általános közlekedési szabályok, így pl. a kötelező haladási irány kiadása, ami akkor még a „*balra hajts*” volt.

Javított a rendőri köztisztviselők, valamint a rendőrorvosok fizetésén, és az egyes fizetési osztályokat a korábbinál arányosabbá tette.
1908-ban megalapította a testület Bűnügyi Múzeumát.

1909-ben új, magyaros egyenruhát kapott a testület, amely szakmai szempontból is nagyot fejlődött ebben az időszakban.
Az alapvető reformok és újítások révén az ő időszakában érte el a budapesti államrendőrség a nyugat-európai színvonalat.
A kriminalizálódó Budapesten jelentősen emelkedett a nyomozások eredményessége: amíg az utolsó békeévben, 1907-ben 15’094, addig 1913-ban már 30’806 eredményesen befejezett nyomozást hajtott végre a rendőrség.

1912. május 23-án, a híres “*vérvörös csütörtökön*” részt vett azon a rendkívüli minisztertanácsi ülésen, amelyen az erőszakos fellépésről határoztak a százezres tömeg ellenében. Az utcai harcoknak két halottja, és 186 sebesültje lett, akik közül 56 fő életveszélyesen sérült meg. Ebben az esztendőben nem múlt el hónap anélkül, hogy ne folyt volna vér a pesti utcán. A társadalmi feszültségek gyakorta vezettek tüntetésekhez, és a hamarosan kitörő első világháború időszaka sem segítette elő a rend, és a biztonság megerősödését.

gr.Tisza István kormányának bukásával *Boda* főkapitányi széke is erősen megingott, és az 1917. június 27-i tüntetésen előfordult zavargások, és rendőri túlkapások miatt *Ugron Gábor* belügyminiszter az események másnapján felmentette állásából.

A három és fél évtizedig a rendőri testületet szolgáló *Boda Dezső* egy évvel sem élte túl leváltását.

Budapesten, a Kerepesi temetőben nyugszik.

/*Pintér István*: „Rendnek muszáj lenni…” Bp. 1973. 291 p.
A fővárosi rendőrség története 1914-ig). Bp. 1995. 578 p./

---

[270] *br.Fejérváry Géza* (1833÷1914) miniszterelnök előzőleg a királyi testőrség kapitánya, régiesen: „darabont” volt.

- *HALLER FRIGYES GÁBOR*

(Vönöck, 1898. július 22. – Budapest, 1954. november 7.)

137. ábra *Haller Frigyes Gábor*

A hazai fotótechnika és esztétika megteremtője.
Gépészmérnök, Budapesten a Magyar Radiátorgyár igazgatója.

1936-ban a *Fotóművészeti Hírek* szerkesztője, majd a *Fotóművészet* főszerkesztője;
1939-ben a magyar fotótechnikai és esztétikai oktatás főszervezője.
1945 után ő szervezte újjá a legnagyobb magyar fotóklubot (MADOME) és a fotóamatőr-életet.
A „*magyaros stílus*" egy hagyományos, elsősorban nemzeti kötődésű stílus, amely fogékony a technikai újdonságokra. Egyik erénye, hogy a már régóta megmerevedett *piktorialista* (festészetet utánzó) stílust váltotta fel. Bár 1925. és 1944. között igen nagy népszerűségre tett szert itthon és külföldön egyaránt, ma már nem túl ismert.
Magyaros stílusú fotóit a briliáns kidolgozás, a klasszikus fény-árnyék kompozíciók és az egyszerű, népéleti témák jellemzik. Olaszországban, Németországban és Erdélyben tett utazásain számos jelentős zsánerképet készített.

1929÷1940 között kiállított zsánerképeivel 19 magasabb kitüntetésben részesült.

- *Dr.TŐKE LÁSZLÓ*

(Vönöck, 1933. május 5.)

A Kémiai Tudományok doktora, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

138. ábra *Dr. Tőke László*

- Életpályája:

Nagyon szegény, 12 gyermekes vönöcki család kilencedik gyermekeként indult az életnek. Szülei: *Tőke Sándor* régi vönöcki család tagja, és *Berecz Mária* voltak.
Az evangélikus egyház tehetségmentési programja keretében vált lehetővé, hogy 1944-ben eljusson a soproni Evangélikus Líceumban, ahol ösztöndíjat nyert gimnáziumi tanulmányainak ingyenes elvégzésére. A világháborús események miatt azonban csak egy kis kitérővel tehette le érettségi vizsgáját.

1957-ben szerzett vegyészmérnöki diplomát a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Vegyészmérnöki Karán. Munkáját a Szerves kémiai tanszéken tanársegédként kezdte, és munkája eredményeként egyre magasabb fokozatokat ért el: adjunktusként, majd egyetemi docensként dolgozott, közben a kémiai laboratórium vezetője volt.

1968-ban védte meg a kémiai tudományok kandidátusi, majd 1974-ben az akadémiai doktori értekezését.
1975-ben pedig elnyerte az egyetemi tanári címet! 2003-tól pedig *emeritusz professzor*!
1986-tól 1991-ig a BME Szerves kémiai technológia tanszékének a vezetője. 1991-ben az MTA és a BME közös Szerves kémiai technológia tanszéki kutatócsoport vezetésével bízták meg.
Az MTA Szerves Kémiai Bizottságának tagjává választották, és 2002-ben a Szerves és Biomolekuláris Kémiai Bizottságának vezetésével bízták meg. Emellett az Elméleti Szerves Kémiai Munkabizottság, a Terpenoidkémiai és az Elemorganikus Munkabizottság, valamint az Alkaloidkémiai Munkabizottság tagjaként tevékenykedik.

1993-ban a **Magyar Tudományos Akadémia** levelező, 1998-ban pedig az **MTA** rendes tagjává választották!
Akadémiai tisztségei mellett az *International Council of Main Group Chemistry* –nek is a tagja.

- Munkássága:

Fő kutatási területe az alkaloidkémia, és a gyógyszerkémia. Több gyógyszer és növényvédő szer szintézise fűződik a nevéhez. (pl. *Cavinton*)
Jelentős a szerepe a gyógyszerkémia oktatásában: tankönyvet írt e tárgyban, valamint megalapozta a gyógyszerkémia új módszerek szerint történő oktatását.
Több mint ötven bejegyeztetett szabadalom fűződik nevéhez.
Közel kétszáz tudományos publikációja jelent meg, többségük angol nyelven.

- Elismerései:

- Állami Díj II. fokozat (1975) – A nagy hatású alkaloidák ipari gyártásra is alkalmas, mesterséges előállításáért. Megosztott díj Szabó Lajossal és Szántay Csabával.
- Kiváló feltaláló (1984, 1989)
- *Zemplén Géza*-fődíj (1990)
- *Jedlik Ányos*-díj (1998)

Dr.teol. Dr. phil. NAGY GYULA - VÖNÖCK KÖZSÉG DÍSZPOLGÁRA

(Pelsőc [271], Gömör megye - 1918. szeptember 22.)

A Magyarországi Evangélikus Egyház püspöke, egyetemi professzor és hittudós, a nemzetközi ökumenikus mozgalom jeles munkása. [272]

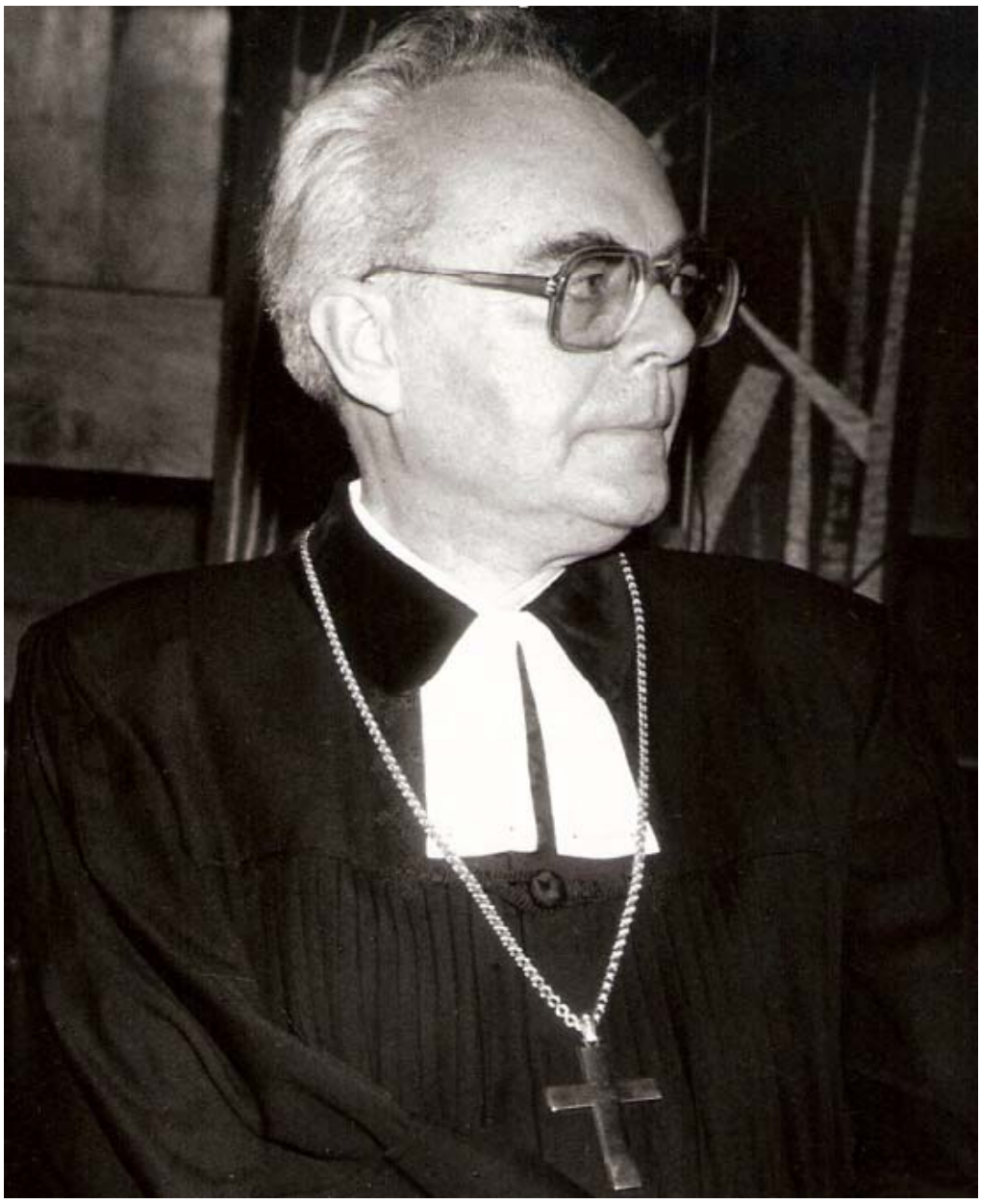

Életpályája:

Szülei: *Nagy Sándor* (188÷1956) és *Benkő Vilma* (1893÷1973) Vönöck község őshonos, hajdan kisnemesi családjaiból származtak.
Az első világháború végén, az újonnan alakult Szlovákiából kitelepítették a családot: egy vagonban hozhatták el az összes holmijaikat.

---

[271] Most Szlovákiához tartozik, Plešivec néven
[272] Fotó: *Vargyai Sándor* tulajdona, Vönöck

Teológiai tanulmányokat a pécsi *Erzsébet királyné* Tudományegyetem Sopronba kihelyezett Evangélikus Hittudományi Karán végez (1936÷1940). 1940-ben Sopronban szerzett lelkészi oklevelet, és itt szentelték lelkésszé.

1943-ig a berlini Collegium Hungaricum teológiai ösztöndíjasaként a *Friedrich Wilhelm* [273] Tudományegyetemen filozófiát tanult, és itt avatták bölcsészdoktorrá. Közben 1942÷43-ban a halle-wittenbergi *Martin Luther* Tudományegyetem Hittudományi Karán délkelet-európai egyháztörténetet ad elő. Ugyanitt a Magyar és Délkelet-európai Egyházismereti Kutatóállomás vezetője.

1943-ban Győrött, majd 1944-ben Sopronban segédlelkész. 1945-ben Pécsett vallástanár, és egyúttal a Tudományegyetem lelkésze.
1946-ban a soproni Evangélikus Hittudományi Karon teológiai doktorrá avatták.
1949-ben a győri Evangélikus Szeretetotthon és Diakonissza Anyaház igazgatólelkésze.
1950 és 1971 között, majd 1980÷1982-ben a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia [274] Rendszeres Teológiai Tanszékén a dogmatika, az etika, a filozófiatörténet, és az ökumenika rendes tanára, majd professzora, valamint az intézmény dékánja.

1971-től 1975-ig Genfben, a Lutheránus Világszövetség Tanulmányi Osztályán a felsőfokú teológiai képzés, és a nemzetközi ösztöndíjügyek titkára.
1975-ben az Európai Egyházak Konferenciája nagygyűlésén megválasztják az európai egyházszervezet első tanulmányi igazgatójának, és 1980-ig tölti be ezt a posztot.

1982-ben tér haza Genfből Budapestre, a Teológiai Akadémiára.
Az Északi Evangélikus Egyházkerület 1982-ben püspökévé választotta.
1987-től 1990 márciusáig a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetője, püspök-elnöke!

Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága, és a Lutheránus Világszövetség Végrehajtó Bizottságának 1987-től 1990-ig volt a tagja.

[273] Az egyetem 1949-től *Humbolt* nevet vette fel
[274] Evangélikus Hittudományi Egyetem (EHE)

45 AMIKET ROSSZUL TUDNAK RÓLUNK

Manapság tanúi lehetünk, hogy Vönöck történetével kapcsolatos félreértések, rossz adatok sorra ismétlődnek meg az újabb szerzőknél – ide értve az internetes oldalakat is. Gyakorlattá vált az „*ollózás*", azaz a kutatómunka helyett mások műveiből kritika nélkül átvesznek szövegeket, adatokat.

A következőkben szeretnénk igazságot tenni egy-két hamis hiedelemmel szemben:

-01 VÖNÖCK NÉVEREDETE:

A nyelvészetről már szóltunk, hogy nem egzakt tudomány, és rendkívül politika-függő. 1945 után szinte minden településnevet *szláv* eredetűnek találtak, de még *Osl* vezér nevét is!

Vönöck esetében egyszerűen nem voltak hajlandók tudomást venni a MOL-ban őrzött DL 600 jelzetű, eredeti oklevél létéről, ami a faluról a legkorábbi ismert anyag. Ez az oklevél **1265**-ben keletkezett – és **VONOZ**-ként szerepel benne a falu neve, amire aztán nem lehet ráfogni, hogy szláv eredetet!

-02 A VÖNÖCKI „FÖLDESÚR":

Vönöck község ismert története során már nagyon korán, a *Hunyadiak*-idején kúrialista nemesi faluvá vált, határát folyamatosan *köznemes lakói birtokolták,* később sem lett *földesura* a helységnek!

Ezt azért fontos tudatosítani, mert egyes írásokban megjelent *vönöcki földesúrként a Horvát*-család.
A „vétkes" *Vályi András*: *„Magyar Országnak leírása"*, 1799-ben kiadott 3. kötete (15):

> Vönôcz. Magyar falu Vas Várm. földes Urai Horvát, és több Urak, fekszik Sz. Mártonhoz nem meszsze, és annak filiája; földgye termékeny, legelôje, és fája van, szôleje termô.

Ezt a szöveget a későbbi szerzők félreértik, és *Fényes Elek* [275] is úgy értelmezi, hogy Vönöck falunak van földesura, mégpedig a *Horvát* -család! [276]
A rendi társadalomban valószínűleg szokatlan lehetett a nemesi falvak helyzete, hogy nincs kit megnevezni földesúrként!
/Fényes Elek a *„Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben"*; Pest, 1836./

Fényes ezt követően a *„Magyarország geographiai szótára"*; Pest,1851 (14) című könyvben már kijavította tévedését:

---

[275] *Fényes Elek* (1807÷1876) közgazdász, statisztikai és földrajzi író
[276] A *Horváth*-család egyike volt az egytelkes, taxa-fizető kisnemesi családoknak.

„Vönöczk, magyar f. Vas vgyében, ut.p. Kis-Czelhez északra 1 óra; 673 evang., 218 kath. lak.; ágostai anyaegyházzal.
Róna határa igen termékeny. Közbirtokosoké.”

Ugyancsak mértékadó mű *Csánki Dezső*:*„Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában”*; Bp., 1894 (12) című könyve, amiben helyesen ezt olvashatjuk:
„Veneczk. (Veniczk.) … Köznemesi birtok volt. ”

Ráadásul nem találni az okát, hogy miért lett a *Horváth*-család kiemelve, mivel ők valójában sohasem tartoztak a legtehetősebbek közé?

Sajnos nem mindenki használta forrásműként *Csánki*-t, és az egyébként olyan jeles alkotás, mint *Payr Sándor*: „*A dunántúli* evangélikus *egyházkerület története*”, I. kötetében még mindig a hibás adatot közli.
Ezzel nincs egyedül, a *„Vas vármegye”* (42) kötetben is tovább másolják a hibát.

-03 „ZUGI”-DŰLŐ:

Az *Árpád*-kori *Ugh* falu- az Ughy-család fészke Vönöck és Kemenesmagasi közötti határban, Vönöckhöz közelebb feküdt. A török-időkben teljesen elnéptelenedett: major, majd később puszta lett.

-04 „SÜTFEJ” - dűlő, és major:

A vönöcki „*Sütfej”* dűlő népetimológiával alakult helységnév.
A népetimológiás változások oka az átalakuláson átmenő szó – esetünkben egy *helységnév* – közszói értelmezhetőségének a megszűnése.
Másként fogalmazva: az eredeti helységnév – elveszítve etimológiai áttetszőségét, közszói vonatkoztathatóságát – motiválatlanná válik, s a beszélők újfajta motivációt, „értelmet” kívánnak számára kitalálni.
Népetimológiás átalakítás következtében ismét azonosíthatók lesznek a helynév lexikális elemei: *Séd/fej* > *Sűtfej/kút* kiegészüléssel.

- A *séd* = *víz* ősi magyar szó, a *séd-fej* pedig víznyerő helyet, forrást, eret, csermelyt, vagy patakocskát jelent. A vönöcki határnak ezen a részén túl magasan áll a talajvíz, ezért gyakran tört fel buzgárok formájában. A *séd fej* földrajzi elnevezés szerte az országban előfordul, legközelebb Szombathely melletti Sé községnél folyó *Aranypatak* mindkét oldalát hívják „*Sütfej*” dűlőknek, és de még Erdélyben is így használják pl. a hajdani Szolnok-Doboka vármegye ismertetőjében említik a *Koszorú-séd fejét*.
- A névváltoztatás valószínű oka az, hogy a kvarchomokból álló öntéstalaj egyáltalán nem tartja meg a nedvességet – átfut rajta a víz - ezért a forró homokban valósággal *megsül* a növényzet, azaz „*sülevényes, sülékeny*” a talaj. Így lett a *séd*-ből *sül*.

Az első kataszteri térkép [277] szerint a vönöcki határban, a Cinca-patak közelében találhatók a Napkeleti- és a Napnyugati „*Sitfej”* dűlők, amiket már a második kataszteri térképen „*Sütfej*” alakban írtak.

[277] Készült az 1857÷1860 közötti években.

A *Beke Ödön* is megemlíti nyelvészeti tanulmányában, hogy „*Sédfej”* dűlőnév a nép ajkán „*Sűtfej, Sitfej”* alakká torzult, és ő is találkozott a „sülevényes” szóval (1906).
Sajnos, mára már egyes térképeken is jogosítványt nyert ennek egy további torzítása, a „*Sültfej*” alak!

-05 *KISFALUDY KÁROLY* igaz története:

Kisfaludy Károly (1788÷1830) író, költő 1811÷1812-ben, közel két éven át élt Vönöckön, nővére, *Kisfaludy Terézia* [278] oltalmában.

Kisfaludy huszárként harcolt a *napóleoni*-háborúkban, ahol vitézségével többször kitüntette magát. Huszárkapitányként beleszeretett egy *pesti* leányba, *Heppler Katalinba* – aki egy hajdan dúsgazdag, de közben tönkrement - özvegyasszony leánya volt.
Feleségül kívánta venni a leányt, de erre édesapja kitagadással fenyegette.

Ekkor dacból felrúgott mindent, kilépett a hadseregből. Mivel rendszeres jövedelemmel nem rendelkezett, az italozás, és a kártya miatti adósságai már az elzüllés szélére juttatták.
Nővére, a nála jóval idősebb *Terézia - kisbarnaki Farkas Gábor* insurgens [279] kapitány neje - fogadta be, és nyújtott menedéket az öccsének. Nővérét a nagy korkülönbség, és az anyáskodó természete miatt, csipkelődve „*Trézsi mamának*” hívta – ezért hiszik egyesek, hogy a nagynénje volt.

A költő életének e nyugalmas időszakában, Vönöckön öntötte végleges formába "*A tatárok Magyarországon*" című színdarabját, amivel egyszerre országos sikert, és hírnevet ért el!
Ezután több színműve, és verse is közönségsikert aratott, neve közismertté vált, és nem maradt el az anyagi megbecsülés sem!
A reformkor irodalmi életének országos, fő szervezőjeként működött. Valósággal ontotta a műveket, amik sokszor társadalomkritikát is tartalmaztak. /Az irodalomtörténet mégis inkább a testvére, a ”*Himfy*” álnéven író *Kisfaludy Sándor* (1772÷1844) munkásságát értékeli többre./

A költőt másik szerelme, a *bécsi* szállásadójának leánya, a zsidó *Löffl Nina* a valláskülönbség miatt utasította el.

A mulatozó életet élő, pénzzel bánni nem tudó - ezért sokat nélkülöző költő szervezete korán legyengült, és viszonylag fiatalon elvitte a tüdővész.

“Trézsi mama” a halálán túl is gondoskodott szeretett öccséről: végrendeletében hagyományozott pénzből lehetett rendezni a bohém költő adósságait, és állni a temetési költségeket.

---

[278] Szülei, *Kisfaludy László* és *Niczky Klára* vásárolták össze hozományát: vönöcki földeket, és építették fel a kúriát
[279] Nem volt valóságos katonai rang: a francia-betörés idején, mint nemesi felkelő kapta.

139. ábra Magyar huszártiszt a napóleoni-háborúkból

<u>*Szülőföldem szép határa*</u>

Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
mindenkor csak feléd nézek.

Ha madár jön, tőle kérdem,
Virulsz-e még, szülőföldem?
Azt kérdezem a felhőktül,
Azt a susogó szellőktül.

De azok nem vigasztalnak,
Bús szívemmel árván hagynak:
Árván élek bús szívemmel,
Mint a fű, mely a sziklán kel.

Kisded hajlék, hol születtem,
hej, tőled be távol estem!
Távol estem, mint a levél,
Melyet elkap a forgószél.

Kisfaludy Károly 1828/29

46 FÖLDRAJZI NEVEK VÖNÖCK HATÁRÁBÓL:

Vas Megye Földrajzi Nevei, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága
Szombathely, 1982

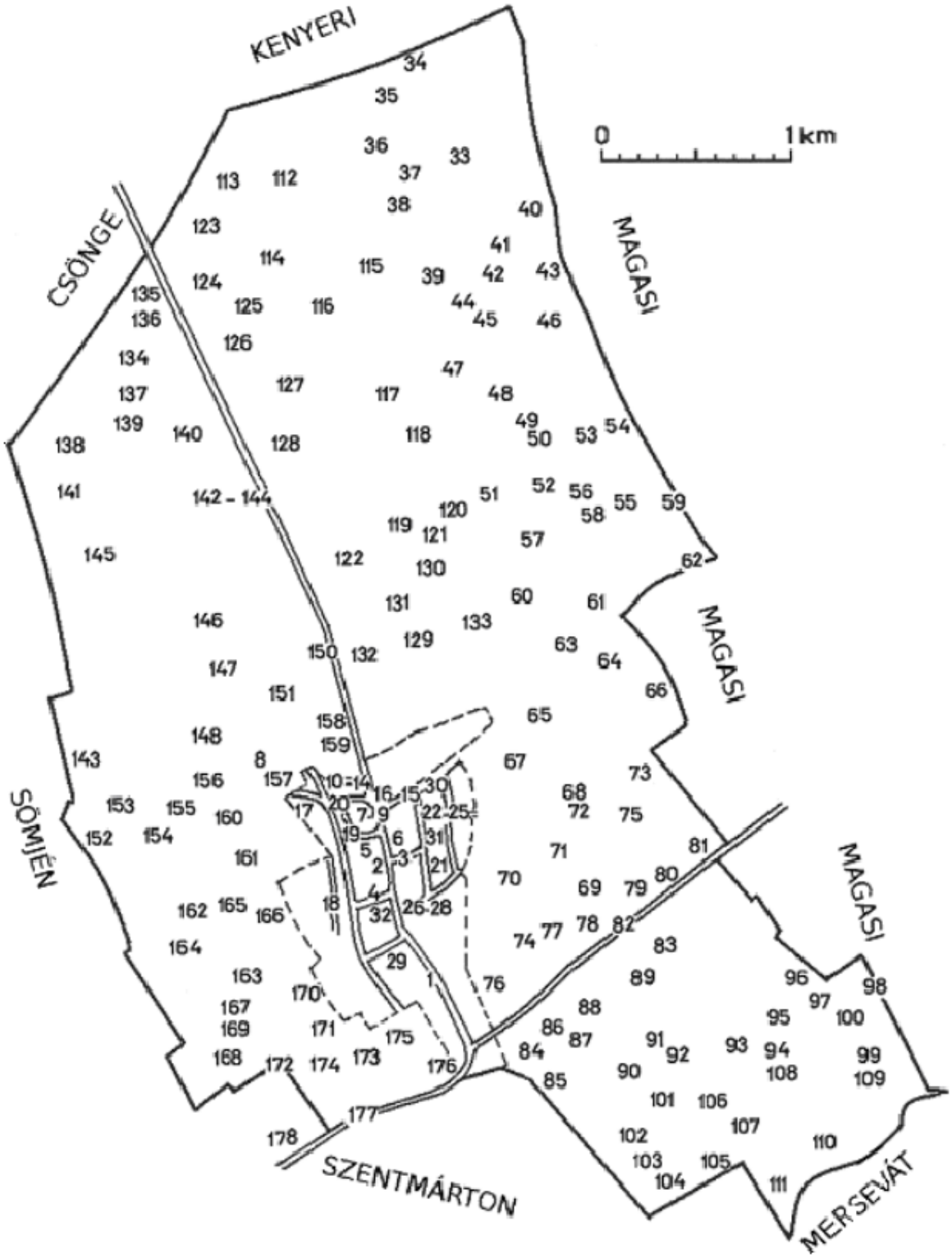

140. ábra Vönöcki határ [280]

[280] *Németh Zoltán* tanító gyűjtése nyomán

“Vönöckiesen” mondott helyneveink magyarázata:

-1: *Fő utca* : *Kosut utca* – „Kossuth Lajos“-utca
-2: *Katalikus templom* - Katolikus templom
-3: *Szerelëm köz* : *Gyalogut* : *Bóti átjáró ut*
-4: *Tölösi átjáró gyalogut* : *Orvosi rëndëlői gyalogut* – Tölgyesi gyalogút
-5: *Köz* : *Templom gyalogjáró köz* : *Dezső köz* – Szűk utca
-6: *Spissics-ház* : *Pissics-ház* : *Pissics-kastél* – Spissich-tulajdon
-7: *Boda-kastél* : *Kastél iskola* - Miskolczy-kastély, Általános iskola
-8: *Tornyos iskola* : *Katalikus iskola* – Róm.kat. felekezeti elemi iskola
-9: *Szobor* - Világháborús hősi emlékmű r.kat. felekezeti
-11: *Ëvangélikus temető* – Evangélikus temető
-12: *Kövecses utca* : *Harangláb utca* : *Tornyos iskola utca* - Róm.kat. iskola
-13: *Csigáskut* : *Kövecsesi-kut* - Közkút
-14: *Károli-kut* - Építtetőről elnevezett közkút
-15: Petőfi utca – „Petőfi Sándor“-utca
-16: *Sudaras kut* - Gémeskút
-17: *Templom utca* : *Ëvangélikus otthon utcája* - Evangélikus hősi emlékmű
-18: *Tölös* : *Ujtelep* – Tölgyfa erdő
-19: *Lukszus-major utca* : *Kastil utca* – a major építtetője Karácsony László
-20: *Jankó-kut* -Építtetőről elnevezett közkút
-21: *Kis utca* : *Fudbalpálla utca* : *Kutyaszorittó* – Szűk utca
-22: *Somogyi-kut* - Építtetőről elnevezett közkút
-23: *Nagy András-kut* : Építtetőről elnevezett közkút
-24: *Sógor utca* : Egy új utcában egyszerre építkezett két sógor
-25: *Faksz-házak* : *Nyögtelep* : *Kovács Jánosné utca* : FAKSZ-házak utcája
-26: *Borbél utca* : *Ërzsébët utca* : „Erzsébet királyné“-utca
-27: *Kovácsműhel elötti közkut* : Közkút
-28: *Kovácsműhel* : *Tüzoltószërtár* - Községi kovácsműhely, Tűzoltószertár
-29: *Faksz-házak* : *Godëna* : *Sáros utca* : (Pfeiffer) *Ottó utca* – FAKSZ-házak
-30: *Papp-kut* - Építtetőről elnevezett közkút
-31: *Fudballpálla* : *Fodballpálla* - Futballpálya
-32: *Kulturház* : *Könyvtár* – Művelődési Ház
-33: *Pejpër-cser* : *Fejfër-cser* – Pfeiffer-tulajdon
-34: Ciráki alatti ut - gr. Cziráky erdeje alatti út
-35: *Fürdős-cser* : *Ciráki alla* – gr.Cziráky erdeje alatti erdőrész
-36: *Almás álé* : *Cserësnyés álé* : *Diós álé* – Új telepítésű gyümölcsösök
-37: *Borzás-kuti-tábla*
-38: *Fejfër-tagi ut* –Pfeiffer-tulajdon
-39: *Holéci-tag* : *Fejfër-cser* : *Csikókerittis-tábla* – Előző tulajdonosok
-40: *Vadas-cser* : *Borzás-kuti-tábla* : *Fejfër-cser* : Pfeiffer-tulajdon
-41: *Cserësnyés álé* - Új telepítésű gyümölcsös
-42: *Öreg-agácis* : *Birkadöglesztő-tábla* : *Boda-tag* - Akácos, Boda-birtok
-43: *Fejfër-cser* : *Fejfër-tag* - Pfeiffer-birtok
-44: *Usztató-tó* : *Kerekes-tó* : *Cseri-major* : *Boda/Fejfër-major*
-45: *Göcseji-major alatti ut* : *Majori ut*
-46: *Fölső-cserës* : *Pissics-tag* - Spissich-birtok
-47: *Főső-cserësi ut* – A Cser határrészre vezető út
-48: *Középső-cser* : *Ósó-tábla : Pissics-cser* – Spissich-erdő

-49: *Ósó-cserësi ut* – A Cser alsó részére vezető út
-50: *Pissics-cser : Pissics-tag : Alsó-cseres* - Spissich-erdő
-51: *Pap-tag – Ev. lelkész földje* - Egyházi földbirtok
-52: *Szivás* - Szilvafás gyümölcsös
-53: *Tüskés* -
-54: *Gindli-tag : Szivás* - Tulajdonosról elnevezett/Szilvafás gyümölcsös
-55: *Keszei–uton fölüli-belső-irtás* – Irtásföldek a Cseren
-56: *Tüskési ut* -
-57: *Keszei-hegy* - Keszei falu felé
-58: Keszei-hegy - Gindli-tag – Keszei falu felé/ Tulajdonosról elnevezve
-59: *Magasi-szíl* – Magasi községgel közös határ
-60: *Fősó-Keszei-hegyi ut*
-61: *Keszei-irtás : Keszei-úton fölötti dülő*
-62: *Györfi-tag* - Tulajdonosról elnevezve
-63: *Keszei ut* – Keszeibe vezető út
-64: *Keszei-uton-aluli-düllő : Zug* -
-65: *Kocsi-tag* -
-66: *Dezső-tag : Dezső-major* – Dezső Kálmán birtoka
-67: *Keleti–kert alla* – a falutól **K**-re eső földek
-68: *Zugi ut* – hajdani „Ugh“ falu helyére vezető út
-69: *Sütfej : Fejfer-tag* – Pfeiffer-birtok a „Sütfej” dűlőben
-70*: Pesung* - Vasuti töltés alja „Beschung“
-71: Zugi uton alul – „Ug“-ra vivő út alatti földek
-72: *Szentgyörgy* - Török-korban kihalt falu helye
-73: *Bikaríti ut* – A község tenyészbikájának legelője
-74: *Bávánd : Pozdomáris* – Báván ősi dűlőnév
-75: *Fejfer-zug* – Pfeiffer-birtok Ug-dűlőnél
-76: *Faluvíg : Posta ház mögött* - Falu előtti-dűlő
-77: *Sütfej ut* – „Sitfej“-dülőhöz vezető tagút
-78: *Boda-tag : Sürü-kapu* – Tulajdonosról elnevezve
-79: *Cigán-rít* – Teknővájó cigányok hagyományos munkaterülete
-80: *Vizáro*k – Vízelvezető árok
-81: *Bikafőd* – apaállatok legeltetésére elkülönített rét
-82: *Magasi országut* – Kemenesmagasiba vezető országút
-83: *Sütfej : Szatyor-tag* – „Sitfej“ nevü dűlő
-84: *Vasut melletti ut* – Vasúti töltést
-85: *Pissics-tag : Állomás elött* – Vasútállomás előtti rész
-86: *Vizárok* - Vízelvezető árok
-87: *Majori ut*
-88: *Nyugati-Sütfej : Sütfej : Ujházak* – Nyugati Sitfej dűlő
-89: *Sütfej-major* – Sitfej-major
-90: *Nyugati-Sütfej : Homok alla* - Sitfej-dűlő, homokos talajú
-91: Marton-tagi ut - Tulajdonosról elnevezett birtokrész
-92: *Keleti-Sütfej : Sütfej* – Sitfej-dűlő
-93: *Villanyducok* - Villanyoszlopok
-94: *Marton-tag* - Tulajdonosról elnevezve
-95: *Szu-rít : Benkő-rít : Fejfer-rít* – Előző tulajdonosokról elnevezett rét
-96: *Boda-major : Fejfer-tag* - Tulajdonosokról elnevezett épület
-97: *Nagy Sándor-tag : Kuti-tábla* - Tulajdonosról elnevezett birtokrész
-98: *Sós-rít* – Tulajdonosról elnevezett rét

-99: *Sós-tag* - Tulajdonosról elnevezve
-100: *Boda-majori ut - Csordahajtó ut* –
-101: *Vizárok - Vizesárok* – Vízelvezető árok
-102: *Pissics-rít* - Tulajdonosról elnevezett rét
-103: *Pissics-morgó - Csuhitos-tag - Csuhis-morgó* –Szittyós mocsár
-104: *Rövid-nyilások* – Régi dűlőnevek
-105: *Cincai ut - Morgó ut* – Sással, náddal szegélyezett út
-106: *Vitman-tagi ut* – Tulajdonosról elnevezett út
-107: *Jankó-tag* - Tulajdonosról elnevezett birtokrész
-109: *Cincai ut* – Cinca patak melletti út
-110: *Cinca* – Cinca patak
-111: *Pap gödrö* - Tulajdonosra utaló
-112: *Pápóci uton nyugatról* -
-113: *Vitéz-tag - Proletár-cser* – "Nagyatádi-Szabó"-féle földosztáskor a vitézeknek és a szegényeknek juttatott föld
-114: *Proletár-cser - Horvát-cser* : u.a., mint az előző
-115: *Páli ut* - A róm. kat. zarándokok Páli községbe vezető útja
-116: *Gelegenyés - Páskom - Páskom-kuti düllő* – Galagonya bokrokkal benőtt bozótos
-117: *Gót-erdő föle* – Guóth-családra utal
-118: *Gót-cser - Gót-erdő - Gót-cser-erdő* –/Guoth-családra utalás
-120: *Major-tag* -
-121: *Hegy föli ut* – Vashegy feletti út
-122: *Kecskédi-uti-düllő* – Kecskéd falura vezető út
-123: *Boda-cser* - irtás
-124: *Kiss-cser* - Tulajdonosról elnevezett irtás
-125: *Zábrák-erdő - Ricinger-erdő* – Tulajdonosokról elnevezett erdő
-126: *Duda* -
-127: *Ciráki alatti ut* – gr.Cziráky erdeje melletti út
-128: *Ciráki uti-tag* – gr.Cziráky erdeje melletti föld
-129: *Vas-hegy - Gólafíszek* - ?
-130: *Hëgy föle* - Vas-hegy teteje
-131: *Öreg-hëgy -: Vas-hëgy* – Vas-hegy (gyepvasérc előfordulással)
-132: *Páskom* – Bozótos
-133: *Pagon - Pagony* – Ritkás erdő
-134: *Palkó-cser - Kecskédi-uton-nyugati-düllő*
-135: *Princës-cser* - Tulajdonosról elnevezett
-136: *Palkó-cser* - Tulajdonosról elnevezett irtás
-137: *Tompos-cser* - Tulajdonosról elnevezett irtás
-138: Mend*ő-tag - Méndöl-tag* - Mendel-család birtoka
-139: *Palkó-cseri ut - Harmadik-kigyósi ut* - Kígyós dűlőre vezető út
-140: *Dezső-cser* – Dezső Kálmán a tulaldonos
-141: *Fősö –kigyós* –Kígyós-dűlő része
-142: *Fősö-kigyósi-uti-düllő* -
-143: *Somogyi-cser - Prolëtár-cser* – Régi tulajdonos neve /Földosztás emléke irtásföld
-144: *Kënyeri ut - Kecskédi ut - Országut* – Kenyeribe, és Kecskédre vezető országút
-145: *Fő ut - Második-kigyósi ut* - Kígyós dülőre vezető út
-146: *Ósó-kigyós - Ósó-kigyósi ut* – Alsó út a Kigyós-dűlőbe.

-148: *Irtás - Kövecses* – Kavicsos talajú irtásföld
-149: *Sömgyéni-szíl - Jankó-cser* – Sömjéni határszél és hajdani birtokos
-150: *Fülöp-kerittís - Fülöp-tag* - Tulajdonosról elnevezve
-151: *Benkő-kerittís* - Tulajdonosról elnevezve
-152: *Fejfër-tag* - Pfeiffer-birtok
-153: *Hanga - Prolëtár-tag* -"Nagyatádi-Szabó"-féle földosztásból ered
-154: *Harangozó-vőgy - Tamóka-tag* – A harangozó földje /Tulajdonos neve

Rejtélyes régi földrajzi nevek:

Könyvünk elején szó volt arról, hogy a nyelvészet igen bizonytalan tudomány - ehhez tartva magam, inkább csak kérdéseket vetek fel a legrégebbi térképen olvasható, mára elfeledett dűlő-nevek esetében:

AKSZA:

Dűlő neve a határban, valamint a falu egyik részét is Kis-Akszának nevezték.
Aksza egy Ó- Testamentumi női alak, aki atyjától máshol lévő földeket kért, mint amiket hozományul kapott.[281]

BÁVÁND:

Ebben a dűlőben található a legjobb minőségű föld.
Iráni nyelvben ez a *tönkölybúza* [282] neve. Ismert, hogy a honfoglalóinkhoz csatlakozott iráni eredetű a *kálizokat* a nyugati határra telepítették, akik jellegzetes földművelő nép voltak.

GODENA

Rejtélyes értelmű földrajzi szó, ami különösebb kutatás nélkül a környékbeli falvakban is megtalálni. Viszont mindenhol más a jelentése: Nyárádon dűlő-név, Mezőlakon az egyik falurész viseli ezt a nevet, de így hívnak egy régi, tekerős kutat is, valamint Ozorán a Bitva patakon átvezető betonhídnak is ez a neve, stb..
A GODENA/GODAN szavak a *teuton* népek ősi nyelvében (ó-angol, ó-dán, és egyéb germán nyelvek) pogány istenséget jelentenek. Ezért van az, hogy az egész világon előfordul családnévként. (Encyclopedia Britannica)

KIRÁLYKÚT:

Hamis a legenda, miszerint a Cseren található kút *I.Ferenc József*ről kapta volna a nevét, aki innen szemlélte a K.u.K. csapatok hadgyakorlatát. Hadgyakorlatot valóban tartottak itt a király jelenlétében, de amint azt láthattuk az 1846-ban készült térképen, már korábban is így nevezték ezt a helyet!

REBELITS –rét:

Jelentése ismeretlen, egy biztos, hogyan nem családnévből ered.

---

[281] *Józsué* könyve 15, 18-19
[282] Triticum spelta -latin

47 VÖNÖCK POSTAI LEVELEZŐLAPOKON:

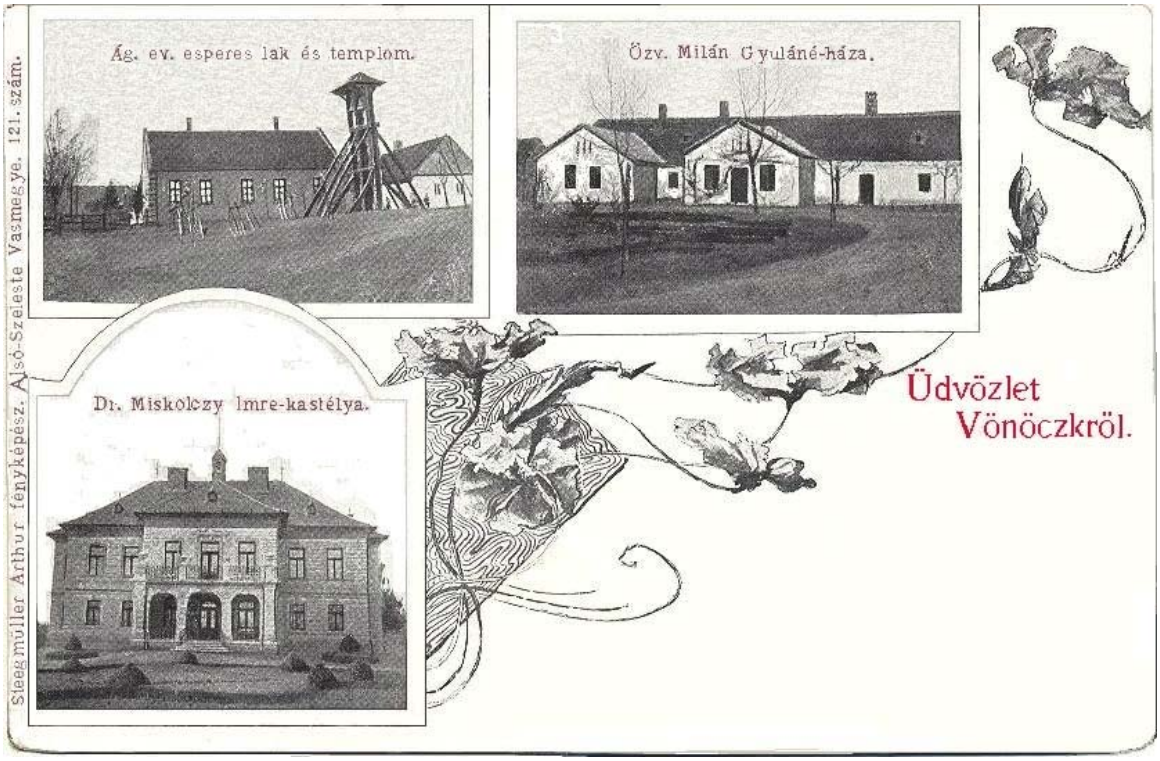

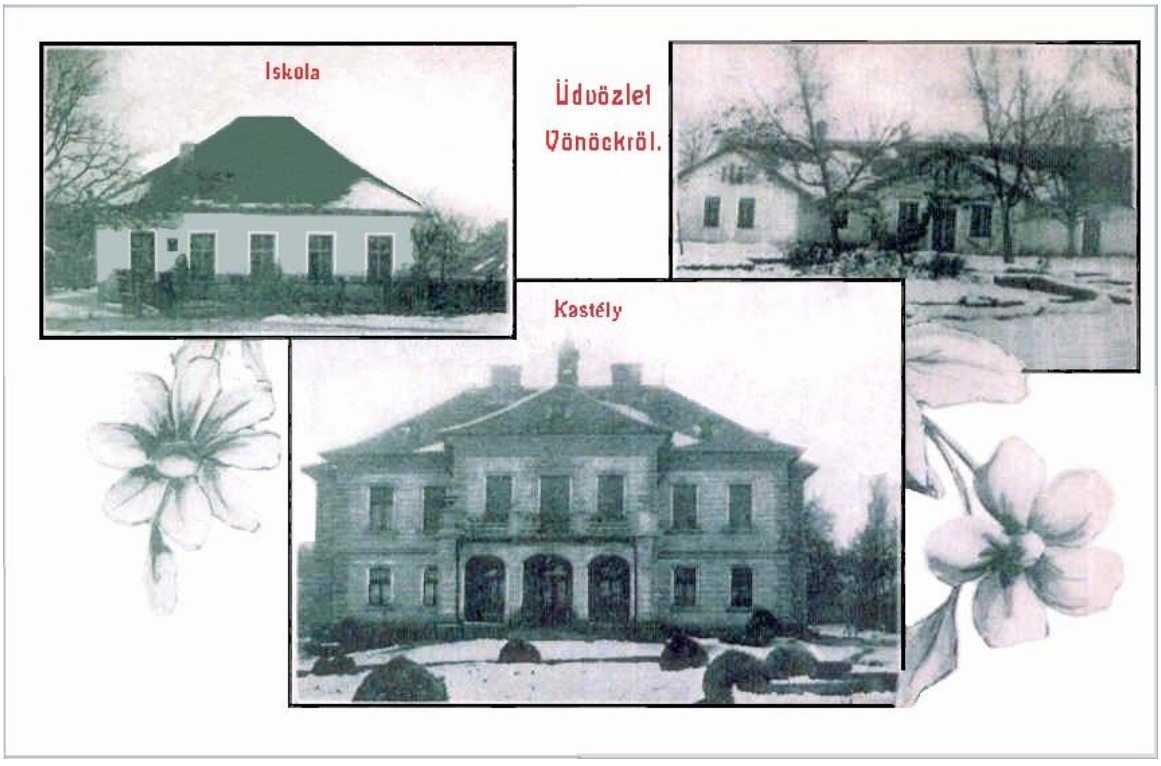

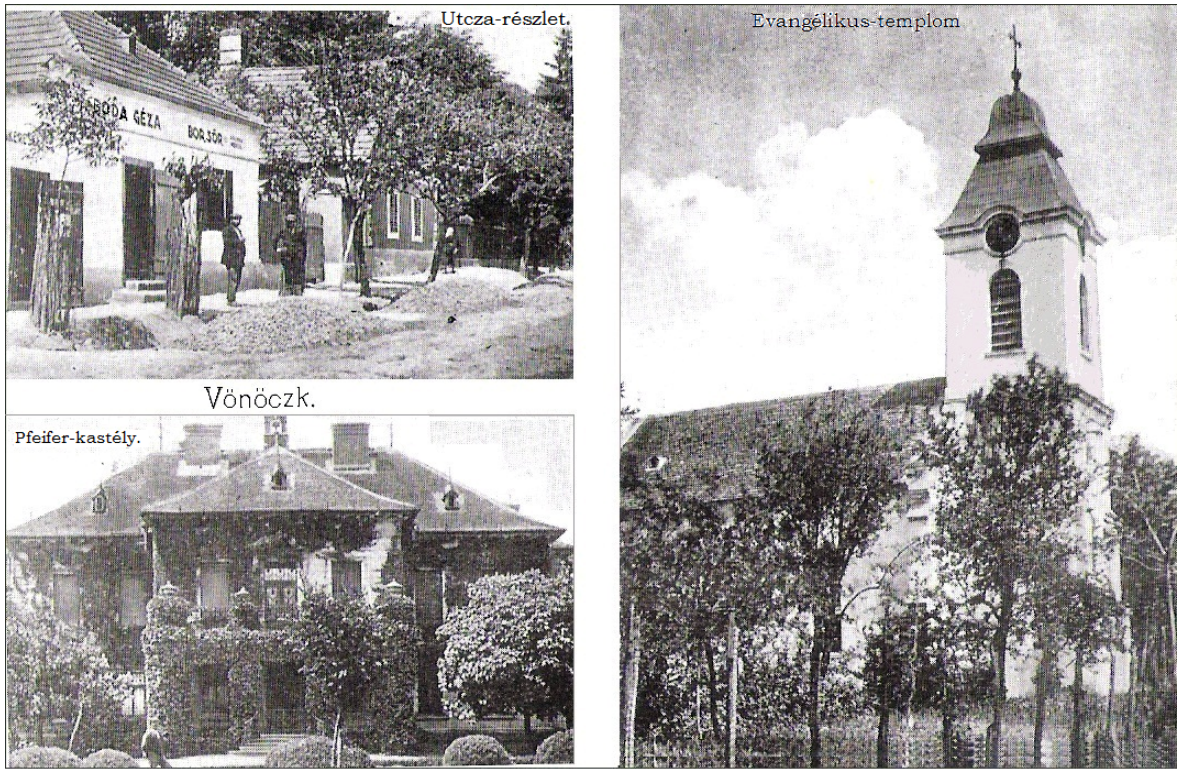

141. ábra Vönöck az 1960÷70-es években

48 HELYHATÓSÁGI ADATOK:

- Vönöck 1790÷1849 közt a kemenesaljai kerület kemenesi járásába tarto-zott.
- 1850÷1860 közt a kemenesaljai kerület felsőkemenesi járásában, és 1872 óta a celli, ill. a celldömölki járásba tartozott.
- 1872÷1950 közt körjegyzői székhely volt. A Vönöcki Körjegyzőséghez tartoztak Vönöck, Kemenesszentmárton és Mersevát községek.

Az I. világháború utáni trianoni határváltozások nem érintették Kemenesalját, ezért a közigazgatási rendszerben a *Horthy*-időkben nem történt változás. A falu életét a körjegyző, és két segédjegyző irányította.

Népességi adatok:

Vönöck lakosságának alakulása az egyházi vizitációkból, majd az állami népszámlálások alapján a következő módon alakult:

év	lélekszám	lakóházak száma
1697	288	-
1781	838	-
1787	1012	157
1828	954	153
1851	891	-
1857	1035	182
1869	1116	175
1880	1150	-
1890	1145	205
1900	1168	-
1910	1223	231
1929	1314	-
1930	1312	268
1932	1389	269
1941	1211	285
1949	1213	281
1960	1281	302
1970	1117	291
1960	1248	-
1995	901	-
1999	850	-

A falu lélekszáma a XVIII. század végétől 1930-ig lassan emelkedett, azóta lassan csökken. Jellemző Vönöck lélekszámának alakulására, hogy az 1869-i és az 1970-es létszám között csupán **1** fő eltérés van:

1869= 1’116 fő, 1970= 1’117 fő

142. ábra Jegyzőségi pecsétlenyomat

49
ZÁRSZÓ

Az ifjúság virágillatú tavasza már elillant, elment az égzengéses nyár, és a gyümölcsöktől terhes ősz is. Jön a tél, hóval, és feledéssel borítja agyunk barázdáit. Egyre kevesebben vagyunk, akik hallották és megfigyelték ezeket a mondákat, történeteket.
A mesélő sírja felett tölgyek, cserek, nyárfák zizegnek altató örök dallamot:

Egyszer volt, hol nem volt,
Volt egyszer egy ember!
De már ő is elment,
Soha többé nincsen.

Ha most nem mondom el, írom le, lehet, hogy már nem lesz, aki ezt megtegye.

A kivágott fát lehet pótolni, de az elfelejtett történet eltűnik, mint a tavaszi pára a rét felett!

/*Kiss Gáspár* tanár/

50 **Felhasznált írásos anyagok:**

01. Keresztelés I. (1699÷1737)- EEK

02. Keresztelés II. (1730÷1756)- EEK

03. Keresztelés III. (1757÷1776)- EEK

04. Keresztelés IV. (1777÷1806)- EEK

05. Esketések I. - EEK

06. Esketések II. (1766÷1787)- EEK

07. Halálozások I. - EEK

08. Halálozások II. - EEK

09. Vönöck község evangélikus anyakönyvei (1786-...), Vönöck

10. Vönöck község evangélikus anyakönyvei (...-1900), Vönöck

11. Beke Ödön, dr.: Kemenesalja nyelve; 1906.

12. Nemességi iratok- Vegyes nemesi iratok (1700÷1848) - VaML IV. 1. d

13. Úrbéri összeírások, Urbáriumok (1766÷1785) - VaML IV. 1. h.

14. Tanúvallomások (1631÷1847) - Acta Investigationes Nobilium - VaML IV. 1. kk.

15. Vas Vármegye Adószedőjének iratai; Taxatio Nobilium (1647÷1812) - VaML IV. 11. c.

16. Polgári perek - VaML IV. 12/c

17. Községek levéltárai- A Vönöcki Körjegyzőség iratai; Vönöck (1885÷1950) - VaML V.

18. Helytartótanácsi Levéltár-C30- Acta nobilium- Vas megye- Protocollum investigationis nobilium-339 - MOL

19. Helytartótanácsi Levéltár- C30- Acta nobilium- Vas megye- Documenta- F. 8.- MOL

20. Magyar Kancelláriai Levéltár- A23- Litterae Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici- 1746- Nr. 340.- MOL

21. Királyi Könyvek/Libri Regii (1527÷1918); Arcanum Adatbázis Kft., Bp., 2006. ISBN 978-963-7374-47-0; DVD-ROM

22. Baán Kálmán: Vas vármegye 1554. évi nemesi összeírása; Bp.1940. Magyar Családtör-téneti Szemle, V-X. sz.

23. Balogh Gyula: Vasvármegye Nemes Családjai; Szombathely, 1894 - II. bővített kiadás; Bp., 1901.

24. Schneider Miklós: Vas vármegye 1658. évi nemesi összeírása; Szombathely, 1943.

25. Schneider Miklós: Vas vármegye 1696. évi nemesi összeírása; Szombathely, 1943.

26. Schneider Miklós: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata; Szombathely, 1939.

27. Schneider Miklós: Vas vármegye 1726/27. évi nemességvizsgálata; Szombathely, 1940.

28. Schneider Miklós: Vas vármegye kétségtelen nemesei 1733-ban, Szombathely, 1940.

29. Schneider Miklós: Vas vármegye kétségtelen nemesei 1754-ben, Szombathely, 1939.

30. Schneider Miklós: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása; Szombathely, 1937.

31. Schneider Miklós: Vas vármegye nemesi összeírásai (1845); Szombathely, 1940.

32. Dr. Illéssy János: Az 1754/55. évi Országos Nemesi Összeírás; Bp.,

33. Vajay Sándor: Kemenesaljai nemes családok; Celldömölk, 1944, kézirat - BDMK, 943/V19/Hf128

34. Vajay Sándor: Kemenesalja monográfiája; Celldömölk, 1932, kézirat- BDMK, 943/V19/Hf127

35. Vajay Sándor: Adatok a dömölki apátság történetéből; kézirat- BDMK, 943/V19/Hf 129

36. Horváth Tibor Antal: Szombathely a XV-XVIII. században; Szombathely, 1993.

37. Kiss G. - Tóth E. - Zágorhidi Czigány B.: Sabaria - Szombathely története; Szombathely, 1998.

38. Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában; Bp., 1894.

39. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára; Pest, 1851.

40. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára; Bp., 1922.

41. Bárdosi János: Vas megye földrajzi nevei; Szombathely, 1982.

42. Dr. Borovszky Samu: Magyarország Vármegyéi és Városai: Vasvármegye; Bp., 1898.

43. Rosta Sándor- Bognár Sándor: Vönöck község története 1945-ig; Vönöck, 1970. kézirat

44. Fejérpataky László-Áldásy Antal: Magyar czímeres emlékek I÷III.; Bp., (1901÷1926)- BDMK, F454

45. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei (1200÷1869); Bp., 1923.

46. Áldásy Antal: Címertan; Bp., 1923.

47. Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein; Bp., 1987.

48. Kis István: Az utolsó nemesi felkelés, II. kötet; Bp., 1909.

49. Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek, Forrásgyüjremény I. k.; Sopron, 1910.

50. Varga Gyula: A vönöcki ágostai hitvallású evangélikus gyülekezet múltja és jelene; Kis-Cell, 1895.

51. Révész Imre: Egyháztörténelem; Debrecen, 1995.

52. Mesterházy Sándor: Kemenesmihályfa, Kemenessömjén, Sömjénmihályfa múltjából; kézirat- BDMK, 943/M56

53. Farkas Judit: Vönöcki riport; diplomamunka, kézirat - BDMK, Hf 275

54. Nagy László: A török világ végnapjai Magyarországon; Bp., 1986. Zrínyi Kiadó

55. Bartalan Antal: A magyarországi latinság szótára; Bp., 1901.

56. Zolnai Gyula: Magyar Oklevél Szótár; Bp., 1902.

57. Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár; Pest, 1862.

58. Nagy I.-Ráth K.-Véghely D.: Hazai Okmánytár; Győr, 1866.

59. Nagy I.-Stummer A.-Ráth K.-Véghely D.: Hazai Okmánytár; Győr,1867.

60. Nagy Imre szerk.: Anjoukori Okmánytár; Bp., 1878÷81.

61. Ila Bálint-Kovacsics József: Veszprém megye helytörténeti lexikona; Bp., 1964.

62. Maksay Ferenc szerk.: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén; Bp., 1990.

63. Tóth Árpád szerk.: A történelmi Magyarország városainak és községeinek címeres pecsétgyűjteménye (1898-1912); Bp., 1999.

64. Birkás Endre: Francia utazók Magyarországon; Szeged, 1948.

65. Tardy Lajos: Régi hírünk a világban; Bp., 1979.

66. Savanyú Józsi pöre - Pesti Hírlap, 1886. máj. 6.
Savanyú Józsi bűnpöre - Világkrónika, 1886. máj. 21. sz.

67. Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára; VaML XII. 1/d

68. Vönöczk község tagosítási birtokkönyve az 1846. évi állapot szerint; VaML V.K.83/77

69. Vönötzki határ térképe-1846; VaML XV. U738

70. Vönöck kateszteri térképe -1857; VaML XV.1/C K277

71. Schematizmus, a Szombathelyi Egyházmegye Névtára; Szhely., 1972.

72. Kammerer Ernő - L. Velics Antal: Magyarországi török kincstári defterek; Bp., 1886.

73. Stahl Ferenc: Vas megyei török hódoltság összeírása a XVII. sz. közepéről; Vasi Szemle, 1970. 2. sz.

74. Lindeck Pozza: Urkundenbuch des Burgenlandes; Wien-Köln-Graz, 1979.

75. Magassy Lajos: Curiális községek Kemenesalján; diplomamunka, kézirat, Pázmány Péter Tudományegyetem, 2002.

76. Hudi József: A dunántúlli nemesi községek statútumai a XVII-XIX. századból; Veszprém, 1999.

77. Vass Előd: Vas megyei helységek III. Murad szultán korabeli adóösszeírása 1574-1595. Vas megye múltjából 2.); Szombathely, 1982.

78. Bessenyei József: Verancsics-évkönyv; Bp., 1981.

79. Dr. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig; Bp., 1901.

80. Herényi István: A középkori Vas vármegye genealógiája; Bp., 1987.

81. Ölyvedi Vad Imre: Nemességi Könyv; Szeged, 1907.

82. Tóth Péter: Vas vármegye nemesi köz- és kisgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek regesztái - Vas megyei levéltári füzetek 5.

83. Benczik Gyula: Az 1710/1711. évi pestisjárvány Vas megyében; Vas Megyei Levéltári Füzetek 9. ; Szombathely, 2000.

84. Vas vármegye nemesi köz- és kisgyűlésének iratai: Apel commississarius jelentése. 1711. dec.1. -VaML

85. Sill Aba Ferenc: A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve; Szombathely

86. Smidelius Béla: Kemenesalja történetéről; Kemenesalja folyóirat, 1932. május 8.; július 10.; 1934. febr.18.

87. Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori Oklevéltár; Bp., 1994.

88. Fényes Elek: Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben; Pest, 1836.

89. Vályi András: Magyar Országnak leírása; Buda, 1799. – Arcanum-adatbázis

90. Lázár Jenő: A Sághegy-környéki hallstattkori tumulus sírokról; Archeológiai Értesítő, 1955. 36-42.o.

91. Canonica visitatio parochiae Szent-Mártoniensis; Szombathelyi Püspöki Levéltár

92. Balogh Gyula: Az 1809. évi insurrectio és francia megszállás Vasmegyében; Szhely, 1885.

93. Balogh Gyula: Vasvármegye honvédsége 1848÷1849-ben; Szhely, 1895.

94. Henkey Gyula: Vas megyei magyarok embertani képe:„Kapu"f.i.,1999. 11. évf. 8. sz.

95. Kiss Elemér: A Kemenesaljai Úttörő Termelőszövetkezet története; Szombathely, 1972.

96. Győrffy György: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza I÷IV.; Bp.,1963.

97. Várszegi Asztrik, Zombori István: Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustratia; Bp., 1985.

98. Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képekben; Bp.,1888. XIII. kötet, Szerk.: Rudolf trónörökös főherceg

99. Palatinus József: Békésvármegyei nemes családok története; Bp., 1909.

100. Belitzky János: Sopron Vármegye Története; Bp., 1938. I. kötet, 789÷790. p.

101. Edvi Illés Pál: Vas megyei Kronikák, azaz politikai emlékezetességek, kísérve utánírási jegyzetekkel 1848÷1849.; MTA Könyvtárának Kézirattára, „Tört. 4-r. 172 a-b" jelzet

102. Hermann Róbert: A 44. és 45. honvédzászlóaljak története; Vas megyei levéltári füzetek – 377÷401.o.; Szhely, 2000.

103. Hermann Róbert: Vidos József kormánybiztos jelentései (1848. október 16. – december 27.). In: Savaria: A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 22/1., Pars Historica : 1992-1995. Szombathely, 1995. (!1997). pp. 49-95.

104. Hermann Róbert: „... Tán a tavasz a durva tél után kellemetes leend". Vidos József levelei és jelentései 1848. február – szeptember. In: Vasi Szemle, 1998. 2. sz. pp. 141-160.

105. Hermann Róbert: Vidos József kormánybiztos jelentései (1848. október 16. – december 27.). In: Savaria : A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 22/1., Pars Historica : 1992-1995. Szombathely, 1995. (!1997). pp. 49-95.

106. F. Szabó Géza: Vas Vármegye és Szombathely megyei város általános ismertetője és címtára a 1931÷32. évre; Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete 1÷2. kötet

108. Dr. Prof. Raskó István, Szegedi Biológiai Központ Genetikai Intézet; Lovas Nemzet folyóirat: 2007. január

109. Kiss Gábor: Vas megye 10-12. századi sír- és kincsleletei. (Magyarország honfoglaláskori és kora Árpád-kori sírleletei 2.) Szombathely, 2000.

110. vitéz Doromby József: A volt cs. és kir. 83-as és 106-os gyalogezredek története és emlékkönyve; Budapest, 1934.

111. Sörös Pongrácz szerk.: A pannohalmi Szent-Benedek-Rend története. Az elenyészett bencés apátságok, Bp. 1912.; 12-B köt. 84p.

112. Némethy Endre: A kender termesztése és feldolgozása Kemenesalján; Néprajzi Értesítő, 1938. 204÷212 p.

113. Veress D. Csaba: Légi harctevékenység a Balaton térségében; A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16., Veszprém, 1982.

114. Ilon Gábor-Sümegi Pál-Bodor Elvíra: „Avas hegy környezetének története..."; Zalai Múzeum 15., 2006. 295. p.

51 RÖVIDÍTÉSEK:

- **ÁUO** = Árpádkori Új Okmánytár; *Wenzel Gusztáv*; Pest, 1862
- **AO** = Anjoukori Okmánytár; *Nagy Imre* szerk.; Bp., 1878 – 81
- **HO** = Hazai Okmánytár; *Nagy I.-Ráth K.-Véghely D.*; Győr, 1866
- **HO** = Hazai Okmánytár; *Nagy I.-Stummer A.-Ráth K.-Véghely D.*; Győr, 1867
- **ZSO** = Zsigmondkori Okmánytár; *Mályusz Elemér*
- **CDHEC** =Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ad civilis (*Fejér György*: Magyarország egyházi és világi okmánytára); Buda, 1829÷1844)
- **VKL** = Vasvári Káptalan Levéltára
- **UB** = Urkundenbuch des Burgenlandes; *H. Wagner - I.Lindeck-Pozza*; Wien-Köln-Graz, 1979

- **VaML** = Vas Megyei Levéltár, Szombathely
- **MOL** = Magyar Országos Levéltár, Budapest
- **DL** = Diplomatikai Levéltár
- **ML** = Múzeumi Levéltár
- **BDMK** = Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely

51

MELLÉKLET

Evangélikus keresztlevél:

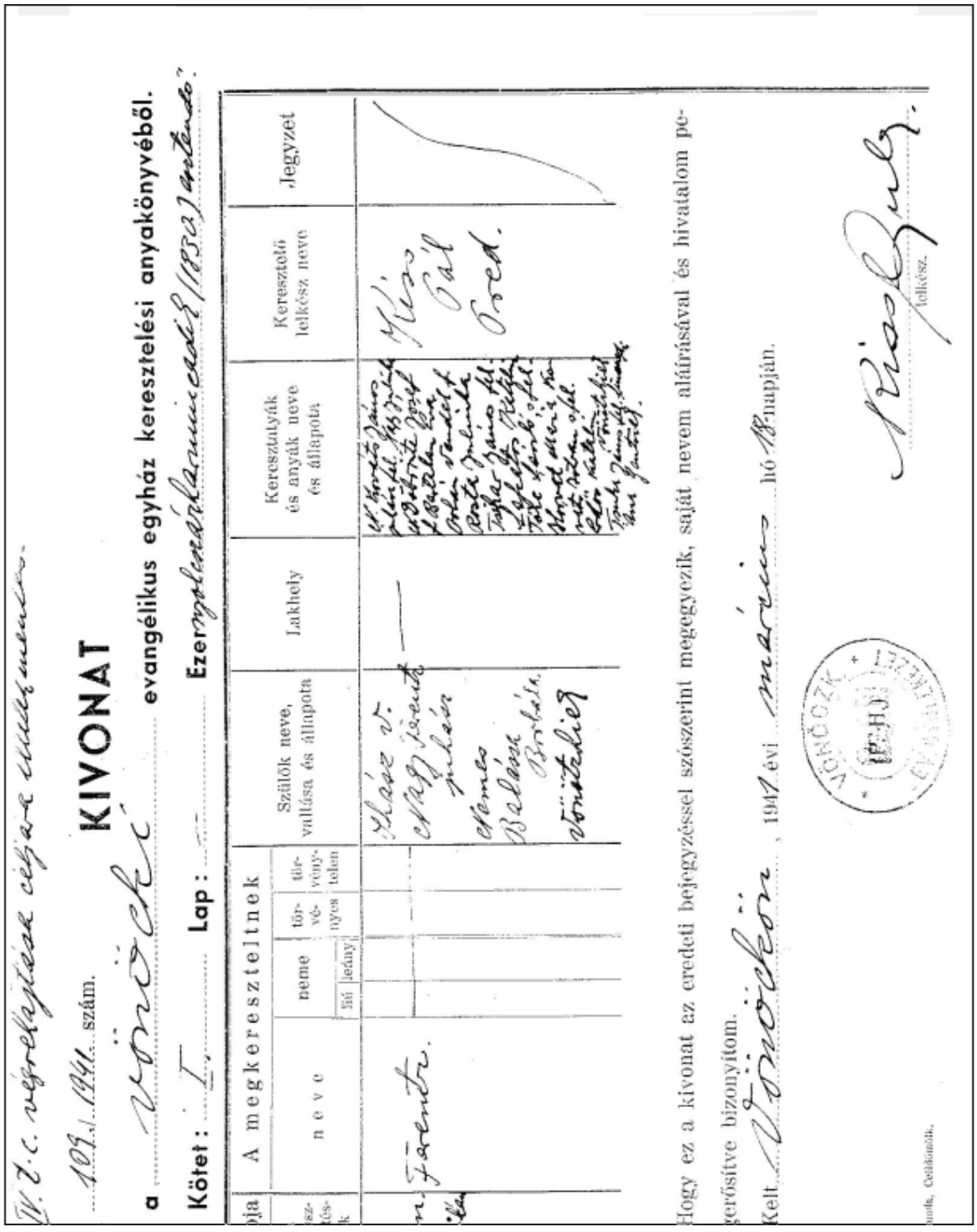

IV. t. c. végrehajtása céljára [illegible]

109. 1941. szám.

KIVONAT

a vönöcki evangélikus egyház keresztelési anyakönyvéből.

Kötet: I. Lap: Ezer [illegible] (1830) [illegible]

[illegible]ja	A megkereszteltnek neve	neme fiú	neme leány	törvényes	törvénytelen	Szülők neve, vallása és állapota	Lakhely	Keresztatyák és anyák neve és állapota	Keresztelő lelkész neve	Jegyzet
[illegible]	Ferentz					[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	

Hogy ez a kivonat az eredeti bejegyzéssel szószerint megegyezik, saját nevem aláírásával és hivatalom pe-

gerősítve bizonyítom.

Kelt Vönöckön, 1941 évi március hó 18 napján.

VÖNÖCZK. EV. KÖZÖSÉG. IP. HJ.

[illegible] lelkész.

143. ábra Tucatnyi keresztapa, keresztanya bejegyzése

(A *Szerző* egyik ősének keresztlevele.)

Nemesség-igazolás:

Részlet egy 1746-ban felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvből:
egyes vönöcki és magasi nemesek az értékeiknek, és irataiknak a rácok által történt elrablásáról tettek panaszt.

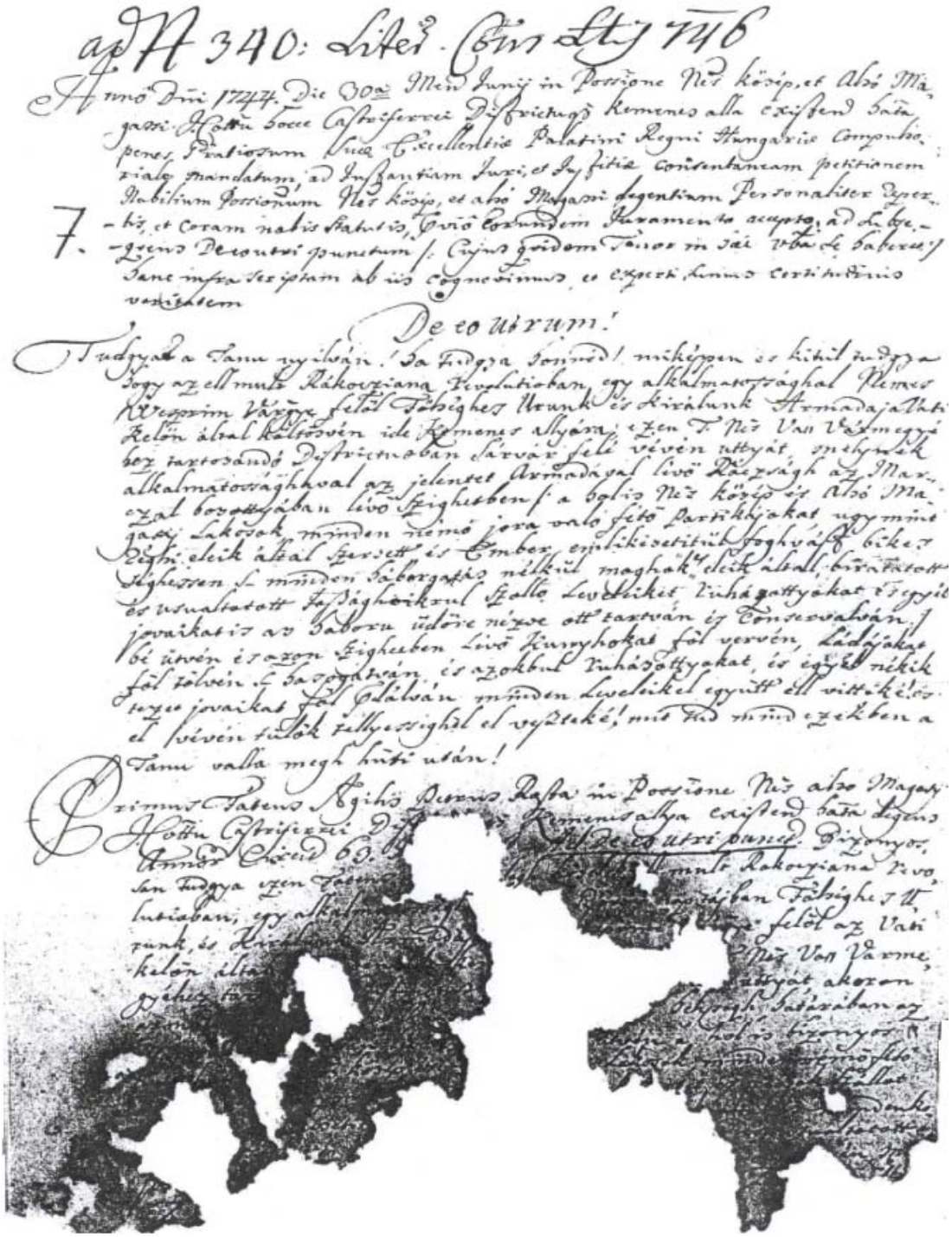

/Magyar Kancelláriai Levéltár-A23-Litterae Consilii Regii Locumentalic Hungarici 1746-N°340 (10. sz. melléklet)/

Egyes magyar nyelvű részek jól olvashatóak:

„hogy az ell mult Rákocziana revolutioban egy alkalmatossághal nemes Weszprim Vár'gye felől Fölséghes Urunk és Királunk Armadaja Vati kelőn által költözvén ide Kemenes allyára ezen T. Ne's Vass Vármegyéhez tartozandó Districtusban Sárvár felé vévén uttyát, melynek alkalmatossághával az jelentett Armadával lévő Ráczságh az Marczal bozottyában lévő Szighetben /: a holis Ne's Közép és Alsó Magassy lakosok minden némő jora való fitő portikájukat, ugy mint réghi eleik által szerzett és Ember emlikezetitül foghvást bikességhesen s minden háborgatás nélkül maghok és eleik által biratatott és unsualtatott joszághaikrul szolló leveleiket, ruházattyokat és egyéb jovaikat is az haboru üdüre nézve ott tartván és conservalván:/ bé ütvén és azon Szighetben lévő kunyhokat föl vervén, ládájokat föl törvén és hasogatván és azokbul ruházattyokat és egyéb nékik tezett jovaikat föl találván minden leveleikel együtt ell vitték és el vévén tülök tellyessighel el vesztek

TÁJSZÓ GYŰJTEMÉNY /*Dr. Beke Ödön*/:

SZEMÉLYEK	
bális	házaló ügynök
bërábër	kubikos
cémestër	egyházfi
csoszogó	leánykérő vőfély (*a csoszogót aj járto ki*)
físzëkfentő	utolsó gyerek
járkélló	bújdosó, jámborabb zsivány
kacatos	zsibárus
kënyeres	cseléd
körömfonó	állatorvos
motring	zsidó boltos
talátt embër	nem őslakos, bevándorló
RUHÁZAT	
kacabajkó, bajkó	blúz
këfëránc	blúz, vastagabb
röppencs, röpüllő	blúz, le nem kötött
tüledálló	blúz, le nem kötött
rütyü, rütyőke	blúz, nyári
tucigatya	szűk gatya
toppancs	bőrpapucs
ÉTELEK	
aszalík	aszalt gyümölcs
disznóláb	sonka
gëbula	pálinka
keszőce	lekvár, főzés közben
kókonnya	keménytojás
lampos	lépes méz, v. üres lép
mucóka	tejleves csipkedettel
peszmeg	elrontott tészta
ÁLLATOK	
fülmász	fülbemászó
hangyál	hangya
kágyelló	meztelen csiga
lombár	széles terpesztésű szarvú (*marha, szarvas*)
maca	csikó
szennyes	egyenetlen,szürkés szín (ló, szarvasmarha)
zërnaszőrü	világos, egérszürke színű (ló)

FŐNEVEK	
bogár	légy
bënga	száraz köhögés
cefet	ringyó
condora	rész (*ösmernyi kő mindën condoráját*)
csécs	kiütés (*csécshëlës :* himlőhelyes)
csököny	makacs (*igën nagy csököny van bennë*)
csoport	göröngy (*csoport só*)
dus	körtánc: gyertya körül, vagy üvegestáncként
ekcemonca	vacak
fóka	falka (disznó, juh)
föhin	homok
főszél	északi szél
gezemice	mindenféle gaz
gyel	jel (*gyellül*= jelöl)
győ	hónap
hajcühej	sürgés-forgás (*ollan hajcühejbe vót*)
hanzsík	zsombék
hibábo /vagyok/	bajom van
hí	padlás (*héba*=padlásra)
ihász	juhász
iszé	sík, szabad terület (*a ziszére kimënëk*)
kapacs	ganajhúzó csáklya
karé	kör (*karéba jáccottak*)
këlázli	pohár
kitalállás	találmány /*igën különös kitalállások aok*)
kukszél	déli szél
kup	kupac, halom
kű	villám (*lëütött kü)*
lajtërgya	létra
limbus	süppedékes, posványos hely
linkó	mocsaras hely
míhé	műhely
nádrofájás	gyomorgörcs (*ollan nádrázs vagyok*)
neveccsíg	nevetés (*maj mëgszakattunk neveccsígünkbe*)
perszót	sziporka, pernye hamu
pocák	otthagyott ételmaradék (*në pocákú*)
ragyaesső	napos időben esik az eső
rapottyáro ígëtt	tönkre égett (étel)
róta /ër róta eső/	rész (egy részre eső)

tuli	kiságy
zölömp	kerítésoszlop
zuzás	kukoricamorzsolás
zsombor	szakajtó
tuli	kiságy
zölömp	kerítésoszlop
zuzás	kukoricamorzsolás
zsombor	szakajtó
MELLÉKNEVEK	
baca	ostoba
banga	buta
bászli	gyáva
bélëbüszhött	válogatós, finnyás gyomrú
bincsókos	kinövéses, forradásos (kéz, láb)
bömci	nagyevő
csármo	bőbeszédű
csëdvás	semmirevaló
csipërtës /a lú/	lesántult állat
csőg-bog	sánta ember
csöpétés	cserjés
déványos	jó minőségű
döher	nehézkes, otromba
dorzanyós	mogorva
düddő	lusta, kövér
dulló	durcás gyerek
ëggyek vótak	egyetértettek
érdëkës	érdemes (*nëm érdëkës szënnyi*)
ergellős	házsártos
melles	erős ember
facsari	fösvény
fölösleges vót	igen nagy, rettenetes
foszlányos	rongyos
fosztorforma	rongyos
gabórgyás /üdő/	zivataros idő
gërnya(e)	sovány
gornyatt	bágyadt
győző	munkabíró ember (*mellen győző*)
csajvadík	csőcselék
haggyán /embër/	hanyag

hëgyës	hetyke, büszke
horhácsos	csomós fa
huzmi	kapzsi
iftyabb	ifjabb
ílës	kemény, erős
kajneszës	lármázó, goromba gyerek
kámpicsorodott	görbe növésű (fa, ember)
kamuti	alamuszi
kelebóla	rakoncátlan
kelehajdi	szeles (*ëf fejírníp*)
kehës-pihës	köhögős
kerekës	hibátlan (*Ságí legin gavallér, kerekës mind a tallér*)
keszefosza	hanyag
ketle-kotla	belebeszélő mások szavába
këtyóros /kalap/	betyáros (*mellen këtyóros kalaptya van*)
lampértos	nagyot halló
lüttyő	elhagyatott
makakbula	mulya
maszla	mafla, buta
mellíkës nevë	csúfneve
mitűnekis embër	elbizakodott
përánytyás	piszkos, zsíros
pitye-potya	kárba menő
rímíthetetlen embër	bátor ember
reze-ruza	rendetlen ruhájú
ramatyos	piszkos
rögtönösebbe	gyorsabban (mentünk)
ruharézmi	ruháját szaggató, rossz gyerek
sávolos, hímes	csíkos
silapsi	együgyű
sülevényes főd	föld, amiben könnyen elég a növényzet
szëpënytó	rossz leány
szörszön /embër/	serény, iparkodó
*szükön /*hiszem/	kételkedem benne
tömöcskös	tömzsi
tűszhe	himlőhelyes
vacakos	széles, testes, erős ember
vonyós	szívós, nedves
*votyongóba /*van/	munka nélkül van

IGÉK	
bakfincál	bukfencez
belecsingószkodik	belecsimpaszkodik
bërtáful	virraszt
böcörög	támolyog
böstörködik	haragszik
cafog	lötyög (rajt a ruha)(*a szómába ja*
cérlál	ballag (*it cérlát vígig*)
cikákul	fulladozva köhög
csabukkul	csavarog (*mëguntam má ja csabukkulást, mëk*
csárog	fecseg (*në csároggy*)
csatollál	kószál, csavarog
csiápul	tengődik, senyved (növény)
csingalódik	ingerel
csovaszt	hazudik
csórál-mórál	mérés közben hol elvesz, hol
csülkökődik	vesződik, dolgozik
dibil-dobál	szétszór mindent
diszlik	nem jól megy, alakul (*nëm igën*
dözzög	nehézkesen megy
écsesztérkél	elront
édöngődik	tengődik
épagonyáto	elverte (*a gyég*)
épörked	elperzselődik (a kukorica)
épizslik	elporlad
éprékkűtö	elpazarolta (*mind a pizít*)
észapornyikáz	szaporán beszél
étimmedt	elveszett
farcinál	kikérdez
főhorkonyik	felfortyan
főhumorodik	a széle felfelé görbül, felhajlik
főkóddott	felhólyagzott
gabbadoz	lassan megy
góttul	bágyadt (az állat)
gugorcul	guggol
gyegyétík	kedveztek neki
győrtet	felesel (*ne győrtess annyit*)
hajcul, hajculódik	keres (*mit hajcul*)
használ	kínálás: *tessík hasznányi!*

mëgregűtük	megjósol
mëgmohókodik	belecsömörlik (az evésbe)
mëgregűtük	megjósol
mëgszílled	elszéled
mëgfelettem	elfelejtettem
mëghittyül	megszeppen
mëllíküli	kerüli (*a dúgot*)
motorász	foglalatoskodik
nyuládozik	nyúl
nyűködik	bajlódik (*fődekké nyűködik*)
odasom	oldalba dob
öklik	ömlik (*csakugy öklött a láng*)
öringű	eszeveszetten szalad
összöpizslet	szétmállott
összörendűnyi	összehord
összöszakul	összezúz
pacsmangul	tócsában, sárban játszik
patalléroz	csavarog
pëszterkél	kontárkodik
prézsmitál	összebeszél mindenfélét
risszant	mulat
rötyög /a bésejë/	korog (a gyomra)
sórgyáz	süvít (*csak us sórgyázott um mënt*)
sörínkëggyík rajta	igyekezzen vele
szatyakul	pipáz
szoplat	szoptat
szittyeget-szüttyöget	orrát szívja
sziszëreg	szipog
szükittëm	kétlem
tátogat	bámul
tësz	hisz (*asz tëttë, hogy az ördög*)
törekül	törekszik
tünekëdik	töpreng
türröget	prüszköl
tud	hisz (*asz tutták, hogy a köd árviz*)
üőtt-kátt	feleslegesen kiáltozik
vakërász	fogdos
zalámbul	csavarog
zörömbül	zörget
zsimbölög	betegeskedik

NÖVÉNYEK	
ringyó bab	tarkabab
csádé	sás
csuvít	sásféle
gëlva	fán élő gomba
istenátko tüske	csitkenye
pesztërice	fatüdő-gomba (labdát készítettek belőle)
pőszércefű	pemetefű
susnya	ág törmelék (erdőn)
szár	kukorica csalamádé
szarkagáborgyán	tövisszúró gébics
szülessíg	takarmány
TÁRGYAK	
asztófija	fiók
böckő	furkósbot
bodon	a kút fenekén levő káva
bokállo	cserépkorsó, kb. 3 decis
borosta	meszelő
böskekorsó	széles szájú korsó
bucsér, burkus kosár	vesszőből font kosár, a kotlósnak és csibéinek
bucskó	lapos kis boroshordó, kulacsnál nagyobb
celőke	bot
csobán	csobolyó, nagyobb méretű fa edény
dörgüllő	mángorlófa
ësztërgya	tető eresz
fertá	sajtár, kb. 14 literes
fogatíl	fogantyú
gürgő	egyengető henger
kert	ágból font kerítés
kengyel	kosár füle
komp	mesterséges kis halom: pl. határdomb
kurugla	szénvonó
pislancs	mécs
rén	sütő
silinga	kosár forgácsból, medence alakú
szájos	korsó
szalu	teknővájó fejsze (kapacs)
zöhent	dimbes-dombos vidék
totyalábos	fölfelé keskenyedő cseréplábas

HATÁROZÓK	
átullábo	általában
ellembátú	átellenben
ëssëg	megint
mëgëst	megint
korányosan	korán
szintig	szintén
vegyelvë	vegyesen

VÖNÖCKRŐL AZ ALFÖLDRA ELSZÁRMAZOTT CSALÁDOK:

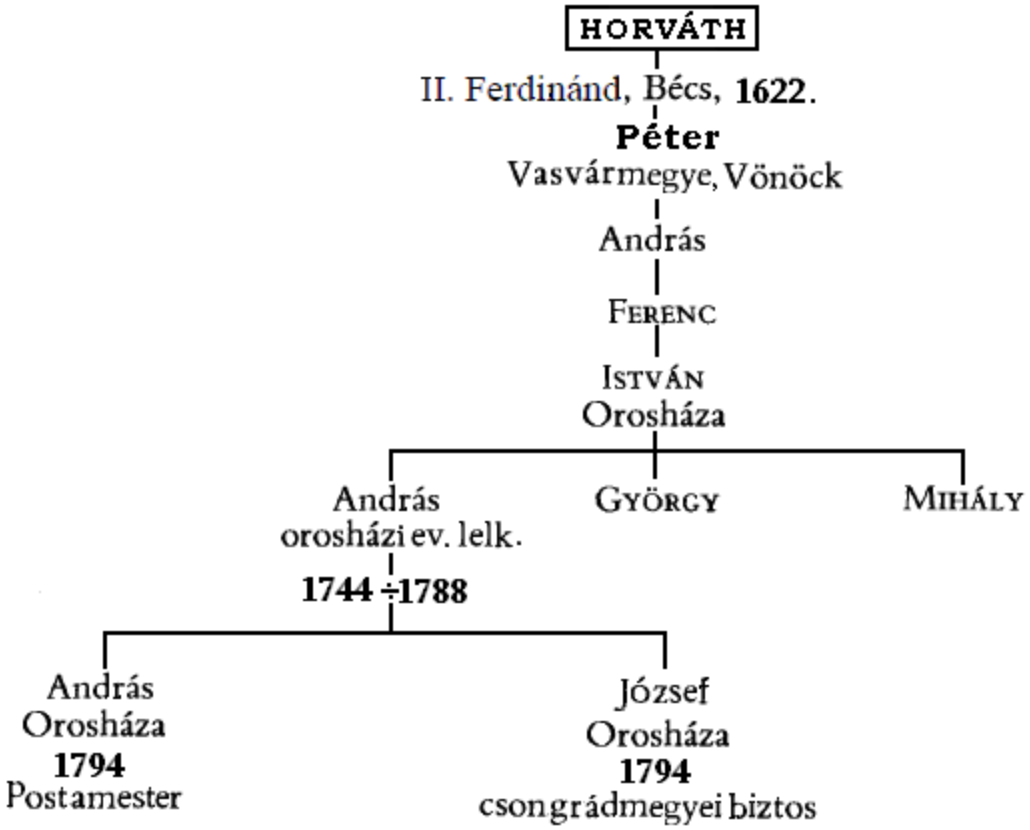

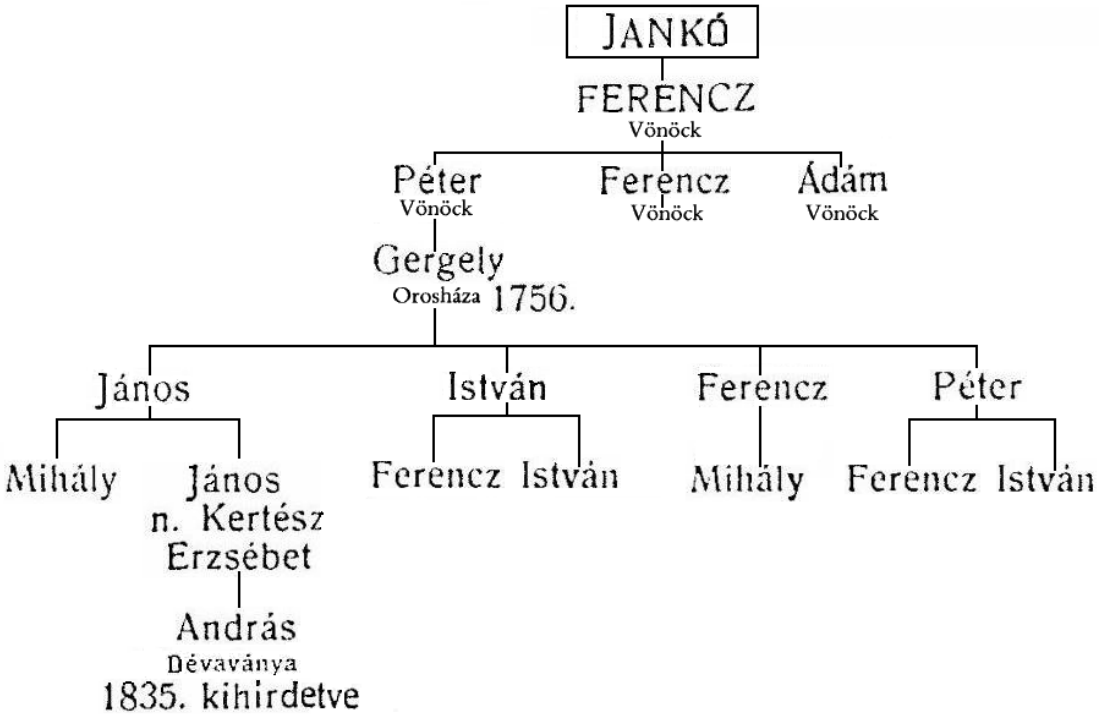

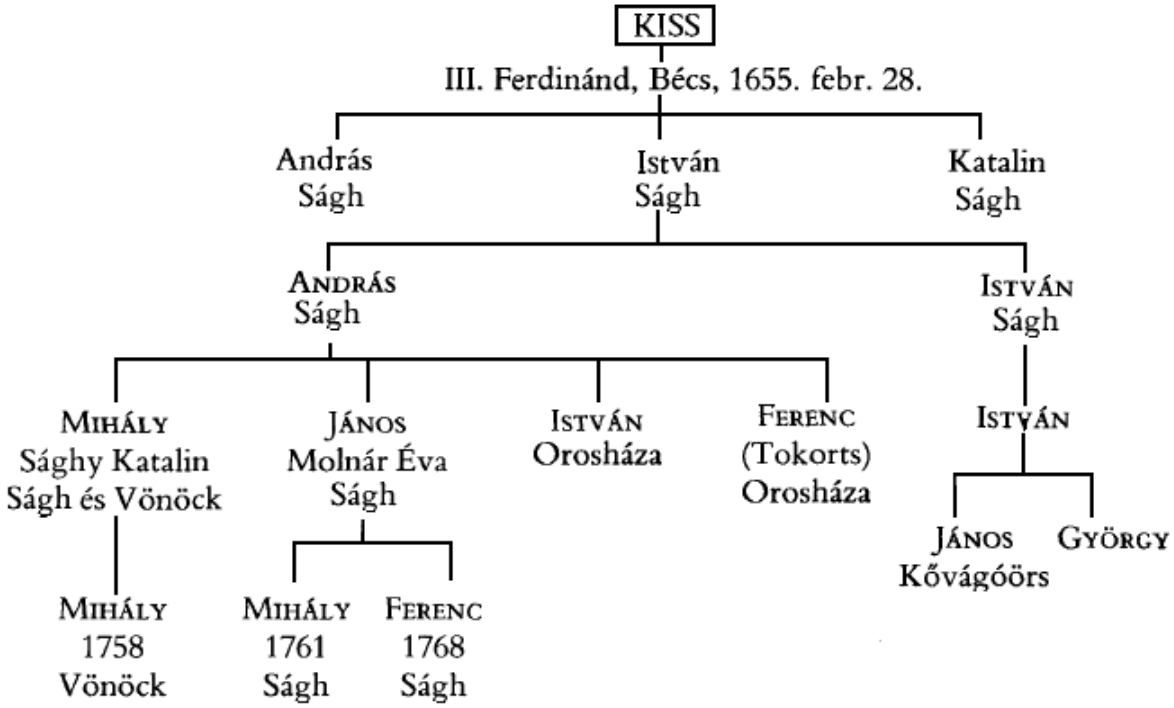
KISS
III. Ferdinánd, Bécs, 1655. febr. 28.
András Ságh
István Ságh
Katalin Ságh
ANDRÁS Ságh
ISTVÁN Ságh
MIHÁLY Sághy Katalin Ságh és Vönöck
JÁNOS Molnár Éva Ságh
ISTVÁN Orosháza
FERENC (Tokorts) Orosháza
ISTVÁN
MIHÁLY 1758 Vönöck
MIHÁLY 1761 Ságh
FERENC 1768 Ságh
JÁNOS Kővágóörs
GYÖRGY

336

PÉLDA A KARITATÍV SZELLEMRE:

